

Ujedinjeni narodi
Odbor za prava osoba s invaliditetom

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

OPĆI KOMENTARI

Zagreb, 2022.

Izdavač:

ZAJEDNICA SAVEZA OSOBA S INVALIDITETOM HRVATSKE - SOIH

Zagreb, 2022.

S a d r Ź a j

Članak 12. Jednakost pred zakonom	6
Opći komentar br. 1 (2014.)	7
Članak 9. Pristupačnost	21
Opći komentar br. 2 (2014.)	22
Članak 6. Žene s invaliditetom	38
Opći komentar br. 3 (2016.)	39
Članak 24. Obrazovanje	57
Opći komentar br. 4 (2016.)	59
Članak 19. Neovisno življenje i uključenost u zajednicu	83
Opći komentar br. 5 (2017.)	84
Članak 5. Jednakost i nediskriminacija	107
Opći komentar br. 6 (2018.)	108
Članak 33. Nacionalna provedba i praćenje	131
Opći komentar br. 7 (2018.)	132
Članak 27. Rad i zapošljavanje	155
Opći komentar br. 8 (2022.)	156

Predgovor

Odbor UN-a za prava osoba s invaliditetom (Odbor UN-a) tijelo je neovisnih stručnjaka koje prati provedbu Konvencije od strane država stranaka. Sve države članice obvezne su podnijeti redovita izvješća Odboru UN-a o tome kako se prava provode. Države moraju prvo podnijeti izvještaj u roku od dvije godine od prihvaćanja Konvencije, a nakon toga svake četiri godine. Odbor UN-a ispituje svako izvješće i daje prijedloge i opće preporuke o izvješću koje smatra prikladnima te ih prosljeđuje dotičnoj državi članici. Odbor UN-a se sastaje u Ženevi i obično održava dvije sjednice godišnje tako da je kroz razdoblje od 2006. godine prilikom praćenja izvješća pojedinih država temeljem članka 31. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora iz 1965. godine pristupio kontekstualnom tumačenju pojedinih članaka za koje je zaključio da postoji nejednako razumijevanje među zemljama članicama i neodgovarajuće izvještavanje.

Odbor UN-a je kao ugovorno tijelo za ljudska prava UN-a do danas je usvojio osam Općih komentara. Opći komentari predstavljaju proširenje i objašnjenje prava unutar pojedinog članka Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom (Konvencije), pojašnjavajući pojedina prava detaljnim značenjem. Iako, Opći komentari nisu pravno obavezujući instrumenti, oni predstavljaju vrlo autoritativna tumačenja pojedinačnih ljudskih prava ili pravne prirode obaveza u vezi s ljudskim pravima sadržanih u Konvenciji. Opći komentari pružaju smjernice za praktičnu provedbu prava iz Konvencije, a iznimno pomažu državama članicama Konvencije i organizacijama civilnoga društva prilikom provedbe tih prava na nacionalnoj, regionalnoj i saveznoj razini i čine skup za pripremu i praćenje postignuća. Odboru UN-a služe za lakšu procjenu napretka država članica u njihovim obavezama da pravilno primjene Konvenciju i da obrasci procjene budu što univerzalniji.

U nastavku se daje prikaz dinamike objave Općih komentara:

- Opći komentar br. 1 (2014.), Članak 12: Jednakost pred zakonom
- Opći komentar br. 2 (2014.), Članak 9: Pristupačnost
- Opći komentar br. 3 (2016.) o ženama i djevojkama s invaliditetom
- Opći komentar br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje
- Opći komentar br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu
- Opći komentar br. 6 (2018.) o jednakosti i nediskriminaciji
- Opći komentar br. 7 (2018.) o sudjelovanju osoba s invaliditetom, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, putem njihovih predstavničkih organizacija, u provedbi i praćenju Konvencije
- Opći komentar br. 8 (2022.) o pravu osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 12. Jednakost pred zakonom

1. Države potpisnice ponovo potvrđuju da osobe s invaliditetom imaju pravo svugdje biti priznate kao osobe s poslovnom sposobnošću.
2. Države potpisnice će prihvatiti da osobe s invaliditetom imaju punu poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života.
3. Države potpisnice će poduzeti odgovarajuće mjere usmjerene na osiguravanje potrebne pomoći osobama s invaliditetom za osiguravanje poslovne sposobnosti.
4. Države potpisnice osigurat će da sve mjere koje se odnose na ostvarivanje poslovne sposobnosti predvide odgovarajuće i djelotvorne zaštitne mehanizme koji će sprečavati zlouporabu u skladu s međunarodnim pravom koje obuhvaća ljudska prava. Takvi zaštitni mehanizmi osigurat će da mjere koje se odnose na ostvarivanje poslovne sposobnosti poštuju prava, volju i sklonosti te osobe, da se isključi sukob interesa i zlouporaba utjecaja, da su proporcionalne i prilagođene osobnim okolnostima, da se primjenjuju u najkraćem mogućem vremenu i da podliježu redovitoj reviziji nadležnog, nezavisnog i nepristranog tijela vlasti ili sudbenoga tijela. Zaštitni mehanizmi trebaju biti proporcionalni stupnju kojim takve mjere utječu na prava i interese osobe.
5. U skladu s odredbama ovog članka države potpisnice poduzet će odgovarajuće i svrsishodne mjere osiguranja jednakih prava osoba s invaliditetom da posjeduju i nasljeđuju imovinu, kontroliraju svoje vlastite financijske poslove i imaju jednak pristup bankovnim kreditima, hipotekama i drugim oblicima financiranja, te će također osigurati da osobe s invaliditetom ne budu bez vlastite volje lišene svojega vlasništva.

Opći komentar br. 1 (2014.)

Jednakost pred zakonom

Uvod

1. Jednakost pred zakonom osnovno je opće načelo zaštite ljudskih prava nužno za uživanje drugih ljudskih prava. Opća deklaracija ljudskih prava (UDHR) i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) posebno jamče pravo na jednakost pred zakonom. Članak 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom nudi dodatan opis sadržaja ovog građanskog prava te se fokusira na područja na kojima je to pravo osobama s invaliditetom tradicionalno bilo uskraćivano. Članak 12. ne utvrđuje dodatna prava osoba s invaliditetom; on samo opisuje posebne elemente koje države potpisnice trebaju uzeti u obzir kako bi osigurale pravo osoba s invaliditetom na jednakost pred zakonom, na ravnopravnoj osnovi s drugima.
2. S obzirom na važnost ovoga članka, Odbor je organizirao interaktivne forume za raspravu o poslovnoj sposobnosti. Odbor je kao rezultat veoma korisne razmjene stavova o odredbama članka 12. od strane stručnjaka, država potpisnica, udruga osoba s invaliditetom, nevladinih organizacija, tijela za nadzor provedbe Konvencije, nacionalnih institucija za ljudska prava i agencija Ujedinjenih naroda smatrao iznimno važnim u općem komentaru pružiti dodatne smjernice.
3. Na temelju inicijalnih izvješća država potpisnica koje je do sada procijenio, Odbor primjećuje općenito nerazumijevanje točnoga opsega obveza država potpisnica iz članka 12. Konvencije. Doista, postoji općenito nerazumijevanje da model pristupa invaliditetu temeljen na ljudskim pravima obuhvaća prijelaz sa zamjenskog odlučivanja na odlučivanje uz podršku. Namjena ovoga općeg komentara jest istražiti opće obveze koje proizlaze iz različitih sastavnica članka 12.
4. Ovaj opći komentar odraz je interpretacije članka 12. koji se temelji na općim načelima Konvencije kako je propisano člankom 3., odnosno, na poštivanju urođenog dostojanstva, osobne autonomije - uključujući slobodu osobnog izbora, i osobne neovisnosti; nediskriminaciji; punom i učinkovitim sudjelovanju i uključivanju u društvo; poštivanju razlika i prihvaćanju invaliditeta kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti; jednakosti mogućnosti; pristupačnosti; jednakosti između muškaraca i žena; te poštivanju razvojnih mogućnosti djece s teškoćama u razvoju i poštivanju prava djece s teškoćama u razvoju na očuvanje vlastitog identiteta.
5. Opća deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom predviđaju pravo na jednakost pred zakonom koje je važeće „svugdje“. Drugim riječima, prema odredbama međunarodnih ljudskih prava ni pod kojim okolnostima nije dozvoljeno lišiti nekoga prava da ga se svugdje pred zakonom prizna kao osobu, ili mu to pravo ograničiti. To je propisano člankom 4., stavkom 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima prema kojemu nije dozvoljeno odstupanje od toga prava čak niti u vrijeme izvanrednog stanja. Iako slična zabrana derogiranja prava na jednakost pred zakonom nije navedena u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, odredba u Međunarodnom paktu

obuhvaća takvu zaštitu temeljem članka 4., stavka 4. Konvencije koji navodi da odredbe Konvencije o pravima osoba s invaliditetom neće ukidati bilo koje od temeljnih ljudskih prava ili osnovnih sloboda priznatih međunarodnim pravom.

6. Pravo na jednakost pred zakonom ogleda se i u drugim temeljnim međunarodnim i regionalnim ugovorima. Članak 15. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) priznaje ženama ravnopravnost s muškarcima pred zakonom te izričito daje ženama jednaka prava na sklapanje ugovora i upravljanje imovinom i tretira ih jednako u svim stadijima postupka pred sudovima. Članak 3. Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda predviđa pravo svake osobe na jednakost pred zakonom i uživanje jednake pravne zaštite. Članak 3. Američke konvencije o ljudskim pravima jamči pravo na pravnu osobnost i pravo svake osobe da ju se pred zakonom prizna kao osobu.
7. Države potpisnice moraju u potpunosti ispitati sva pravna područja kako bi na jednakoj osnovi s drugima osigurale pravo osoba s invaliditetom na poslovnu sposobnost. Povijesno gledajući, osobama s invaliditetom je sustavom zamjenskog odlučivanja, na primjer sustavom skrbnništva ili zakonima koji se tiču mentalnoga zdravlja i kojima je omogućeno prisilno liječenje, na diskriminatoran način u mnogim područjima uskraćivano pravo na poslovnu sposobnost. Takva praksa se mora ukinuti kako bi se osiguralo vraćanje potpune pravne sposobnosti osobama s invaliditetom ravnopravnoj osnovi s drugima.
8. Članak 12. Konvencije potvrđuje da sve osobe s invaliditetom imaju pravo na poslovnu sposobnost. Poslovna sposobnost je zbog predrasuda kroz povijest bila uskraćivana brojnim skupinama ljudi, uključujući žene (posebno nakon sklapanja braka) i etničke manjine. Međutim, osobe s invaliditetom i dalje su skupina osoba kojoj se u pravnim sustavima diljem svijeta najčešće uskraćuje poslovna sposobnost. Pravo na jednakost pred zakonom podrazumijeva poslovnu sposobnost koja je univerzalna značajka svih osoba samom činjenicom da su ljudska bića te mora obuhvaćati osobe s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugima. Poslovna sposobnost je neophodna za uživanje građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Ona poprima posebno značenje za osobe s invaliditetom prilikom donošenja ključnih odluka koje se tiču njihova zdravlja, obrazovanja i zaposlenja. (Lišavanje osoba s invaliditetom poslovne sposobnosti u mnogim je slučajevima dovela do uskrate mnogih drugih temeljnih prava, uključujući pravo glasa, pravo na zasnivanje bračne zajednice i davanja pristanka na stupanje u intimne odnose i pristanka na liječenje, te pravo na slobodu.)
9. Sve osobe s invaliditetom, odnosno one sa tjelesnim, mentalnim, intelektualnim ili osjetilnim oštećenjima, mogu biti oštećene lišavanjem poslovne sposobnosti i zamjenskim odlučivanjem. Međutim, osobe s kognitivnim ili psihosocijalnim invaliditetom još uvijek su u značajnoj mjeri oštećene lišavanjem poslovne sposobnosti i sustavom zamjenskog odlučivanja. Odbor ponavlja da status osobe s invaliditetom ili postojanje tjelesnog oštećenja (uključujući tjelesno ili osjetilno oštećenje) nikada ne smije biti osnova za lišavanje poslovne

spособnosti ili bilo kojega od prava predviđenih člankom 12. Sve prakse čija je namjera i one koje u stvarnosti krše odredbe članka 12. moraju se ukinuti kako bi se osiguralo vraćanje poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugima.

9bis. Ovaj Opći komentar prvenstveno se odnosi na normativni sadržaj članka 12. i obveze država koje iz njega proizlaze. Odbor će nastaviti raditi u ovome području te će i dalje osiguravati opis prava i obveza iz članka 12. u budućim zaključnim primjedbama, općim komentarima i slično.

II. Normativni sadržaj članka 12.

Članak 12., stavak 1

10. Članak 12., stavak 1 potvrđuje da osobe s invaliditetom imaju pravo pred zakonom biti prihvaćene kao osobe s poslovnom sposobnošću. On svakom ljudskom biću jamči pravo na pravnu sposobnost, koja je preduvjet za priznavanje nečije poslovne sposobnosti.

Članak 12., stavak 2

11. Članak 12., stavak 2. prihvaća da osobe s invaliditetom imaju potpunu poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života. Poslovna sposobnost uključuje svojstvo osobe da bude nositelj prava i da stvara pravne učinke. Poslovna sposobnost u smislu nositelja prava osigurava osobi punu zaštitu njegovih ili njezinih prava unutar pravnog sustava. Poslovna sposobnost u smislu stvaranja pravnih učinaka priznaje osobu kao činitelja koji može ugovarati poslove te općenito stvarati, prilagođavati ili okončati pravni odnos. Pravo osobe da bude priznata kao pravni zastupnik predviđeno je člankom 12., stavkom 5. Konvencije koji ističe da je dužnost države potpisnice „poduzeti odgovarajuće i svrsishodne mjere osiguranja jednakih prava osoba s invaliditetom da posjeduju i nasljeđuju imovinu, kontroliraju svoje vlastite financijske poslove i imaju jednak pristup bankovnim kreditima, hipotekama i drugim oblicima financiranja, te će također osigurati da osobe s invaliditetom ne budu bez vlastite volje lišene svojega vlasništva“.

12. Poslovna sposobnost i mentalna sposobnost dva su različita koncepta. Poslovna sposobnost je sposobnost biti nositelj prava i obveza (pravni nositelj) i izvršavati prava i obveze (pravni aktivitet). Ona je ključni čimbenik značajnijeg sudjelovanja u društvu. Mentalna sposobnost se odnosi na vještine donošenja odluka, koje se prirodno razlikuju od osobe do osobe te i kod iste osobe mogu varirati, što ovisi o mnoštvu faktora, uključujući okolišne i društvene faktore. U prošlosti pravni instrumenti kao što su UDHR (članak 6.), ICCPR (članak 16.) i CEDAW (članak 15.) nisu razlikovali mentalnu od poslovne sposobnosti. KPOSI (članak 12.) sada jasno određuje da 'duševne smetnje' i druge diskriminatorne oznake nisu valjan razlog za lišavanje osobe poslovne sposobnosti (pravni nositelj i pravni aktivitet). U skladu s člankom 12. Konvencije, tek zamjetan ili značajniji gubitak mentalne sposobnosti ne smije se koristiti kao izgovor za lišavanje osobe poslovne sposobnosti.

12bis. Poslovna sposobnost je urođeno pravo dodijeljeno svim ljudima uključujući osobe s invaliditetom. Kao što se može primijetiti, sastoji se od dvije razine.

Prva je razina pravnog nositelja, odnosno priznavanja pravne osobnosti pred zakonom. To može uključivati, na primjer, pravo na rodni list, liječničku pomoć, pravo na upis u popis birača ili prijavu za izdavanje putovnice. Druga je razina pravnog aktiviteta, koji omogućuje djelovanje u skladu s pravima i priznavanje spomenutog djelovanja pred zakonom. Upravo se ova sastavnica često uskraćuje ili umanjuje kada su u pitanju osobe s invaliditetom. Na primjer, zakonom može osobi s invaliditetom biti dopušteno posjedovanje imovine, no često se ne dopuštaju aktivnosti kao što je kupovina ili prodaja nekretnina. Poslovna sposobnost podrazumijeva da svi, uključujući i osobe s invaliditetom, imaju svojstvo nositelja prava i pravnog aktiviteta samom činjenicom da su fizičke osobe. Stoga, obje razine poslovne sposobnosti moraju biti priznate da bi pravo na poslovnu sposobnost bilo ispunjeno; ne mogu se odvajati.

Koncept mentalne sposobnosti poprilično je kontroverzan. To nije, kao što se obično predstavlja, objektivna, znanstvena i prirodna fenomen. Mentalna sposobnost je uvjetovana socijalnim i političkim kontekstom, kao i discipline, profesije i praksa koje igraju dominantnu ulogu u procjeni mentalne sposobnosti.

13. U većini izvješća država potpisnica koje je Odbor do sada pregledao, vidljivo je da se koncepti mentalne i pravne sposobnosti spajaju na način da kada se smatra da osoba ima poteškoće u donošenju odluka, često zbog kognitivnih ili psihosocijalnih oštećenja, oduzima joj se poslovna sposobnost. Takva odluka se donosi na temelju dijagnoze prema kojoj postoji određeno oštećenje (statusni pristup) ili kada osoba donese odluku koja ima negativne posljedice (pristup ishoda) ili kada osobi manjkaju vještine donošenja odluka (funkcionalni pristup). Funkcionalni pristup procjenjuje mentalnu sposobnost i u skladu s rezultatima procjene lišava osobu poslovne sposobnosti. (Često se bazira na pitanju može li pojedinac razumjeti prirodu ili posljedice odluke i/li može li koristiti ili odvagati relevantne informacije.) Dva su nedostatka funkcionalnoga pristupa. Prvi je to što se diskriminatorno odnosi prema osobama s invaliditetom. Drugi je to što si uzima za pravo procjenjivati skrivene aspekte ljudskoga uma te uskratiti temeljno ljudsko pravo – pravo na jednakost pred zakonom – kada pojedinac ne prođe procjenu. Prema svakome od ovih pristupa invaliditet i/li vještine donošenja odluka uzimaju se kao valjan razlog za lišiti osobu poslovne sposobnosti i umanjiti njezin status pred zakonom. Članak 12. ne dopušta takvo diskriminatorno oduzimanje poslovne sposobnosti, već zahtijeva pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

Članak 12., stavak 3

14. Članak 12., stavak 3. prihvaća da je obveza države potpisnice osigurati pomoć osobama s invaliditetom u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Države potpisnice moraju se suzdržati od postupka lišavanja osoba s invaliditetom poslovne sposobnosti te im moraju omogućiti potrebnu podršku kako bi im omogućila donošenje odluka koje imaju pravni učinak.
15. Podrška u ostvarivanju poslovne sposobnosti mora poštivati prava, volju i sklonosti osoba s invaliditetom te nikada ne bi smjela obuhvaćati zamjensko odlučivanje. Članak 12., stavak 3. ne određuje oblik pružanja podrške.

„Podrška“ je širok pojam koji obuhvaća i formalna i neformalna rješenja, različite tipove rješenja i intenzitet. Na primjer, osobe s invaliditetom mogu izabrati jednu ili više osoba koje će im pružati asistenciju u ostvarivanju poslovne sposobnosti za određene tipove odluka, ili mogu zatražiti drugačiji tip podrške, kao što je podrška na istoj razini, zagovaranje (uključujući samozagovaranje), ili asistenciju u komunikaciji. Podrška osobama s invaliditetom u ostvarivanju poslovne sposobnosti može uključivati mjere koje se odnose na univerzalni dizajn i pristupačnost – kao što je zahtjev prema privatnim i javnim dionicima, kao što su banke i financijske institucije, da učine dostupnim razumljive informacije ili da osiguraju profesionalnoga tumača znakovnog jezika – kako bi se osobama s invaliditetom omogućilo poduzimanje pravnih radnji potrebnih za otvaranje bankovnog računa, sklapanje ugovora ili provođenje drugih transakcija. Podrška se može sastojati i od razvoja i priznavanja različitih nekonvencionalnih metoda komunikacije, posebno za one koji koriste neverbalni oblik komunikacije kako bi izrazili volju ili sklonosti. Napredno planiranje važan je oblik podrške, uz čiju pomoć osobe s invaliditetom mogu izraziti vlastitu volju i sklonosti prema kojima bi drugi mogli postupati u vrijeme kada one više neće biti u poziciji izraziti svoje želje. Sve osobe s invaliditetom imaju pravo na uključivanje u napredno planiranje i ono im se treba omogućiti na jednakoj osnovi s drugima. Kako bi ugodile različitim sklonostima, države potpisnice mogu osigurati izbor između različitih oblika naprednih mehanizama planiranja no sve opcije trebaju biti nediskriminatorne. Podrška je pojedincu potrebna u slučaju potrebe za okončanjem naprednog procesa planiranja. O trenutku u kojemu anticipirana naredba stupa na snagu (i prestaje važiti) odlučuje osoba u tekstu naredbe i takva odluka se ne bi trebala donositi na temelju procjene odsutnosti nečije mentalne sposobnosti.

16. Vrsta i intenzitet pružene podrške značajno varira od jedne do druge osobe zbog različitosti osoba s invaliditetom. To je u skladu s člankom 3. (d) koji propisuje da je „poštivanje razlika i prihvaćanje invaliditeta kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti“ jedno od općih načela Konvencije koje se primjenjuje i u kriznim situacijama i prema kojemu se moraju poštivati osobna autonomija i sposobnost osoba s invaliditetom da donose odluke.
17. Neke osobe s invaliditetom samo traže priznavanje njihova prava na poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi s drugima sukladno odredbama članka 12., stavka 2. i možda neće željeti ostvariti svoje pravo na podršku kao što je propisano člankom 12., stavkom 3.

Članak 12., stavak 4

18. Članak 12., stavak 4 propisuje zaštitne mehanizme koje se odnose na sustav podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Članak 12., stavak 4. treba čitati zajedno s ostatkom članka 12. i cijelom Konvencijom. On od država potpisnica zahtijeva odgovarajuću i djelotvornu uspostavu zaštitnih mehanizama za ostvarivanje poslovne sposobnosti. Primarna svrha ovih zaštitnih mehanizama jest da mjere koje se odnose na ostvarivanje poslovne sposobnosti poštuju prava, volju i sklonosti te osobe. Da bi se to postiglo, zaštitni mehanizmi trebaju pružiti zaštitu od zlostavljanja na jednakoj osnovi s drugima.

18bis. Ondje gdje, uz uloženi trud, i dalje nije moguće odrediti volju i sklonosti pojedinca, 'najbolja procjena volje i sklonosti' mora zamijeniti izraz 'u najboljem interesu'. To, prema članku 12., stavku 4., omogućuje poštivanje prava, volje i sklonosti pojedinca. Načelo 'najboljeg interesa' nije zaštitni mehanizam koji bi bio u skladu s člankom 12. kada se radi o odraslim osobama. Paradigma 'volja i sklonosti' mora zamijeniti paradigmu 'najbolji interes' kako bi se osiguralo uživanje prava na poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugima.

18ter. Sve su osobe pod rizikom od 'pretjeranog utjecaja', no on se može izraženije očitovati kod onih osoba koje u donošenju odluka ovise o drugim osobama. Pretjerani utjecaj karakterizira odnos u kojemu se između pružatelja i korisnika podrške javljaju znakovi straha, agresije, prijetnje, prijevare ili manipulacije. Zaštitni mehanizmi za ostvarivanje poslovne sposobnosti moraju uključivati zaštitu protiv pretjeranog utjecaja – međutim, zaštita mora poštivati prava, volju i sklonosti osobe, uključujući pravo na rizik i pogrešku.

Članak 12., stavak 5

19. Članak 12., stavak 5 zahtijeva od država potpisnica poduzimanje mjera – uključujući zakonodavnih, upravnih, pravnih i drugih praktičnih mjera – kako bi se osiguralo poštivanje prava osoba s invaliditetom vezanih uz financijske poslove, na jednakoj osnovi s drugima. Pristup novčanim sredstvima i imovini tradicionalno je osobama s invaliditetom bio uskraćivan na temelju medicinskog modela pristupa invaliditetu. Model uskrate osobama s invaliditetom poslovne sposobnosti za financijska pitanja mora biti zamijenjen podrškom u ostvarivanju poslovne sposobnosti, u skladu s člankom 12., stavkom 3. Na jednak način kao što spol ne može biti osnova za diskriminaciju u području financija i imovine, tako ne može biti niti invaliditet.

III. Obveze država potpisnica

20. Države potpisnice imaju obvezu poštivati, štiti i ostvarivati pravo osoba s invaliditetom na jednakost pred zakonom. U tom smislu, države potpisnice se trebaju suzdržati od postupanja koje lišava osobe s invaliditetom prava na jednakost pred zakonom. Države potpisnice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi spriječile privatne aktere i fizičke osobe od utjecaja na osobe s invaliditetom u realizaciji i uživanju ljudskih prava, uključujući pravo na poslovnu sposobnost. Jedan od ciljeva podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti jest izgraditi povjerenje i vještine osoba s invaliditetom kako bi ubuduće bile u mogućnosti ostvariti poslovnu sposobnost uz što manje podrške, ukoliko tako budu željele. Države potpisnice moraju omogućiti obuku za korisnike podrške kako bi mogli prepoznati kada im je potrebno manje podrške ili im pak uopće više nije potrebna u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

21. U cilju potpunog priznavanja „opće poslovne sposobnosti“, prema kojoj sve osobe (bez obzira na invaliditet ili vještine donošenja odluka) imaju prirodno pravo na poslovnu sposobnost, države potpisnice moraju ukinuti diskriminatorno lišavanje poslovne sposobnosti na osnovi invaliditeta u praksi.

22. U zaključnim primjedbama u dijelu koji se odnosi na članak 12., Odbor za prava osoba s invaliditetom nekoliko je puta ustvrdio da dotične države potpisnice trebaju „izmijeniti zakone koji dopuštaju skrbništvo i poduzeti korake kao što su donošenje zakona i politika kojima bi se sustav zamjenskog odlučivanja zamijenio sustavom odlučivanja uz podršku, koji poštuje neovisnost osobe, volju i sklonosti te osobe“.
23. Sustav zamjenskog odlučivanja može poprimiti različite oblike, kao na primjer opće skrbništvo, sudska zabrana i djelomično skrbništvo. Međutim, takvi sustavi imaju određene zajedničke karakteristike: može ih se definirati kao sustave kod kojih (i) poslovna sposobnost može biti oduzeta čak i kada se radi o pojedinačnoj odluci; (ii) zamjenskog donositelja odluka može imenovati i netko drugi osim dotične osobe i to je moguće učiniti bez njegove/ njezine suglasnosti ili (iii) bilo koja odluka koju donese zamjenski donositelj odluka temelji se na ono što se vjeruje da je u „najboljem interesu“ dotične osobe, a ne na volji i sklonostima te osobe.
24. Obveza država potpisnica da zamijene sustave zamjenskog odlučivanja sustavom odlučivanja uz podršku zahtijeva ukidanje sustava zamjenskog odlučivanja i razvoj alternativa odlučivanja uz podršku. Razvoj sustava odlučivanja uz podršku paralelno s održavanjem sustava zamjenskog odlučivanja nije dovoljno da bi se djelovalo u skladu s člankom 12. Konvencije.
25. Sustav odlučivanja uz podršku obuhvaća različite oblike podrške koji daju prednost volji i sklonostima i poštivanju normi ljudskih prava. Trebao bi omogućiti zaštitu svih prava, uključujući onih vezanih uz autonomiju (pravo na poslovnu sposobnost, pravo na jednakost pred zakonom, pravo izbora mjesta za život, itd.) i prava vezana za slobodu od mučenja i lošeg postupanja (pravo na život, pravo na osobni integritet, itd.). Nadalje, sustavi odlučivanja uz podršku nikad ne bi trebali pretjerano upravljati životom osoba s invaliditetom. Dok sustav odlučivanja uz podršku može poprimiti različite oblike, svi bi oni trebali imati ugrađene određene ključne odredbe kako bi se osigurala usklađenost s člankom 12. Konvencije, uključujući sljedeće:
- (a) odlučivanje uz podršku mora biti dostupno svima. Razina potrebe za podrškom (posebno ondje gdje postoji velika potreba) ne smije biti prepreka ostvarivanju podrške u odlučivanju;
 - (b) svi oblici podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti (uključujući intenzivnije oblike podrške) moraju se temeljiti na volji i sklonostima osobe, a ne na onome što se objektivno smatra djelovanjem u njegovom ili njezinom najboljem interesu;
 - (c) način komunikacije osobe ne smije biti prepreka ostvarivanju podrške u odlučivanju, čak niti kada komunikacija nije uobičajena ili kada ju može razumjeti samo nekolicina ljudi;
 - (d) priznavanje pred zakonom pružatelja podrške koji su formalno izabrani od strane korisnika mora biti dostupno i pristupačno, a država potpisnica obvezna je omogućiti podršku, posebice za osobe koje su izolirane ili nemaju pristup uobičajenim mjerama podrške u zajednici. Potrebno je uključiti mehanizam kako bi treće strane mogle provjeriti identitet pružatelja podrške kao i mehanizam koji će trećim stranama

omogućiti nadzor pružatelja podrške ukoliko vjeruju da se pružatelj ne ponaša u skladu sa željama i sklonostima korisnika podrške;

- (e) kako bi zadovoljile uvjet iz članka 12., stavka 3 Konvencije prema kojemu države potpisnice moraju poduzeti odgovarajuće mjere usmjerene na „osiguravanje“ potrebne pomoći, države potpisnice moraju osigurati besplatnu podršku ili podršku po nominalnoj cijeni za osobe s invaliditetom te manjak novčanih sredstava ne smije biti prepreka podršci u ostvarivanju poslovne sposobnosti;
- (f) podrška u odlučivanju ne smije se koristiti kao opravdanje za ograničavanje temeljnih prava osoba s invaliditetom, posebice prava glasa, prava na sklapanje braka (ili uspostavu životne zajednice) i osnivanje obitelji, prava na reprodukciju, roditeljskih prava, prava pristanka na spolne odnose i liječenje te prava na slobodu;
- (g) osoba mora imati pravo odbiti podršku i zaključiti ili izmijeniti odnos podrške u bilo kojem trenutku;
- (h) moraju se uspostaviti zaštitni mehanizmi za sve procese koji se odnose na poslovnu sposobnost i podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti;
- (i) osiguravanje podrške za ostvarivanje poslovne sposobnosti ne bi trebali ovisiti o procjeni mentalne sposobnosti; za pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti potrebni su novi, nediskriminatorni pokazatelji potreba za podrškom.

26. Pravo na jednakost pred zakonom dugo je bilo prepoznato kao građansko i političko pravo, s korijenima u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima. Građanska i politička prava udružuju se trenutkom ratifikacije, a države potpisnice trebaju poduzeti korake prema ostvarivanju tih prava. Kao takvo, prava propisana člankom 12. važeća su u trenutku ratifikacije i podložna su neposrednoj realizaciji. Obveza države da osigura pristup podršci za ostvarivanje poslovne sposobnosti prema članku 12., stavku 3. obveza je države koja je potrebna za ostvarivanje građanskog i političkog prava na jednakost pred zakonom. Progressivna realizacija (čl. 4., st. 2.) ne odnosi se na članak 12. Nakon ratifikacije države potpisnice moraju odmah započeti s poduzimanjem koraka prema realizaciji prava iz članka 12. Takvi koraci moraju biti promišljeni, dobro isplanirani i moraju uključivati savjetovanje i sudjelovanje osoba s invaliditetom i njihovih organizacija.

IV. Odnos prema drugim odredbama Konvencije

27. Priznavanje poslovne sposobnosti usko je povezano s uživanjem mnogih drugih ljudskih prava predviđenih Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, uključujući, no ne i ograničavajući se na njega, pravo na pristup pravosuđu (čl. 13.), pravo na slobodu od prisilnog zatvaranja u institucije za duševne bolesti i slobodu od prisilnog liječenja duševnih bolesti (čl. 14.), pravo na zaštitu osobnog tjelesnog i mentalnog integriteta osobe (čl. 17.), pravo na slobodu kretanja i nacionalnost (čl. 18.), pravo izbora gdje i s kim će živjeti (čl. 19.), pravo na slobodu izražavanja (čl. 21.), pravo na sklapanje braka i zasnivanje obitelji (čl. 23.), pravo na pristanak na liječenje (čl. 25.) i pravo glasa i pasivno biračko pravo (čl. 29.). Bez priznavanja osobe

pred zakonom, pravo na polaganje, ostvarivanje i provedbu tih prava, kao i mnogih drugih prava predviđenih Konvencijom, značajno je ugroženo.

Članak 5. Jednakost i nediskriminacija

28. Za postizanje jednakosti pred zakonom, poslovna sposobnost ne smije biti uskraćena zbog diskriminacije. Članak 5. Konvencije jamči jednakost svih osoba pred zakonom i pravo na jednaku zaštitu i dobrobit od zakona. On izričito zabranjuje bilo kakav oblik diskriminacije na osnovi invaliditeta. Diskriminacija na osnovi invaliditeta definirana je u članku 2. Konvencije kao „svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovi invaliditeta koje ima svrhu ili učinak sprečavanja ili poništavanja priznavanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom kulturnom, društvenom i svakom drugom području, na izjednačenoj osnovi s drugima“. Lišavanje poslovne sposobnosti koje ima za svrhu ili posljedicu ometati pravo osoba s invaliditetom na jednakost pred zakonom povreda je članka 5. i 12. Konvencije. Doista, država ima mogućnost ograničiti poslovnu sposobnost osobe na temelju određenih okolnosti, kao što je bankrot ili kaznena presuda. Međutim, pravo na jednakost pred zakonom i sloboda od diskriminacije zahtijevaju da kada država oduzme nekome poslovnu sposobnost, to bude na jednakoj osnovi s drugim osobama. Lišavanje poslovne sposobnosti ne smije se temeljiti na osobnim karakteristikama kao što su spol, rasa ili invaliditet, niti smije za svrhu ili posljedicu imati drugačiji tretman tih osoba.
29. Sloboda od diskriminacije u priznavanju poslovne sposobnosti ponovno uspostavlja autonomiju i poštuje ljudsko dostojanstvo osobe u skladu s načelima iz članka 3. (a) Konvencije. Sloboda donošenja vlastitih odluka najčešće zahtijeva poslovnu sposobnost. Neovisnost i autonomija uključuju mogućnost pravnog uvažavanja osobnih odluka. Potreba za podrškom i razumnom prilagodbom za donošenje odluka ne smije se koristiti za preispitivanje nečije poslovne sposobnosti. Poštivanje razlika i prihvaćanje invaliditeta kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti (čl. 3. (d)) nije u skladu s dodjelom poslovne sposobnosti na asimilacijskoj osnovi.
30. Nediskriminacija uključuje pravo na razumnu prilagodbu u ostvarivanju poslovne sposobnosti (čl. 5., st. 3.). Razumna prilagodba definirana je u članku 2. Konvencije kao „potrebna i odgovarajuća prilagodba i podešavanja, koja ne predstavljaju neproporcionalno ili neprimjereno opterećenja, da bi se u pojedinačnom slučaju, tamo gdje je to potrebno, osobama s invaliditetom osiguralo ravnopravno uživanje ili korištenje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na izjednačenoj osnovi s drugima“. Pravo na razumnu prilagodbu u ostvarivanju poslovne sposobnosti odvojeno je i služi kao dodatak pravu na podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Države potpisnice obvezane su provesti prilagodbu i podešavanja kako bi omogućile osobama s invaliditetom ostvarivanje poslovne sposobnosti, osim ako takve radnje ne predstavljaju neproporcionalno ili neprimjereno opterećenje. Takva prilagodba ili podešavanja može podrazumijevati, no nije ograničena na njih, pristup najvažnijim građevinama kao što su sudovi, banke, uredi socijalne skrbi, glasačka mjesta; pristupačne informacije koje se tiču odluka s pravnim učinkom; te pristup osobnoj asistenciji. Pravo na podršku u ostvarivanju

poslovne sposobnosti ne smije biti limitirano tvrdnjom o neproporcionalnom ili neprimjerenom opterećenju. Država je u potpunosti obvezna osigurati pristup podršci u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

Članak 6. Žene s invaliditetom

31. Članak 15. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena predviđa poslovnu sposobnost žena na jednakoj osnovi s muškarcima, time prihvaćajući da je priznavanje poslovne sposobnosti sastavni dio jednakosti pred zakonom: „Države potpisnice priznaju ženama jednaku pravnu sposobnost u građanskim stvarima kao i muškarcima i daju im jednake mogućnosti da se njome koriste. One posebno daju ženama jednaka prava na sklapanje ugovora i upravljanje imovinom i tretiraju ih jednako u svim stadijima postupka pred sudovima (st. 2.). Ova odredba se odnosi na sve žene, uključujući žene s invaliditetom. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom priznaje da žene s invaliditetom mogu biti podvrgnute višestrukim i međusektorskim oblicima diskriminacije na temelju spola i invaliditeta. Na primjer, žene s invaliditetom su u velikoj mjeri izložene prisilnoj sterilizaciji, i često im je uskraćena kontrola nad vlastitim reproduktivnim zdravljem i u procesima donošenja odluka, pod pretpostavkom da nisu sposobne dati svoj pristanak na spolne odnose. Na određenim područjima više su i stope prisilnih dodjela zamjenskih donositelja odluka ženama nego muškarcima. Stoga je iznimno važno ponoviti da poslovna sposobnost ženama s invaliditetom treba biti priznata ravnopravno na izjednačenoj osnovi s drugima.

Članak 7: Djeca s teškoćama u razvoju

32. Dok članak 12. Konvencije štiti jednakost pred zakonom za sve osobe, bez obzira na dob, članak 7. Konvencije priznaje razvojne mogućnosti djece i zahtijeva da se „u svim aktivnostima koje se odnose na djecu s teškoćama u razvoju prvenstveni će značaj biti pridani najboljim interesima djeteta“ (st. 2.), a „njihovi stavovi će se razmatrati sukladno njihovoj dobi i zrelosti“ (st. 3.). Da bi bile u skladu s člankom 12., države potpisnice moraju pregledati vlastite zakone kako bi osigurale da se volja i sklonosti djece s teškoćama u razvoju poštuju na ravnopravnoj osnovi s drugom djecom.

Članak 9: Pristupačnost

33. Prava predviđena člankom 12. usko su povezana s obvezama države koje se odnose na pristupačnost (čl. 9.) jer je pravo na jednakost pred zakonom potrebno kako bi se osobama s invaliditetom omogućio neovisno življenje i puno sudjelovanje u svim aspektima života. Članak 9. zahtijeva prepoznavanje i uklanjanje barijera u prostorima i uslugama otvorenim ili namijenjenim javnosti.

Nepristupačne informacije i komunikacije te nepristupačne službe mogu u praksi za neke osobe s invaliditetom predstavljati barijere u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Stoga države potpisnice moraju osigurati pristupačnost svih procedura za ostvarivanje poslovne sposobnosti i svih pripadajućih informacija i komunikacija. Države potpisnice moraju pregledati sve zakone i praksu kako bi osigurali ostvarivanje prava na poslovnu sposobnost i pristupačnost.

Članak 13. Pristup pravosuđu

34. Države potpisnice obvezne su osigurati pristup pravosuđu osobama s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugim osobama. Priznavanje prava na poslovnu sposobnost u mnogočemu je ključno za pristup pravosuđu. U cilju provedbe njihovih prava i obveza na jednakoj osnovi s drugim osobama, osobe s invaliditetom moraju pred zakonom imati jednak položaj na sudovima. Države potpisnice također moraju osigurati osobama s invaliditetom pristup pravnom zastupanju na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama. To je u mnogim zemljama prepoznato kao problem i mora se sanirati – između ostaloga osiguravanjem da osobe koje se suočavaju s poteškoćama u ostvarivanju poslovne sposobnosti mogu takve poteškoće prevladati (samostalno ili uz pomoć pravnoga zastupnika) te braniti svoja prava pred sudom. Osobe s invaliditetom često su isključivane iz ključnih uloga u pravnom sustavu kao što su odvjetnici, suci, svjedoci ili članovi porote.
35. Policijski službenici, socijalni radnici i druge osobe koje prve djeluju moraju proći obuku kako bi pred zakonom priznale osobe s invaliditetom kao potpune osobe i kako bi ravnopravno uvažavale pritužbe i predstavke osoba s invaliditetom kao što bi bio slučaj s osobama bez invaliditeta. To uključuje obuku i podizanje svijesti u ovim važnim profesijama. Da bi mogle svjedočiti na sudu na ravnopravnoj osnovi s drugima, osobama s invaliditetom treba biti omogućeno ostvarivanje poslovne sposobnosti. Članak 12. Konvencije garantira podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti, uključujući sposobnost svjedočenja u sudskim, upravnim i drugim pravnim postupcima. Takva podrška može poprimiti različite oblike, uključujući priznavanje različitih komunikacijskim metoda, video prijenos svjedočenja u određenim situacijama, proceduralnu prilagodbu, tumače znakovnog jezika i druge potporne metode. Sudski službenici također trebaju proći obuku kako bi osvijestili svoju obvezu poštivanja poslove sposobnosti osoba s invaliditetom, uključujući pravnoga nositelja i pravni aktivitet.

Članak 14. i 25.: Sloboda, sigurnost i pristanak

36. Poštivanje prava na poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi uključuje poštivanje prava osoba s invaliditetom na osobnu slobodu i sigurnost. Lišavanje osoba s invaliditetom poslovne sposobnosti i prisilna institucionalizacija, bez njihova pristanka ili uz pristanak zamjenskog donositelja odluka, postojeći je problem. Takva praksa predstavlja arbitrarno lišavanje slobode i krši članke 12. i 14. Konvencije. Države potpisnice moraju se suzdržati od takve prakse i uspostaviti mehanizam procjene slučajeva u kojima su osobe s invaliditetom smještene u stambeno okruženje bez njihova pristanka.
37. Pravo na najviši mogući zdravstveni standard (čl. 25.) uključuje pravo na zdravstvenu skrb temeljem slobodnog i informiranog pristanka. Države potpisnice imaju obvezu zahtijevati od svih zdravstvenih i medicinskih stručnjaka (uključujući psihijatrijske stručnjake) da prije bilo kakvog liječenja trebaju pribaviti slobodan i informirani pristanak osobe s invaliditetom. U svezi s pravom na poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama, države potpisnice imaju obvezu zabraniti zamjenskim donositeljima odluka davanje pristanka u ime osoba s invaliditetom. Zdravstveno i medicinsko

osoblje trebalo bi osigurati odgovarajuće konzultacije koje direktno uključuju osobe s invaliditetom. Također bi trebali osigurati, koliko je u njihovoj moći, da asistenti i pružatelji podrške ne zamjenjuju ili nepotrebno utječu na donošenje odluka od strane osoba s invaliditetom.

Članci 15., 16. i 17.: Poštivanje osobnog integriteta i sloboda od mučenja, nasilja, izrabljivanja i zlostavljanja

38. Kao što je već rečeno u nekoliko zaključnih primjedbi, prisilno liječenje u psihijatrijskim i drugim zdravstvenim ustanovama kršenje je prava na jednakost pred zakonom i povreda prava na osobni integritet osobe (čl. 17.), slobodu od mučenja (čl. 15.) i slobodu od nasilja, izrabljivanja i zlostavljanja (čl. 16.). Takva praksa lišava osobu poslovne sposobnosti u donošenju odluka o liječenju te se stoga radi o povredi članka 12. Konvencije. Države potpisnice moraju poštivati poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom u donošenju odluka uvijek, uključujući i u kriznim situacijama, osigurati pružanje točnih i pristupačnih informacija o izboru usluga i učiniti im dostupnim nemedicinski pristup te osigurati pristup neovisnoj podršci. Države potpisnice obvezne su omogućiti pristup podršci za odluke koje se tiču psihijatrijskog i drugog oblika liječenja. Prisilno liječenje posebno predstavlja problem osobama sa psihosocijalnim, intelektualnim i drugim kognitivnim teškoćama. Države potpisnice moraju ukinuti politike i zakonodavne odredbe koje dopuštaju ili provode prisilno liječenje, budući da se radi o postojećoj povredi prisutnoj u zakonima o mentalnom zdravlju diljem svijeta, unatoč empiričkim dokazima koji govore u prilog neučinkovitosti i stavovima osoba koje su u sustavu skrbi o mentalnom zdravlju kao rezultat prisilnoga liječenja doživjele duboke traume i bol. Odbor preporuča državama potpisnicama osiguravanje da se odluke koje se odnose na tjelesni ili mentalni integritet osobe mogu donijeti samo uz slobodni i informirani pristanak dotične osobe.

Članak 18.: Nacionalnost

39. Osobe s invaliditetom imaju pravo na ime i evidenciju rođenja kao dio prava na priznavanje kao osobe pred zakonom (čl. 18., st. 2.). Države potpisnice moraju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osigurale da djeca s teškoćama u razvoju budu evidentirana odmah po rođenju. To je pravo predviđeno Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom (čl. 7.); međutim, statistički je vjerojatnije da djeca s teškoćama u razvoju neće biti evidentirana u usporedbi s ostalom djecom. To im uskraćuje državljanstvo, često i pristup zdravstvenoj skrbi i obrazovanju, te može dovesti i do smrti. Budući da ne postoji službeni dokaz njihova postojanja, njihova smrt može proći relativno nekažnjeno.

Članak 19.: Neovisno življenje i uključenost u zajednicu

40. Za potpuno ostvarivanje prava predviđenih člankom 12. od iznimne je važnosti osobama s invaliditetom omogućiti izražavanje vlastite volje i sklonosti u cilju ostvarivanja poslovne sposobnosti na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama. To znači da osobe s invaliditetom moraju imati priliku živjeti samostalno u zajednici i donositi odluke kako bi imale kontrolu nad vlastitim životom na jednakoj osnovi s drugim osobama, kao što je predviđeno člankom 19.

41. Tumačenjem članka 12., stavka 3., s obzirom na pravo na život u zajednici (čl. 19.) znači da bi podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti trebalo pružiti njegujući pristup uključenosti u zajednicu. Države potpisnice moraju prepoznati da su zajednice sredstva i partneri u prepoznavanju vrste pomoći za ostvarivanje poslovne sposobnosti, uključujući podizanje svijesti o različitim mogućnostima podrške. Države potpisnice moraju prepoznati socijalne mreže i uobičajene oblike podrške u zajednici (uključujući prijatelje, obitelj i škole) za osobe s invaliditetom kao neophodan dio odlučivanja uz podršku. To je u skladu s naglaskom koji je u Konvenciji stavljen na punu inkluziju i sudjelovanje osoba s invaliditetom u zajednici.
42. Segregacija osoba s invaliditetom u institucije i dalje je rasprostranjen i podmukao problem koji krši niz prava zajamčenih Konvencijom. Situaciju pogoršava učestalo oduzimanje poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom, koja drugim osobama omogućuje davanje pristanka na smještaj u instituciju. Upravitelji institucija često imaju punomoć za zastupanje osoba koje borave u tim institucijama. To instituciji daje svu moć i kontrolu nad osobom. Kao bi se postiglo usklađivanje s Konvencijom i kako bi se poštivala prava osoba s invaliditetom, mora se provesti deinstitucionalizacija te se svim osobama s invaliditetom mora vratiti poslovna sposobnost, kojima se mora omogućiti pravo izbora gdje i s kim će živjeti (čl. 19.). Osobni izbor o tome gdje i s kim će živjeti ne smije utjecati na njegovo pravo na podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti.

Članak 22.: Poštivanje privatnosti

43. Sustav zamjenskog odlučivanja, osim toga što je protivan članku 12. Konvencije, također potencijalno krši pravo privatnosti osoba s invaliditetom budući da zamjenski donositelji odluka obično imaju pristup širokom rasponu osobnih i drugih informacija o dotičnoj osobi. Uspostavom sustava odlučivanja uz podršku, države potpisnice obvezne su osigurati da oni koji pružaju podršku u ostvarivanju poslovne sposobnosti u potpunosti poštuju pravo privatnosti osobe s invaliditetom.

Članak 29.: Sudjelovanje u političkom životu

44. Lišavanje ili ograničavanje poslovne sposobnosti koristilo se kao sredstvo uskrate prava na sudjelovanje u političkom životu određenih osoba s invaliditetom, što se posebno odnosi na pravo glasa. U cilju potpuno ravnopravnog ostvarivanja poslovne sposobnosti u svim aspektima života, potrebno je osobama s invaliditetom priznati poslovnu sposobnost u javnom i političkom životu (čl. 29.). To znači da sposobnost donošenja odluka neke osobe ne može biti opravdanje za uskratu političkih prava osoba s invaliditetom, uključujući pravo glasa, pravo kandidiranja na izborima i pravo izvršavanja porotničke dužnosti.
45. Države potpisnice obvezne su štiti i promicati prava osoba s invaliditetom na podršku po vlastitom izboru pri glasovanju na tajnim izborima te u sudjelovanju na svim izborima i referendumima bez diskriminacije. Odbor nadalje preporuča da države potpisnice jamče pravo osoba s invaliditetom da se kandidiraju na izborima, da stupe na dužnost i obavljaju javne funkcije na svim razinama, uz razumnu prilagodbu i podršku, ondje gdje je to potrebno, u ostvarivanju njihove poslovne sposobnosti.

V. Provedba na nacionalnoj razini

46. S obzirom na normativni sadržaj i obveze koje su gore iznesene, države potpisnice trebale bi poduzeti sljedeće korake kako bi osigurale potpunu provedbu članka 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom:
- (a) Priznati osobe s invaliditetom kao osobe pred zakonom, s pravnom osobnošću i poslovnom sposobnošću u svim aspektima života, na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama. To zahtijeva ukidanje sustava zamjenskog odlučivanja i mehanizme za lišavanje poslovne sposobnosti čija je namjera ili koji u praksi diskriminiraju osobe s invaliditetom. Preporuka je da države potpisnice izrade takav zakonski izričaj koji bi štitio poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima;
 - (b) Uspostaviti, prepoznati i omogućiti osobama s invaliditetom pristup širokom rasponu podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti. Zaštitni mehanizmi takve podrške trebaju se temeljiti na poštivanju prava, volje i sklonosti osoba s invaliditetom. Podrška treba biti u skladu s kriterijima iz odlomka 25. iznad o obvezama država potpisnica da se usklade s člankom 12., stavkom 3. Konvencije;
 - (c) Savjetovati se i aktivno uključiti osobe s invaliditetom, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, putem svojih organizacija, u razvoj i provedbu zakona, politika i druge procese donošenja odluka kojima se provode odredbe članka 12.
47. Odbor potiče države potpisnice na odvajanje sredstava za istraživanje i razvoj najbolje prakse koja se tiče prava na jednakost po pitanju poslovne sposobnosti osoba s invaliditetom te podršku za ostvarivanje iste.
48. Države potpisnice potiče se na razvoj učinkovitih mehanizama za borbu protiv formalnog i neformalnog zamjenskog odlučivanja. Stoga Odbor potiče države potpisnice da osiguraju osobama s invaliditetom priliku da u značajnoj mjeri samostalno donose odluke o stvarima koje ih se tiču i koje utječu na razvoj njihove ličnosti, u znak podrške ostvarivanju poslovne sposobnosti. To uključuje, no nije ograničeno na: priliku za izgraditi socijalne mreže; priliku za zapošljavanje i zaradu ravnopravno s drugim osobama; mogućnost višestrukog izbora mjesta življenja u zajednici; te inkluziju u obrazovanju na svim razinama.

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 9. Pristupačnost

1. Države potpisnice ove Konvencije poduzet će odgovarajuće mjere osiguravanja pristupačnosti osobama s invaliditetom, izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije i sustave, kao i drugim uslugama i kapacitetima otvorenim i namijenjenim javnosti, kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima, na ravnopravnoj osnovi, kako bi osobama s invaliditetom osigurale život neovisan o tuđoj pomoći i potpuno sudjelovanje u svim područjima života. Ove će se mjere, koje će uključivati identifikaciju i uklanjanje barijera i prepreka pristupačnosti, primjenjivati, među ostalim, na:
 - (a) građevine, ceste, prijevoz i druge zatvorene i otvorene prostore, uključujući škole, stambene zgrade, zdravstvene ustanove i radna mjesta;
 - (b) informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući elektroničke usluge i službe hitnih intervencija.
2. Države potpisnice će također poduzeti odgovarajuće mjere radi:
 - (a) razvijanja, poticanja i praćenja provođenja minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost prostora i usluga otvorenih ili namijenjenih javnosti;
 - (b) osiguravanja da privatne pravne osobe koje nude prostor, sredstva i usluge namijenjene javnosti vode računa o svim aspektima pristupačnosti za osobe s invaliditetom;
 - (c) pružanja obuke interesnim skupinama o pitanjima pristupačnosti s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom;
 - (d) osiguranja natpisa na Brailleovom pismu i u lako čitljivom i razumljivom obliku u zgradama i drugim prostorima otvorenim za javnost;
 - (e) osiguranja drugih oblika pomoći u vidu osobnih asistenata i posrednika, uključujući vodiče, čitače i stručne tumače za znakovni jezik, kako bi se olakšao pristup javnim objektima i prostorima otvorenim za javnost;
 - (f) promicanja drugih odgovarajućih oblika pomoći i potpore osobama s invaliditetom kako bi im se osigurao pristup informacijama;
 - (g) promicanja pristupačnosti novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija i sustava, uključujući internet;
 - (h) promicanja oblikovanja, razvoja, proizvodnje i distribucije dostupnih informacijskih i komunikacijskih tehnologija i sustava u ranoj fazi, tako da te tehnologije i sustavi postanu pristupačni uz minimalne troškove.

Opći komentar br. 2 (2014.) Pristupačnost

I. Uvod

1. Pristupačnost je preduvjet za neovisno življenje osoba s invaliditetom i njihovo puno i ravnopravno sudjelovanje u društvu. Bez pristupa izgrađenom okolišu, prijevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije i sustave, te drugim uslugama i kapacitetima otvorenim ili namijenjenim javnosti, osobe s invaliditetom ne bi imale jednake mogućnosti za sudjelovanje u zajednici. Pristupačnost nije slučajno jedno od načela na kojima počiva Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (čl. 3. (f)). Povijesno gledajući, pokret osoba s invaliditetom smatrao je da je pristup izgrađenom okolišu i javnom prijevozu za osobe s invaliditetom preduvjet slobode kretanja, zajamčene člankom 13. Opće deklaracije ljudskih prava (UDHR) i člankom 12. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR). Slično tome, pristup informacijama i komunikacijama smatra se preduvjetom za slobodu mišljenja i izražavanja, zajamčenu odredbama članka 19. Opće deklaracije ljudskih prava i člankom 19., stavak 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.
2. Članak 25(c) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima jamči pravo svakoga građanina na pristup, u skladu s općim načelima jednakosti, javnim uslugama u vlastitoj zemlji. Odredbe ovoga članka mogu poslužiti kao osnova za uključivanje prava pristupa u temeljne ugovore o ljudskim pravima.
3. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije jamči svakome pojedincu pravo pristupa bilo kojem mjestu ili usluzi za javnu namjenu, kao što su hoteli, restorani, barovi, kazališta i parkovi (čl. 5 (f)). Stoga je u međunarodnom pravnom okviru ljudskih prava učinjen presedan koji pravo pristupa smatra pravom kao takvim. Za članove različitih rasnih ili etničkih skupina, doduše, prepreke slobodnom pristupu mjestima i uslugama dostupnim javnosti rezultat su predrasuda i spremnosti na uporabu sile u cilju sprječavanja pristupa mjestima koja su fizički dostupna. Međutim, osobe s invaliditetom suočavaju se s tehničkim i okolišnim barijerama, odnosno, u većini slučajeva, izgrađenim barijerama u okolišu kao što su stepenice na ulazu u građevine, nepostojanje dizala u višekatnicama i nedostatak informacija u pristupačnom formatu. Izgrađeni okoliš uvijek je povezan sa socijalnim i kulturnim razvojem i običajima, stoga se u potpunosti nalazi pod kontrolom društva. Takve umjetne barijere često su rezultat nedostatka informacija i tehničkoga znanja, a ne svjesne želje da se osobama s invaliditetom uskrati mogućnost pristupa mjestima ili uslugama namijenjenih općoj javnosti. Prije uvođenja politika koje omogućuju pristupačnost osobama s invaliditetom, u cilju borbe protiv stigmatizacije i diskriminacije potrebno je kroz postojeće obrazovne aktivnosti, podizanjem svijesti, kulturnim kampanjama i komunikacijom promijeniti stav prema osobama s invaliditetom.
4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima te Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije jasno govore o pravu pristupa kao dijela međunarodnog sustava ljudskih prava. Na pristupačnost

bi se trebalo gledati kao na afirmaciju specifičnu za osobe s invaliditetom ili kao socijalni aspekt prava pristupa. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom uključuje pristupačnost kao jedno od ključnih temeljnih načela – ključni preduvjet za učinkovito i ravnopravno uživanje različitih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava osoba s invaliditetom. Pristupačnost bi se trebalo promatrati u kontekstu jednakosti i nediskriminacije. Osim toga, može ju se shvatiti i kao investiciju u društvo te bi ju trebalo promatrati kao sastavni dio programa za održivi razvoj.

5. Dok različiti ljudi i organizacije različito shvaćaju što znači pojam informacijsko komunikacijska tehnologija (ICT), svi priznaju da je to krovni termin koji obuhvaća bilo kakav informacijski i komunikacijski uređaj ili aplikaciju te pripadajući sadržaj. Takva definicija obuhvaća širok raspon pristupnih tehnologija, kao što su radio, televizija, satelitski uređaji, mobilni telefoni, fiksni telefoni, kompjutori, mrežni hardware i software. Važnost ICT-a leži u mogućnosti otvaranja širokom rasponu usluga, transformaciji postojećih usluga i u stvaranju veće potražnje za pristupom informacijama i znanju, posebno kada se radi o nedovoljno uključenim skupinama čije su potrebe nedovoljno pokrivene uslugama, kao što su osobe s invaliditetom. Članak 12. Međunarodnog telekomunikacijskog propisa (Dubai, 2012.) jamči osobama s invaliditetom pravo na pristup međunarodnim telekomunikacijskim uslugama, uzimajući u obzir relevantne preporuke Međunarodne telekomunikacijske unije (ITU). Odredbe ovoga članka mogu poslužiti kao temelj za jačanje zakonodavnih okvira država potpisnica.
6. U općem komentaru br. 5 (1994.), Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava podsjetio je na obvezu provedbe Standardnih pravila Ujedinjenih naroda o izjednačavanju mogućnosti osoba s invaliditetom. Standardna pravila naglašavaju važnost pristupačnosti izgrađenog okoliša, prijevoza, informacija i komunikacija u izjednačavanju mogućnosti osoba s invaliditetom. Koncept je razvijen u pravilo br. 5 u kojemu je pristupačnost izgrađenog okoliša, informacija i komunikacija navedena kao prioritet država potpisnica. Značaj pristupačnosti proizlazi iz Općeg komentara br. 14 (2000.) Odbora za ekonomska, socijalna i kulturna prava (čl. 12). U općem komentaru br. 9 (2006.) o pravima djece s teškoćama u razvoju, Odbora za prava djeteta, ističe se činjenica da je fizička nepristupačnost javnoga prijevoza i drugih sadržaja, uključujući zgrade državne uprave, trgovačke centre i rekreacijske kapacitete, najveći faktor u marginalizaciji i isključivanju djece s teškoćama u razvoju te u značajnoj mjeri ugrožava njihov pristup uslugama, uključujući zdravstvo i obrazovanje. Isti Odbor je ponovio važnost pristupačnosti u općem komentaru br. 17 (2013.) o pravu djeteta na odmor, zabavu, igru, rekreacijske aktivnosti, kulturni život i umjetnost (čl. 31.).
7. U svjetskom izvještaju o invaliditetu (2011.) Svjetske zdravstvene organizacije i Svjetske banke u okviru najvećih konzultacija koje su se ikada dogodile i uz aktivno sudjelovanje stotina stručnjaka u području invaliditeta, ističe se da su izgrađeni okoliš, prijevozni sustavi i informacije i komunikacije često nepristupačni osobama s invaliditetom (str. 10). Osobe s invaliditetom zbog nepristupačnosti prijevoza nisu u mogućnosti uživati neka temeljna prava, kao što je pravo na traženje zaposlenja ili pravo na zdravstvenu skrb.

Razina provedbe zakona o pristupačnosti i dalje je u mnogim zemljama niska te su osobe s invaliditetom često lišene prava na slobodu izražavanja zbog nedostupnosti informacija i komunikacija. Čak i u zemljama u kojima postoje usluge tumača znakovnog jezika, broj kvalificiranih tumača obično je prenizak – često i zbog činjenice da ti tumači trebaju samostalno putovati do klijenta, što ih čini preskupima s obzirom na povećanu potražnju za njihovim uslugama. Osobe s intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom i gluho-slijepe osobe u pokušaju pristupa informacijama i komunikaciji suočavaju se s barijerama zbog nedostatka formata jednostavnog za čitanje, te alternativnih i augmentativnih načina rada. Također se suočavaju s barijerama u pristupu uslugama, zbog predrasuda i neodgovarajuće obuke osoblja koje pruža usluge.

8. Izvješće pod nazivom Making Television Accessible (2011.) Međunarodne telekomunikacijske unije, izrađeno u suradnji s Globalnom inicijativom za inkluzivne informacijsko komunikacijske tehnologije (G3ICT) upozorava na značajan broj, odnosno oko 1 milijardu, osoba koje žive s nekim oblikom invaliditeta i koje ne mogu uživati u audio-vizualnim sadržajima. Nepristupačnost proizlazi iz nedostupnosti sadržaja, informacija i/li uređaja koji su im potrebni za pristup takvim uslugama.
9. Pristupačnost je u sveopćoj ICT zajednici prepoznata od prve faze Svjetskog sastanka na vrhu o informacijskom društvu održanom 2003. godine. Uveden i pokrenut od strane zajednice osoba s invaliditetom, koncept je uvršten u Deklaraciju načela sastanka na vrhu, u čijem se članku 25. navodi sljedeće: „Dijeljenje i povećanje globalnog znanja potrebnog za razvoj može se poboljšati uklanjanjem prepreka ravnopravnom pristupu informacijama o ekonomskim, socijalnim, političkim, zdravstvenim, kulturnim, obrazovnim i znanstvenim aktivnostima te olakšavanjem pristupa informacijama u javnom sektoru, univerzalnim dizajnom i uporabom potpurnih tehnologija“.
10. Odbor za prava osoba s invaliditetom u svakome od deset dijaloga održanih prije postupka izrade ovoga Općeg komentara razmatrao je pristupačnost kao jedno od ključnih pitanja koje države potpisnice trebaju imati na umu u svojim inicijalnim izvješćima. Sve zaključne primjedbe sadržavale su preporuke koje se tiču pristupačnosti. Zajednički problem bio je nedostatak odgovarajućeg mehanizma nadzora za osiguravanje praktične provedbe standarda pristupačnosti i relevantnog zakonodavstva. U nekim državama potpisnicama, monitoring je bio u nadležnosti lokalnih vlasti koje su raspolagale nedovoljnim tehničkim znanjem te ljudskim i materijalnim resursima kojima bi osigurale učinkovitu provedbu. Drugi zajednički izazov bila je nedovoljna edukacija dionika te nedovoljan angažman osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju u procesu osiguravanja pristupa izgrađenom okolišu, prijevozu, informacijama i komunikacijama.
11. Odbor za prava osoba s invaliditetom bavio se pitanjem pristupačnosti i u svojoj pravnoj praksi. U slučaju Szilvia Nyusti, Peter Takacs i Tamas Fazekas protiv Mađarske, Odbor je bio stajališta da sve usluge otvorene ili namijenjene javnosti moraju biti pristupačne u skladu s odredbama članka 9. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Država potpisnica je pozvana da slijepim

osobama osigura pristup bankomatima. Odbor je preporučio, između ostalog, da država potpisnica uspostavi „minimalne standarde pristupačnosti bankovnim uslugama koje osobama s vizualnim i drugim vrstama oštećenja pružaju privatne financijske institucije“, „uspostavi pravni okvir s konkretnim, primjenjivim i vremenski ograničenim pokazateljima praćenja i procjene postupnih modifikacija i prilagodbe prethodno nepristupačnih bankovnih usluga koje bi nakon provedenih koraka od strane privatnih financijskih ustanova postale pristupačne i svima dostupne“ te „osigura da svi novi bankomati i druge bankovne usluge budu u potpunosti pristupačne osobama s invaliditetom“ (odl. 10.2 (a)).

12. S obzirom na navedene presedane i činjenicu da je pristupačnost zaista ključni preduvjet za puno i ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom u društvu te preduvjet za njihovo učinkovito uživanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda, Odbor smatra da je potrebno usvojiti opći komentar o članku 9. Konvencije koji se odnosi na pristupačnost, na skladu sa svojim poslovníkom i ustaljenom praksom tijela koja su ustanovljena međunarodnim konvencijama.

II. Normativni sadržaj

13. Člankom 9. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom određeno je da će „države potpisnice ove Konvencije poduzeti odgovarajuće mjere osiguravanja pristupačnosti osoba s invaliditetom izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije i sustave, kao i drugim uslugama i kapacitetima otvorenim i namijenjenim javnosti, kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima, na ravnopravnoj osnovi, kako bi osobama s invaliditetom osigurale neovisno življenje i potpuno sudjelovanje u svim područjima života“. Važno je pitanje pristupačnosti rješavati u potpunosti, obuhvaćajući izgrađeno okruženje, prijevoz, informacije i komunikacije te usluge. Fokus više nije na pravnoj osobnosti i pitanju javnosti ili privatnosti vlasnika građevina, prijevozne infrastrukture, vozila, informacija i komunikacija te usluga. Sve dok su roba, proizvodi i usluge otvoreni ili namijenjeni javnosti, moraju biti dostupni svima, bez obzira na to jesu li u javnom ili privatnom vlasništvu. Osobe s invaliditetom trebale bi imati jednak pristup svojoj robi, proizvodima i uslugama otvorenim ili namijenjenim javnosti osiguravanjem učinkovitog i ravnopravnog pristupa koji poštuje njihovo dostojanstvo. Takav pristup proizlazi iz zabrane diskriminacije; uskratu pristupa trebalo bi smatrati diskriminatornim činom, bez obzira na to je li počinitelj javni ili privatni subjekt. Pristupačnost treba biti omogućena svim osobama s invaliditetom, bez obzira na vrstu oštećenja, bez razlike s obzirom na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, imovinu, pripisani ili stečeni društveni status, rod ili dob. Po pitanju pristupačnosti u slučaju osoba s invaliditetom posebna se važnost treba posvetiti perspektivi roda i spola.
14. Članak 9. Konvencije jasno definira pristupačnost kao preduvjet za neovisno življenje osoba s invaliditetom, njihovo potpuno i ravnopravno sudjelovanje u društvu i neograničeno uživanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na ravnopravnoj osnovi s drugima. Članak 9. temelji se na postojećim ljudskim

pravima, određenim člankom 25 (c) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima o pravu na jednak pristup javnim službama te člankom 5 (f) Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije o pravu na pristup bilo kojem mjestu ili usluzi namijenjenoj javnosti. U vrijeme donošenja ova dva temeljna dokumenta o ljudskim pravima, Internet, koji je dramatično promijenio svijet, još uvijek nije postojao. KPOSI je prvi dokument o ljudskim pravima u 21. stoljeću koji se bavi pitanjem pristupa informacijsko komunikacijskim tehnologijama na način da se prava ne odnose isključivo na osobe s invaliditetom. Osim toga, pojam jednakosti se u međunarodnom pravu u posljednja dva desetljeća promijenio. Konceptualna promjena od formalne ravnopravnosti ka stvarnoj ravnopravnosti utjecala je na obveze država potpisnica. Obveza osiguravanja pristupačnosti neophodan je dio te nove obveze poštivanja, zaštite i primjene prava jednakosti. Pristupačnost bi stoga trebalo promatrati u kontekstu prava na pristup, promatranu iz specifične perspektive invaliditeta. Pravo na pristup osoba s invaliditetom osigurava se strogom provedbom standarda pristupačnosti. Barijere unutar postojećih objekata, prostorija, na robu i uslugama namijenjenih ili otvorenih javnosti moraju biti uklonjene postupno, na sistematičan način, i što je još važnije, kontinuirano, s ciljem postizanja potpune pristupačnosti.

15. Stroga primjena univerzalnog dizajna na svu robu, proizvode, sadržaje, tehnologije i usluge trebala bi svim potencijalnim potrošačima, uključujući i osobama s invaliditetom, osigurati potpun, ravnopravan i neograničen pristup na način da se u potpunosti uzme u obzir njihovo urođeno dostojanstvo i raznolikost. To bi trebalo omogućiti neograničenu mogućnost prijelaza iz jednog prostora u drugi, uključujući kretanje unutar određenih prostora, bez barijera. Osobe s invaliditetom i druge osobe trebale bi se moći kretati po ulicama bez barijera, ući u pristupačna niskopodna vozila, pristupiti informacijama i komunikacijama, ući i kretati se unutar univerzalno dizajniranih zgrada, uz pomoć tehničkih pomagala i osobnog asistenta ukoliko je potrebno. Primjena univerzalnog dizajna ne otklanja automatski potrebu za tehničkim pomagalima. Njegova primjena u objektu od početne faze izgradnje je ekonomičnija: čineći građevinu pristupačnom od samoga početka u većini slučajeva neće nužno utjecati na ukupno povećanje troškova izgradnje, ili će u određenim slučajevima trošak biti neznatno veći. S druge strane, trošak naknadne adaptacije u cilju postizanja pristupačnosti građevine može u određenim slučajevima biti značajan, posebno kada se radi o određenim objektima od povijesnog značaja. Početna primjena univerzalnog dizajna je ekonomičnija, a i mogući troškovi naknadnog uklanjanja barijera ne mogu se koristiti kao izgovor za izbjegavanje obveze postupnog uklanjanja barijera u cilju postizanja pristupačnosti.
16. Pristupačnost informacija i komunikacija, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT), također bi trebala biti osigurana od samoga početka jer naknadne adaptacije interneta i ICT-a mogu povećati troškove. Stoga je ekonomičnije obvezne ICT značajke uključiti već u najranijoj fazi projektiranja i proizvodnje odnosno izrade. Univerzalni dizajn čini društvo pristupačnim svim osobama, ne samo osobama s invaliditetom. Također treba naglasiti da članak 9. izričito nameće državama potpisnicama

obvezu osiguravanja pristupačnosti u gradskim i ruralnim područjima. Pokazalo se da je pristupačnost obično bolja u većim gradovima nego u udaljenim, nerazvijenim ruralnim područjima, iako pretjerana urbanizacija također može stvoriti dodatne barijere koje sprječavaju pristup osobama s invaliditetom, što se posebno odnosi na izgrađeno okruženje, prijevoz i usluge kao i sofisticiranije usluge pružanja informacija u izrazito napučenim urbanim područjima. I u urbanim i u ruralnim područjima, potrebno je osobama s invaliditetom osigurati pristup prirodnim dijelovima fizičkog okruženja i baštini dostupnoj javnosti.

17. Članak 9., stavak 1. zahtijeva od država potpisnica prepoznavanje i uklanjanje prepreka i barijera, među ostalim i:
 - (a) građevine, ceste, prijevoz i druge zatvorene i otvorene prostore, uključujući škole, stambene zgrade, zdravstvene ustanove i radna mjesta;
 - (b) informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući elektroničke usluge i službe hitnih intervencija.

Gore spomenuti „otvoreni i zatvoreni prostori“ trebali bi, između ostaloga, obuhvatiti državne agencije, sudove i zatvore, institucije socijalne skrbi, sastajališta, prostore za rekreaciju, kulturne, vjerske, političke i sportske aktivnosti te prodajna mjesta. „Druge usluge“ trebale bi, između ostaloga, obuhvatiti pošte, banke, telekomunikacijske i informacijske službe.

18. Člankom 9., stavkom 2. određuju se mjere koje države potpisnice moraju poduzeti radi razvijanja, poticanja i praćenja provedbe minimalnih nacionalnih standarda za pristupačnost prostora i usluga otvorenih ili namijenjenih javnosti. Ti standardi trebaju biti u skladu s drugim standardima države potpisnice kako bi se osiguralo njihovo uzajamno djelovanje u pogledu slobodnog kretanja u okviru slobode kretanja i izbora nacionalnosti (čl. 18.) osoba s invaliditetom. Države potpisnice također moraju poduzeti mjere kojima će osigurati da privatna poduzeća koja nude prostor i usluge otvorene ili namijenjene javnosti vode računa o svim aspektima pristupačnosti za osobe s invaliditetom (čl. 9., st. 2 (b)).
19. Budući da je nepristupačnost često rezultat nedovoljne razine svijesti i tehničkoga znanja, članak 9. zahtijeva od država potpisnica pružanje obuke interesnim skupinama o pitanjima pristupačnosti s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom (st. 2 (c)). Člankom 9. ne namjerava se pobrojati relevantne interesne skupine: bilo kakva lista trebala bi uključivati tijela koja izdaju građevinske dozvole, radiotelevizijske odbore i ICT, komoru inženjera, građevinara, arhitekata, stručnjaka za urbano planiranje, autoprijevoznike, pružatelje usluga, članove akademske zajednice te osobe s invaliditetom i njihove organizacije – UOSI. Obuka bi trebala biti pružena ne samo onima koji dizajniraju robu i proizvode te pružaju usluge, već i za one koji ih zaista proizvode. Osim toga, jačanje direktne uključenosti osoba s invaliditetom u razvoj proizvodnje imalo bi pozitivan utjecaj na razumijevanje postojećih potreba i učinkovitost testova pristupačnosti. Naposljetku, građevinari su ti koji odlučuju o pristupačnosti pojedinog objekta. Stoga je važno organizirati obuku i sustave praćenja svih ovih skupina kako bi se u praksi osigurala primjena standarda pristupačnosti.

20. Kretanje i orijentacija u objektima i na drugim mjestima otvorenim za javnost može biti izazov za neke osobe s invaliditetom ukoliko ne postoje adekvatne oznake, pristupačne informacije i komunikacije ili pomoćne službe. Stavci 2 (d) i (e), članka 9. stoga određuju da bi građevine i druga mjesta otvorena za javnost trebala osigurati natpise na Brailleovom pismu te u lako čitljivom i razumljivom formatu, te da bi trebalo osigurati pomoć u vidu osobnih asistenata i posrednika, uključujući vodiče, čitače i tumače znakovnog jezika, kako bi se olakšao pristup. Bez takvih oznaka, pristupačnih informacija i komunikacija te pomoćnih službi, orijentacija i kretanje unutar i kroz objekte može biti nemoguće mnogim osobama s invaliditetom, posebno onima koje imaju poteškoća s kognitivnim zamorom.
21. Bez pristupa informacijama i komunikacijama, uživanje slobode mišljenja i izražavanja i mnoga druga temeljna prava i slobode za osobe s invaliditetom mogu biti ozbiljno ugrožena i ograničena. Stavci 2 (f) i (g), članka 9. Konvencije, određuju da bi države potpisnice trebale promicati oblike pomoći u vidu osobnih asistenata i posrednika, uključujući vodiče, čitače i tumače za znakovni jezik, (točka (e)), promicati druge odgovarajuće oblike pomoći i potpore osobama s invaliditetom kako bi se osigurao njihov pristup informacijama i promicao pristup osoba s invaliditetom novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama i sustavima, uključujući Internet, primjenom obveznih standarda pristupačnosti. Informacije i komunikacije trebale bi osobama s invaliditetom biti dostupne u lako čitljivom formatu, alternativnim i augmentativnim načinima i metodama.
22. Nove tehnologije mogu se koristiti za promociju punog i ravnopravnog sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvu, no samo ako su dizajnirane i izrađene na način da osiguravaju pristupačnost. Nove investicije i istraživanja trebala bi pridonijeti uklanjanju nejednakosti, a ne stvaranju novih barijera. Članak 9., stavak 2 (h), stoga poziva države potpisnice na promociju projektiranja, razvoja, proizvodnje i distribucije dostupnih informacijskih i komunikacijskih tehnologija i sustava u ranoj fazi, kako bi te tehnologije i sustavi postali pristupačni uz minimalne troškove. Uporaba sustava za poboljšanje sluha uključujući ambijentalne pomoćne sustave za pomoć korisnicima slušnih aparata i induktivnih petlji te dizala koja bi bila opremljena kako bi se osobama s invaliditetom omogućila hitna evakuacija iz objekata samo su neki od primjera tehnološkog napretka u službi pristupačnosti.
23. Budući da je pristupačnost preduvjet za neovisno življenje osoba s invaliditetom, kao što je predviđeno člankom 19. Konvencije, te za puno i ravnopravno sudjelovanje u društvu, onemogućavanje pristupa izgrađenom okruženju, prijevozu, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije, te kapacitetima i uslugama otvorenih i namijenjenih javnosti trebalo bi promatrati u kontekstu diskriminacije. Poduzimanje „svih odgovarajućih mjera, uključujući zakonodavstvo, za izmjenu ili ukidanje postojećih zakona, propisa, običaja i prakse, koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom“ (čl. 4., st 1 (b)) glavna je obveza svih država potpisnica. „Države potpisnice će zabraniti bilo kakvu diskriminaciju na osnovi invaliditeta i osigurat će osobama s invaliditetom jednaku i učinkovitu zaštitu od diskriminacije“ (čl. 5., st. 2). „Da bi promicale jednakost i ukinule

diskriminaciju, države potpisnice će poduzeti sve primjerene korake za osiguravanje razumne prilagodbe“ (čl. 5., st. 3).

24. Treba jasno razlikovati obvezu osiguravanja pristupa svim novoizgrađenim objektima, infrastrukturi, robi, proizvodima ili uslugama i obvezu uklanjanja barijera kako bi se osigurao pristup postojećem fizičkom okruženju i prijevozu, informacijama i komunikacijama te uslugama otvorenih općoj javnosti. Još jedna opća obveza država potpisnica je „poduzeti ili promicati istraživanje i razvoj univerzalno dizajniranih predmeta, usluga, opreme i objekata, prema definiciji iz članka 2. Konvencije, a što bi trebalo zahtijevati najmanje moguće prilagodbe i najmanji trošak, kako bi se zadovoljile specifične potrebe osoba s invaliditetom, te promicati univerzalni dizajn u razvoju standarda i smjernica“ (čl. 4., st. 4 (f)). Svi novi objekti, infrastruktura, kapaciteti, roba, proizvodi i usluge moraju biti dizajnirani na način da su u potpunosti pristupačni osobama s invaliditetom, u skladu s principima univerzalnog dizajna. Države potpisnice obvezne su osobama s invaliditetom osigurati pristup postojećem fizičkom okruženju i prijevozu, informacijama i komunikacijama te uslugama otvorenim za javnost. Međutim, s obzirom na postupno provođenje ove obveze, države potpisnice trebale bi odrediti određene rokove i izdvojiti dostatna sredstva za uklanjanje postojećih barijera. Nadalje, države potpisnice bi trebale jasno propisati dužnosti različitih tijela (uključujući regionalna i lokalna tijela) i poduzeća (uključujući privatna) koje je potrebno provesti u cilju osiguravanja pristupačnosti. Države potpisnice bi također trebale odrediti učinkovite nadzorne mehanizme koji bi osigurali pristupačnost te sankcije protiv svih onih koji ne provode standarde pristupačnosti.
25. Pristupačnost se odnosi na skupine, dok se razumna prilagodba veže uz pojedince. To znači da je obveza osiguravanja pristupačnosti *ex ante* obveza. Države potpisnice imaju stoga obvezu osiguravanja pristupačnosti prije nastanka pojedinačne potrebe ulaska ili korištenja mjesta ili usluge. Države potpisnice moraju uspostaviti standarde pristupačnosti, koje je potrebno usvojiti nakon savjetovanja s organizacijama osoba s invaliditetom i koji moraju biti specifični za pružatelje usluga, građevinare i druge relevantne interesne skupine. Standardi pristupačnosti moraju biti općeniti i standardizirani. U slučaju pojedinaca s rijetkim vrstama oštećenja koja se nisu uzimala u obzir prilikom donošenja standarda pristupačnosti ili koji ne koriste načine, metode i sredstva koja im stoje na raspolaganju za postizanje pristupačnosti (koji ne čitaju Brailleovo pismo, na primjer), čak im niti primjena standarda pristupačnosti neće biti dovoljna za osiguravanje pristupa. U takvim slučajevima, može se primijeniti razumna prilagodba. Države potpisnice, u skladu s Konvencijom, ne smiju koristiti mjere štednje kao izgovor za izbjegavanje osiguravanja postupne pristupačnosti za osobe s invaliditetom. Obveza osiguravanja pristupačnosti je bezuvjetna, tj. subjekt u obvezi ne može opravdati svoj propust tvrdnjom da mu omogućavanje pristupa za osobe s invaliditetom predstavlja teret. Nasuprot tome, obveza razumne prilagodbe postoji samo ako njezino osiguravanje poduzeću ne predstavlja pretjerani teret.
26. Obveza osiguravanja razumne prilagodbe je *ex nunc* obveza, što znači da stupa na snagu u trenutku kada se za njom ukaže potreba pojedinca u

određenoj situaciji (radno mjesto, škola itd.) kako bi u određenom kontekstu uživao prava na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama. Ovdje standardi pristupačnosti mogu biti pokazatelj, no ne treba ih shvatiti kao nešto što je propisano. Razumna prilagodba može u određenoj situaciji pojedincima s invaliditetom koristiti kao sredstvo osiguravanja pristupačnosti.

Razumno se prilagodbom nastoji postići individualna pravednost u smislu osiguravanja nediskriminacije ili jednakosti, uzevši u obzir dostojanstvo, autonomiju i izbor pojedinca. Stoga osoba s rijetkom vrstom oštećenja može zatražiti prilagodbu koja izlazi iz okvira bilo kojega standarda pristupačnosti.

III. Obveze država potpisnica

27. Iako je osiguravanje pristupa izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama te uslugama otvorenih javnosti često preduvjet za učinkovito uživanje različitih građanskih i političkih prava osoba s invaliditetom, države potpisnice mogu osigurati pristup postupno, kada je to potrebno, i kroz međunarodnu suradnju. Procjenu situacije u cilju uklanjanja prepreka i barijera moguće je učinkovito provesti u kratkom ili srednje dugom periodu. Barijere bi trebalo uklanjati kontinuirano i na sistematičan način, postupno, ali redovito.
28. Države potpisnice obvezne su usvojiti, širiti i pratiti nacionalne standarde pristupačnosti. Ukoliko ne postoji relevantno zakonodavstvo, prvi korak je uspostavljanje odgovarajućeg zakonodavnog okvira. Države potpisnice bi trebale provesti sveobuhvatnu analizu zakona o pristupačnosti kako bi prepoznale, pratile i riješile propuste u zakonima i provedbi pristupačnosti. Često zakoni koji se odnose na osobe s invaliditetom ne uključuju ICT u svoju definiciju pristupačnosti, dok zakoni o pravima osoba s invaliditetom koji se odnose na nediskriminatorni pristup u područjima kao što su nabava, zapošljavanje i obrazovanje često ne uključuju pristup ICT i mnoštvu roba i usluga modernoga društva za koje je potreban pristup ICT. Važno je da analiza i donošenje zakona i propisa budu provedeni u dogovoru s osobama s invaliditetom i njihovim organizacijama (čl. 4., st. 3) te drugim zainteresiranim dionicima, uključujući članove akademske zajednice, komoru arhitekata, stručnjaka za urbano planiranje, inženjera i građevinara. Zakonodavstvo bi trebalo uključivati i temeljiti se na načelima univerzalnog dizajna, kao što je propisano odredbama Konvencije (čl. 4., st. 1(f)). Trebalo bi predvidjeti obvezu primjene standarda pristupačnosti i sankcije, uključujući i kazne, za one koji po tim odredbama ne postupaju.
29. Od pomoći je uključivanje standarda pristupačnosti koji propisuju različita područja koja trebaju biti pristupačna – izgrađeno okruženje u zakonima o građenju i planiranju, prijevoz u zakonima o javnom zračnom, željezničkom, cestovnom i morskom prometu, informacije i komunikacije te usluge otvorene javnosti. Međutim, pristupačnost bi trebala biti uključena u opće i posebne zakone o jednakim mogućnostima, jednakosti i sudjelovanju u kontekstu zabrane diskriminacije na osnovi invaliditeta. Uskrtu pristupa trebalo bi jasno i jednoznačno definirati kao diskriminaciju. Osobe s invaliditetom kojima je uskraćen pristup izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama ili uslugama otvorenih javnosti trebale bi na

raspolaganju imati učinkovite pravne lijekove. Prilikom donošenja standarda pristupačnosti, države potpisnice moraju uzeti u obzir raznolikost osoba s invaliditetom. Dio nužnoga uključivanja raznolikosti osoba s invaliditetom u osiguravanje pristupačnosti čini prepoznavanje potrebe nekih osoba s invaliditetom za pomoći osoba ili životinja u cilju potpunog ostvarivanja pristupačnosti (kao što je osobna asistencija, tumačenje znakovnog jezika, tumačenje taktalnog znakovnog jezika ili psi vodiči). Treba naglasiti, na primjer, da zabrana ulaska psima vodičima u određeni objekt ili otvoreni prostor predstavlja diskriminaciju na osnovi invaliditeta.

30. Potrebno je donijeti minimalne standarde pristupačnosti različitih javnih ili privatnih službi za osobe s različitim vrstama invaliditeta. Instrumente kao što su Kontrolna lista preporuka o pristupačnosti ITU-T telekomunikacija u postupku standardizacije (2006) i „Smjernice telekomunikacijske pristupačnosti za starije osobe i osobe s invaliditetom“ (ITU-T preporuka F.790) trebalo bi primijeniti u razvoju bilo kojega novoga ICT standarda. To bi omogućilo općenito uključivanje univerzalnog dizajna u razvoj standarda. Države potpisnice bi trebale uspostaviti zakonodavni okvir sa specifičnim, provedivim i vremenski ograničenim pokazateljima za praćenje i procjenu postupnih preinaka i prilagodbe do tada nepristupačnih usluga privatnih poduzeća. Države potpisnice bi trebale osigurati da sva nova roba i usluge budu u potpunosti pristupačne za osobe s invaliditetom. Minimalni standardi moraju biti razvijeni uz bliske konzultacije s osobama s invaliditetom i njihovim organizacijama, u skladu s odredbama članka 4., stavak 3. Konvencije. Standardi se također mogu razvijati u suradnji s drugim državama potpisnicama i međunarodnim organizacijama i agencijama kroz međunarodnu suradnju, u skladu s člankom 32. Konvencije. Države potpisnice potiče se na pridruživanje radnim skupinama Međunarodne telekomunikacijske unije (ITU Study Groups in the Radio, Standardization and Development Sectors of the Union), koje aktivno rade na uključivanju pristupačnosti u razvoj međunarodnih telekomunikacijskih/ICT standarda te na podizanju svijesti industrije i vlasti o važnosti što boljeg pristupa informacijskim i komunikacijskim tehnologijama za osobe s invaliditetom. Takva suradnja može biti korisna u razvoju i promicanju međunarodnih standarda koji doprinose međudjelovanju roba i usluga. U području komunikacijskih usluga, države potpisnice moraju osigurati minimalnu kvalitetu usluga, posebno kvalitetu novih vrsta usluga, kao što je osobna asistencija i tumačenje znakovnog jezika, taktilni znakovni sustav, stremeci ka njihovoj standardizaciji.
31. Kao dio analize zakonodavstva o pristupačnosti, države potpisnice moraju razmotriti i, ondje gdje je to potrebno, izmijeniti zakone na način da se zabrani diskriminacija na osnovi invaliditeta. Sljedeće situacije u kojima je nepristupačnost spriječila pristup osobe s invaliditetom usluzi ili objektu otvorenom za javnost trebalo bi smatrati diskriminacijom na osnovi invaliditeta:
- (i) Ondje gdje je usluga ili objekt nastao nakon uvođenja određenih standarda pristupačnosti;
 - (ii) Ondje gdje bi pristup kapacitetima ili usluzi (od samoga početka postojanja) bio moguć uz razumnu prilagodbu.

32. Kao sastavni dio procjene zakonodavstva o pristupačnosti, države potpisnice također moraju razmotriti zakone o javnoj nabavi. Također bi trebale osigurati da se u postupak javne nabave uključe i zahtjevi pristupačnosti. Neprihvatljivo je koristiti javna sredstva za stvaranje ili održavanje nejednakosti koja izravno proizlazi iz nepristupačnih usluga i objekata. U skladu s odredbama članka 5., stavka 4 Konvencije, da bi se osigurala pristupačnost, javna nabava trebala bi se koristiti kao pomoć u provedbi posebnih mjera za ubrzavanje ili ostvarivanje de facto jednakosti osoba s invaliditetom.
33. Države potpisnice trebale bi usvojiti akcijske planove i strategije za prepoznavanje postojećih barijera, odrediti vremenski okvir s određenim rokovima i omogućiti kako ljudske tako i materijalne resurse potrebne za uklanjanje barijera. Jednom usvojeni, takvi akcijski planovi i strategije trebaju se strogo provoditi. Države potpisnice trebaju jačati vlastite nadzorne mehanizme u cilju osiguravanja pristupačnosti i trebaju i dalje osiguravati dostatna sredstva za uklanjanje barijera te omogućiti obuku osoblja koje provodi nadzor. Budući da se standardi pristupačnosti često primjenjuju lokalno, kontinuirano jačanje kapaciteta lokalnih vlasti odgovornih za praćenje provedbe standarda od iznimne je važnosti. Države potpisnice obvezne su razviti učinkovit okvir za praćenje i uspostaviti učinkovita tijela za praćenje s odgovarajućom sposobnošću i dostatnim ovlastima za osiguravanje provedbe i primjene planova, strategija i standardizacije.

IV. Odnos s drugim člancima

34. Obveza država potpisnica jest osigurati pristup izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama te uslugama otvorenih javnosti jer se na osobe s invaliditetom mora gledati iz perspektive jednakosti i nediskriminacije. Uskrata pristupa izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama te uslugama otvorenih javnosti predstavlja diskriminaciju na osnovi invaliditeta koja je zabranjena odredbama članka 5. Konvencije. Osiguravanje pristupačnosti pro futuro treba gledati u kontekstu provedbe opće obveze razvoja univerzalno dizajniranih predmeta, usluga, opreme i objekata (čl. 4., st. 1 (f)).
35. Podizanje svijesti jedan je od preduvjeta učinkovite provedbe Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Budući da se na pristupačnost često gleda u užem smislu, u smislu pristupačnosti izgrađenom okruženju (što je važan, no samo jedan aspekt pristupa osoba s invaliditetom), države potpisnice moraju nastojati sistematično i kontinuirano raditi na podizanju svijesti o pristupačnosti među relevantnim dionicima. Potrebno je riješiti pitanje sveobuhvatne prirode pristupačnosti, predviđajući pristup izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama te uslugama namijenjenih javnosti. Podizanje svijesti treba naglasiti činjenicu da se dužnost praćenja standarda pristupačnosti u jednakoj mjeri odnosi na javni i privatni sektor. Također treba promicati primjenu univerzalnog dizajna te ideju da su projektiranje i izgradnja prema načelima pristupačnosti u početnoj fazi isplativiji i ekonomičniji. Podizanje svijesti treba provesti u suradnji s osobama s invaliditetom, njihovim organizacijama i tehničkim stručnjacima. Posebnu bi pažnju trebalo posvetiti jačanju kapaciteta za primjenu i praćenje

provedbe standarda pristupačnosti. Mediji ne bi trebali uzimati u obzir samo pristupačnost vlastitih programa i usluga za osobe s invaliditetom, već bi trebali preuzeti aktivnu ulogu u promicanju pristupačnosti i dati svoj doprinos podizanju svijesti.

36. Osiguravanje potpunog pristupa izgrađenom okruženju, prijevozu, informacijama i komunikacijama te uslugama namijenjenih javnosti doista je ključni preduvjet za učinkovito uživanje mnogih prava koja proizlaze iz Konvencije. U rizičnim situacijama, prirodnim katastrofama i oružanim sukobima hitne službe moraju biti pristupačne osobama s invaliditetom, u protivnom se njihovi životi ne mogu spasiti niti se može zaštititi njihova dobrobit (čl. 11.). Pristupačnost treba uključiti na listu prioriteta kada se radi o rekonstrukcijskim radovima nakon katastrofa. Dakle, smanjenje rizika od katastrofa mora biti pristupačno te mora uključivati osobe s invaliditetom.
37. Učinkovit pristup pravosuđu nije moguć ukoliko objekti u kojima su smještene državne agencije i pravosudna tijela nisu fizički dostupna, ili ako usluge, informacije i komunikacije koje pružaju nisu pristupačne osobama s invaliditetom (čl. 13.). Sigurne kuće, pomoćne službe i procedure moraju biti pristupačne kako bi osobama s invaliditetom, a posebno ženama i djeci, mogle pružiti učinkovitu zaštitu od nasilja, zlostavljanja i izrabljivanja (čl. 16.). Pristupačno okruženje, prijevoz, informacije i komunikacije te usluge preduvjet su za inkluziju i neovisno življenje osoba s invaliditetom u njihovim lokalnim zajednicama (čl. 19.).
38. Članci 9. i 21. preklapaju se po pitanju informacija i komunikacija. Članak 21. propisuje da će države potpisnice „poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale ostvarivanje ravnopravnog prava osoba s invaliditetom na slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući i slobodu traženja, dobivanja i prenošenja informacija i ideja, te prava na sve druge dostupne načine komuniciranja, prema vlastitu izboru“. U nastavku nudi detaljan opis načina na koji se pristupačnost informacija i komunikacija može osigurati u praksi. Obvezuje države potpisnice na „pružanje informacija namijenjenih općoj javnosti, pravodobno i bez dodatnog troška, osobama s invaliditetom, na njima prihvatljiv način, koristeći pritom tehnologije i metode prilagođene različitim oblicima invaliditeta“ (čl. 21 (a)). Nadalje, prihvaća „olakšavanje korištenja znakovnih jezika, Brailleovog pisma, augmentativne i alternativne komunikacije, i svih drugih dostupnih sredstava, načina i oblika komunikacije po izboru osoba s invaliditetom u službenim postupanjima“ (čl. 21 (b)). Privatna poduzeća koja pružaju usluge općoj populaciji, uključujući i usluge koje se pružaju putem interneta, obvezna su pružiti informacije i usluge u obliku pristupačnom i upotrebljivom osobama s invaliditetom (čl. 21 (c)), a sredstva javnog priopćavanja, uključujući i pružatelje informacija putem interneta, potiče se da svoje usluge učine pristupačnim osobama s invaliditetom (čl. 21 (d)). Članak 21. također zahtijeva od država potpisnica priznavanje i poticanje uporabe znakovnih jezika, u skladu s člancima 24., 27., 29. i 30. Konvencije.
39. Bez pristupačnog prijevoza do škola, pristupačnih školskih zgrada i pristupačnih informacija i komunikacija, osobe s invaliditetom ne bi mogle

uživati pravo na obrazovanje (čl. 24. Konvencije). Stoga škole moraju biti pristupačne, kao što je izričito naznačeno u članku 9. stavku 1 (a) Konvencije. Međutim, cjelokupni proces inkluzivnog obrazovanja mora biti pristupačan, dakle ne samo objekti, već sve informacije i komunikacije, uključujući ambijentalne ili FM sustave, usluge podrške i razumnu prilagodbu u školama. Kako bi se poticala pristupačnost, nastava u školama treba promicati i treba biti izvođena na znakovnom jeziku, Brailleovom pismu, alternativnom pismu te augmentativnim i alternativnim načinima, sredstvima i oblicima komunikacije i orijentacije imajući na umu sadržaje iz plana i programa (čl. 24., st. 3 (a)), obraćajući posebnu pažnju na odgovarajući jezik i načine i sredstva komunikacije koje koriste učenici koji su slijepi, gluhi ili gluhoslijepi. Načini i sredstva podučavanja moraju biti dostupna i provođena u pristupačnom okruženju. Cjelokupno okruženje učenika s invaliditetom mora biti projektirano na način da potiče inkluziju i jamči im jednakost tijekom cijelog obrazovnog procesa. Potpunu provedbu članka 24. Konvencije treba promatrati u odnosu na druge temeljne instrumente ljudskih prava kao i odredbe Konvencije protiv diskriminacije u obrazovanju Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu.

40. Zdravstvena skrb i socijalna zaštita ostat će nedostupne osobama s invaliditetom ukoliko su im prostori u kojima se takve usluge pružaju nepristupačni. Čak i ako su objekti u kojima se pružaju zdravstvena skrb i socijalna zaštita pristupačni, bez pristupačnog javnog prijevoza, osobe s invaliditetom neće moći stići do mjesta gdje se takve usluge pružaju. Sve informacije i komunikacija koja se odnosi na pružanje zdravstvene skrbi treba biti pristupačna uporabom znakovnog jezika, Brailleovog pisma, pristupačnih elektroničkih formata, alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije. Od posebne je važnosti uzeti u obzir rodnu dimenziju pristupačnosti u pružanju zdravstvene skrbi, osobito kada je riječ o reproduktivnom zdravlju žena i djevojaka s invaliditetom, uključujući ginekološke i opstetričke usluge.
41. Osobe s invaliditetom ne mogu efektivno ostvariti svoje pravo na rad i zapošljavanje, kao što je opisano u članku 27. Konvencije, ukoliko radno mjesto nije pristupačno. Radna mjesta stoga trebaju biti pristupačna, kao što je izričito naznačeno u članku 9., stavku 1 (a). Odbijanje prilagodbe radnoga mjesta predstavlja diskriminaciju na osnovi invaliditeta. Osim fizičkog okruženja radnoga mjesta, da bi mogle stići na radno mjesto, osobama s invaliditetom potrebni su i pristupačan javni prijevoz i pomoćne usluge. Sve informacije koje se tiču zaposlenja, oglašavanja slobodnih radnih mjesta, selekcijskih procesa i komunikacije na radnom mjestu koja je u opisu posla mora biti dostupna na znakovnom jeziku, Brailleovom pismu, u pristupačnom elektronskom formatu, alternativnom pismu, augmentativnim i alternativnim načinima, sredstvima i oblicima komunikacije. Sva sindikalna i prava iz radnoga odnosa također moraju biti pristupačna, kao i prilika za obuku i kvalifikacije za posao. Na primjer, tečajevi stranih jezika ili informatički tečajevi za zaposlenike i pripravnike moraju se provoditi u pristupačnom okruženju u pristupačnim oblicima, načinima, sredstvima i formatima.
42. Članak 28. Konvencije odnosi se na primjeren životni standard i socijalnu

zaštitu osoba s invaliditetom. Države potpisnice moraju poduzeti potrebne mjere kako bi osigurale provođenje kako općih tako i posebnih socijalnih mjera za osobe s invaliditetom u pristupačnom obliku, u pristupačnim objektima te su dužne poduzeti sve kako bi sve informacije i sva komunikacija bila dostupna na znakovnom jeziku, Brailleovom pismu, u pristupačnom elektronskom formatu, alternativnom pismu, augmentativnom i alternativnom načinu, sredstvima i oblicima komunikacije. Programi stambenog zbrinjavanja moraju uključivati i smještaj koji je inter alia pristupačan osobama s invaliditetom i starijim osobama.

43. Članak 29. Konvencije jamči osobama s invaliditetom pravo na sudjelovanje u političkom i javnom životu te pravo na sudjelovanje na javnim događanjima. Osobe s invaliditetom neće moći na jednak i učinkovit način ostvariti ova prava ukoliko države potpisnice ne osiguraju da glasačke procedure, prostori i materijali budu prikladni, dostupni i laki za razumijevanje i uporabu. Također je nužno da važni politički sastanci i materijali koje koriste i izdaju političke stranke ili nezavisni kandidati koji se kandidiraju na izborima budu pristupačni. U protivnom su osobe s invaliditetom lišene prava na ravnopravno sudjelovanje u političkom životu. Osobe s invaliditetom koje su izabrane na javnu dužnost moraju imati jednake mogućnosti izvršavanja dužnosti koje proizlaze iz mandata u potpuno pristupačnom okruženju.
44. Svi imaju pravo uživati u kulturnom životu, sudjelovati u sportu, posjećivati hotele, restorane i barove. Međutim, korisnici invalidskih kolica ne mogu ići na koncert ukoliko u koncertnoj dvorani postoje samo stepenice. Slijepe osobe ne mogu uživati u slikama ukoliko u galeriji ne postoji njihov zvučni opis. Nagluhe osobe ne mogu uživati u filmu bez teksta prijevoda sa stranoga jezika. Gluhe osobe ne mogu uživati u kazališnoj predstavi bez tumača znakovnog jezika. Osobe s intelektualnim teškoćama ne mogu uživati u knjizi ako ne postoji verzija u formatu jednostavnom za čitanje, ili u augmentativnom i alternativnom načinu. Članak 30. Konvencije zahtijeva od država potpisnica priznavanje prava osoba s invaliditetom na sudjelovanje u kulturnom životu na jednakoj osnovi s drugima. Obvezne su poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale da osobe s invaliditetom:
- (a) imaju pristup kulturnim materijalima u svim dostupnim oblicima;
 - (b) imaju pristup TV programima, filmovima, kazalištu i drugim kulturnim aktivnostima, u svim dostupnim oblicima;
 - (c) imaju pristup mjestima kulturnih događanja ili usluga, kao što su kazališta, muzeji, kino dvorane, knjižnice i turističke usluge, te, koliko je to moguće, spomenicima i mjestima od nacionalnoga kulturnog značenja.

Pristup kulturnim i povijesnim spomenicima koji su dio nacionalne baštine mogu u određenim situacijama predstavljati izazov. Međutim, države potpisnice su obvezne nastojati omogućiti pristup takvim mjestima. Mnogi spomenici i mjesta od nacionalne kulturne važnosti prilagođena su na način da je očuvan njihov povijesni identitet i jedinstvenost.

45. „Države potpisnice će poduzeti odgovarajuće mjere kako bi omogućile osobama s invaliditetom razvoj i korištenje svojega kreativnog, umjetničkog

i intelektualnog potencijala“ (čl. 30., st. 2). „Države potpisnice će poduzeti sve odgovarajuće korake kako bi osigurale da zakoni koji štite intelektualna vlasnička prava ne sadrže nerazumne ili diskriminirajuće prepreke pristupu osoba s invaliditetom kulturnim materijalima“ (čl. 30., st. 3). Ugovor iz Marakeša za olakšavanje pristupa objavljenim djelima slijepim i slabovidnim te osobama koje imaju druge smetnje pri čitanju otisnutog teksta Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo, usvojenog u lipnju 2013., trebao bi osigurati pristup kulturnim materijalima bez nepotrebnih ili diskriminatornih barijera za osobe s invaliditetom, uključujući one osobe s invaliditetom koje žive u inozemstvu ili kao članovi nacionalne manjine žive u drugoj zemlji te govore ili koriste isti jezik ili sredstvo komunikacije, posebno one koje ne mogu bez poteškoća koristiti klasične otisnute materijale. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom propisuje da će osobe s invaliditetom imati pravo, na jednakoj osnovi s drugima, na priznavanje i potporu svojem specifičnom kulturnom i jezičnom identitetu. Članak 30., stavak 4. naglašava priznavanje i potporu koja uključuje znakovni jezik i kulturu gluhih.

46. U članku 30., stavku 5. Konvencije navodi se da, s ciljem omogućavanja osobama s invaliditetom prava sudjelovanja na jednakoj osnovi s drugim osobama u rekreativnim, slobodnim i sportskim aktivnostima, države potpisnice će poduzeti odgovarajuće mjere u svrhu:
- (a) poticanja i promicanja sudjelovanja, u najvećoj mogućoj mjeri, osoba s invaliditetom u redovnim sportskim aktivnostima na svima razinama;
 - (b) osiguravanja mogućnosti organiziranja, razvoja i sudjelovanja u sportskim i rekreacijskim aktivnostima namijenjenim osobama s invaliditetom i u tu će se svrhu poticati osiguravanje odgovarajućeg vodstva, obuke i sredstava podrške, na jednakoj osnovi s drugima;
 - (c) osiguranja pristupa osoba s invaliditetom sportskim, rekreacijskim i turističkim odredištima;
 - (d) osiguranja djeci s teškoćama u razvoju jednakog pristupa sudjelovanju u igri, rekreaciji, slobodnim i sportskim aktivnostima, uključujući i one aktivnosti koje us dio obrazovnog sustava;
 - (e) osiguranja pristupa osoba s invaliditetom uslugama koje pružaju organizatori rekreacijskih, turističkih, slobodnih i sportskih aktivnosti.
47. Međunarodna suradnja, u skladu s odredbama članka 32. Konvencije, trebala bi biti značajan instrument u promicanju pristupačnosti i univerzalnog dizajna. Odbor preporuča međunarodnim razvojnim agencijama prepoznavanje važnosti potpornih projekata za unapređenje ICT i drugih vrsta pristupne infrastrukture. Sva nova ulaganja na području međunarodne suradnje trebala bi ići u smjeru uklanjanja postojećih barijera i sprječavanja stvaranja novih. Neprihvatljivo je javna sredstva koristiti za produljivanje novih oblika nejednakosti. Svi novi objekti, infrastruktura, sadržaji, roba, proizvodi i usluge moraju biti u potpunosti pristupačni svim osobama s invaliditetom. Međunarodna suradnja treba koristiti ne samo investiranju u pristupačnu robu, proizvode i usluge, već bi trebala poticati razmjenu iskustava i informacija o dobroj praksi u osiguravanju pristupačnosti kako bi se postigle primjetne promjene kojima bi se olakšao život milijunima

osoba s invaliditetom u svijetu. Međunarodna suradnja također je važna kada govorimo o pitanju standardizacije, kao što je važna i činjenica da je organizacijama osoba s invaliditetom potrebna potpora kako bi mogle sudjelovati u nacionalnim i međunarodnim procesima razvoja, provedbe i praćenja standarda pristupačnosti. Pristupačnost mora biti sastavni dio bilo kakvih razvojnih ciljeva, osobito u kontekstu agende za razdoblje nakon 2015. godine.

48. Praćenje pristupačnosti ključni je aspekt nacionalnog i međunarodnog praćenja Konvencije. Članak 33. zahtijeva od država potpisnica određivanje središnjih mjesta unutar vlade za pitanja vezana uz provedbu Konvencije te nacionalne okvire koji uključuju jedan ili više nezavisnih mehanizama. Civilno društvo također treba biti uključeno i u punoj mjeri sudjelovati u procesu praćenja provedbe. Od iznimne je važnosti da se prilikom donošenja mjera za provedbu članka 9. pravovremeno konzultiraju tijela iz članka 33. Njima bi se trebalo omogućiti da, inter alia, sudjeluju u izradi nacionalnih standarda pristupačnosti, komentiraju postojeće zakonodavstvo i ono koje je u procesu izrade, podnose prijedloge za izradu nacrtu zakona i propisa te da u potpunosti sudjeluju u kampanjama za podizanje svijesti i edukativnim kampanjama. Proces nacionalnog i međunarodnog praćenja provedbe Konvencije trebali bi biti provedeni na pristupačan način koji promiče i osigurava učinkovito sudjelovanje osoba s invaliditetom i njihovih organizacija. Članak 49. Konvencije nalaže da tekst ove Konvencije bude na raspolaganju u pristupačnim formatima. To je novost među međunarodnim ugovorima i u tom smislu bi Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom trebalo promatrati kao presedan za sve buduće ugovore.

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 6. Žene s invaliditetom

1. Države potpisnice priznaju da su žene i djevojke s invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji te će u tom smislu poduzeti mjere radi osiguranja punog i ravnopravnog uživanja svih njihovih ljudskih prava i temeljnih sloboda.
2. Države potpisnice će poduzeti sve odgovarajuće mjere radi osiguranja punog razvoja, napretka i osnaživanja položaja žena kako bi im zajamčile korištenje i uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda navedenih u ovoj Konvenciji.

Opći komentar br. 3 (2016.) o ženama i djevojkama s invaliditetom

I. Uvod

1. Ovaj opći komentar pripremio je Odbor za prava osoba s invaliditetom u skladu s pravilom 47. svojega Poslovnika u kojemu se navodi da Odbor može pripremati opće komentare na temelju različitih članaka i odredaba Konvencije, s ciljem pomaganja državama potpisnicama u ispunjavanju njihovih obveza izvješćivanja, te na temelju stavaka 54.–57. svojih radnih metoda.
2. Postoje čvrsti dokazi koji pokazuju da se žene i djevojke s invaliditetom suočavaju s preprekama u većini područja u životu. Te prepreke stvaraju situacije višestrukih oblika diskriminacije protiv žena i djevojkama s invaliditetom koje se međusobno isprepliću, a posebice u pogledu: jednakog pristupa obrazovanju, gospodarskih prilika, socijalne interakcije i pravde, jednakosti pred zakonom¹ i mogućnosti sudjelovanja u politici i kontroliranja vlastita života u brojnim kontekstima, primjerice u pogledu zdravstvene skrbi, uključujući usluge spolne i reproduktivne zdravstvene skrbi, te o tome gdje i s kime žele živjeti.
3. Međunarodni i nacionalni zakoni i politike o invaliditetu povijesno su zanemarivali aspekte povezane sa ženama i djevojkama s invaliditetom. Zauzvrat, zakoni i politike o ženama tradicionalnu su ignorirali invaliditet. Takva nevidljivost uvijekvećila je situaciju višestrukih oblika diskriminacije protiv žena i djevojkama s invaliditetom koje se međusobno isprepliću.² Žene s invaliditetom često su diskriminirane na temelju roda i/ili invaliditeta kao i na drugim temeljima.
4. U ovom općem komentaru upotrebljavaju se sljedeći pojmovi:
 - (a) „Žene s invaliditetom” odnosi se na sve žene, djevojke i adolescentice s invaliditetom;
 - (b) „Spol” i „Rod”, pri čemu se „spol” odnosi na biološke razlike, a „rod” na karakteristike koje društvo ili kultura smatraju muškima ili ženskim;
 - (c) „Višestruka diskriminacija” odnosi se na situaciju u kojoj osoba doživljava diskriminaciju na dva ili više temelja, što rezultira diskriminacijom koja je složena ili pogoršana³. „Međupodručna diskriminacija” odnosi se na situaciju u kojoj istodobno međusobno djeluje nekoliko temelja na način da su nerazdvojni.⁴ Temelji za diskriminaciju uključuju dob, invaliditet, etničko, autohtono, nacionalno ili društveno podrijetlo, rodni identitet, političko ili drugo mišljenje, rasu, status izbjeglice, migranta ili tražitelja azila, religiju, spol i spolnu orijentaciju.
5. Žene s invaliditetom nisu homogena skupina. Uključuju autohtone žene,

¹ Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) i Svjetska banka, *Svjetsko izvješće o invaliditetu* (Ženeva, 2011.).

² Vidjeti www.un.org/womenwatch/enable.

³ Vidjeti Obor za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena, *opća preporuka br. 25 (2004.) o privremenim posebnim mjerama*, st. 12.

⁴ *Ibid.*, *opća preporuka br. 28 (2010) o temeljnim obvezama država potpisnica prema članku 2. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena*, st. 18.

izbjeglice, migrantkinje i tražiteljice azila te interno raseljene žene; žene ograničene slobode (bolnice, ustanove sa smještajem, maloljetnički ili popravnici domovi i zatvori); žene koje žive u siromaštvu; žene iz različitih etničkih, religioznih i rasnih pozadina; žene s višestrukim invaliditetima i visokom razinom potpore; žene koje boluju od albinizma te lezbijke, biseksualne i transrodne žene kao i interseksualne osobe. Raznolikost žena s invaliditetom također uključuje sve oblike oštećenja; drugim riječima, fizička, psihosocijalna, intelektualna ili senzorna stanja koja mogu ili ne moraju doći s funkcionalnim ograničenjima. Invaliditet se smatra društvenim učinkom interakcije između pojedinačnog oštećenja i socijalnog i materijalnog okruženja, kako je opisano u članku 1. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

6. Od 1980-ih postupno su se mijenjali pravo i politika te je poraslo priznavanje žena s invaliditetom. Jurisprudencija razvijena u sklopu Konvencije o pravima djeteta i Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama naglasila je pitanja koja treba riješiti u vezi sa ženama i djevojkama s invaliditetom kao i preporuke koje je potrebno provesti. Na razini politike, različita tijela Ujedinjenih naroda počela su se baviti problemima s kojima se susreću žene s invaliditetom, a uključuje ih i niz regionalnih strategija koje se bave razvojem koji uključuje osobe s invaliditetom.
7. Članak 6. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom odgovor je na nedostatak priznavanja prava žena i djevojaka s invaliditetom, a koje su naporno radile kako bi se taj članak uključio u ugovor. Člankom 6. pojačava se nediskriminatorni pristup Konvencije, posebice u pogledu žena i djevojaka, te od država potpisnica zahtijeva da idu dalje od suzdržavanja od poduzimanja diskriminatornih djela radi usvajanja mjera usmjerenih razvoju, napretku i osnaživanju žena i djevojaka s invaliditetom te promicanja mjera kojima bi ih se osnažilo priznavanjem da imaju različita prava, pružanjem kanala kojima bi se njihov glas čuo te koji bi bio sredstvo djelovanja, podizanjem njihova samopouzdanja i povećanjem njihovih moći i ovlasti donošenja odluka u svim područjima koja se odnose na njihove živote. Članak 6. trebao bi usmjeravati zemlje potpisnice kako djelovati u skladu sa svojim obvezama u sklopu Konvencije prema kojima su dužne promicati, štiti i ispunjavati ljudska prava žena i djevojaka s invaliditetom, od pristupa temeljenog na ljudskim pravima i razvojne perspektive.
8. Rodna ravnopravnost ključna je za ljudska prava. Jednakost je temeljno načelo ljudskih prava koje je inherentno relativno i ovisno o kontekstu. Osiguranje ljudskih prava žena prvenstveno zahtijeva sveobuhvatno razumijevanje društvenih struktura i odnosa moći koji uokviruju zakone i politike kao i gospodarske i socijalne dinamike, obiteljskog života i života u zajednici te kulturnih vjerovanja. Rodni stereotipi mogu ograničiti kapacitet žena da razviju vlastite sposobnosti, ostvare profesionalne karijere i odlučuju o svojim životima i životnim planovima. Štetni mogu biti i neprijateljski/negativni i naočigled benigni stereotipi. Treba prepoznati štetne rodne stereotipe te se njima treba baviti kako bi se promicala rodna jednakost. Konvencija uvodi obvezu borbe protiv stereotipa, predrasuda i štetnih praksi u vezi s ljudima s invaliditetom, uključujući one koji se temelje na spolu i dobi,

u svim područjima života.

9. Članak 6. obvezujuća je odredba o nediskriminaciji i jednakosti koja nedvosmisleno stavlja izvan zakona diskriminaciju žena s invaliditetom i promiče jednakost mogućnosti i jednakost ishoda. Vjerojatnije je da će žene i djevojke s invaliditetom biti diskriminirane u odnosu na muškarce i mladiće s invaliditetom te žene i djevojke bez invaliditeta.
10. Odbor napominje da se u doprinosima tijekom njegove poludnevne opće rasprave o ženama i djevojkama s invaliditetom, koja je održana tijekom njegova devetog zasjedanja u travnju 2013., istaknuo niz tema te su utvrđena tri glavna pitanja u pogledu zaštite ljudskih prava: nasilje, spolno i reproduktivno zdravlje i pravo te diskriminacija. Nadalje, u svojim zaključnim primjedbama o ženama s invaliditetom, Odbor je izrazio zabrinutost o: rasprostranjenosti višestruke diskriminacije i međusektorske diskriminacije nad ženama s invaliditetom;⁵ diskriminaciji koju su iskusile žene i djevojke s invaliditetom zbog svojeg roda, invaliditeta i ostalih čimbenika⁶ o kojima se ne govori dovoljno u zakonodavstvu i politikama,⁷ pravu na život,⁸ jednakosti pred zakonom,⁹ dosljednosti nasilja nad ženama i djevojkama s invaliditetom,¹⁰ uključujući seksualno nasilje¹¹ i zlostavljanje,¹² prisilnu sterilizaciju,¹³ obrezivanje žena,¹⁴ seksualno i gospodarsko iskorištavanje,¹⁵ institucionalizaciju,¹⁶ nesudjelovanje ili nedostatno sudjelovanje žena s invaliditetom u procesima odlučivanja¹⁷ u javnom i političkom životu,¹⁸ neuključivanje rodnoga gledišta u politike o invaliditetu,¹⁹ nepostojanje gledišta o pravima osoba s invaliditetom u politikama koje promiču rodnu jednakost²⁰ i nepostojanje ili nedostatan broj posebnih mjera za promicanje obrazovanja i zapošljavanja žena s invaliditetom²¹.

II. Normativni sadržaj

11. Ovaj opći komentar odražava tumačenje članka 6. koji počiva na premisama općih načela navedenih u članku 3. Konvencije, odnosno: poštivanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije, uključujući slobodu izbora i neovisnost osoba; nediskriminaciju; puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo; poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske različitosti i čovječnosti; jednakost mogućnosti; pristupačnost; jednakost muškaraca i žena; poštivanje sposobnosti razvoja djece s teškoćama u razvoju i poštivanje prava djece s teškoćama u razvoju na očuvanje vlastita identiteta.

⁵ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/SLV/CO/1, st. 17. i CRPD/C/UKR/CO/1, st. 9.

⁶ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/AUT/CO/1, st. 17. i CRPD/C/ECU/CO/1, st. 16.

⁷ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/BRA/CO/1, st. 16. i CRPD/C/EU/CO/1, st. 20.

⁸ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/MEX/CO/1, st. 34. CRPD/C/AZE/CO/1, st. 18.

⁹ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/ARG/CO/1, st. 31.

¹⁰ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/BEL/CO/1, st. 30.

¹¹ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/AUS/CO/1, st. 16. i CRPD/C/CHN/CO/1 te Corr. 1., st. 57., 65. i 90.

¹² Vidjeti, primjerice, CRPD/C/SLV/CO/1, st. 37. i CRPD/C/CZE/CO/1, st. 34.

¹³ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/MUS/CO/1, st. 29. i CRPD/C/NZL/CO/1, st. 37.

¹⁴ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/GAB/CO/1, st. 40. i CRPD/C/KEN/CO/1, st. 33.

¹⁵ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/DOM/CO/1, st. 32. i CRPD/C/PRY/CO/1, st. 17.

¹⁶ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/HRV/CO/1, st. 23. i CRPD/C/SVK/CO/1, st. 55.

¹⁷ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/QAT/CO/1, st. 13. i CRPD/C/ECU/CO/1, st. 12 i 16.

¹⁸ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/CRI/CO/1, st. 13. i CRPD/C/ECU/CO/1, st. 16.

¹⁹ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/SWE/CO/1, st. 13. i CRPD/C/KOR/CO/1, st. 13.

²⁰ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/AZE/CO/1, st. 16. i CRPD/C/ESP/CO/1, st. 21.

²¹ Vidjeti, primjerice, CRPD/C/DNK/CO/1, st. 18. i CRPD/C/NZL/CO/1, st. 16.

12. Članak 6. prioritetni je članak povezan sa svim ostalim člancima Konvencije. Države potpisnice trebao bi podsjetiti da u sve aktivnosti usmjerene provođenju Konvencije uključe prava žena i djevojaka s invaliditetom. Pozitivne mjere posebice treba poduzeti kako bi se osigurala zaštita žena s invaliditetom od višestruke diskriminacije te kako bi se osiguralo da mogu uživati ljudska prava i osnovne slobode na jednakoj osnovi kao i drugi.

Članak 6. stavak 1.

13. U članku 6. stavku 1. priznaje se da su žene s invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji te se od zemalja potpisnica traži da poduzmu mjere kako bi im se osiguralo puno i ravnopravno uživanje svih njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Konvencija na višestruku diskriminaciju upućuje u članku 5. stavku 2. u kojemu se od država potpisnica zahtijeva da zabrane bilo kakvu diskriminaciju na temelju invaliditeta, ali i da zaštite od diskriminacije na ostalim temeljima²². Odbor je, u okviru svoje jurisprudencije, uključio upućivanje na mjere za rješavanje pitanja višestruke i međusektorske diskriminacije²³.
14. „Diskriminacija na temelju invaliditeta” definirana je u članku 2. Konvencije kao svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na temelju invaliditeta, čija su svrha ili posljedica umanjivanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, ravnopravno s drugim osobama, na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući uskraćivanje razumne prilagodbe. „Diskriminacija žena” definirana je u članku 1. Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama kao svaka razlika, isključenje ili ograničenje učinjeno na temelju spola kojemu je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje, na temelju jednakosti muškaraca i žena.
15. U članku 2. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, „razumna prilagodba” definirana je kao potrebna i odgovarajuća prilagodba i prilagođavanje koji ne predstavljaju neproporcionalno ili neprimjereno opterećenje da bi se u pojedinačnom slučaju, tamo gdje je to potrebno, osobama s invaliditetom osiguralo ravnopravno uživanje ili korištenje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na izjednačenoj osnovi s drugima. Posljedično te u skladu s člankom 5. stavkom 2. Konvencije, države potpisnice osobama s invaliditetom moraju jamčiti jednaku i učinkovitu pravnu zaštitu od diskriminacije na svim osnovama. U svojoj nedavnoj jurisprudenciji Odbor za ukidanje diskriminacije nad ženama uputio je na razumnu prilagodbu u vezi s pristupom žena s invaliditetom zapošljavanju²⁴. Obveza pružanja razumne prilagodbe jest *ex nunc* obveza, što znači da je provediva od trenutka kada je osoba zatraži u danoj situaciji kako bi uživala svoja prava na jednakoj osnovi u određenom kontekstu. Nepružanje razumne prilagodbe ženama s invaliditetom može

²² Vidjeti Odbor za uklanjanje svih oblika diskriminacije nad ženama, *opća prep. br. 25, st. 12.*

²³ Vidjeti CRPD/C/MUS/CO/1, CRPD/C/BRA/CO/1, CRPD/C/CZE/CO/1, CRPD/C/DNK/CO/1, CRPD/C/AUS/CO/1, CRPD/C/SWE/CO/1 i CRPD/C/DEU/CO/1, među ostalim.

²⁴ Vidjeti, *primjerice*, CEDAW/C/HUN/CO/7-8 i Kor.1, st. 45.

se pretvoriti u diskriminaciju prema člancima 5. i 6²⁵. Primjer razumne prilagodbe može biti dostupna prostorija na radnom mjestu koja bi ženi s invaliditetom omogućila da doji.

16. Koncept međusektorske diskriminacije priznaje da pojedinci ne doživljavaju diskriminaciju kao članovi homogene skupine, već kao pojedinci s višedimenzionalnim slojevima identiteta, statusa i životnih okolnosti. Priznaje proživljene stvarnosti i iskustva nepovoljnijih položaja pojedinaca koja su rezultat višestrukih i međusektorskih oblika diskriminacije, što zahtijeva poduzimanje ciljanih mjera u pogledu prikupljanja pojedinačnih podataka, savjetovanja, donošenja politika, provedivosti politika nediskriminacije i pružanja učinkovitih lijekova.
17. Diskriminacija žena i djevojaka s invaliditetom može imati mnogo oblika: (a) izravna diskriminacija; (b) neizravna diskriminacija; (c) diskriminacija na temelju povezanosti; (d) uskraćivanje razumne prilagodbe i (e) strukturalna ili sustavna diskriminacija. Neovisno o njezinu obliku, učinak diskriminacije krši prava žena s invaliditetom:
 - (a) Do izravne diskriminacije dolazi kada se prema ženama s invaliditetom postupa tako da ih se stavlja u nepovoljniji položaj od druge osobe u sličnoj situaciji zbog razloga povezanih sa zabranjenim osnovama. Također uključuje štetne radnje ili propuste na temelju zabranjenih osnova kada ne postoji slična usporediva situacija²⁶. Primjerice, do izravne diskriminacije dolazi kad se u sudskim postupcima odbijaju svjedočenja žena s intelektualnim ili psihosocijalnim invaliditetom na temelju poslovne sposobnosti, čime se tim ženama kao žrtvama nasilja ospravaju pravda i učinkoviti lijekovi;
 - (b) Neizravna diskriminacija odnosi se na zakone, politike ili prakse koje se nominalno čine neutralnima, no unatoč tome imaju neproporcionalno negativan učinak²⁷ na žene s invaliditetom. Primjerice, ustanove zdravstvene skrbi mogu se činiti neutralnima, no diskriminirajuće su kada ne uključuju dostupne krevete za ginekološke preglede;
 - (c) Diskriminacija na temelju povezanosti jest diskriminacija osoba na temelju njihove povezanosti s osobom s invaliditetom. Žene u ulozi njegovatelja često doživljavaju diskriminaciju na temelju povezanosti. Primjerice, potencijalni poslodavac može diskriminirati majku djeteta s invaliditetom zbog straha da će zbog svojeg djeteta ona biti manje angažirana ili dostupna radnica;
 - (d) Uskraćivanje razumne prilagodbe jest diskriminacija do koje dolazi kada se ospore potrebne i primjerene izmjene i prilagodbe (koje ne predstavljaju neproporcionalni ili nepotreban teret) unatoč tome što su potrebne kako bi žene s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugima uživale svoja ljudska prava i osnovne slobode²⁸. Primjerice, ženi s invaliditetom može biti uskraćena razumna prilagodba ako se ne može podvrgnuti mamogramu u zdravstvenom centru zbog fizičke nepristupačnosti izgrađenog okoliša;

²⁵ Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br 2. (2014.) o dostupnosti.

²⁶ Vidjeti Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 20 (2009.) o nediskriminaciji u gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, st. 10.

²⁷ Ibid.

²⁸ Vidjeti članak 2. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

- (e) Strukturna ili sustavna diskriminacija odražava se u skrivenim ili očitim uzorcima diskriminatornog institucijskog ponašanja, diskriminatornih kulturnih tradicija i diskriminatornih socijalnih normi i/ili pravila. Štetni rodni stereotipi i stereotipi na temelju invaliditet, koji mogu dovesti do ovakve diskriminacije, neraskidivo su povezani s nepostojanjem politika, propisa i službi posebno namijenjenih ženama s invaliditetom. Primjerice, zbog stereotipske podjele na temelju križanja roda i invaliditeta, žene s invaliditetom mogu se suočiti s preprekama kada prijavljuju nasilje, poput nevjerovanja i odbacivanja prijave, za što su odgovorni policija, tužiteljstvo i sudovi. Jednako tako, štetne su prakse snažno povezane s društveno konstruiranim rodnim ulogama i odnosima moći koje i osnažuju, a koji mogu odražavati negativne percepcije ili diskriminatorna vjerovanja u pogledu žena s invaliditetom, poput vjerovanja da se muškarci s HIV-om/SIDOM mogu izliječiti spolnim odnosima sa ženama s invaliditetom²⁹. Nepostojanje svijesti, obuke i politika za sprječavanje štetne stereotipne podjele žena s invaliditetom za koje su odgovorni javni službenici, neovisno o tome radi li se o učiteljima, zdravstvenim djelatnicima, policijskim djelatnicima, tužiteljima ili sudcima, te šira javnost, često mogu dovesti do kršenja prava.
18. Žene s invaliditetom predmetom su višestruke diskriminacije ne samo u javnoj sferi, već i u privatnoj sferi, u obitelji ili u vezi s privatnim pružateljima socijalnih usluga. Međunarodno zakonodavstvo o ljudskim pravima odavno je potvrdilo odgovornost države potpisnice za diskriminaciju koju počinje privatni, nedržavni dionici³⁰. Države potpisnice moraju donijeti zakonske odredbe i postupke u kojima se izričito priznaje višestruka diskriminacija kako bi se osiguralo da se pri utvrđivanju i odgovornosti i lijekova razmatraju pritužbe podnesene po više od jedne osnove diskriminacije.

Članak 6. stavak 2.

19. Članak 6. stavak 2. bavi se razvojem, napretkom i osnaživanjem žena. Pretpostavlja da prava sadržana u Konvenciji mogu biti zajamčena ženama ako države potpisnice nastoje postići i promicati ta prava primjenom odgovarajućih sredstava te u svim područjima kojih se Konvencija dotiče.
20. U skladu s Konvencijom, države potpisnice moraju poduzeti „sve odgovarajuće mjere” radi osiguranja i promicanja potpune realizacije svih ljudskih prava i temeljnih sloboda za sve osobe s invaliditetom. Mjere mogu biti zakonodavne, obrazovne, administrativne, kulturne, političke, jezične ili druge prirode. Mjere su odgovarajuće ako poštuju načela Konvencije, uključujući cilj kojim se ženama s invaliditetom jamči korištenje i uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda navedenih u Konvenciji. Mjere mogu biti privremene ili dugotrajne te trebaju nadići de jure i de facto nejednakost. Dok privremene posebne mjere, poput kvota, mogu biti potrebne kako bi se nadišla strukturna ili sustavna, višestruka diskriminacija, dugotrajne su mjere, kao što su reforme zakona i

²⁹ Vidjeti A/HRC/20/5 i *Korr. 1.*, st. 24.

³⁰ Vidjeti Odbor za ljudska prava, *opće komentare br. 18 (1989.) o nediskriminaciji*, st. 9. i br. 28 (2000.) o jednakosti prava između muškaraca i žena, st. 31; Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, *opći komentar br. 20*, st. 11.; Odbor za uklanjanje diskriminacije nad ženama, *opća preporuka br. 28*, st. 9. I Odbor za uklanjanje rasne diskriminacije, *opći komentar br. 25 (2000.) o rodno povezanim dimenzijama rasne diskriminacije*, st. 1. i 2.

politika kako bi se osiguralo jednako sudjelovanje žena s invaliditetom u svim područjima života, ključni preduvjeti za postizanje stvarne jednakosti za žene s invaliditetom.

21. Sve mjere moraju osigurati puni razvoj, napredak i osnaživanje žena s invaliditetom. Iako se razvoj odnosi na gospodarski rast i iskorjenjivanje siromaštva, nije ograničen samo na ta područja. Dok razvojne mjere koje se odnose na rod i invaliditet u područjima obrazovanja, zapošljavanja, stvaranja prihoda i borbe protiv nasilja, među ostalim, mogu biti odgovarajuće za osiguranje potpunog gospodarskog osnaživanja žena s invaliditetom, potrebne su dodatne mjere u smislu zdravlja i sudjelovanja u politici, kulturi i sportu.
22. Kako bi se žene s invaliditetom poticale na napredak i osnaživanje, mjere moraju nadići cilj razvoja kao i cilj poboljšavanja situacije žena s invaliditetom tijekom njihova životnog vijeka. Nije dovoljno žene s invaliditetom uzeti u obzir pri osmišljavanju razvojnih mjera; umjesto toga, žene s invaliditetom također moraju biti sposobne sudjelovati u ovom društvu i doprinositi mu.
23. U skladu s pristupom temeljenim na ljudskim pravima, osiguravanje osnaživanja žena s invaliditetom znači promicati njihovo sudjelovanje u javnom donošenju odluka. Žene i djevojke s invaliditetom kroz povijest su se našle pred mnogim preprekama za sudjelovanje u javnom donošenju odluka. Zbog neuravnoteženosti moći i višestrukih oblika diskriminacije imale su manje mogućnosti osnovati ili pridružiti se organizacijama koje mogu predstavljati njihove potrebe kao potrebe žena i osoba s invaliditetom.

Države potpisnice trebale bi se izravno obratiti ženama i djevojkama s invaliditetom te uspostaviti odgovarajuće mjere kako bi jamčile da su njihova gledišta u potpunosti uzeta u obzir te da neće biti podvrgnute nikakvim odmazdama radi iskazivanja svojih gledišta i briga, posebice u vezi sa spolnim i reproduktivnim zdravljem i pravima, kao ni rodno utemeljenom nasilju, uključujući spolno nasilje. Konačno, države potpisnice moraju promicati sudjelovanje predstavničkih organizacija žena s invaliditetom, a ne samo savjetodavnih tijela i mehanizama specifičnih za određeni invaliditet³¹.

III. Obveze država potpisnica

24. Države potpisnice Konvencije imaju obvezu poštivati, štiti i ispunjavati prava žena s invaliditetom, i prema članku 6. i prema svim ostalim materijalnim odredbama, kako bi im jamčile uživanje i primjenu svih njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ti zadatci podrazumijevaju pravne, političke, administrativne, obrazovne i ostale mjere.
25. Obveza poštivanja od država potpisnica zahtijeva da se suzdrže od miješanja u uživanje prava žena s invaliditetom. Kao takvi, postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koje čine diskriminaciju žena moraju se ukinuti. Česti primjeri takve diskriminacije jesu zakoni koji ženama s invaliditetom zabranjuju udaju ili odabiru broj djece i dobnu razliku među njima. Nadalje, obveza poštivanja podrazumijeva suzdržavanje od angažiranja u bilo kojem djelu ili praksi koji nisu u skladu s člankom 6. i drugim materijalnim odredbama te osiguranje da javna tijela i ustanove djeluju u skladu s njima³².

³¹ Vidjeti A/HRC/31/62, st. 70.

³² Vidjeti čl. 4 (1) (d) Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

26. Obveza zaštite znači da države potpisnice moraju osigurati da treće strane ne krše prava žena s invaliditetom. Stoga države potpisnice moraju poduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi uklonile diskriminaciju na temelju roda i/ili invaliditeta, a za koju je odgovorna bilo koja osoba, organizacija ili privatno poduzeće. Također uključuje obvezu provedbe dubinske analize sprječavanja nasilja ili kršenja ljudskih prava, zaštitom žrtava i svjedoka od kršenja, istraživanja, tuženja i kažnjavanja odgovornih, uključujući privatne dionike, te pružanje pristupa radi oštećenja i ispravljanja tamo gdje dođe do kršenja ljudskih prava³³. Primjerice, države potpisnice mogle bi promicati osposobljavanje stručnjaka u pravnom sektoru kako bi se osigurali učinkoviti lijekovi za žene s invaliditetom koje su podvrgnute nasilju.
27. Obveza ispunjavanja nameće kontinuiranu i dinamičku dužnost usvajanja i primjene mjera koje su potrebne kako bi se osigurao razvoj, napredak i osnaživanje žena s invaliditetom. Države potpisnice moraju usvojiti dvostrani pristup: (a) sustavnom integracijom interesa i prava žena i djevojaka s invaliditetom u sve nacionalne akcijske planove, strategije³⁴ i politike u vezi sa ženama, djetinjstvom i invaliditetom, kao i sektorske planove koji se, primjerice, tiču ravnopravnosti rodova, zdravlja, nasilja, obrazovanja, političkog sudjelovanja, zapošljavanja, pristupa pravdi i socijalnoj zaštiti; i (b) poduzimanje ciljanih i praćenih radnji posebno usmjerenih ženama s invaliditetom. Dvostrani pristup ključan je za smanjenje nejednakosti u pogledu sudjelovanja u pravima i u uživanju prava.

IV. Veza između članka 6. i ostalih članaka Konvencije

28. Prioritetna priroda članka 6. neraskidivo ga povezuje sa svim ostalim materijalnim odredbama Konvencije. Usto što je povezan s člancima koji uključuju izričito upućivanje na spol i/ili rod, članak 6. posebice je međupovezan s odredbama koje se bave nasiljem nad ženama s invaliditetom (čl. 16.) te sa spolnim i reproduktivnim zdravljem i pravima, uključujući poštivanje doma i obitelji (čl. 23. i 25.) te sferama diskriminacije žena s invaliditetom u ostalim relevantnim člancima.

A. Sloboda od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja (čl. 16.)

29. Ženama s invaliditetom prijeti veći rizik od nasilja, izrabljivanja i zlostavljanja u usporedbi s ostalim ženama³⁵. Nasilje može biti interpersonalno ili institucionalno i/ili strukturno. Institucionalno i/ili strukturno nasilje jest svaki oblik strukturne nejednakosti ili institucionalne diskriminacije koji ženu drži u podređenom položaju, fizički ili ideološki, u usporedbi s ostalim osobama u njezinoj obitelji³⁶, kućanstvu ili zajednici.
30. Pravo na slobodu od nasilja, izrabljivanja i zlostavljanja koje uživa žena s invaliditetom mogu ometati štetni stereotipi koji povećavaju rizik od iskušivanja nasilja. Štetni stereotipi koji sa ženama s invaliditetom postupaju kao s djecom te dovode u pitanje njihovu sposobnost donošenja odluka, doživljajem žena s invaliditetom kao aseksulanih ili hiperseksualnih te navode pogrešna vjerovanja i mitove na koje uvelike utječe praznovjerje

³³ Vidjeti zajedničku opću preporuku br. 31 Odbora za uklanjanje diskriminacije nad ženama/opći komentar br. 18. Odbora za prava djeteta (2014.) o štetnim praksama, fusnota 6.

³⁴ Vidjeti čl. 4 (1) (c) Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

³⁵ Vidjeti A/67/227, st. 13.

³⁶ Vidjeti CRPD/C/HRV/CO/1, st. 9.

koje povećava rizik od seksualnog nasilja nad ženama s albinizmom³⁷ - sve to zaustavlja ženu s invaliditetima od provedbe svojih prava kako je istaknuto u članku 16.

31. Primjeri nasilja, izrabljivanja i/ili zlostavljanja žena s invaliditetom kojima se krši članak 16. uključuju sljedeće: invaliditet kao posljedica nasilja, fizičke sile; gospodarska prisila; trgovanje ljudima i prijevara; pogrešno informiranje; napuštanje; izostanak slobodnog i informiranog pristanka te pravna prisila; zanemarivanje, uključujući onemogućivanje ili zabranu pristupa lijekovima; uklanjanje komunikacijskih sredstava ili nadzor nad njima te odbijanje pomoći u komuniciranju; uskraćivanje osobne pokretljivosti i dostupnosti, primjerice, uklanjanjem ili uništavanjem pomoćnih značajki dostupnosti poput rampi, pomoćnih instrumenata kao što su bijeli štapovi ili uređaji za mobilnost poput kolica; odbijanje skrbnika da pruže pomoć u svakodnevnim aktivnostima poput kupanja, menstrualne higijene i/ili služenja sanitarijama, oblačenja i hranjenja, što onemogućuje uživanje u pravu na neovisan život i slobodu od omalovažavajućeg postupanja; uskraćivanje hrane ili vode, ili prijetnja time; pobuđivanje straha zastrašivanjem kroz zlostavljanje (bullying), verbalno zlostavljanje i ismijavanje na temelju invaliditeta; ozljeđivanje ili prijetnja ozljeđivanjem, uklanjanjem ili ubijanjem ljubimaca ili pasa pomagača, ili uništavanjem objekata; psihološka manipulacija i iskazivanje kontrole, primjerice ograničavanjem osobnog ili virtualnog kontakta s obitelji, prijateljima ili ostalima.
32. Određeni oblici nasilja, izrabljivanja i zlostavljanja mogu se smatrati okrutnim, neljudskim ili degradirajućim ponašanjem ili se kažnjavanje može smatrati kršenjem brojnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Među tim oblicima jesu i: prisilna, nametnuta ili na drugi način neželjena trudnoća ili sterilizacija³⁸, bilo koji medicinski postupak ili intervencija izvedeni bez slobodnog i informiranog pristanka, uključujući postupke i intervencije u vezi s kontracepcijom i pobačajem; invazivne i ireverzibilne kirurške prakse kao što su psihokirurgija, obrezivanje žena te kirurška operacija ili liječenje koji se vrše na interseksualnoj djeci bez njihova informirana pristanka; liječenje elektrošokovima i upotreba kemijskih, fizičkih ili mehaničkih sredstava za obuzdavanje te izolacija i odjeljivanje.
33. Spolno nasilje nad ženama s invaliditetom uključuje silovanje³⁹. Spolno zlostavljanje događa se u svim scenarijima, u državnim i privatnim ustanovama te u obitelji ili zajednici. Neke žene s invaliditetom, posebice one gluhe ili gluhonijeme⁴⁰, te žene s intelektualnim teškoćama mogu biti izložene još većem riziku od nasilja i zlostavljanja zbog njihove izoliranosti, ovisnosti ili ugnjetavanja.
34. Žene s invaliditetom mogu biti ciljna skupina za gospodarsko iskorištavanje zbog njihova nedostatka, što ih zauzvrat može izložiti dodatnom nasilju. Primjerice, žene s fizičkim ili vidljivim nedostacima mogu biti prodane dalje u svrhu prisilnog prosjačenja jer se vjeruje da mogu potaknuti više simpatije javnosti⁴¹.

³⁷ Vidjeti A/HRC/24/57, st. 74.

³⁸ Vidjeti CRPD/C/MEX/CO/1, st. 37.

³⁹ Vidjeti A/67/227, st. 35.

⁴⁰ Vidjeti CRPD/C/BRA/CO/1, st. 14.

⁴¹ Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, st. 25.

35. Često preferencijalna skrb o dječacima i ponašanje prema dječacima znači da je nasilje nad djevojčicama s invaliditetom češće od nasilja nad dječacima s invaliditetom ili djevojčica općenito. Nasilje nad djevojčicama s invaliditetom uključuje zanemarivanje na temelju roda, ponižavanje, skrivanje, napuštanje i zlostavljanje, uključujući spolno zlostavljanje i spolno izrabljivanje, koje se povećava tijekom puberteta. Jednako tako, neusporedivo je vjerojatnije da djeca s teškoćama u razvoju neće biti upisana pri rođenju⁴², što ih izlaže izrabljivanju i nasilju. Djevojčicama s teškoćama u razvoju prijeti posebice visok rizik od nasilja koje počine članovi obitelji i skrbnici⁴³.
36. Djevojčicama s invaliditetom posebice prijete štetne prakse koje se opravdavaju pozivanjem na socio-kulturne i vjerske običaje i vrijednosti. Primjerice, djevojčice s invaliditetom vjerojatnije će umrijeti zbog „milosrdnih ubojstava” od dječaka s invaliditetom jer njihove obitelji nisu voljne odgovajati djevojčicu s oštećenjem ili im za to nedostaje podrška⁴⁴. Ostali primjeri štetnih praksi uključuju: infanticid⁴⁵, optužbe o „zaposjednutosti duhom” i ograničenja u hranjenju i prehrani. Dodatno, brak djevojčica s invaliditetom, se posebice djevojčica s intelektualnim teškoćama, opravda se izgovorom pružanja buduće sigurnosti, skrbi i financiranja. Zauzvrat, brak s djetetom doprinosi većim stopama napuštanja obrazovanja te ranog i čestog rađanja. Djevojčice s invaliditetom proživljavaju socijalnu isključenost, izdvajanje i iskorištavanje u obitelji, uključujući isključivanje iz obiteljskih aktivnosti, sprječavanje napuštanja doma, prisilno izvršavanje neplaćenih kućanskih obveza i zabranu odlaska u školu.
37. Žene s invaliditetom podvrgavaju se jednakim štetnim praksama koje se vrše i protiv žena bez invaliditeta kao što su prisilan brak, obrezivanje žena, zločini počinjeni u ime takozvane časti, nasilje povezano s mirazom, prakse povezane s udovištvom te optužbe o vještičarenju⁴⁶. Posljedice tih štetnih praksi uvelike nadilaze društvenu isključenost. One pojačavaju štetne rodne stereotipe, produbljuju nejednakosti i doprinose diskriminaciji protiv žena i djevojaka. Mogu rezultirati fizičkim i psihološkim nasiljem i gospodarskom eksploatacijom. Ne mogu se evocirati štetne prakse utemeljene na patrijarhalnim tumačenjima kulture kako bi se opravdalo nasilje nad ženama i djevojkama s invaliditetom. Dodatno, ženama i djevojkama s invaliditetom prijete posebni rizik od „testiranja nevinosti”⁴⁷ i, u vezi s pogrešnim vjerovanjima, povezanim s HIV-om/AIDS-om, „silovanja djevica”⁴⁸.

B. Spolno i reproduktivno zdravlje i prava, uključujući poštovanje prema domu i obitelji (članci 23. i 25.)

38. Nepravedno dijeljenje prema stereotipima povezano s invaliditetom i rodom oblik je diskriminacije koji ima posebno ozbiljan učinak na uživanje spolnog i reproduktivnog zdravlja i prava te prava započinjanja obitelji štetni stereotipi

⁴² Vidjeti, primjerice, CRC/C/TGO/CO/3-4, st. 8. i 39.

⁴³ *The State of the World's Children 2013: Children with Disabilities* (izdanje Ujedinjenih naroda, prodajni br. E.13.XX.1).

⁴⁴ Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, st. 24.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Vidjeti zajedničku opću preporuku br. 31. 31 Odbora za uklanjanje diskriminacije nad ženama /opći komentar br. 18. Odbora za prava djeteta (2014.) o štetnim praksama, st. 7.

⁴⁷ *Ibid.*, st. 9.

⁴⁸ Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, st. 24.

žena s invaliditetom uključuju vjerovanje da su one aseksualne, nesposobne, neracionalne, da im nedostaje kontrole i/ili da su hiperseksualne. Poput svih žena i žene s invaliditetom imaju pravo birati broj svoje djece i dobnu razliku među njima kao i imati pravo kontrole nad i slobodnog i odgovornog biranja u pitanjima poput vlastite spolnosti, uključujuće spolno i reproduktivno zdravlje, bez prisile, diskriminacije i nasilja.⁴⁹

39. Žene s invaliditetom suočavaju se s višestrukim preprekama u pogledu uživanja u spolnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, jednakim priznanjem pred zakonom i pristupom pravdi. Usto što se suočavaju s preprekama koje su rezultat višestruke diskriminacije na temelju roda i invaliditeta, neke su žene s invaliditetom, poput izbjeglica, migrantkinja i tražiteljica azila, suočene s dodatnim preprekama jer im je odbijen pristup zdravstvenoj skrbi. Žene s invaliditetom također se mogu suočiti sa štetnim eugeničkim stereotipima koji pretpostavljaju da će roditi djecu s teškoćama u razvoju, zbog čega se žene s invaliditetom obeshrabruje ili sprječava u ostvarenju majčinstva.⁵⁰
40. Ženama s invaliditetom također može biti odbijen pristup informacijama i komunikaciji, uključujući sveobuhvatnu spolnu edukaciju, a na temelju štetnih stereotipa koji pretpostavljaju da se aseksualne te da im stoga takve informacije nisu potrebne na jednakoj razini kao drugima. Također, informacije mogu biti nedostupne u dostupnim formatima. Informacije o spolnom i reproduktivnom zdravlju uključuju informacije o svim aspektima spolnog i reproduktivnog zdravlja, uključujući zdravlje majki, kontracepciju, planiranje obitelji, spolno prenosive infekcije, sprječavanje zaraze HIV-om, siguran pobačaj i skrb nakon pobačaja, mogućnosti u pogledu neplodnosti i plodnosti te karcinom reproduktivnih organa.⁵¹
41. Nepostojanje pristupa informacijama o spolnom i reproduktivnom zdravlju za žene s invaliditetom, a posebice za žene s intelektualnim teškoćama te gluhe i gluhoslijepe žene, može povećati njihov rizik da postanu žrtve spolnog nasilja.⁵²
42. Zdravstvene ustanove i oprema, uključujući uređaje za mamografiju i krevete za ginekološke preglede, često su fizički nedostupni ženama s invaliditetom.⁵³ Siguran prijevoz žena s invaliditetom kako bi došle u zdravstvene ustanove ili prisustvovale programima probira može biti nedostupan ili si ga one ne mogu priuštiti.
43. Prepreke zbog stavova zdravstvenih radnika i povezanog osoblja mogu rezultirati time da se ženama s invaliditetom odbije pristup zdravstvenim djelatnicima i/ili uslugama, a posebice ženama s psihosocijalnim ili intelektualnim oštećenjima, gluhim i gluhoslijepim ženama te ženama koje su još uvijek institucionalizirane.⁵⁴

⁴⁹ Akcijski program Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju te Pekinška platforma za akciju i ishodišni dokumenti njezinih revizijskih konferencija.

⁵⁰ Vidjeti A/67/227, st. 36.

⁵¹ Vidjeti Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 22 (2016.) o pravu na spolno i reproduktivno zdravlje, st. 18.

⁵² Vidjeti, primjerice, CRPD/C/MEX/CO/1, st. 50 (b).

⁵³ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 2 (2014.) o dostupnosti, st. 40. i, primjerice, CRPD/C/DOM/CO/1, st. 46.

⁵⁴ Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, st. 37.

44. U praksi se često zanemaruju izbori žena s invaliditetom, a posebice žena s psihosocijalnim ili intelektualnim oštećenjima, a njihove se odluke često zamjenjuju odlukama trećih strana, uključujući zakonske zastupnike, pružatelje usluga, skrbnike i članove obitelji, čime se krše prava tih žena iz članka 12. Konvencije.⁵⁵ Sve žene s invaliditetom moraju moći ostvarivati svoju pravnu i poslovnu sposobnost donošenjem vlastitih odluka, uz podršku kad je ona željena u pogledu medicinskog i/ili terapijskog liječenja, uključujući donošenje vlastitih odluka o zadržavanju plodnosti i reproduktivne autonomije, ostvarivanje prava odabira broja djece i dobne razlike među njima, pristajanje na izjavu o očinstvu i njezino prihvaćanje te ostvarivanje prava na uspostavljanje veza. Ograničavanje ili oduzimanje pravne i poslovne sposobnosti može olakšati nasilne intervencije, poput sterilizacije, pobačaja, kontracepcije, obrezivanja žena, operacije ili liječenja interseksualne djece bez njihova informirana pristanka te prisilnog zadržavanja u institucijama.⁵⁶
45. Prisilna kontracepcija i sterilizacija također mogu rezultirati spolnim nasiljem bez posljedične trudnoće, posebice kod žena s psihosocijalnim ili intelektualnim invaliditetom, žena na psihijatriji ili u drugim institucijama i žena u pritvoru. Stoga je posebice važno ponovno potvrditi da ženama s invaliditetom treba priznati poslovnu sposobnost na jednakom temelju kao i ostalima⁵⁷ te da žene s invaliditetom imaju pravo osnivati obitelj te dobivati odgovarajuću pomoć u odgoju djece.
46. Štetni stereotipi na temelju roda i/ili invaliditeta, koji se temelje na pojmovima kao što su nesposobnost i nemogućnost, mogu za posljedicu imati majke s invaliditetom koje su suočene sa zakonskom diskriminacijom, što je i razlog zbog kojega su te žene znatno prezastupljene u postupcima zaštite djece te zašto neproporcionalno gube kontakt s djecom i skrbništvo nad njima te zašto djeca postaju predmetom postupka posvojenja i/ili se smještaju u instituciju. Dodatno, suprugu se može odobriti razvod ili rastava braka na temelju psihosocijalnih teškoća supruge.

C. Diskriminacija žena s invaliditetom u ostalim člancima Konvencije Podizanje razine svijesti (čl. 8.)

47. Žene s invaliditetom izložene su složenim stereotipima koji mogu biti posebice štetni. Stereotipi povezani s rodom i invaliditetom koji utječu na žene s invaliditetom uključuju: da su teret drugima (tj. da se o njima mora brinuti, da su uzrok problema, nesreće i odgovornosti ili da zahtijevaju zaštitu); da su ranjive (tj. smatra ih se nezaštićenima, ovisnima ili nesigurnima); da su žrtve (tj. smatra se da pate, da su pasivne i bespomoćne) ili inferiorne (tj. smatra ih se nesposobnima, neprimjerenima, slabima ili bezvrijednima); da

⁵⁵ Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava, Entitet Ujedinjenih naroda za ravnopravnost spolova i osnaživanje žena, Zajednički program Ujedinjenih naroda o HIV-u/sidi, Razvojni program Ujedinjenih naroda, Fond Ujedinjenih naroda za stanovništvo, UNICEF i SZO, „Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization: an interagency statement” (SZO, 2014.).

⁵⁶ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 1 (2014.) o jednakom priznavanju pred zakonom, st. 35.

⁵⁷ *Ibid.*, st. 31. Također vidjeti čl. 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i čl. 15. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama.

imaju spolnu abnormalnost (tj. stereotipizirane su kao aseksualne, neaktivne, preaktivne, nesposobne ili seksualno perverzne); ili da su mistične ili zlokobne (stereotipizirane su kao uklete, opsjednute duhovima, vještice, štetnima ili osobama koje donose ili dobru ili lošu sreću). Stereotipizacija po rodu i/ili invaliditetu praksa je u kojoj se određenom pojedincu pripisuje stereotipno vjerovanje. Nezakonita je kada rezultira povredom ili povredama ljudskih prava i temeljnih sloboda. Primjer toga jest nepomut zakonodavnog sustava da počinitelja spolnog nasilja nad ženom s invaliditetom smatra odgovornim na temelju stereotipnih stavova o spolnosti žena ili njezinoj vjerodostojnosti kao svjedoka.

Pristupačnost (čl. 9.)

48. Neuzimanje u obzir aspekata povezanih s rodom i/ili invaliditetom u politikama koje se odnose na izgrađeni okoliš, prijevoz, informacije i komunikacije, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije i sustave kao i ostale sadržaje i usluge otvorene ili namijenjene javnosti i u urbanim i u ruralnim područjima onemogućuje ženama s invaliditetom da žive samostalno te da u potpunosti sudjeluju u svim područjima života na jednakim osnovama s drugima. To je posebice važno u pogledu pristupa žena s invaliditetom sigurnim kućama, službama podrške i postupcima koji pružaju učinkovitu i smislenu zaštitu od nasilja, zlostavljanja i eksploatacije ili u pogledu pružanja zdravstvene skrbi, posebice skrbi o reproduktivnom zdravlju.⁵⁸

Rizične situacije i humanitarna krizna stanja (čl. 11.)

49. U situacijama oružanog sukoba, okupacije teritorija, prirodnih katastrofa i humanitarnih kriznih stanja žene s invaliditetom suočene su s povećanim rizikom od spolnog nasilja te je manje vjerojatno da će imati pristup uslugama oporavka i rehabilitacije ili pristup pravdi.⁵⁹ Žene izbjeglice, migrantice i tražiteljice azila s invaliditetom mogu se suočiti i s povećanim rizikom od nasilja jer im je uskraćeno pravo pristupa zdravstvenom i pravosudnom sustavu zbog njihova državljanstva.
50. Žene s invaliditetom u rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima pod povećanim su rizikom od spolnog nasilja, kako je naznačeno u prethodnom odjeljku. Dodatno, nedostatak sanitarija povećava diskriminaciju nad ženama s invaliditetom koje se suočavaju s brojnim preprekama u pristupanju humanitarnoj pomoći. Iako žene i djeca imaju prioritet pri dijeljenju humanitarne pomoći, žene s invaliditetom ne mogu uvijek dobiti informacije o projektima pomoći jer te informacije često nisu dostupne u pristupačnim formatima. Kada žene s invaliditetom dobiju informacije, možda neće moći fizički pristupiti distribucijskim točkama. Čak i kada to mogu, možda neće moći komunicirati s osobljem. Jednako tako, ako žene s invaliditetom budu žrtve nasilja, eksploatacije ili zlostavljanja, možda neće moći pristupiti pomoćnim i dežurnim linijama s informacijama i komunikacijama. Izbjegličkim kampovima često nedostaju mehanizmi zaštite

⁵⁸ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 2 (2014.) o dostupnosti.
⁵⁹ Izjava Odbor za prava osoba s teškoćama o uključivanju poteškoća za Svjetski humanitarni summit, dostupno na internetskoj stranici Odbora (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

djece za djecu s teškoćama u razvoju. Dodatno, sanitarije kojima je dostupan pristup radi obavljanja higijene u vrijeme mjesečnice često nisu dostupne, što, zauzvrat, povećava izloženost nasilju žena s invaliditetom. Neudane žene s invaliditetom suočavaju se s preprekama u pogledu pristupa evakuaciji u hitnom slučaju ili u situaciji katastrofe, posebice ako su u vrijeme evakuacije u pratnji djece. Taj nesrazmjer utječe na interno raseljene žene s invaliditetom koje nemaju odraslog člana obitelji, prijatelje ili skrbnike. Raseljene djevojke s invaliditetom suočene su s dodatnim preprekama u pristupu formalnoj i neformalnoj edukaciji, posebice u kriznim situacijama.

Jednakost pred zakonom (čl. 12.)

51. U usporedbi s muškarcima s invaliditetom i ženama bez invaliditeta, ženama s invaliditetom češće se uskraćuje pravo poslovne sposobnosti. Njihova prava da zadrže kontrolu nad vlastitim reproduktivnim zdravljem, uključujući na temelju slobodnog i informiranog pristanka⁶⁰, da osnuju obitelj, da izaberu gdje će i s kime živjeti, na fizički i mentalni integritet, da posjeduju i nasljeđuju imanja, da kontroliraju vlastito financijsko poslovanje i da imaju jednak pristup bankovnim zajmovima, hipotekama i ostalim oblicima financijskog kreditiranja⁶¹ često se krše kroz patrijarhalnog sustava zamijenjenog odlučivanja.

Pristup pravosuđu (čl. 13.)

52. Žene s invaliditetom suočavaju se s preprekama u pristupu pravosuđu, uključujući u vezi s eksploatacijom, nasiljem i zlostavljanjem zbog štetnih stereotipa, diskriminacije i nepostojanja postupovnih i razumnih prilagodbi, što može dovesti do toga da se njihova vjerodostojnost smatra dvojbenom te do odbacivanja njihovih optužbi⁶². Negativni stavovi u provedbi postupaka mogu zastrašiti žrtve ili ih obeshrabriti od provedbe pravde. Složeni ili degradirajući postupci izvješćivanja, upućivanje žrtava socijalnim službama umjesto pružanja pravnih lijekova, odbacujući stavovi policije ili drugih institucija za provedbu zakona primjeri su takvih stavova. To može dovesti do nekažnjivosti i nevidljivosti problema, što zauzvrat može rezultirati nasiljem koje traje dulje vrijeme⁶³. Žene s invaliditetom također se mogu bojati prijaviti nasilje, eksploataciju ili zlostavljanje jer su zabrinute da će možda izgubiti potporu skrbnika⁶⁴.

Osobna sloboda i sigurnost te sloboda od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (čl. 14. i 15.)

53. Povrede u vezi s oduzimanjem slobode neproporcionalno utječu na žene s intelektualnim ili psihosocijalnim teškoćama te na one u ustanovama. Žene lišene slobode na mjestima kao što su psihijatrijske ustanove, a na temelju stvarnog ili percipiranog oštećenja, suočene su s višim razinama nasilja kako i s okrutnim, nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem ili kažnjavanjem⁶⁵ te su izdvojene i izložene riziku od spolnog nasilja i trgovine ljudima u sklopu

⁶⁰ Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 1 (2014.) o jednakom priznavanju pred zakonom.

⁶¹ *Anketa World Survey on the Role of Women in Development 2014: Gender Equality and Sustainable Development* (izdanje Ujedinjenih naroda, prodajni br. E.14.IV.6).

⁶² Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, st. 41. i A/67/227, t. 42.

⁶³ Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1, st. 19.

⁶⁴ *Ibid.*, st. 16.

⁶⁵ *Ibid.*, st. 39.

institucija koje pružaju skrb i institucija za posebno obrazovanje⁶⁶. Nasilje nad ženama s invaliditetom u ustanovama uključuje prisilno razodijevanje od strane muškog osoblja, a protiv volje žene u pitanju; prisilno davanje psihijatrijskih lijekova i davanje prevelikih doza lijekova, što može smanjiti sposobnost opisivanja i/ili pamćenja spolnog nasilja. Počinitelji to mogu činiti nekažnjeno jer shvaćaju da postoji malen rizik od otkrivanja ili kažnjavanje jer je pristup pravnim lijekovima iznimno ograničen te je malo vjerovatno da će žene s invaliditetom koje su predmetom takva nasilja moći pristupiti linijama za pomoć ili drugim oblicima potpore za prijavu takvih kršenja.

Sloboda od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i zaštita osobnog integriteta osobe (čl. 15. i 17.)

54. Vjerojatnije je da će žene s invaliditetom biti podvrgnute prisilnim intervencijama od žena općenito i muškaraca s invaliditetom. Takve prisilne intervencije pogrešno se opravdavaju teorijama nesposobnosti i terapijske nužnosti, ozakonjene su nacionalnim zakonima i mogu uživati potporu šire javnosti zbog navodnog bivanja u najboljem interesu osobe u pitanju⁶⁷. Prisilnim intervencijama krše se brojna prava sadržana u Konvenciji, odnosno pravo na jednako priznanje pred zakonom; pravo na slobodu od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja; pravo osnivanja obitelji; pravo integriteta osobe; pravo na spolno i reproduktivno zdravlje te pravo na slobodu od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja⁶⁸.

Neovisno življenje i uključenost u zajednicu (čl. 19.)

55. Na pravo žena s invaliditetom da odaberu svoje mjesto življenja štetno mogu utjecati kulturne norme i patrijarhalne obiteljske vrijednosti koje ograničavaju neovisnost i obvezuju ih na življenje određenim načinom života. Stoga višestruka diskriminacija može spriječiti potpuno i jednako uživanje u pravu na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Dob i oštećenje, zasebno ili zajedno, mogu povećati rizik od institucionalizacije starijih osoba s invaliditetom⁶⁹. Dodatno, često je dokumentirano da institucionalizacija osobe s invaliditetom može izložiti nasilju i zlostavljanju, čemu su posebno izložene žene s invaliditetom⁷⁰.

Obrazovanje (čl. 24.)

56. Kombinacija stereotipa u pogledu dobi i invaliditeta potpiruje diskriminatorne stavove, politike i prakse kao što su: pridavanje veće vrijednosti obrazovanju dječaka pred djevojčicama, upotreba obrazovnih materijala u kojima se ponavljaju nepravedni stereotipi u pogledu dobi i invaliditeta, poticanje braka u dječjoj dobi djevojčica s teškoćama u razvoju, provođenje obiteljskih aktivnosti koje se temelje na rodu, dodjeljivanje uloga skrbnika i njegovatelja ženama i djevojkama te neomogućavanje dostupnog sanitarnog čvora u školama kako bi se osigurala higijena u vrijeme mjesečnice. Zauzvrat, to rezultira višim stopama nepismenosti, napuštanja škole, neujednačenim dnevnim dolascima, izostancima i potpunim odustajanjem od škole..

⁶⁶ Vidjeti CRPD/C/UKR/CO/1, st. 11.

⁶⁷ Vidjeti A/HRC/22/53, st. 64.

⁶⁸ Vidjeti CRPD/C/SWE/CO/1, st. 37.

⁶⁹ Vidjeti E/2012/51 i Corr. 1.

⁷⁰ Vidjeti A/HRC/28/37, st. 24.

Zdravlje i rehabilitacija (čl. 25. i 26.)

57. Žene s invaliditetom suočavaju se s preprekama pri pristupu zdravstvenim i rehabilitacijskim službama. Među tim su preprekama: neobrazovanost i neinformiranost o spolnom i reproduktivnom zdravlju i pravima; fizičke prepreke za ginekološke, opstetričarske i onkološke usluge te prepreke u vidu stavova o plodnosti i hormonskim tretmanima. Dodatno, usluge fizičke i psihološke rehabilitacije, uključujući savjetovanje za djela nasilja na temelju roda, možda neće biti dostupne, inkluzivne ili primjenjive na dob i rod.

Zapošljavanje (čl. 27.)

58. Uz opće prepreke s kojima se susreću ljudi s invaliditetom kad pokušaju ostvariti svoje pravo na rad, žene s invaliditetom također se suočavaju s jedinstvenim preprekama u pogledu njihova sudjelovanja na radnome mjestu, uključujući spolno uznemiravanje i nejednaku plaću kao i nemogućnost pristupa radi traženja obeštećenja zbog diskriminatornih stavova kojima se odbacuju njihovi zahtjevi, te fizičke, informacijske i komunikacijske prepreke⁷¹.

Socijalna zaštita (čl. 28.)

59. Kao posljedica diskriminacije, žene čine nesrazmjeran postotak siromašnog stanovništva svijeta, što rezultira nepostojanjem izbora i mogućnosti, posebice u pogledu prihoda od formalnog zaposlenja. Siromaštvo je i složeni čimbenik i rezultat višestruke diskriminacije. Starije žene s invaliditetom posebice se suočavaju s brojnim teškoćama pri pristupu odgovarajućem stambenom smještaju te je vjerojatnije da će biti institucionalizirane te da neće imati jednak pristup socijalnoj zaštiti i programima za smanjenje siromaštva⁷².

Sudjelovanje u političkom i javnom životu (čl. 29.)

60. Glasovi žena i djevojaka s invaliditetom utišani su kroz povijest, što je razlog zašto su nesrazmjerno podzastupljeni u javnom odlučivanju. Zbog neravnoteža moći i višestruke diskriminacije, imale su manje mogućnosti osnivati ili pridružiti se organizacijama koje predstavljaju njihove potrebe kao žena, djece i osoba s invaliditetom.

V. Nacionalna provedba

61. Pri pregledavanju izvješća država potpisnica Odbor je primijetio da se države potpisnice suočavaju s nizom dosljednih izazova pri jamčenju ženama s invaliditetom potpunog uživanja svih njihovih prava bez diskriminacije i na jednakoj osnovi s ostalima, u skladu s člankom 6.i povezanim člancima Konvencije.

62. U svjetlu normativnog sadržaja i prethodno naznačenih obveza, države potpisnice trebaju poduzeti korake navedene u nastavku kako bi osigurale potpunu provedbu članka 6. te pružile odgovarajuće resurse u tom smislu.

63. Države potpisnice trebaju se boriti protiv višestruke diskriminacije, između ostalog:

(a) stavljanjem izvan snage diskriminatornih zakona, politika i praksi koje žene s invaliditetom sprječavaju u uživanju svih prava sadržanih

⁷¹ Vidjeti A/HRC/20/5 i Corr.1., st. 40. i A/67/227, st. 67.

⁷² Vidjeti A/70/297.

u Konvenciji, stavljanjem izvan zakona diskriminacije na temelju roda i invaliditeta te njezine interakcijske oblike, kriminaliziranjem spolnog nasilja nad djevojkama i ženama s invaliditetom, zabranjivanjem svih oblika prisilne sterilizacije, prisilnog pobačaja i kontracepcije bez odobrenja, zabranjivanjem svih oblika prisilnih medicinskih tretmana povezanih s rodom i/ili invaliditetom te poduzimanje svih odgovarajućih zakonskih koraka da bi se žene s invaliditetom zaštitile od diskriminacije;

- (b) usvajanjem odgovarajućih zakona, politika i mjera kako bi se osiguralo da su prava žena s invaliditetom uključena u sve politike, a posebice u politike povezane sa ženama općenito i politike o invaliditetu;
 - (c) rješavanjem svih prepreka koje sprječavaju ili ograničavaju sudjelovanje žena s invaliditetom i osiguranje da žene s invaliditetom kao i stavovi i mišljenja djevojaka s invaliditetom budu, kroz njihove zastupničke organizacije, budu zastupljeni u stvaranju, provedbi i praćenju svih programa koji su imali utjecaj na njihov život i uključivanje žena s invaliditetom u sve grane i tijela nacionalnog sustava za praćenje;
 - (d) prikupljanjem i analiziranjem podataka o situaciji žena s invaliditetom u svim područjima koja su im važna, a u savjetovanju s organizacijama žena s invaliditetom, radi usmjeravanja planiranja politike za provedbu članka 6. te eliminiranjem svih oblika diskriminacije, posebice višestruke i međupodručne diskriminacije kao i unaprjeđenjem sustava prikupljanja podataka za odgovarajuće praćenje i evaluaciju;
 - (e) osiguranjem da je sva međunarodna suradnja senzibilizirana na invaliditet i rod te uključiva kao i da uključuje podatke i statistike o ženama s invaliditetom u provedbi Agende 2030 za održivi razvoj uključujući i Ciljeve održivog razvoja zajedno s njihovim ciljevima i pokazateljima kao i ostale međunarodne okvire.
64. Države potpisnice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osigurale razvoj, napredovanje i osnaživanje žena s invaliditetom, između ostalog:
- (a) stavljanjem izvan snage svih zakona ili politika koje žene s invaliditetom sprječavaju u učinkovitom i potpunom sudjelovanju u političkom i javnom životu na jednakoj osnovi kao i svi drugi, uključujući pravo formiranja organizacija i mreža žena općenito i žena s invaliditetom (pojedinačno);
 - (b) usvajanjem afirmativnih akcijskih mjera za razvoj, unaprjeđenje i osnaživanje žena s invaliditetom, s ciljem da se odmah bave nejednakostima i osiguranjem da žene s invaliditetom uživaju jednake mogućnosti s drugima. Takve mjere posebice treba usvojiti u pogledu pristupa pravdi, ukidanju nasilja, poštivanju doma i obitelji, spolnog zdravlja i reproduktivnih prava, zdravlja, obrazovanja, zapošljavanja i socijalne zaštite. Javne i privatne usluge i sadržaji kojima se koriste žene s invaliditetom trebaju biti potpuno dostupni u skladu s člankom 9. Konvencije i Općim komentarom Odbora br. 2 (2014.) o dostupnosti. Pružatelji javnih i privatnih usluga trebaju biti obučeni i obrazovani o primjenjivim standardima ljudskih prava te o utvrđivanju i borbi protiv

diskriminativnih normi i vrijednosti kako bi mogli pružiti odgovarajuću pozornost, potporu i pomoć ženama s invaliditetom;

- (c) usvajanjem učinkovitih mjera kako bi se ženama s invaliditetom omogućio pristup potpori koja im može trebati za provedbu njihovih poslovnih sposobnosti, u skladu s Općim komentarom Odbora br. 1 (2014.) o jednakom priznavanju pred zakonom, o davanju svojega slobodnog i informiranog pristanka te o odlučivanju o vlastitu životu.
- (d) podržavanjem i promicanjem stvaranja organizacija i mreža žena s invaliditetom te podržavanjem i ohrabriranjem žena s invaliditetom da preuzmu vodeće uloge u javnim tijelima koja donose odluke na svim razinama;
- (e) promicanjem provođenja specifičnih istraživanja o situaciji žena s invaliditetom, posebice istraživanja o preprekama razvoju, napretku i osnaživanju žena s invaliditetom u svim s njima povezanim područjima; razmatranjem žena s invaliditetom u sklopu zbirke podataka koji se odnose na osobe s invaliditetom i na žene općenito; odgovarajući usmjerene politike za razvoj, napredak i osnaživanje žena s invaliditetom; uključivanjem žena s invaliditetom i njihovih predstavničkih organizacija u osmišljavanje, provedbu, praćenje i ocjenjivanje zbirke podataka te u osposobljavanje za navedeno te uspostavljanje mehanizama konzultacija za stvaranje sustava koji su sposobni učinkovito utvrditi i čuvati različita proživljena iskustva žena s invaliditetom radi stvaranja unaprjeđenih javnih politika i praksi;
- (f) podržavanjem i promicanjem međunarodne suradnje i pomoći na način koji je usklađen sa svim nacionalnim nastojanjima da se uklone pravne, postupovne, praktične i socijalne prepreke punom razvoju, napredovanju i osnaživanju žena s invaliditetom u njihovim zajednicama kao i na nacionalnim, regionalnim i globalnim razinama te uključivanjem žena s invaliditetom u osmišljavanje, provedbu i praćenje projekata i programa međunarodne suradnje koji utječu na njihove živote.

65. Države potpisnice u obzir trebaju uzeti preporuke mjerodavnih tijela Ujedinjenih naroda koja se bave rodnom jednakošću te ih primjenjivati na žene i djevojke s invaliditetom⁷³.

⁷³ Vidjeti E/CN.6/2016/3. Također vidjeti: Europska komisija, Međunarodni centar za osposobljavanje Međunarodne organizacije rada i organizacije UN žene, *Handbook on Costing Gender Equality* (New York, 2015.), dostupno na: www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/7/handbook-on-costing-gender-equality; UN žene, *Guidebook on CEDAW General Recommendation no. 30 and the UN Security Council resolutions on women, peace and security* (New York, 2015.), dostupno na: www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/8/guidebook-cedawgeneralrecommendation30-womenpeaceandsecurity; UN žene, *Guidance Note on Gender Mainstreaming in Development Programming* (New York, 2014.), dostupno na: www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/02/gender-mainstreaming-issues; UN žene, *Guide for the Evaluation of Programmes and Projects with a Gender, Human Rights and Intercultural Perspective* (New York, 2014.), dostupno na: www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2014/7/guide-for-the-evaluation-of-programmes-and-projects-with-a-gender-perspective; UN žene, *Monitoring Gender Equality and the Empowerment of Women and Girls in the 2030 Agenda for Sustainable Development: Opportunities and Challenges* (New York, 2015.), dostupno na: www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/9/indicators-position-paper.

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 24. Obrazovanje

1. Države potpisnice priznaju pravo osoba s invaliditetom na obrazovanje. U svrhu ostvarenja ovog prava bez diskriminacije i na osnovi jednakih mogućnosti, države potpisnice će osigurati sveobuhvatno obrazovanje na svim razinama, kao i cjeloživotno obrazovanje, usmjereno na:
 - (a) puni razvoj ljudskog potencijala i osjećaja dostojanstva i vlastite vrijednosti, osnaživanja poštivanja ljudskih prava, temeljnih sloboda i ljudske raznolikosti;
 - (b) razvoj osobnosti osoba s invaliditetom, kao i njihovih talenata i kreativnosti, te mentalnih i tjelesnih sposobnosti, u njihovu punom potencijalu;
 - (c) omogućavanje djelotvornog sudjelovanja osoba s invaliditetom u slobodnom društvu.
2. U ostvarenju ovog prava, države potpisnice će osigurati:
 - (a) da osobe s invaliditetom ne budu isključene iz općeg obrazovnog sustava na osnovi svojeg invaliditeta, te da djeca s teškoćama u razvoju ne budu isključena iz besplatnog i obveznog osnovnog ili iz srednjeg obrazovanja na osnovi teškoća u razvoju;
 - (b) da osobe s invaliditetom mogu imati pristup kvalitetnom i besplatnom osnovnom obrazovanju i srednjem obrazovanju, na ravnopravnoj osnovi s drugima, u zajednicama u kojima žive;
 - (c) razumnu prilagodbu individualnim potrebama;
 - (d) da osobe s invaliditetom dobiju potrebnu pomoć, unutar općeg obrazovnog sustava, kako bi se olakšalo njihovo djelotvorno obrazovanje;
 - (e) pružanje učinkovitih individualiziranih mjera potpore u okruženjima koja najviše pridonose akademskom i socijalnom razvoju, u skladu s ciljem potpunog uključivanja.
3. Države potpisnice će omogućiti osobama s invaliditetom učenje životnih i društvenih razvojnih vještina kako bi olakšale njihovo puno i ravnopravno sudjelovanje u obrazovanju i životu kao članova zajednice. U tu svrhu, države potpisnice će učiniti sljedeće:
 - (a) olakšati učenje Brailleovog pisma, alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, vještina orijentacije i pokretljivosti, te promicati potporu vršnjaka i mentorski rad;

- (b) olakšati učenje znakovnog jezika i promicanje jezičnog identiteta zajednice gluhih;
 - (c) osigurati provođenje obrazovanja osoba, poglavito djece koja su slijepa, gluha ili gluhoslijepa na najprikladnijim jezicima i načinima komunikacije za te pojedince, i u okruženjima koja u najvećoj mogućoj mjeri potiču intelektualni i socijalni razvoj.
4. Kako bi pomogle u osiguranju ovog prava, države potpisnice će poduzeti odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnika, uključujući nastavnike s invaliditetom, koji znaju znakovni jezik i Brailleovo pismo i obučit će stručnjake i osoblje koje radi na svim razinama obrazovanja. Takva obuka će uključivati svijest o invaliditetu i korištenje odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala za potporu osobama s invaliditetom.
 5. Države potpisnice će osobama s invaliditetom osigurati pristup općem tercijarnom obrazovanju, stručnom usavršavanju, obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju bez diskriminacije i na osnovi izjednačenoj s drugima. U tu svrhu, države potpisnice će osigurati razumnu prilagodbu za osobe s invaliditetom.

Opći komentar br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje

I. Uvod

1. Dok se kroz povijest prema osobama s invaliditetom postupalo kao prema primateljima skrbi, osobe s invaliditetom danas su u međunarodnom pravu priznate kao nositelji prava na obrazovanje bez diskriminacije i na temelju jednakih mogućnosti. Konvencija o pravima djeteta (1989.), Svjetska deklaracija o odgoju i obrazovanju za sve (1990.), Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom (1993.) i Izjava iz Salamanke i Okvir za akciju (1994.) sadrže mjere iz kojih je vidljiva sve prisutnija svijest i razumijevanje o pravima osoba s invaliditetom na obrazovanje.
2. Potvrda uključivosti kao ključnog čimbenika za realizaciju prava na obrazovanje u zadnjih je 30 godina osnaženo i ugrađeno u Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, prvi pravno obvezujući instrument koji sadrži pozivanje na koncept kvalitetnog uključivog obrazovanja. Četvrtim ciljem održivog razvoja također se potvrđuje vrijednost uključivog, kvalitetnog i pravednog obrazovanja. Uključivo obrazovanje zauzima središnje mjesto u realizaciji visokokvalitetnog obrazovanja za sve učenike, uključujući osobe s invaliditetom, kao i razvoju uključivih, mirnih i pravednih društava. Osim toga, postoje i snažni obrazovni, društveni i gospodarski argumenti. Iz izvješća Ureda visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava o tematskoj studiji o pravu osoba s invaliditetom na obrazovanje vidljivo je da se samo uključivim obrazovanjem može osigurati kako kvalitetno obrazovanje i društveni razvoj osoba s invaliditetom tako i jamstvo univerzalnosti i neskriminacije u odnosu na pravo na obrazovanje¹.
3. Usprkos ostvarenom napretku, Odbor je ipak zabrinut s obzirom na postojanje dubinskih izazova. Milijunima osoba s invaliditetom i dalje je uskraćeno pravo na pristup obrazovanju, a za još veći broj osoba s invaliditetom obrazovanje je dostupno samo u okruženju u kojem su osobe s invaliditetom izolirane od svojih vršnjaka i u kojem je obrazovni sadržaj inferiorne kvalitete.
4. Prepreke kojima se ometa pristup uključivom obrazovanju za osobe s invaliditetom proizlaze iz višestrukih čimbenika, uključujući:
 - (a) nerazumijevanje ili neprovedba modela invaliditeta koji se zasniva na ljudskim pravima, a prema kojem glavni razlog za isključivanje osoba s invaliditetom leži u zajednici i društvu, a ne u samom invaliditetu;
 - (b) perzistentnu diskriminaciju osoba s invaliditetom, uz prateću izolaciju onih koje još uvijek žive u ustanovama za dugotrajni smještaj i niskim očekivanjima za one osobe s invaliditetom koje su dio redovnog društvenog okruženja, čime se omogućuju eskalacija i nerješavanje predrasuda i straha;
 - (c) nedostatno znanje o prirodi i prednostima uključivog i kvalitetnog obrazovanja i raznolikosti, uključujući u odnosu na konkurentnost, u učenju za sve; nedovoljan kontakt sa svim roditeljima; i nedovoljan

¹ Vidjeti A/HRC/25/29 i Ispr. 1, t. 3. i 68.

odgovor na zahtjeve podrške, što rezultira u nepotrebnim strahovima i stereotipima da će uključivost dovesti do pada u kvaliteti obrazovanja ili na drugi način nepovoljno utjecati na ostale osobe;

- (d) nedovoljno razvrstane podatke i istraživanje (a oboje je potrebno za odgovornost i razvoj programa), čime se otežava razvoj učinkovitih politika i intervencija za promicanje uključivog i kvalitetnog obrazovanja;
 - (e) nedostatak političke volje, tehničkog znanja i sposobnosti za provedbu prava na uključivo obrazovanje, što uključuje nedovoljan stupanj edukacije svih nastavnčkih ljudskih resursa;
 - (f) neodgovarajuće i neprikladne mehanizme financiranja za osiguranje poticaja i razumne prilagodbe za uključivanje učenika/studenata s invaliditetom, međuresornu koordinaciju, podršku i održivost;
 - (g) nedostatak pravnih lijekova i mehanizama pravne zaštite u slučaju kršenja prava.
5. Države potpisnice Konvencije o pravima osoba s invaliditetom moraju uzeti u obzir temeljna opća načela Konvencije u svim mjerama koje donose za provedbu uključivog obrazovanja i moraju osigurati da proces i rezultati razvoja sustava uključivog obrazovanja budu u skladu s člankom 3.
6. Ovaj je opći komentar primjenjiv na sve osobe s otvorenim ili prikrivenim invaliditetom². Odbor uviđa da su neke skupine izložene većem riziku od isključivanja u obrazovanju od ostalih, npr.: osobe s intelektualnim invaliditetom ili višestrukim invaliditetom, osobe koje su gluhe i slijepe, osobe s poremećajima autističnog spektra ili osobe s invaliditetom u humanitarnim kriznim situacijama.
7. U skladu s člankom 4. stavkom 3., države potpisnice moraju se savjetovati i aktivno uključivati osobe s invaliditetom, kao i djecu s teškoćama u razvoju, putem organizacija koje ih predstavljaju, u sve aspekte planiranja, provedbe, nadzora i evaluacije politike uključivog obrazovanja. Osobe s invaliditetom i, kada je to slučaj, njihove obitelji moraju biti prihvaćeni kao partneri, a ne samo primatelji obrazovanja.

II. Normativni sadržaj članka 24.

8. U skladu s člankom 24. stavkom 1., države potpisnice moraju osigurati realizaciju prava osoba s invaliditetom na obrazovanje kroz sustav uključivog obrazovanja na svim razinama, što uključuje predškolski, osnovnoškolski, srednjoškolski odgoj i obrazovanje te visokoškolsko obrazovanje, strukovno usavršavanje i cjeloživotno učenje, kao i izvanškolske i društvene aktivnosti, za sve učenike, uključujući osobe s invaliditetom, bez diskriminacije i na osnovi jednakih mogućnosti.
9. Osiguranje prava na uključivo obrazovanje obuhvaća preobrazbu u kulturi, politici i praksi u svim formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima, a kako bi se uzeli u obzir različiti zahtjevi i identiteti pojedinih učenika/studenata, uz predanost otklanjanju prepreka koje to onemogućavaju. Navedeno uključuje jačanje sposobnosti obrazovnog sustava da iziđe ususret svim učenicima. Fokus je na potpunom i učinkovitom sudjelovanju, prisustvovanju i postignućima svih učenika/studenata, a posebno onih koji

² Članak 1. stavak 2. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

su, bez obzira na razlog, isključeni ili u riziku od marginalizacije. Uključivost uključuje pristup i napredak u visokokvalitetnom formalnom i neformalnom odgoju i obrazovanju, bez diskriminacije. Pomoću uključivosti zajednicima, sustavima i strukturama nastoji se omogućiti borba protiv diskriminacije, što uključuje štetne stereotipe, prihvaćanje raznolikosti, promicanje sudjelovanja i premošćivanje prepreka učenju i sudjelovanju svih, kroz usredotočena na dobrobit i uspjeh učenika/studenata s invaliditetom. Za to je potrebna dubinska preobrazba sustava odgoja i obrazovanja u zakonodavstvu, politici i mehanizmima financiranja, upravljanja, osmišljavanja, realizacije i nadzora odgoja i obrazovanja.

10. Uključivo obrazovanje valja razumjeti na sljedeći način:

- (a) Temeljno ljudsko pravo svih učenika. Obrazovanje je pravo pojedinog učenika, a ne, u slučaju djece, pravo roditelja ili skrbnika. Roditeljske dužnosti u ovom smislu podređene su pravima djeteta;
- (b) Načelom kojim se daje vrijednost dobrobiti svih učenika/studenata, poštuje se njihov urođeni dignitet i autonomija i uzimaju u obzir potrebe pojedinaca i njihova sposobnost učinkovitog uključivanja i davanja doprinosa društvu;
- (c) Sredstvo pomoću kojeg se ostvaruju ostala ljudska prava. To je primarno sredstvo pomoću kojega se osobe s invaliditetom mogu izdignuti iz siromaštva, ishoditi sredstva pomoću kojih mogu u potpunosti sudjelovati u zajednici i biti zaštićene od iskorištavanja³. To je također primarno sredstvo ostvarivanja uključivih društava;
- (d) Rezultat procesa kontinuirane i proaktivne predanosti eliminaciji prepreka koje ometaju pravo na obrazovanje, zajedno s promjenama u kulturi, politici i praksi u redovnim školama za prihvaćanje i učinkovito uključivanje svih učenika/studenata.

11. Odbor naglašava važnost razlikovanja isključivosti, segregacije, integracije i uključivosti. Do isključivosti dolazi kada su učenici izravno ili neizravno spriječeni ili kada im je uskraćen pristup obrazovanju u bilo kojem obliku. Do segregacije dolazi kada se odgoj i obrazovanje učenika/studenata s invaliditetom odvija u odvojenom okruženju, a koje je osmišljeno ili se koristi kao odgovor na pojedinu vrstu invaliditeta ili raznih vrsti invaliditeta, odvojeno od učenika/studenata bez invaliditeta. Integracija je proces smještanja osoba s invaliditetom u postojeće redovne obrazovne ustanove, pod uvjetom da se oni mogu prilagoditi standardiziranim zahtjevima koji postoje u tim ustanovama⁴. Uključivost predstavlja proces sustavne reforme koji uključuje promjene i prilagodbe sadržaja, nastavnih metoda, pristupa, struktura i strategija u odgoju i obrazovanju kako bi se prevazišle prepreke i omogućilo jednako i participatorno iskustvo učenja, kao i okruženje koje najbolje odgovara potrebama i sklonostima svih učenika/studenata određene dobne skupine. Smještanje učenika/studenata s invaliditetom u redovan razred bez pratećih strukturnih promjena, primjerice u odnosu na

³ Odbor za gospodarska, društvena i kulturna prava, *Opći komentar br. 13 (1999.) o pravu na obrazovanje*.

⁴ *Vidjeti A/HRC/25/29 i Ispr. 1., t. 4., i Fond Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF), Pravo djece s teškoćama u razvoju na obrazovanje: Pristup uključivom obrazovanju koji se zasniva na pravima (Ženeva, 2012.)*.

organizaciju, plan i program i strategije podučavanja i učenja, ne predstavlja uključivost. Osim toga, integracijom se ne može automatski jamčiti prijelaz sa segregacije na uključivost.

12. Ključne značajke uključivog obrazovanja jesu sljedeće:
- (a) pristup „cjelovitih sustava“: ministarstva obrazovanja moraju osigurati da se svi resursi ulažu u unapređivanje uključivog obrazovanja te u uvođenje i ugrađivanje potrebnih promjena u institucionalnoj kulturi, politici i praksi;
 - (b) „cjelovito obrazovno okruženje“: u obrazovnim ustanovama potrebno je vodstvo koje je predano cilju uvođenja i ugrađivanja kulture, politike i prakse koji su neophodni za realizaciju uključivog obrazovanja na svim razinama i u svim područjima, uključujući u podučavanju i odnosima u učionici, sjednicama, nadzoru, savjetovanju i zdravstvenoj zaštiti, školskim izletima, proračunskim izdvajanjima, interakciji s roditeljima učenika s i bez invaliditeta i, kada je to primjenjivo, lokalnom zajednicom ili širom javnošću;
 - (c) pristup „cjelovite osobe“: uvažava se sposobnost svake osobe za učenje te se za sve učenike, uključujući učenike s teškoćama u razvoju, postavljaju visoka očekivanja. Uključivo obrazovanje nudi fleksibilan nastavni plan i program i metode podučavanja i učenja koji su prilagođeni različitim interesima, potrebama i stilovima učenja. U ovom se pristupu predmnijeva pružanje podrške, razumne prilagodbe i rane intervencije na način da svi učenici mogu ispuniti svoj potencijal. Kod planiranja nastavnih aktivnosti, fokus je na sposobnostima i težnjama učenika, a ne na sadržaju. Cilj pristupa „cjelovite osobe“ jest privesti kraju segregaciju u obrazovnom okruženju kroz osiguranje uključivog podučavanja u razredu u pristupačnom okruženju za učenje, uz odgovarajuću podršku. Obrazovnim sustavom mora se osigurati individualizirani pristup obrazovanju, umjesto da se od učenika očekuje da se oni prilagode sustavu;
 - (d) podrška učiteljima/nastavnicima: svi učitelji/nastavnici i ostalo osoblje prolaze kroz edukaciju i usavršavanje koje im je potrebno za usvajanje ključnih vrijednosti i kompetencija za stvaranje uključivih okruženja za učenje, a to uključuje učitelje/nastavnike s invaliditetom. Uključiva kultura stvara pristupačno okruženje u sklopu kojeg se pruža podrška i ohrabruje rad kroz suradnju, interakciju i rješavanje problema;
 - (e) poštivanje i uvažavanje raznolikosti: svi članovi zajednice koji sudjeluju u učenju jednako su dobrodošli te se mora poštivati njihova raznolikost, bez obzira na njihovu rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, politička ili druga uvjerenja, nacionalno, etničko, starosjedilačko ili socijalno podrijetlo, imovinski status, rođenje, dob ili neki drugi status. Svi učenici moraju osjećati da ih se uvažava i poštuje, da su uključeni i da će biti saslušani. Postoje učinkovite mjere za sprječavanje zlostavljanja i maltretiranja. Uključivost znači individualni pristup učenicima;
 - (f) okruženje prilagođeno učenju: okruženje za uključivo učenje je pristupačno okruženje u kojem se svi osjećaju sigurno, u kojem osjećaju

da dobivaju podršku i stimulaciju te u kojem se mogu slobodno izražavati i u kojem postoji snažan naglasak na uključivanje učenika/studenata za izgradnju pozitivne školske zajednice. Vršnjačka skupina igra ulogu u učenju, izgradnji pozitivnih odnosa, prijateljstava i prihvaćanju;

- (g) učinkoviti prijelazi: učenici s teškoćama primaju podršku kojom se osigurava učinkovit prijelaz s učenja u školi na strukovno i tercijarno obrazovanje i, u konačnici, zapošljavanje. Razvijaju se sposobnosti i povjerenje učenika te se provode razumne prilagodbe, prema njima se postupa ravnopravno u ocjenjivanju i provjeri znanja, a njihove se sposobnosti i postignuća vrednuju na jednak način kao i ostalim učenicima;
- (h) prihvaćanje partnerstava: udruge učitelja/nastavnika, udruge i savezi učenika/studenata, organizacije osoba s invaliditetom, školski odbori, udruge roditelja i učitelja/nastavnika i ostale školske skupine za podršku, formalne i neformalne, ohrabruje se da unaprijede razumijevanje i poznavanje invaliditeta. Uključivanje roditelja ili skrbnika i zajednice smatra se korisnim načinom privlačenja resursa i pozitivnih čimbenika. Odnos između okruženja za učenje i šire zajednice valja prihvatiti kao put prema uključivim društvima;
- (i) nadzor: uključivo obrazovanje kao kontinuirani proces valja redovito nadzirati i ocjenjivati kako bi se osiguralo da ne dolazi do segregacije i integracije, formalne ili neformalne. U skladu s člankom 33., nadzor valja uključivati osobe s invaliditetom, uključujući djecu i osobe kojima je potrebna intenzivna podrška, putem njihovih predstavničkih organizacija, kao i roditelja ili skrbnika djece s teškoćama u razvoju, gdje je to slučaj. Pokazatelji uključivosti za osobe s invaliditetom trebaju biti razvijeni i korišteni na način koji je u skladu s Dnevnim redom za održivi razvoj 2030.

13. U skladu s Konvencijom protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO), a u svrhu provedbe članka 24. stavka 1. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, države potpisnice moraju osigurati da se pravo na obrazovanje osigurava bez diskriminacije i na temelju jednakih mogućnosti. Države potpisnice moraju zabraniti diskriminaciju na temelju invaliditeta i svim osobama s invaliditetom jamčiti ravnopravnu i učinkovitu zaštitu od diskriminacije po svim osnovama. Osobe s invaliditetom mogu biti izložene međusektorskoj diskriminaciji s osnova invaliditeta, spola, vjere, pravnog statusa, etničkog podrijetla, dobi, spolne orijentacije ili jezika. Osim toga, roditelji, braća ili sestre i ostala rodbina mogu također biti izloženi diskriminaciji s osnova invaliditeta zbog povezanosti s osobom s invaliditetom. Mjere koje su potrebne za rješavanje svih oblika diskriminacije uključuju identifikaciju i otklanjanje pravnih, fizičkih, komunikacijskih i jezičnih, društvenih, financijskih i stajališnih prepreka unutar obrazovnih ustanova i zajednice. Pravo na nediskriminaciju uključuje pravo da se ne podliježe segregaciji i pravo na razumnu prilagodbu te ga valja tumačiti u kontekstu dužnosti za osiguranje pristupačnog okruženja za učenje i razumne prilagodbe.

14. Oružani sukobi, humanitarne krize i prirodne katastrofe imaju nesrazmjerno velik utjecaj na pravo na uključivo obrazovanje. Države potpisnice trebaju donijeti strategije za smanjenje rizika od katastrofa za sigurnost u školama u izvanrednim situacijama kojima se uzimaju u obzir potrebe učenika s invaliditetom. Privremenim okruženjem za učenje u takvom kontekstu valja osigurati pravo osoba s invaliditetom, posebno djece s teškoćama u razvoju, na obrazovanje na temelju ravnopravnosti s ostalim učenicima. Trebaju biti osigurani pristupačni edukativni materijali, školski prostor, savjetodavne usluge i pristup usavršavanju na lokalnom znakovnom jeziku za gluhe učenike. U skladu s člankom 11. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i s obzirom na povećani rizik od seksualnog nasilja u takvom okruženju valja poduzeti mjere kojima će biti osigurani uvjeti za učenje koji su sigurni i pristupačni za žene i djevojčice s invaliditetom. Učenicima s teškoćama u razvoju ne smije biti uskraćen pristup obrazovnim ustanovama iz razloga što bi njihova evakuacija u izvanrednim situacijama bila nemoguća te valja osigurati razumnu prilagodbu.
15. U svrhu realizacije članka 24. stavka 1. točke (a), a u skladu s Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima i Konvencijom o pravima djeteta, obrazovanje valja usmjeriti prema cjelovitom razvoju ljudskog potencijala i osjećaja digniteta i vlastitog dostojanstva i jačanju poštovanja za ljudska prava i ljudsku raznolikost. Države potpisnice trebaju osigurati da je obrazovanje u skladu s ciljevima Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima na način kako se tumače u svjetlu Svjetske deklaracije o odgoju i obrazovanju za sve (članak 1.), Konvencije o pravima djeteta (članak 29. stavak 1.), Bečke deklaracije i programa djelovanja (Prvi dio, t. 33., Drugi dio, t. 80.) i Plana djelovanja za Desetljeće odgoja i obrazovanja za ljudska prava Ujedinjenih naroda (t. 2.). Ti tekstovi uključuju dodatne čimbenike, kao što su pozivanje na ravnopravnost spolova i poštivanje okoliša⁵. Osiguranje prava na obrazovanje je pitanje pristupa, kao i sadržaja, te napore valja usmjeriti na pružanje podrške cijelom rasponu vrijednosti, uključujući razumijevanje i toleranciju⁶. Cilj uključivog obrazovanja mora biti promicanje međusobnog poštovanja i vrijednosti za sve osobe i izgradnja obrazovnog okruženja u kojem pristup učenju, kultura obrazovne ustanove, kao i sam plan i program odražavaju vrijednost raznolikosti.
16. Sukladno članku 24. stavku 1. točke (b), obrazovanje valja usmjeriti na razvoj osobnosti, talenata i kreativnosti osoba s invaliditetom, kao i punog potencijala njihovih mentalnih, fizičkih i komunikacijskih sposobnosti. Obrazovanje osoba s invaliditetom prečesto je usredotočeno na deficitni pristup, odnosno na njihov otvoreni ili prikriiveni invaliditet i na ograničavanje mogućnosti na unaprijed definirane i negativne pretpostavke o njihovom potencijalu. Države ugovornice moraju podržati stvaranje mogućnosti za izgradnju jedinstvenih snaga i talenata svakog pojedinca s invaliditetom.
17. Za realizaciju članka 24. stavka 1. točke (c), ciljeve obrazovanja valja usmjeriti na to da se osobama s invaliditetom omogući potpuno i učinkovito sudjelovanje

⁵ Odbor za gospodarska, društvena i kulturna prava, *Opći komentar br. 13.*

⁶ Odbor za prava djeteta, *Opći komentar br. 1 (2001.) o ciljevima odgoja i obrazovanja.*

u slobodnom društvu. Podsjećajući na članak 23. stavak 3. Konvencije o pravima djeteta, Odbor naglašava da u odnosu na osobe s invaliditetom valja pružiti pomoć kako bi se osiguralo da imaju učinkovit pristup obrazovanju na način koji doprinosi ostvarenju njihove najveće moguće socijalne integracije i individualnog razvoja. Države ugovornice moraju prihvatiti da su pojedinačna potpora i razumna prilagodba prioritetna pitanja i da trebaju biti besplatni na svim obveznim razinama obrazovanja.

18. Za potrebe provedbe članka 24. stavka 2. točke (a), potrebno je zabraniti isključivanje osoba s invaliditetom iz sustava općeg obrazovanja, uključujući kroz zakonodavstvo ili regulatorne odredbe kojima se ograničava njihovo uključivanje na temelju invaliditeta ili stupnja tog invaliditeta, na način da se uključivanje uvjetuje mjerom potencijala pojedinca ili navođenjem nesrazmjernog i nepotrebnog tereta u svrhu izbjegavanja obveze osiguranja razumne prilagodbe. Opće obrazovanje znači sve uobičajene sredine za učenje i obrazovni odjel. Izravno isključivanje značilo bi klasifikaciju određenih učenika/studenata kao „nesposobnih za obrazovanje” i stoga neprihvatljivih za pristup obrazovanju. Neizravno isključivanje značilo bi nametanje uvjeta uspješnog polaganja zajedničkog ispita kao uvjeta za upis u školu bez razumne prilagodbe i podrške.
19. Za provedbu članka 4. stavka 1. točke (b) Konvencije, države potpisnice trebaju poduzeti sve odgovarajuće mjere, uključujući zakonodavne, u svrhu modifikacije ili ukidanja postojećih zakona, propisa, carinskih propisa i prakse koji predstavljaju diskriminaciju protiv osoba s invaliditetom i kojima se krši članak 24. Gdje je to potrebno, diskriminacijske zakone, propise, carinske propise i praksu valja ukinuti ili izmijeniti na sustavan način i unutar dogovorenih vremenskih rokova.
20. Za potrebe realizacije članka 24. stavka 2. točke (b), osobe s invaliditetom moraju imati pristup uključivom, kvalitetnom i besplatnom primarnom i sekundarnom obrazovanju i mora im biti omogućen gladak prijelaz s jednog na drugi na ravnopravnoj osnovi s ostalim osobama u zajednici u kojoj žive. Odbor se poziva na preporuku Odbora za gospodarska, društvena i kulturna prava kojom je predviđeno da se u svrhu ispunjenja obveze obrazovni sustav valja sastojati od četiri povezane značajke: raspoloživosti, pristupačnosti, prihvatljivosti i prilagodljivosti⁷.

Raspoloživost

21. Javne i privatne obrazovne ustanove i programi moraju biti raspoloživi u dostatnoj količini i biti odgovarajuće kvalitete. Države potpisnice moraju jamčiti široku raspoloživost obrazovnih mjesta za učenike s invaliditetom u cijeloj zajednici.

Pristupačnost

22. U skladu s člankom 9. Konvencije i Općim komentarom br. 2 (2014.) Odbora o pristupačnosti, obrazovne ustanove i programi moraju biti pristupačni svima, bez diskriminacije. Cjelokupni obrazovni sustav mora biti pristupačan, uključujući zgrade, informacijske i komunikacijske alate (što uključuje ambijentalne ili frekvencijske modulacijske pomoćne sustave), plan i program, edukativne materijalne, nastavne metode, ocjene znanja i jezik, kao i usluge podrške. Okruženje za učenike s teškoćama u razvoju treba biti

⁷ Odbor za gospodarska, društvena i kulturna prava, Opći komentar br. 13.

projektirano na način da podržava uključivost i jamči njihovu ravnopravnost tijekom obrazovanja⁸. Na primjer, školski prijevoz, vodoopskrbne i sanitarne prostorije (uključujući prostor za higijenu i toalet), školske blagovaonice i prostor za rekreaciju trebaju biti uključivi, pristupačni i sigurni. Države potpisnice trebaju se obvezati na promptno uvođenje univerzalnog dizajna. Države potpisnice trebaju zabraniti i sankcionirati građenje buduće obrazovne infrastrukture koja je nepristupačna i stvoriti učinkovit nadzorni mehanizam i vremenski okvir za realizaciju pristupačnosti svih postojećih obrazovnih okruženja. Države potpisnice također se trebaju obvezati na osiguranje razumne prilagodbe u obrazovnim okruženjima kada je to potrebno. Pristup univerzalnog dizajna ne isključuje osiguranje pomoćnih uređaja, aplikacija i softvera za učenike s teškoćama u razvoju kojima su potrebni. Pristupačnost je dinamički koncept i njegova primjena iziskuje povremene regulatorne i tehničke prilagodbe. Države potpisnice trebaju osigurati da je brzi razvoj inovacija i novih tehnologija koje su osmišljene na način da se njima unaprjeđuje učenje dostupan svim učenicima, što uključuje osobe s invaliditetom.

23. Odbor naglašava veliki nedostatak udžbenika i materijala za učenje u pristupačnim formatima i jezicima, uključujući znakovni jezik. Države potpisnice moraju ulagati u pravovremeni razvoj resursa u otisnutom tekstu ili Brailleovom pismu i u digitalnim formatima, uključujući kroz uporabu inovativne tehnologije. Također trebaju razmotriti nastajuće standarde i smjernice za pretvorbu otisnutog teksta u pristupačne formate i jezike i staviti pristupačnost na središnje mjesto u nabavama vezanim za obrazovanje. Odbor poziva države potpisnice da hitno ratificiraju i provedu Ugovor iz Marakeša za olakšavanje pristupa objavljenim djelima slijepim i slabovidnim te osobama koje imaju druge smetnje pri čitanju otisnutog teksta.
24. Pristupačnost iziskuje da obrazovanje na svim razinama bude pristupačno za učenike s teškoćama u razvoju. Razumna prilagodba ne treba uključivati dodatne troškove za učenike s teškoćama u razvoju. Obvezno, kvalitetno, besplatno i pristupačno osnovno obrazovanje neposredna je obveza. U skladu s Dnevnom redom za održivi razvoj za 2030., države potpisnice moraju progresivno donositi mjere kojima se osigurava da sva djeca, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno srednjoškolsko obrazovanje i kojima se osigurava ravnopravan pristup za sve žene i muškarce s invaliditetom financijski pristupačnom i kvalitetnom tehničkom, strukovnom i tercijarnom obrazovanju, uključujući fakultetsko obrazovanje, i cjeloživotnom učenju. Države potpisnice moraju osigurati da osobe s invaliditetom imaju pristup obrazovanju na javnim i privatnim akademskih ustanovama na ravnopravnoj osnovi s ostalima.

Prihvatljivost

25. Prihvatljivost jest obveza projektiranja i provedbe svih edukacijskih prostora, proizvoda i usluga uzimajući u obzir i poštujući zahtjeve, kulturu, poglede i jezike osoba s invaliditetom. Oblik i sadržaj obrazovanja mora biti prihvatljiv za sve. Države potpisnice moraju donijeti mjere afirmativne akcije kako bi

⁸ Odbor za prava osoba s invaliditetom, *Opći komentar br. 2.*

osigurale da je obrazovanje dobre kvalitete za sve⁹. Uključivost i kvaliteta su recipročni: uključivi pristup može dati značajan doprinos kvaliteti obrazovanja.

Prilagodljivost

26. Odbor ohrabruje države potpisnice da donesu univerzalni dizajn za pristup učenju koji se sastoji od niza načela kojima se učiteljima/nastavnicima i osoblju daje struktura za stvaranje prilagodljivog okruženja za učenje i razvoj uputa za ispunjavanje različitih potreba svih učenika. Univerzalnim dizajnom potvrđuje se da svaki učenik uči na svoj jedinstveni način i uključuje: razvoj fleksibilnih načina učenja, stvaranje interesantnog okruženja u učionici; održavanje velikih očekivanja za sve učenike uz omogućavanje višestrukih načina za ispunjavanje očekivanja; osnaživanje učitelja/nastavnika u smislu drukčijeg promišljanja vlastitog podučavanja; i fokus na obrazovne ishode za sve, uključujući osobe s invaliditetom. Plan i program mora biti osmišljen, sastavljen i proveden na način da se njime ispunjavaju i da se prilagođava potrebama svakog učenika i da sadrži odgovarajuće obrazovne odgovore. Standardizirane provjere znanja moraju biti zamijenjene fleksibilnim i višestrukim oblicima provjere znanja i priznanjem individualnog napretka prema širokim ciljevima kojima se osiguravaju alternativni pravci za učenje.
27. U skladu s člankom 24. stavkom 2. točkom (b) Konvencije, osobe s invaliditetom moraju imati mogućnost pohađanja osnovnih i srednjih škola u zajednici u kojoj žive. Učenici ne smiju biti udaljeni iz doma. Obrazovno okruženje mora biti unutar sigurnog fizičkog doseg a osoba s invaliditetom i uključivati sigurne načine prijevoza; alternativno, mora biti pristupačno putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Međutim, države potpisnice trebaju izbjegavati isključivo oslanjanje na tehnologiju kao zamjenu za izravan angažman učenika/studenata s invaliditetom i njihovu interakciju s učiteljima/nastavnicima i uzorima unutar obrazovnog okruženja. Aktivno sudjelovanje ostalih učenika/studenata, uključujući braću i sestre učenika s teškoćama u razvoju važna je komponenta prava na uključivo obrazovanje.
28. U skladu s člankom 24. stavkom 2. točkom (c), države potpisnice moraju osigurati razumnu prilagodbu kojom se pojedinim učenicima omogućava pristup obrazovanju na ravnopravnoj osnovi s drugima. „Razumnost” se shvaća kao rezultat kontekstualnog testa koji uključuje analizu relevantnosti i učinkovitosti smještaja i očekivani cilj borbe protiv diskriminacije. Raspoloživost resursa i financijske implikacije prihvaćeni su u procjeni nesrazmjernog tereta. Dužnost osiguranja razumne prilagodbe provediva je od trenutka podnošenja zahtjeva za prilagodbu¹⁰. Politika osiguranja razumne prilagodbe treba biti donesena na nacionalnoj i lokalnoj razini i na razini obrazovne ustanove, kao i na svim razinama obrazovanja. Opseg u kojem se osigurava razumna prilagodba valja razmotriti u svjetlu opće obveze razvoja sustava uključivog obrazovanja, uz maksimizaciju uporabe postojećih resursa i razvoja novih. Izgovor u smislu nedostatka resursa i postojanja financijskih kriza kao opravdanje nepostojanja napretka prema uključivom obrazovanju predstavlja kršenje članka 24.

⁹ Odbor za gospodarska, društvena i kulturna prava, *Opći komentar br. 13.*

¹⁰ Odbor za prava osoba s invaliditetom, *Opći komentar br. 2.*

29. Odbor ponavlja razliku između dužnosti opće pristupačnosti i obveze osiguranja razumne prilagodbe¹¹. Pristupačnost pogoduje određenim skupinama stanovništva i zasniva se na skupu standarda koji se provode postupno. Nesrazmjernost ili preveliko opterećenje ne može biti opravdanje za propust da se osigura pristupačnost. Razumna prilagodba odnosi se na pojedinca i nadopunjuje se s dužnošću pristupačnosti. Pojedinaac može legitimno zatražiti mjere razumne prilagodbe čak i ako je država potpisnica ispunila svoju dužnost vezanu za pristupačnost.
30. Definicija onoga što je srazmjerno nužno se razlikuje ovisno o kontekstu. Raspoloživost prilagodbe valja uzeti u obzir u odnosu na veći bazen edukativnih resursa raspoloživih u obrazovnom sustavu u cjelini i ne treba se ograničiti na resurse koji su raspoloživi u odnosnoj akademskoj ustanovi; prijenos resursa unutar sustava treba biti moguć. Ne postoji formula „jedna veličina pristaje svima” kada se govori o razumnoj prilagodbi budući da različitim učenicima s istom vrstom invaliditeta može biti potrebna različita prilagodba. Prilagodba može uključivati: promjenu lokacije učionice; uvođenje različitih oblika komunikacije unutar učionice; povećanje slova, materijala i/ili znakova ili dijeljenje nastavnih listića u alternativnom formatu; osiguranje osobe koja zapisuje bilješke ili tumača za znakovni jezik ili dopuštenje učenicima da koriste pomoćnu tehnologiju u učenju i kod provjera znanja. Također valja uzeti u obzir osiguranje nematerijalnih uvjeta, poput dodatnog vremena, smanjenje buke u pozadini (osjetljivost na senzornu prezasićenost), uporabe alternativnih metoda provjere znanja i zamjene određenog dijela plana i programa alternativom. Kako bi se osiguralo da je prilagodba u skladu sa zahtjevima, voljom, željama i odabirom učenika i da ga ustanova pružatelj može provoditi, obrazovna tijela i pružatelji, akademska ustanova, učnici s invaliditetom i, ovisno o dobi i sposobnosti učenika, ako je to slučaj, njihovi roditelji, skrbnici ili ostali članovi obitelji trebaju međusobno komunicirati. Osiguranje razumne prilagodbe ne može ovisiti o zdravstvenoj dijagnozi invaliditeta i treba se umjesto toga zasnivati na procjeni društvenih prepreka obrazovanju.
31. Uskraćivanje razumne prilagodbe predstavlja diskriminaciju. Dužnost osiguranja razumne prilagodbe neposredno je primjenjiva i ne podliježe progresivnom ostvarivanju. Države potpisnice trebaju osigurati postojanje neovisnih sustava za nadzor prikladnosti i učinkovitosti prilagodbe i sigurne, pravovremene i pristupačne žalbene mehanizme u slučajevima kada učenici s teškoćama u razvoju ili njihovi roditelji smatraju da uvjeti prilagodbe nisu adekvatni odnosno da su izloženi diskriminaciji. Neophodne su mjere za zaštitu žrtava diskriminacije od viktimizacije tijekom žalbenog postupka.
32. Za potrebe provedbe članka 24. stavka 2. točke (d), učenici s teškoćama u razvoju trebaju imati pravo na podršku koja im je potrebna za osiguranje učinkovitog obrazovanja i ostvarenje potencijala na ravnopravnoj osnovi s ostalima. Podrškom u smislu opće raspoloživosti usluga i prostora unutar obrazovnog sustava treba se osigurati da učenici s teškoćama u razvoju u najvećoj mogućoj mjeri ostvare svoj potencijal, uključujući, na primjer, osiguranje dostatno educiranih i umreženih učitelja/nastavnika, školskih

¹¹ *Ibid.*

svjetnika, psihologa i ostalih zdravstvenih i socijalnih stručnjaka, kao i pristup stipendijama i financijskim resursima.

33. Za potrebe realizacije članka 24. stavka 2. točke (e), adekvatna, kontinuirana i personalizirana podrška treba biti osigurana direktno. Odbor naglašava potrebu individualiziranih obrazovnih planova u sklopu kojih se provodi identifikacija razumne prilagodbe i specifične podrške koji su potrebni pojedinim učenicima, uključujući osiguranje pomoćnih kompenzacijskih alata, specifičnih materijala za učenje u alternativnom/pristupačnom formatu, načine i sredstva komunikacije, komunikacijske alate i pomoćnu i informacijsku tehnologiju. Podrška također može obuhvaćati kvalificiranog pomoćnika za pomoć pri učenju za jednog ili više učenika, ovisno o njegovim potrebama. Individualnim planovima obrazovanja treba uzeti u obzir tranziciju učenika sa segregiranog na redovno okruženje i s jednog stupnja obrazovanja na drugi. Učinkovitost planova treba redovito nadzirati i evaluirati u suradnji s učenicom. Prirodu planova valja odrediti u suradnji s učenicom i, gdje je to slučaj, njegovim roditeljima, skrbnicima ili trećima. Učenik mora imati pristup žalbenim mehanizmima ako podrška nije raspoloživa ili ako nije adekvatna.
34. Mjere podrške koje se pružaju moraju biti u skladu s ciljem uključivosti. Sukladno tome, moraju biti osmišljene na način da se njima osnažuju mogućnosti učenika s teškoćama u razvoju u odnosu na sudjelovanje na nastavi i izvanškolskim aktivnostima s vršnjacima, umjesto njegove marginalizacije.
35. U odnosu na članak 24. stavak 3., mnoge države potpisnice ne provode odgovarajuće mjere u korist osoba s invaliditetom, posebno onih unutar autističnog spektra, osoba s komunikacijskim teškoćama i onima s osjetilnim oštećenjima, a u cilju stjecanja životnih, jezičnih i socijalnih vještina koje su neophodne za njihovo sudjelovanje u obrazovanju i unutar njihove zajednice:
 - (a) Slijepi učenici i učenici s oštećenjem vida trebaju dobiti priliku naučiti Brailleovo pismo, alternativno pismo, povećane i alternativne načine, sredstva i oblike komunikacije, kao i vještine orijentacije i mobilnosti. Treba podržati ulaganja u pristup odgovarajućoj tehnologiji i alternativnim sustavima komunikacije koji olakšavaju učenje. Treba uvesti i ohrabrivati vršnjačku podršku i mentorstvo;
 - (b) Gluhi i nagluhi učenici trebaju dobiti priliku naučiti znakovni jezik te treba provoditi mjere čiji je cilj prihvaćanje i promicanje jezičnog identiteta gluhih i nagluhih osoba. Odbor podsjeća države potpisnice na Konvenciju protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju kojom se predviđa pravo djece da budu podučavani na materinjem jeziku i podsjeća države potpisnice da, u skladu s člankom 30. stavkom 4. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, osobe s invaliditetom imaju pravo, na ravnopravnoj osnovi s ostalima, da njihov specifični kulturni i jezični identitet, što uključuje znakovni jezik i kulturu gluhih, bude prihvaćen i podržan. Osim toga, nagluhi učenici trebaju također dobiti pristup kvalitetnim uslugama terapije glasa i govora, tehnologiji indukcijske petlje i titlovanju;
 - (c) Obrazovanje za učenike koji su slijepi, gluhi ili gluhoslijepi treba provoditi pomoću najprikladnijeg jezika te načina i sredstva komunikacije,

u okruženju kojim se u najvećoj mogućoj mjeri omogućuje osobni, akademski i socijalni razvoj unutar i izvan službene školske sredine. Odbor naglašava da za postojanje takvog uključivog okruženja države potpisnice trebaju osigurati potrebnu podršku, uključujući putem resursa, pomoćne tehnologije i vještina orijentacije i mobilnosti;

- (d) Učenici s komunikacijskim teškoćama trebaju dobiti priliku izraziti se i učiti pomoću alternativne ili augmentativne komunikacije. To može uključivati znakovni jezik, komunikacijske alate niske ili visoke tehnologije, poput tableta s posebnim aplikacijama za govor, komunikacijskih alata za govor ili interaktivnih knjiga. Države potpisnice trebaju izvršiti ulaganja u razvoj stručnosti, tehnologije i usluga u cilju promicanja pristupa odgovarajućoj tehnologiji i alternativnim sustavima komunikacije u svrhu lakšeg učenja.
 - (e) Učenici sa socijalno-komunikacijskim teškoćama trebaju dobiti podršku kroz prilagodbe u organizaciji učionice/nastave, što uključuje rad u parovima, vršnjačko mentorstvo, sjedenje u blizini učitelja/nastavnika i stvaranje strukturiranog i predvidljivog okruženja;
 - (f) Učenici s intelektualnim teškoćama trebaju dobiti konkretne, vidljive/ vizualne i lako čitljive nastavne materijale u sigurnom, mirnom i strukturiranom okruženju za učenje u kojem se radi na sposobnostima kojima će se najbolje pripremiti učenike za samostalan život i strukovni kontekst. Države potpisnice trebaju ulagati u uključive interaktivne učionice u kojima se koriste alternativne strategije podučavanja i metode provjere znanja.
36. U svrhu provedbe članka 24. stavka 4., države potpisnice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere za zapošljavanje administrativnog osoblja, učitelja/nastavnika i ostalih stručnjaka koji posjeduju vještine potrebne za učinkovit rad u okruženju uključivog obrazovanja, koji znaju znakovni jezik i/ili Brailleovo pismo i koji su upoznati s vještinama orijentacije i mobilnosti. Imati odgovarajući broj kvalificiranih i predanih zaposlenika u školi ključno je za uvođenje i održivost uključivog obrazovanja. Manjak razumijevanja i kapaciteta i dalje predstavljaju značajne prepreke uključivosti. Države potpisnice trebaju osigurati da svi učitelji/nastavnici prođu edukaciju o uključivom obrazovanju te da se njihovo usavršavanje zasniva na modelu invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima.
37. Države potpisnice trebaju ulagati u i podržavati zapošljavanje i kontinuiranu edukaciju učitelja/nastavnika s invaliditetom. To uključuje otklanjanje zakonodavnih ili političkih prepreka kojima se od kandidata zahtijeva ispunjavanje određenih liječničkih kriterija prihvatljivosti, kao i osiguranje razumne prilagodbe za njihov rad. Njihovom prisutnošću promicat će se jednaka prava osoba s invaliditetom i njihov ulazak u nastavničku struku, unositi jedinstvena stručnost i vještine u okruženje za učenje te doprinositi rušenju prepreka, a bit će i važni uzori.
38. Za stupanje na snagu članka 24. stavka 5., države potpisnice trebaju osigurati da osobe s invaliditetom imaju pristup općem tercijarnom obrazovanju, strukovnom usavršavanju, obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju bez diskriminacije i na ravnopravnoj osnovi s ostalima. Prepreke u vidu stavova,

kao i fizičke, jezične, komunikacijske, financijske, pravne i ostale prepreke obrazovanju na ovoj razini trebaju biti identificirane i otklonjene u cilju osiguranja jednakog pristupa. Potrebno je provesti razumnu prilagodbu kako bi se osiguralo da se osobe s invaliditetom ne moraju suočavati s diskriminacijom. Države potpisnice trebaju razmotriti mjere afirmativne akcije u tercijarnom obrazovanju u korist učenika s teškoćama u razvoju.

III. Obveze država potpisnica

39. Države potpisnice trebaju poštovati, štiti i ispuniti svaki od bitnih značajki prava na uključivo obrazovanje: raspoloživost, pristupačnost, prihvatljivost i prilagodljivost. Obveza poštovanja iziskuje izbjegavanje mjera kojima se ometa uživanje prava, kao što su propisi koji isključuju određenu djecu s teškoćama u razvoju iz obrazovanja ili uskraćivanje pristupačnosti ili razumne prilagodbe. Obveza zaštite iziskuje poduzimanje mjera kojima se treće osobe sprječava da ometaju uživanje prava (na primjer, roditelji koji odbijaju poslati djevojčice s teškoćama u razvoju u školu ili privatne ustanove koje odbijaju primiti osobe s invaliditetom s osnova njihovog invaliditeta). Obveza ispunjavanja iziskuje poduzimanje mjera kojima se osobama s invaliditetom omogućava i pomaže da iskoriste svoje pravo na obrazovanje (na primjer, na način da se osigura da su obrazovne ustanove pristupačne i da su obrazovni sustavi na odgovarajući način prilagođeni u smislu resursa i usluga).
40. Člankom 4. stavkom 2. predviđeno je da države potpisnice poduzimaju mjere u najvećem mogućem opsegu koji im omogućuju njihovi resursi u odnosu na ekonomska, socijalna i kulturna prava i, gdje je to potrebno, u okviru međunarodne suradnje s ciljem progresivnog ostvarivanja cjelovite realizacije tih prava. Progresivno ostvarivanje znači da države potpisnice imaju specifičnu i kontinuiranu obvezu što ekspeditivnijeg i učinkovitijeg kretanja prema potpunoj provedbi članka 24.¹² To nije spojivo s postojanjem dva sustava obrazovanja: redovnim obrazovnim sustavom i posebnim/segregiranim obrazovnim sustavom. Progresivno ostvarivanje treba se odvijati paralelno sa sveopćim ciljem Konvencije u svrhu uspostavljanja jasnih obaveza država potpisnica u odnosu na potpunu realizaciju odnosnih prava. Slično tome, države potpisnice ohrabruje se da ponovno definiraju proračunska izdvajanja za obrazovanje, na način da također prenesu dio proračunskih sredstava u svrhu razvoja uključivog obrazovanja. Namjerno nazadne mjere u tom smislu ne smiju nesrazmjerno pogađati učenike s teškoćama u razvoju na bilo kojoj razini obrazovanja¹³. One moraju biti tek privremene mjere ograničene na krizno razdoblje, trebaju biti potrebne i srazmjerne, nediskriminatorne i sadržavati sve moguće mjere za ublažavanje nejednakosti¹⁴.
41. Progresivnim ostvarivanjem ne ugrožava se provedba obveza koje su odmah primjenjive. Kao što je Odbor za gospodarska, društvena i kulturna prava istaknuo u svojem Općem komentaru br. 3 (1990.) o prirodi obveza država potpisnica, države potpisnice imaju minimalnu ključnu obvezu osigurati

¹² Vidjeti Opći komentar br. 3 (1990.) Odbora za gospodarska, društvena i kulturna prava o prirodi obveza država potpisnica, t. 9.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Dopis predsjedavajućeg Odbora za gospodarska, društvena i kulturna prava od 16. svibnja 2012. upućen državama potpisnicama Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima.

ispunjavanje barem minimalne neophodne razine svakog aspekta prava na obrazovanje¹⁵. Prema tome, države potpisnice trebaju provoditi sljedeća ključna prava s neposrednim stupanjem na snagu:

- (a) Nediskriminacija u svim aspektima obrazovanja i obuhvaćanje svih međunarodno zabranjenih osnova diskriminacije. Države potpisnice trebaju osigurati neisključivanje osoba s invaliditetom iz obrazovanja i otkloniti strukturne poteškoće u ostvarivanju učinkovitog sudjelovanja i ravnopravnosti svih osoba s invaliditetom. One moraju hitno poduzeti korake za otklanjanje svih pravnih, administrativnih i ostalih oblika diskriminacije kojima se ometa pravo na pristup uključivom obrazovanju. Donošenje mjera afirmativne akcije ne predstavlja kršenje prava na nediskriminaciju u odnosu na obrazovanje sve dok se takvim mjerama ne dovodi do održavanja nejednakih ili odvojenih standarda za različite skupine;
 - (b) Razumna prilagodba kako bi se osiguralo da osobe s invaliditetom ne budu isključene iz obrazovanja. Propust da se osigura razumna prilagodba predstavlja diskriminaciju s osnova invaliditeta;
 - (c) Obvezno, besplatno osnovnoškolsko obrazovanje za sve. Države potpisnice trebaju poduzeti sve odgovarajuće mjere kojima se jamči to pravo, na temelju uključivosti, svoj djeci i mladima s invaliditetom. Odbor potiče države potpisnice da svoj djeci i mladima do najmanje 12 godina starosti osiguraju pristup i završetak kvalitetnog osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja koje je besplatno, javno financirano, uključivo i jednako kvalitetno, s tim da najmanje devet godina treba biti obvezno, kao i pristup kvalitetnom obrazovanju za djecu i mlade koji ne pohađaju nastavu u školi pomoću raznih modaliteta koji su navedeni u Okviru za djelovanje u odgoju i obrazovanju 2030.
42. Države potpisnice trebaju donijeti i provoditi nacionalnu strategiju obrazovanja koja uključuje osiguranje obrazovanja na svim razinama za sve učenike na temelju uključivosti i jednakih mogućnosti. Ciljevi obrazovanja navedeni u članku 24. stavku 1. pred države potpisnice stavljaju ekvivalentne obveze te ih stoga valja promatrati na usporedivoj osnovi neposrednosti.
43. U odnosu na međunarodnu suradnju, u skladu s Četvrtim ciljem održivog razvoja i Okvirom za djelovanje u odgoju i obrazovanju 2030., cilj bilateralne i multilateralne suradnje treba biti unaprjeđivanje uključivog i jednako kvalitetnog obrazovanja i promicanje mogućnosti za cjeloživotno učenje za sve, a što uključuje podršku za izgradnju kapaciteta, razmjenu informacija i razmjenu najbolje prakse, istraživanje, tehničku i gospodarsku pomoć, kao i pristup pristupačnim i pomoćnim tehnologijama. Svi prikupljeni podaci i cjelokupna međunarodna pomoć koja se usmjerava na obrazovanje treba biti raščlanjena prema vrsti invaliditeta. Bilo bi dobro razmotriti uvođenje međunarodnog koordinacijskog mehanizma za uključivo obrazovanje u svrhu provedbe Četvrtog cilja i prikupljanja dokaza, a čime bi se doprinijelo boljem političkom dijalogu i praćenju napretka.

IV. Odnos s ostalim odredbama Konvencije

¹⁵ Odbor za gospodarska, društvena i kulturna prava, *Opći komentar br. 3.*

44. Države potpisnice moraju prihvatiti nepodjeljivost i međusobnu ovisnost svih ljudskih prava. Obrazovanje je sastavni dio potpune i učinkovite realizacije ostalih prava¹⁶. Suprotno tome, pravo na uključivo obrazovanje može biti realizirano samo ako se provode određena ostala prava. Osim toga, pravo na uključivo obrazovanje mora biti popraćeno stvaranjem uključivog okruženja u ostatku društva. Za to je potrebno usvajanje modela invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima, a kojim se potvrđuje obveza uklanjanja društvenih prepreka koje služe za isključivanje i marginalizaciju osoba s invaliditetom i potreba donošenja mjera kojima se osigurava provedba dolje navedenih prava.
45. Člankom 5. utjelovljeno je načelo jednake zaštite svih osoba pred i na temelju zakona. Države potpisnice trebaju zabraniti diskriminaciju s osnova invaliditeta i osigurati osobama s invaliditetom učinkovitu i jednaku zaštitu od diskriminacije po svim osnovama. Za rješavanje sustavne i strukturne diskriminacije i osiguranje „jednake koristi na temelju zakona”, države potpisnice trebaju poduzimati mjere afirmativne akcije, kao što je uklanjanje arhitektonskih i komunikacijskih ili ostalih prepreka u redovnom obrazovanju.
46. Člankom 6. uviđa se da su žene i djevojčice s teškoćama u razvoju izložene višestrukoj diskriminaciji te će u tom smislu države potpisnice poduzeti mjere radi osiguranja ravnopravnog uživanja njihovih prava. Međusektorska diskriminacija i isključivost predstavljaju značajne prepreke realizaciji prava na obrazovanje žena i djevojčica s teškoćama u razvoju. Države potpisnice trebaju identificirati i otkloniti prepreke, uključujući rodno nasilje i manju vrijednost koja se pridaje obrazovanju žena i djevojčica i donijeti konkretne mjere kojima se osigurava da na pravo na obrazovanje ne utječu diskriminacija s osnova spola i/ili invaliditeta, stigma ili predrasude. Štetni stereotipi s osnova spola i/ili invaliditeta u udžbenicima i planu i programu moraju biti otklonjeni. Obrazovanje igra vitalnu ulogu u borbi protiv tradicionalnog poimanja spola kojim se podržavaju patrijarhalni i paternalistički društveni okviri¹⁷. Države potpisnice trebaju osigurati pristup i ostanak djevojčica s teškoćama u razvoju i žena s invaliditetom u obrazovanju, kao i rehabilitacijske usluge kao instrumente njihova razvoja, napredovanja i osnaživanja.
47. Člankom 7. predviđa se da će u svim aktivnostima koje se odnose na djecu s teškoćama u razvoju prvenstveni značaj biti pridani najboljim interesima djeteta. Cilj koncepta najboljih interesa djeteta jest osigurati potpuno i učinkovito uživanje svih ljudskih prava djeteta i njegov holistički razvoj¹⁸. Kod utvrđivanja najboljih interesa djeteta s teškoćama u razvoju valja uzeti u obzir mišljenje djeteta i njegovu osobnost, očuvanje obitelji, skrb, zaštitu i sigurnost djeteta, posebnu ranjivost, kao i pravo djeteta na zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Konvencijom o pravima djeteta potvrđuje se da najbolji interesi djeteta moraju biti osnova na kojoj se izgrađuje obrazovna politika i odredbe. Člankom 7. stavkom 3. nadalje se tvrdi da djeca s teškoćama u razvoju imaju pravo izražavati svoje mišljenje u vezi vlastitog obrazovanja i da je

¹⁶ *Ibid.*, *Opći komentar br. 11 (1999.) o planovima djelovanja za osnovnoškolsko obrazovanje i Opći komentar br. 13*

¹⁷ *Odbor za uklanjanje diskriminacije žena, „Konceptualna bilješka o nacrtu opće preporuke o pravu žena/ djevojčica na obrazovanje” (2014.)*

¹⁸ *Odbor za prava djeteta, Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegovi odnosno njezini najbolji interesi budu od primarnog značaja.*

njihovo mišljenje o svim pitanjima koja na njih utječu potrebno uzeti u obzir u skladu s njihovom dobi i zrelošću, na ravnopravnoj osnovi s ostalom djecom, i da trebaju dobiti pomoć koja odgovara vrsti invaliditeta i njihovoj dobi. Jamstvo prava djeteta na sudjelovanje u vlastitom obrazovanju valja jednako primijeniti na djecu s teškoćama u razvoju u učenju i individualiziranim obrazovnim planovima, u sklopu pedagoških metoda u učionici, kroz školska vijeća, u razvoju školske politike i sustava, i u razvoju šire obrazovne politike¹⁹.

48. Člankom 8. poziva se na usvajanje mjera za podizanje razine svijesti i borbu protiv stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka prema osobama s invaliditetom, s posebnim naglaskom na postupke koji utječu na žene i djevojčice s teškoćama u razvoju, osobe s intelektualnim oštećenjima i osobe kojima je potrebna intenzivna podrška. Stereotipi, predrasude i štetni postupci predstavljaju prepreke koje onemogućavaju pristup i učinkovito učenje unutar obrazovnog sustava. Odbor primjećuje praksu nekih roditelja koji povlače svoju djecu s teškoćama u razvoju iz redovnih škola zbog nedostatka svijesti i razumijevanja prirode invaliditeta. Države potpisnice dužne su donijeti mjere kojima se izgrađuje kultura raznolikosti, sudjelovanja i uključenosti u život u zajednici i naglašava uključivo obrazovanje kao sredstvo realizacije kvalitetnog obrazovanja za sve učenike, bez i s invaliditetom, roditelje, učitelje/nastavnike i školsku administraciju, kao i zajednicu i društvo u cjelini. Države potpisnice trebaju osigurati mehanizme za njegovanje stava poštivanja prava osoba s invaliditetom na svim razinama obrazovnog sustava i među roditeljima i u široj javnosti. Civilno društvo, a posebno organizacije koje zastupaju osobe s invaliditetom, treba biti uključeno u sve aktivnosti podizanja razine svijesti.
49. Članci 9. i 24. usko su povezani. Pristupačnost je preduvjet za potpuno i ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom u društvu. Osobe s invaliditetom ne mogu učinkovito uživati u svojem pravu na uključivo obrazovanje bez pristupačnog arhitektonskog rješenja, a to uključuje škole i sve ostale obrazovne prostore, i bez pristupačnog javnog prijevoza, usluga, informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Načini i sredstva podučavanja trebaju biti pristupačni i podučavanje treba provoditi u pristupačnom okruženju. Cijelo okruženje u kojem učenici s teškoćama u razvoju uče mora biti osmišljeno na način da se podupire uključivost. Uključivo obrazovanje također je snažan alat za promicanje pristupačnosti i univerzalnog dizajna.
50. Odbor upozorava države potpisnice na njegov Opći komentar br. 1 (2014.) o ravnopravnosti pred zakonom i naglašava da uključivo obrazovanje daje učenicima s teškoćama u razvoju, a posebno onima koji imaju psihosocijalna ili intelektualna oštećenja, mogućnost izražavanja njihove volje i želja. Države potpisnice trebaju osigurati da se inkluzivnim obrazovanjem pruža podrška učenicima s teškoćama u razvoju u jačanju njihovog samopouzdanja u realizaciji njihove pravne osobnosti, pružanju potrebne podrške na svim razinama obrazovanja, kao i smanjenju budućih zahtjeva za podršku ako to žele.
51. Osobe s invaliditetom, a posebno žene s invaliditetom i djevojčice s teškoćama u razvoju, mogu biti u nesrazmjernoj mjeri izložene nasilju i zlostavljanju,

¹⁹ *Ibid.*, Opći komentar br. 12 (2009.) o pravu djeteta da bude saslušano.

uključujući fizičkim i ponižavajućim kaznama od strane obrazovnog osoblja, na primjer kroz uporabu sredstava za sputavanje i izdvajanja, kao i nasilničkog ponašanja u školi i na putu do škole. U svrhu provedbe članka 16. stavka 2., države potpisnice dužne su poduzeti sve odgovarajuće mjere za osiguranje zaštite od i za sprječavanje svih oblika iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja, uključujući spolno nasilje, osoba s invaliditetom. Te mjere moraju biti prilagođene dobi, spolu i vrsti invaliditeta. Odbor snažno podupire preporuke Odbora za prava djeteta, Odbora za ljudska prava i Odbora za gospodarska, društvena i kulturna pitanja da države potpisnice trebaju zabraniti sve oblike tjelesnog kažnjavanja i okrutnog, neljudskog i ponižavajućeg postupanja u svim sredinama, uključujući škole, i osigurati učinkovite sankcije protiv počinitelja²⁰. Također ohrabruje škole i ostale obrazovne ustanove da uključe učenike s teškoćama u razvoju u razvoj pravila, uključujući mehanizme pristupačne zaštite, za rješavanje slučajeva disciplinskih mjera i nasilničkog ponašanja, uključujući cyberbullying, koji je sve više priznat kao sve značajniji dio života učenika, a posebno djece.

52. Uključivo obrazovanje iziskuje priznanje prava osoba s invaliditetom na život u zajednici i uživanje prava na uključivost i sudjelovanje u zajednici (članak 19.) Također traži jednako pravo osoba s invaliditetom na obiteljski život ili, ako to nije moguće, na alternativnu skrb u samoj zajednici (članak 23.). Djeca na skrbi države potpisnice koja žive u udomiteljskim obiteljima ili skbničkim domovima moraju dobiti pravo na uključivo obrazovanje i pravo na podnošenje žalbe protiv odluka države potpisnice kojima im se odbija pravo na uključivo obrazovanje. Previše osoba s invaliditetom živi u domovima dugoročne institucionalne skrbi, bez pristupa uslugama u zajednici, uključujući obrazovanje, a što bi bilo u skladu s njihovim pravom na, među ostalim, obiteljski život, život u zajednici, slobodu udruživanja, zaštitu od nasilja i pristup pravdi. Uvođenje uključivog obrazovanja u lokalnu zajednicu mora se odvijati paralelno s preuzimanjem strateške obveze ukidanja prakse smještanja osoba s invaliditetom u ustanove (vidjeti t. 66. dolje). Države potpisnice trebaju uzeti na znanje ulogu koju će realizacija prava na uključivo obrazovanje imati u izgradnji snaga, vještina i kompetencija potrebnih da bi sve osobe s invaliditetom uživale, iskoristile i dale svoj doprinos lokalnoj zajednici.
53. Za potrebe učinkovite realizacije uključivog obrazovanja, osobama s invaliditetom treba biti zajamčena osobna mobilnost na neovisnoj osnovi (članak 20.). Kada prijevoz nije dostupan i kada ne postoje osobni pomoćnici za pružanje podrške prilikom pristupa obrazovnim ustanovama, osobe s invaliditetom, a posebno slijepa osobe ili osobe s oštećenjima vida, moraju dobiti odgovarajuću obuku o vještinama mobilnosti u svrhu promicanja veće neovisnosti. Države potpisnice trebaju također osobama s invaliditetom osigurati mogućnost stjecanja alata i uređaja za olakšavanje mobilnosti po pristupačnim cijenama.
54. Realizacija prava osoba s invaliditetom na uživanje najviših ostvarivih zdravstvenih standarda bez diskriminacije (članak 25.) sastavni je dio realizacije najvećih mogućih koristi od obrazovanja. Mogućnost

²⁰ *Ibid.*, *Opći komentar br. 8 (2006.) o pravu djeteta na zaštitu od tjelesnog kažnjavanja i ostalih okrutnih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja.*

prisustvovanja nastavi i učinkovitog učenja ozbiljno je ugrožena kada ne postoji pristup zdravstvenoj zaštiti ili odgovarajućim tretmanima i skrbi. Države potpisnice trebaju uspostaviti zdravstvene, higijenske i prehrambene programe s rodnom perspektivom koji su sastavni dio obrazovnih usluga i koji omogućavaju kontinuirani nadzor svih zdravstvenih potreba. Te programe treba razvijati prema načelima univerzalnog dizajna i pristupačnosti, osigurati redovne posjete školskoj medicinskoj sestri i zdravstvene preglede i graditi partnerstva sa zajednicom. Osobe s invaliditetom, na ravnopravnoj osnovi s ostalima, moraju imati spolni odgoj koji je prilagođen dobi, sveobuhvatan i uključiv, koji se zasniva na znanstvenim dokazima i standardima ljudskih prava i koji je u pristupačnom obliku.

55. Države potpisnice moraju poduzimati učinkovite mjere osiguranja usluga osposobljavanja i rehabilitacije unutar obrazovnog sustava, uključujući posebice na području zdravstva, zapošljavanja, obrazovanja i socijalnih usluga (članak 26.). Te usluge trebaju početi što je ranije moguće, zasnivati se na multidisciplinarnoj ocjeni snaga učenika i podupirati najveću moguću neovisnost, autonomiju, poštovanje dostojanstva, punu fizičku, mentalnu, socijalnu i strukovnu sposobnost i uključivost i sudjelovanje u svim aspektima života. Odbor naglašava važnost pružanja podrške razvoju rehabilitacije koja se zasniva na zajednici, a koja obuhvaća ranu identifikaciju i podupire vršnjačku potporu.
56. Kvalitetno uključivo obrazovanje mora pripremiti osobe s invaliditetom na radni život kroz stjecanje znanja, vještina i samopouzdanja koji su potrebni za sudjelovanje na otvorenom tržištu rada i u otvorenom, uključivom i pristupačnom radnom okruženju (članak 27.).
57. Potpuno sudjelovanje u političkom i javnom životu unaprjeđuje se kroz realizaciju prava na uključivo obrazovanje. Planovi i programi za sve učenike moraju uključivati temu građanskog odgoja i vještina za samozastupanje kao temeljnu osnovu za sudjelovanje u političkim i društvenim procesima. Javni poslovi uključuju formiranje i sudjelovanje u studentskim organizacijama kao što su studentski savezi te bi države potpisnice trebale promicati stvaranje okruženja u kojima osobe s invaliditetom mogu osnivati, pristupati i učinkovito i potpuno sudjelovati u svakoj studentskoj organizaciji kroz oblike komunikacije i jezik po vlastitom izboru (članak 29.).
58. Države potpisnice trebaju otkloniti prepreke i promicati pristupačnost i raspoloživost uključivih prilika za osobe s invaliditetom za sudjelovanje na ravnopravnoj osnovi s ostalima u igri, rekreaciji i sportu u školskom sustavu i izvanškolskim aktivnostima, uključujući u ostalim obrazovnim okruženjima (članak 30.)²¹. Unutar obrazovnog okruženja trebaju postojati odgovarajuće mjere kojima se stvaraju prilike za pristup osoba s invaliditetom kulturnom životu i razvoju, kao i korištenje njihovih stvaralačkih, umjetničkih i intelektualnih potencijala, ne samo u njihovu vlastitu korist, već također za dobrobit društva. Tim se mjerama treba osigurati da osobe s invaliditetom imaju pravo na priznanje njihovog posebnog kulturnog i jezičnog identiteta, uključujući znakovni jezik i kulturu gluhih osoba.

²¹ *Ibid.*, *Opći komentar br. 17 (2013.) o pravu djeteta na odmor, slobodno vrijeme, igru, rekreativne aktivnosti, kulturni život i umjetnost.*

V. Provedba na nacionalnoj razini

59. Odbor je identificirao određeni broj izazova s kojima su suočene države potpisnice u provedbi članka 24. U svrhu provedbe i održavanja sustava uključivog obrazovanja za sve osobe s invaliditetom, s dolje navedenim mjerama valja se pozabaviti na nacionalnoj razini.
60. Za obrazovanje osoba s invaliditetom na svim razinama, kao i za obrazovanje ostalih osoba, mora biti nadležno ministarstvo obrazovanja. U mnogim zemljama, obrazovanje osoba s invaliditetom trenutno je marginalizirano u sklopu ministarstva socijalne skrbi ili zdravstva što je između ostalog dovelo do njihove isključenosti iz redovnog zakonodavstva, politike, planiranja i izdvajanja resursa za obrazovanje, niže razine ulaganja po glavi stanovnika u obrazovanje osoba s invaliditetom, nepostojanja viših i koherentnih struktura za pružanje podrške uključivom obrazovanju, nedostatka prikupljanja integriranih podataka o upisima, ostanku u sustavu školstva i uspjehu te propusta da se razvija edukacija učitelja/nastavnika o uključivom obrazovanju. Države potpisnice moraju hitno poduzeti mjere da se obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju stavi pod ingerenciju ministarstva obrazovanja.
61. Države potpisnice trebaju osigurati da sva državna tijela budu potpuno i međusektorski posvećena uključivom obrazovanju. Uključivo obrazovanje ne može biti realizirano samo od strane ministarstva obrazovanja. Sve relevantna ministarstva i povjerenstva s dužnostima koje pokrivaju odnosne članke Konvencije moraju se obvezati i uskladiti svoje razumijevanje implikacija sustava uključivog obrazovanja kako bi bio ostvaren integrirani pristup i kako bi zajedno radili na zajedničkom dnevnom redu. Potrebno je utvrditi mjere odgovornosti za sva uključena ministarstva u svrhu realizacije obveza. Također treba stvoriti partnerstva s pružateljima usluga, organizacijama koje zastupaju osobe s invaliditetom, medijima, organizacijama civilnog društva, lokalnim vlastima, udrugama i savezima učenika/studenata, sveučilištima i fakultetima za izobrazbu učitelja/nastavnika.
62. Države potpisnice na svakoj razini trebaju provoditi ili uvoditi zakone na temelju modela invaliditeta koji se zasniva na ljudskim pravima i koji je u potpunosti u skladu s člankom 24. Odbor podsjeća da se člankom 4. stavkom 5. od saveznih država zahtijeva da osiguraju provedbu članka 24., bez ograničenja ili iznimaka, u svim dijelovima države potpisnice.
63. Potrebno je donijeti sveobuhvatno i usklađeno zakonodavstvo i politički okvir za uključivo obrazovanje, zajedno s jasnim i odgovarajućim vremenskim okvirom za provedbu i sankcije za kršenja. Okvirom se trebaju riješiti pitanja fleksibilnosti, raznolikosti i jednakosti u svim obrazovnim ustanovama za sve učenike i identificirati odgovornosti na svim razinama vlasti. Ključni elementi uključuju:
 - (a) Sukladnost s međunarodnim standardima za ljudska prava;
 - (b) Jasnu definiciju uključivosti i konkretne ciljeve koji se nastoje postići na svim obrazovnim razinama. Načela uključivosti i praksa moraju se smatrati sastavnim dijelom reforme, a ne samo dodatnim programom;
 - (c) Materijalno pravo na uključivo obrazovanje ključni je čimbenik zakonodavnog okvira. Odredbe kojima se definiraju određene kategorije

učenika kao, na primjer, „nesposobni za obrazovanje“, trebaju biti ukinute;

- (d) Jamstvo za učenike sa i bez teškoća u razvoju na jednako pravo pristupa prilikama za uključivo učenje unutar sustava općeg obrazovanja i, za pojedine učenike, potrebnim uslugama podrške na svim razinama;
 - (e) Uvjet da sve nove škole trebaju biti projektirane i izgrađene prema načelu univerzalnog dizajna kroz standarde pristupačnosti, zajedno s vremenskim okvirom za prilagodbu postojećih škola u skladu s Općim komentarom Odbora br. 2. Potiče se uporaba javne nabave za provedbu ovog čimbenika;
 - (f) Uvođenje sveobuhvatnih standarda kvalitete za uključivo obrazovanje i nadzornih mehanizama za uključivost u odnosu na osobe s invaliditetom za praćenje napretka u provedbi na svim razinama i osiguranje da se politika i programi provode i da su podržani kroz potrebno ulaganje;
 - (g) Uvođenje pristupačnih nadzornih mehanizama kako bi se osigurala provedba politike i osiguranje potrebnog ulaganja;
 - (h) Potvrda potrebe za razumnom prilagodbom u svrhu podrške uključivosti, na temelju standarda za ljudska prava umjesto na temelju učinkovite uporabe resursa, zajedno sa sankcijama za propust da se osigura razumna prilagodba;
 - (i) Jasna odredba, u zakonodavstvu koje ima potencijal utjecati na uključivo obrazovanje, da uključivost predstavlja konkretni cilj;
 - (j) Dosljedan okvir za ranu identifikaciju, procjenu i podršku, a koji su potrebni da bi se osobama s invaliditetom omogućilo uspješno sudjelovanje u okruženju uključivog učenja;
 - (k) Obveza lokalnih vlasti da planiraju i da se pobrinu za sve učenike, uključujući osobe s invaliditetom, unutar uključive sredine i učionica, te na najprikladnijem jeziku, pristupačnim oblicima i načinima i sredstvima komunikacije;
 - (l) Zakonodavstvo kojim se svim osobama s invaliditetom, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, jamči pravo da budu saslušane i da njihovo mišljenje bude uzeto u obzir u obrazovanom sustavu, uključujući kroz školska vijeća, upravna tijela, lokalne i nacionalne vlasti i mehanizme za osporavanje i ulaganje žalbe protiv odluka o obrazovanju;
 - (m) Stvaranje partnerstava i koordinacija između svih dionika, uključujući osobe s invaliditetom kroz njihove zastupničke organizacije, različite agencije, razvojne organizacije, nevladine organizacije i roditelje ili skrbnike.
64. Zakonodavstvo treba biti podržano kroz obrazovni sektorski plan koji se razvija u suradnji s organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, i u kojem se detaljno opisuje proces provedbe sustava uključivog obrazovanja. On treba sadržavati vremenski okvir i mjerljive ciljeve, uključujući mjere za osiguranje dosljednosti. Plan se treba zasnivati na sveobuhvatnoj analizi postojećeg konteksta u odnosu na uključivo obrazovanje, a kako bi se utvrdile polazne vrijednosti, uključujući podatke o, na primjer, postojećim proračunskim izdvajanjima, kvaliteti

metoda za prikupljanje podataka, broju djece s teškoćama u razvoju izvan škole, izazovima i preprekama, postojećim zakonima i politikama, najvećim problemima osoba s invaliditetom, obitelji i države potpisnice.

65. Države potpisnice trebaju usvojiti neovisne, učinkovite, pristupačne, transparentne, sigurne i provedive mehanizme za pritužbe, kao i pravne lijekove za slučajeve kršenja prava na obrazovanje. Osobe s invaliditetom trebaju imati pristup pravosudnim sustavima koji su upoznati s načinom smještaja osoba s invaliditetom i koji su sposobni rješavati tužbe s osnova invaliditeta. Države potpisnice trebaju također osigurati da informacije o pravu na obrazovanje i o načinu osporavanja odbijenih zahtjeva ili kršenja tog prava budu distribuirane i priopćene osobama s invaliditetom, uz angažman njihovih zastupničkih organizacija.
66. Uključivo obrazovanje je nekompatibilno s institucionalizacijom. Države potpisnice moraju biti angažirane u dobro planiranom i strukturiranom procesu deinstitutionalizacije osoba s invaliditetom. U tom se procesu potrebno pozabaviti sa sljedećim: organiziranom tranzicijom u kojoj je naveden definirani vremenski okvir za tranziciju; uvođenjem zakonskog uvjeta za razvoj usluga na razini zajednice; preusmjeravanjem sredstava i uvođenjem multidisciplinarnih okvira za podršku i jačanje usluga koje se zasnivaju na zajednici; pružanjem podrške za obitelji; i suradnjom i konzultacijama s organizacijama koje zastupaju osobe s invaliditetom, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, kao i roditeljima ili skrbnicima. Dok traje proces deinstitutionalizacije, osobe koje se nalaze u institucionalnim oblicima skrbi trebaju dobiti pristup uključivom obrazovanju s neposrednim stupanjem na snagu na način da ih se poveže s uključivim akademskim ustanovama u zajednici.
67. Intervencije u ranom djetinjstvu mogu biti od posebne vrijednosti za djecu s teškoćama u razvoju, čime se jača njihova sposobnost da iskoriste prednosti obrazovanja i potiče njihov upis i prisustvo na nastavi. Svim se takvim intervencijama treba jamčiti poštovanje dostojanstva i autonomije djeteta. U skladu s Dnevnim redom za održivi razvoj 2030., uključujući Četvrti cilj održivog razvoja, države potpisnice se potiče osigurati pristup kvalitetnom razvoju, skrbi i predškolskom odgoju u ranom djetinjstvu, kao i pružanje podrške i edukacije za roditelje i skrbnike djece s teškoćama u razvoju. Rana identifikacija i podrška povećava vjerojatnost da će djeca s teškoćama u razvoju glatko prijeći s predškolskog na osnovnoškolsko uključivo obrazovanje. Države potpisnice moraju osigurati koordinaciju između svih relevantnih ministarstava, vlasti i tijela, kao i organizacija osoba s invaliditetom i ostalih nevladinih partnera.
68. U skladu s člankom 31., države potpisnice trebaju prikupljati odgovarajuće razvrstane podatke za formuliranje politika, planova i programa za izvršavanje obveza na temelju članka 24. Moraju uvesti mjere za rješavanje problema nedostatka točnih podataka o broju osoba s različitim vrstama oštećenja, kao i nedostatka dovoljno kvalitetnih istraživanja i podataka o pristupu, ostanku i napredovanju u sklopu sustava obrazovanja, razumnoj prilagodbi i povezanim rezultatima. Cenzus, istraživanje i administrativni podaci,

uključujući podatke iz Sustava upravljanja informacijama o obrazovanju moraju sadržavati informacije o učenicima s invaliditetom, uključujući one koji još uvijek žive u institucionalnom okruženju. Države potpisnice također trebaju prikupljati razvrstane podatke i dokaze o preprekama koje sprječavaju pristup, ostanak i napredak osoba s invaliditetom u kvalitetnom uključivom obrazovanju, a kako bi se omogućilo donošenje učinkovitih mjera za otklanjanje odnosnih prepreka. Strategije trebaju biti donesene kako bi se prevazišlo isključivanje osoba s invaliditetom iz standardnih mehanizama za kvantitativno i kvalitativno prikupljanje podataka, uključujući kada je posljedica nevoljkosti roditelja da priznaju postojanje djeteta s teškoćama u razvoju, nepostojanja prijave rođenih i nevidljivosti unutar ustanova.

69. Države potpisnice moraju uložiti dostatne financijske i ljudske resurse u razvoj plana obrazovnog sektora i međusektorskih planova za podršku provedbi uključivog obrazovanja, u skladu s načelom progresivnog ostvarivanja. Države potpisnice moraju provesti reformu sustava upravljanja i financijskih mehanizama u svrhu osiguranja prava svih osoba s invaliditetom na obrazovanje. Također trebaju u svojim proračunima izdvojiti sredstva pomoću mehanizama javne nabave i partnerstava s privatnim sektorom. Ovim izdvajanjima valja između ostalog osigurati odgovarajuće resurse da se postojeće obrazovno okruženje učini pristupačnim u razumnim vremenskim rokovima, kao i ulaganje u uključivo obrazovanje učitelja/nastavnika, osiguranje raspoloživosti razumne prilagodbe, osiguranje pristupačnog prijevoza do škole, osiguranje raspoloživosti odgovarajućih i pristupačnih udžbenika i materijala za učenje i podučavanje, osiguranje pomoćnih tehnologija i znakovnog jezika i provedbu inicijativa za podizanje razine svijesti u svrhu borbe protiv stigme i diskriminacije, posebno nasilničkog ponašanja u obrazovnom okruženju.
70. Odbor potiče države potpisnice da prenesu resurse iz segregiranog na uključivo okruženje. Države potpisnice trebaju razviti model financiranja kojim se izdvajaju resursi i poticaji za uključivo obrazovno okruženje kojim se osigurava potrebna podrška osobama s invaliditetom. Najprikladniji pristup financiranju bit će u značajnoj mjeri određen postojećim obrazovnim okruženjem i zahtjevima potencijalnih učenika s invaliditetom na koje utječe.
71. Potrebno je pokrenuti proces edukacije svih učitelja/nastavnika na predškolskoj, primarnoj, sekundarnoj, tercijarnoj i strukovnoj obrazovnoj razini kako bi im se osigurale ključne kompetencije i vrijednosti potrebne za rad u uključivim obrazovnim okruženjima. Za taj su proces potrebne prilagodbe u postupku usavršavanja prije i poslije zapošljavanja, a kako bi se u najkraćem vremenskom roku postigle odgovarajuće razine vještina i omogućio prijelaz na sustav uključivog obrazovanja. Svi učitelji/nastavnici moraju proći kroz prilagođene jedinice/module koji će ih pripremiti za rad u uključivoj sredini, kao i praktičnoj sredini za iskustveno učenje u kojoj mogu izgrađivati svoje vještine i samopouzdanje za rješavanje problema kroz raznolike izazove vezane za uključivost. Ključni sadržaj edukacije učitelja/nastavnika treba biti osnovno razumijevanje ljudske raznolikosti, rasta i razvoja, modela invaliditeta koji se zasniva na ljudskim pravima i uključive pedagogije koja učiteljima/nastavnicima omogućava identifikaciju

funkcionalnih sposobnosti učenika (snage, sposobnosti i stilovi učenja) kako bi se osiguralo njihovo sudjelovanje u okruženju uključivog obrazovanja. Edukacija učitelja/nastavnika treba uključivati učenje o uporabi odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, kao što su Brailleovo pismo, veliki tisak, pristupačni multimediji, priprema teksta za lako čitanje, jednostavan jezik, znakovni jezik i kultura gluhih, obrazovne tehnike i materijali za podršku osobama s invaliditetom. Osim toga, učitelji/nastavnici trebaju praktično vodstvo i podršku u, između ostalog: pružanju individualizirane nastave; podučavanju istog sadržaja pomoću različitih metoda za podučavanje kao odgovor na različite stilove učenja i jedinstvene sposobnosti svake osobe; razvoju i uporabi individualnih obrazovnih planova kao podrška za specifične zahtjeve učenja; i uvođenju pedagogije koja je usmjerena na obrazovne ciljeve učenika.

72. Uključivo obrazovanje iziskuje sustav podrške i resursa za učitelje/nastavnike u obrazovnim ustanovama na svim razinama. Taj sustav može uključivati partnerstva između susjednih obrazovnih ustanova, uključujući sveučilišta, kojima se promiče kolaborativna praksa, uključujući podučanje u timu, studijske skupine, zajedničke procese ocjene studenata, vršnjačku podršku i razmjene, kao i partnerstva s civilnim društvom. Roditelji i skrbnici učenika/studenata s invaliditetom mogu, gdje je to slučaj, biti partneri u razvoju i provedbi programa učenja, uključujući individualne planove obrazovanja. Mogu igrati značajnu ulogu u savjetovanju i pružanju potpore učiteljima/nastavnicima u osiguranju podrške pojedinim učenicima/studentima, ali nikada ne smiju biti preduvjet za pristup obrazovnom sustavu. Države potpisnice trebaju koristiti sve moguće izvore podrške za učitelje/nastavnike, uključujući organizacije koje zastupaju osobe s invaliditetom, učenike s teškoćama u razvoju i članove lokalne zajednice koji mogu dati značajan doprinos u obliku vršnjačkog mentorstva, partnerstava i rješavanja problema. Njihov angažman predstavlja dodatni resurs u učionici i služi za građenje veza s lokalnom zajednicom, rušeći prepreke i čineći učitelje/nastavnike prijemčivijim i osjetljivijim za snage i zahtjeve učenika s teškoćama u razvoju.
73. Nadležna tijela na svim razinama trebaju imati sposobnost, predanost i resurse za provedbu zakona, politika i programa za podršku uključivom obrazovanju. Države potpisnice moraju osigurati razvoj i provedbu edukacije u sklopu koje se sva relevantna tijela informira o njihovim dužnostima na temelju zakona i unaprjeđuje razumijevanje prava osoba s invaliditetom. Vještine, znanje i razumijevanje potrebni za provedbu politika i prakse uključivog obrazovanja uključuju: razumijevanje koncepta prava na uključivo obrazovanje i njegove ciljeve, znanje o relevantnim međunarodnim i nacionalnim zakonima i politikama, razvoj lokalnih planova uključivog obrazovanja, suradnju i partnerstva, podršku, usmjeravanje i nadzor lokalnih obrazovnih ustanova, inspekciju i evaluaciju.
74. Kvalitetno uključivo obrazovanje iziskuje metode ocjene i nadzora napretka učenika kojima se uzimaju u obzir prepreke s kojima su suočeni učenici s invaliditetom. Tradicionalni sustavi provjere znanja koji rabe standardne testove postignuća kao jedini pokazatelj uspjeha učenika i škole mogu dovesti učenike s invaliditetom u nepovoljan položaj. Naglasak valja staviti

na pojedinačan napredak prema širokim ciljevima. Uz odgovarajuće metodologije podučavanja, podršku i smještaj, svi planovi i programi mogu biti prilagođeni potrebama svih učenika, uključujući one s invaliditetom. Sustavi uključive provjere znanja učenika mogu biti osnaženi kroz sustav individualizirane podrške.

75. U skladu s člankom 33., a u svrhu mjerenja napretka na realizaciji prava na obrazovanje kroz uspostavu sustava uključivog obrazovanja, države potpisnice moraju razviti nadzorni okvir sa strukturnim, procesnim i izlaznim pokazateljima i specifična mjerila i ciljeve za svaki pokazatelj u skladu s četvrtim ciljem održivog napretka²². Osobe s invaliditetom trebaju kroz organizacije koje ih zastupaju biti uključene u određivanje pokazatelja i prikupljanje podataka i statistike. Strukturnim pokazateljima trebaju se mjeriti prepreke uključivom obrazovanju te ne smiju biti ograničeni samo na prikupljanje podataka razvrstanih prema vrsti oštećenja. Procesni pokazatelji, kao što su oni o promjenama u odnosu na pristupačnost u prostornom okruženju, prilagodbe plana i programa ili edukaciju učitelja/nastavnika, omogućit će nadzor napretka pretvorbe. Također valja utvrditi izlazne pokazatelje, poput postotka učenika s teškoćama u razvoju u okruženju uključivog učenja koji su stekli završnu službenu svjedodžbu ili diplomu ili postotak učenika s invaliditetom koji su pristupili srednjoškolskom obrazovanju. Države potpisnice također trebaju razmotriti mjerenje kvalitete obrazovanja kroz, na primjer, pet dimenzija koje preporuča UNESCO: poštivanje prava, ravnopravnost, relevantnost, pertinentnost, učinkovitost i djelotvornost. Također mogu razmotriti nadzor mjera afirmativne akcije, kao što su kvote ili poticaji.
76. Odbor primjećuje rast obrazovanja u privatnom sektoru u mnogim zemljama. Države potpisnice trebaju potvrditi da se pravo na uključivo obrazovanje proteže na cjelovito obrazovanje, a ne samo obrazovanje koje pružaju javna tijela. Države potpisnice trebaju donijeti mjere protiv kršenja prava od strane trećih osoba, uključujući poslovni sektor. U odnosu na pravo na obrazovanje, u sklopu tih mjera valja se pozabaviti obvezom jamstva pružanja uključivog obrazovanja te moraju uključivati, već prema potrebi, zakonodavstvo i propise, nadzor, provedbu i donošenje politike kojima će biti uređen način na koji poduzetnici mogu utjecati na učinkovitu realizaciju prava osoba s invaliditetom. Obrazovne ustanove, uključujući privatne obrazovne ustanove i poduzeća, ne bi trebale naplaćivati posebnu naknadu za osiguranje pristupačnosti i/ili razumnu prilagodbu.

²² Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava, *Pokazatelji ljudskih prava: Vodič za mjerenje i provedbu* (New York i Ženeva, 2012.).

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 19. Neovisno življenje i uključenost u zajednicu

Države potpisnice ove Konvencije priznaju jednako pravo svim osobama s invaliditetom na život u zajednici, s pravom izbora jednakim kao i za druge osobe, te će poduzeti učinkovite i odgovarajuće mjere kako bi olakšale osobama s invaliditetom puno uživanje ovoga prava i punog uključenja i sudjelovanja u zajednici, uključujući i osiguranje sljedećeg:

- (a) mogućnosti da osobe s invaliditetom odaberu svoje mjesto boravka, gdje i s kim će živjeti, na ravnopravnoj osnovi s drugima, te da nisu obvezne živjeti bilo kojim nametnutim načinom života;
- (b) pristupa širokom rasponu usluga koje različite službe potpore pružaju osobama s invaliditetom u njihovom domu ili ustanovama za smještaj, uključujući osobnu asistenciju potrebnu za potporu življenju i za uključenje u zajednicu, kao i za sprečavanje izolacije ili segregacije iz zajednice;
- (c) ravnopravnog pristupa osoba s invaliditetom uslugama, objektima i prostorima, namijenjenima općoj populaciji, te njihove primjerenosti potrebama osoba s invaliditetom.

Opći komentar br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu

I. Uvod

1. Tijekom povijesti osobama s invaliditetom uskraćivan je osobni i pojedinačni izbor i kontrola u svim područjima života. Za brojne se osobe pretpostavlja da ne mogu živjeti neovisno u zajednicama koje su same odabrale. Potpora nije dostupna ili je povezana s određenim načinom života, a infrastruktura unutar zajednice ne poštuje načelo univerzalnoga dizajna. Sredstva se ulažu u ustanove, a ne u razvoj mogućnosti kojima bi se osobama s invaliditetom omogućilo neovisno življenje u zajednici. To je dovelo do napuštanja, ovisnosti o obitelji, institucionalizacije, izolacije i segregacije.
2. Člankom 19. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom priznaje se jednako pravo svim osobama s invaliditetom na neovisan život i uključenost u zajednicu, s pravom izbora da odaberu i kontroliraju svoje živote. Osnovu za članak čini temeljno načelo ljudskih prava prema kojem su svi pojedinci rođeni s jednakim dostojanstvom i pravima, a svi su životi jednako vrijedni.
3. Člankom 19. istaknuto je da su osobe s invaliditetom punopravni korisnici prava i nositelji prava. Opća načela Konvencije (čl. 3.), osobito poštovanje urođenog dostojanstva, autonomije i neovisnosti pojedinca (čl. 3. točka (a)) te puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo (čl. 3. točka (c)) temelj su prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Ostala načela utvrđena Konvencijom također su neophodna za tumačenje i primjenu članka 19.
4. Neovisno življenje i uključivi život u zajednici predstavljaju pojmove koji povijesno proizlaze iz postupaka osoba s invaliditetom kojima ostvaruju kontrolu nad načinom na koji žele živjeti stvaranjem osnažujućih oblika potpore, kao što su osobna asistencija i zahtijevanje usklađenosti objekata zajednice s načelima univerzalnoga dizajna.
5. U preambuli Konvencije države potpisnice navode da brojne osobe s invaliditetom žive u siromaštvu i ističu potrebu za suočavanjem s učinkom siromaštva. Trošak društvene isključenosti je visok jer se njome nastavlja ovisnost, a time i ograničavanje pojedinačnih sloboda. Društvena isključenost također stvara stigmatu, segregaciju i diskriminaciju, što dovodi do nasilja, iskorištavanja i zlostavljanja, kao i negativnih stereotipa kojima se potiče ciklus marginalizacije osoba s invaliditetom. Politike i konkretni planovi djelovanja za društvenu uključenost osoba s invaliditetom, uključujući promicanjem njihova prava na neovisno življenje (čl. 19.), predstavljaju troškovo učinkoviti mehanizam kojim se jamče uživanje prava, održivi razvoj i smanjenje siromaštva.
6. Ovim općim komentarom želi se pomoći državama potpisnicama u provedbi članka 19. i izvršavanju njihovih obveza utvrđenih Konvencijom. To se prvenstveno odnosi na obvezu da se svakom pojedincu zajamči pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu, ali je također povezano s drugim odredbama Konvencije. Članak 19. jedan je od članaka Konvencije s

najširim područjem djelovanja i međupovezanih članaka i mora se smatrati neophodnim za potpunu primjenu Konvencije.

7. Članak 19. podrazumijeva građanska i politička, kao i gospodarska, socijalna i kulturna prava i primjer je međupovezanosti, međuovisnosti i nedjeljivosti svih ljudskih prava. Pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu može se ostvariti samo ako su ispunjena sva gospodarska, socijalna i kulturna prava utvrđena u ovoj normi. Međunarodnim pravom u području ljudskih prava nametnute su obveze koje imaju trenutajući učinak i ostale koje se mogu izvršavati postupno¹. Njihovo potpuno izvršavanje također zahtijeva strukturne promjene koje će se možda morati provoditi u fazama, neovisno o tome radi li se o građanskim i političkim ili socijalnim, gospodarskim i kulturnim pravima.
8. Članak 19. odražava raznolikost kulturnih pristupa ljudskom življenju i njime se jamči da njihov sadržaj ne naginje u korist određenih kulturnih normi i vrijednosti. Neovisno življenje i uključenost u zajednicu temeljno su načelo ljudskog življenja diljem svijeta i primjenjuju se na kontekst invaliditeta. Podrazumijeva ostvarenje slobode izbora i kontrole nad odlukama koje utječu na živote i najveću razinu samoodređenja i međuovisnosti unutar društva. Ovo se pravo mora učinkovito ostvarivati u različitim gospodarskim, socijalnim, kulturnim i političkim kontekstima. Pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu odnosi se na sve osobe s invaliditetom, neovisno o rasi; boji kože; podrijetlu; spolu; trudnoći i majčinstvu; građanskoj, obiteljskoj ili poslovnoj situaciji; rodnom identitetu; spolnoj orijentaciji; jeziku; religiji; političkim ili drugim stavovima; nacionalnom, etničkom, autohtonom ili društvenom podrijetlu; statusu migranta, tražitelja azila ili imovinskom statusu; pripadnosti nacionalnoj manjini, gospodarskom ili imovinskom statusu; zdravstvenom stanju; genetskoj ili drugoj predispoziciji za bolesti; rođenju dobi ili bilo kojem drugom statusu.
9. Pravo utvrđeno u članku 19. duboko je ukorijenjeno u okviru međunarodnog prava u području ljudskih prava. U članku 29. stavku 1. Opće deklaracije o ljudskim pravima istaknuta je međupovezanost osobnog razvoja pojedinca i društveni aspekt sudjelovanja u zajednici: „Svatko ima obveze prema zajednici u kojoj je moguć slobodan i cjelovit razvoj njegove osobnosti.” Članak 19. ukorijenjen je u građanskim i političkim, kao i gospodarskim, društvenim i kulturnim pravima: pravo na slobodu kretanja i odabira boravišta (članak 12. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima) i pravo na prikladni životni standard, uključujući odgovarajuću prehranu, odjeću i stanovanje (članak 11. Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima) te osnovna prava na komunikaciju čine temelj prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Sloboda kretanja, prikladni životni standard i sposobnost razumijevanja te to da se naše osobne sklonosti, izbori i odluke razumiju čine neophodne uvjete za ljudsko dostojanstvo i slobodan razvoj osobe².
10. Konvencijom UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena istaknuta je jednakost žena i muškaraca i njime se osuđuje diskriminacija žena u

¹ Vidjeti Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 3 (1990.) o naravi obveza država potpisnicama, čl. 3. stavci 1.-2.

² Vidjeti Opću deklaraciju o ljudskim pravima, čl. 22.; Odbor za ljudska prava, opći komentar br. 27 (1997.) o slobodi kretanja, stavak 1.; Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 4 (1991.) o prikladnom stanovanju, stavak 7.

svim oblicima (čl. 1.). Konvencijom se ponovno potvrđuje jednakost žena i muškaraca u pogledu pravnih pitanja, uključujući poslovnu sposobnost i mogućnosti da se njome koriste (čl. 15. st. 2.). Njome se također od država potpisnica zahtijeva da priznaju ista prava u pogledu zakona u vezi s kretanjem osoba i slobodom izbora mjesta boravišta i prebivališta (čl. 15. st. 4.).

11. Člankom 9. stavkom 1. Konvencije o pravima djeteta od država potpisnica zahtijeva se da osiguraju da se „dijete ne odvaja od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležne vlasti pod sudbenim nadzorom odluče, u skladu s važećim zakonima i postupcima, da je odvajanje potrebno radi dobrobiti djeteta“. Države potpisnice Konvencije „pružit će odgovarajuću pomoć roditeljima i zakonskim skrbnicima kako bi oni mogli ispuniti svoju dužnost prema djetetu“, kako je propisano člankom 18. stavkom 2. Nadalje, člankom 20. stavkom 1. utvrđeno je da „Dijete kojemu je privremeno ili trajno uskraćena obiteljska sredina, ili koje zbog svoje dobrobiti u njoj ne smije ostati, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države“, dok je člankom 20. stavkom 2. utvrđeno da će „Države potpisnice u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom takvom djetetu osigurati zamjensku zaštitu.“ Zamjenska zaštita koja se pruža na temelju invaliditeta predstavljala bi diskriminaciju.
12. Nadalje, člankom 23. stavkom 1. utvrđeno je da sva djeca s teškoćama u razvoju trebaju voditi dostojanstven život u uvjetima kojima se jača djetetovo oslanjanje na vlastite snage i olakšava njegovo djelatno sudjelovanje u zajednici. Odbor za prava djeteta izrazio je zabrinutost zbog visokog broja djece s teškoćama u razvoju koja žive u ustanovama i zatražio je od država potpisnica da putem svojih programa deinstitucionalizacije pruže potporu njihovoj sposobnosti da žive u svojoj obitelji, proširenoj obitelji ili udomiteljskoj obitelji³.
13. Jednakost i nediskriminacija temeljna su načela međunarodnog prava u području ljudskih prava i utvrđena su u svim temeljnim instrumentima o ljudskim pravima. U svojem općem komentaru br. 5 (1994.) o osobama s invaliditetom Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava ističe da se „segregacija i izolacija koje se postižu nametanjem društvenih prepreka“ smatraju diskriminacijom. U vezi s člankom 11. također ističe da pravo na prikladni životni standard ne obuhvaća samo jednaki pristup prikladnoj hrani, pristupačnom stanovanju i ostale temeljne materijalne zahtjeve, nego i dostupnost usluga potpore i uređaja i tehnologije za pomoć kojima se u potpunosti poštuju ljudska prava osoba s invaliditetom.
14. Članak 19. i sadržaj ovog općeg komentara također trebaju voditi i pružati potporu provedbi Novog programa za gradove, koji je donesen na Konferenciji Ujedinjenih naroda o stanovanju i održivom urbanom razvoju (konferencija Habitat III), koji je sastavni dio Programa za održivi razvoj i ciljeva održivog razvoja do 2030. Novi program za gradove zalaže se za gradove i ljudska naselja u kojima sve osobe mogu uživati ista prava i mogućnosti promicanjem uključivih, sigurnih, zdravih, pristupačnih, cjenovno dostupnih, otpornih i održivih gradova i ljudskih naselja. U vezi s člankom 19. Konvencije, cilj održivog razvoja 10.2, osnaživanje i promicanje društvene, gospodarske i političke uključivosti za sve, i cilj 11.1, osiguranje pristupa prikladnom, sigurnom i pristupačnom stanovanju i pristupačnim uslugama za sve, od posebne su važnosti.

³ Vidjeti Odbor za prava djeteta, opći komentar br. 9 (2006.) o pravima djece s teškoćama u razvoju, st. 47.

15. Odbor za prava osoba s invaliditetom primijetio je napredak ostvaren tijekom posljednjeg desetljeća u provedbi članka 19. Međutim, Odbor primjećuje jaz između ciljeva i duha članka 19. i područja njegove primjene. Neke od preostalih prepreka jesu sljedeće:
- (a) Uskraćivanje poslovne sposobnosti, putem formalnih zakona i praksi ili de facto zamjenskim donošenjem odluka o načinu života;
 - (b) Nejednakost programa za društvenu potporu i zaštitu u svrhu osiguranja neovisnog življenja unutar zajednice;
 - (c) Nejednakost pravnih okvira i dodjele sredstava proračuna u svrhu pružanja osobne asistencije i individualne potpore;
 - (d) Fizička i regulatorna institucionalizacija, uključujući djece, i prisilno liječenje u svim oblicima;
 - (e) Manjak strategija i planova za deinstitucionalizaciju i nastavak ulaganja u institucionalizirane oblike skrbi;
 - (f) Negativni stavovi, stigma i stereotipi koji sprječavaju osobe s invaliditetom da budu uključene u zajednicu i ostvaruju pristup dostupnoj pomoći;
 - (g) Zablude o pravu na neovisno življenje unutar zajednice;
 - (h) Manjak dostupnih, prihvatljivih, cjenovno pristupačnih te pristupačnih i prilagodljivih usluga i objekata, kao što su prijevoz, zdravstvena skrb, škole, javni prostori, stanovanje, kazališta, kina, roba i usluge te javne zgrade;
 - (i) Manjak prikladnih mehanizama nadzora kojima se jamči prikladna provedba članka 19., uključujući sudjelovanje organizacija koje zastupaju osobe s invaliditetom;
 - (j) Nedovoljno uključivanje invaliditeta kod raspodjele sredstava iz državnog proračuna;
 - (k) Neprikladna decentralizacija, što dovodi do nejednakosti između lokalnih nadležnih tijela i nejednakih prilika za neovisno življenje unutar zajednice u državi potpisnici.

II. Normativni sadržaj članka 19.

A. Definicije

16. U ovom općem komentaru primjenjuju se sljedeće definicije:
- (a) **Neovisno življenje.** Neovisno življenje/neovisni život znači da se svim pojedincima s invaliditetom pružaju sva potrebna sredstva kako bi im se omogućilo da imaju izbor i vrše kontrolu nad svojim životom i donose sve odluke o svojem životu. Osobna autonomija i samoodređenje od temeljne su važnosti za neovisno življenje, uključujući pristup prijevozu, informacijama, komunikaciji i osobnoj asistenciji, mjesto boravišta, dnevnu rutinu, navike, dostojanstveni rad, osobne odnose, odjeću, prehranu, higijenu i zdravstvenu skrb, vjerske aktivnosti, kulturne aktivnosti te seksualna i reproduktivna prava. Ove su aktivnosti povezane s razvojem identiteta i osobnosti: gdje živimo i s kime, što jedemo, volimo li dugo spavati ili kasno lijevati, biti unutra ili

na otvorenom, imati stolnjak i svijeće na stolu, imati kućne ljubimce ili slušati glazbu. Ovakve radnje i odluke čine nas onim što jesmo. Neovisno življenje ključni je dio autonomije i slobode pojedinca i ne znači nužno da osoba živi sama. Također se ne bi trebalo tumačiti samo kao sposobnost samostalnog obavljanja dnevnih aktivnosti. Treba se smatrati slobodom na izbor i kontrolu, u skladu s poštovanjem urođenog dostojanstva i osobne autonomije, kako je utvrđeno člankom 3. točkom (a) Konvencije. Neovisnost kao oblik osobne autonomije znači da osobi s invaliditetom nije uskraćena mogućnost izbora i kontrole u pogledu vlastitog stila života i dnevnih aktivnosti:

- (b) **Uključenost u zajednicu.** Pravo na uključenost u zajednicu odnosi se na načelo punog i učinkovitog sudjelovanja i uključivanja u društvo, kako je, među ostalim, utvrđeno u članku 3. točki (c) Konvencije. Obuhvaća uživanje u društvenom životu i pristup svim uslugama koje se nude javnosti te uslugama potpore koje se nude osobama s invaliditetom kako bi im se omogućila potpuna uključenost i sudjelovanje u svim oblicima društvenog života. Te se usluge među ostalim mogu odnositi na stanovanje, prijevoz, kupovanje, obrazovanje, zapošljavanje, rekreacijske aktivnosti i sve ostale objekte i usluge koje se nude javnosti, uključujući društvene mreže. Pravo također obuhvaća pristup svim mjerama i događanjima u političkom i kulturnom životu u zajednici, među ostalim, javnim sastancima, sportskim događanjima, kulturnim i vjerskim festivalima i svim ostalim aktivnostima u kojima želi sudjelovati osoba s invaliditetom;
- (c) **Uređenje neovisnog življenja.** Neovisno življenje i uključenost u zajednicu odnose se na okruženja izvan rezidencijalnih ustanova svih vrsta. Nije riječ „samo” o življenju u određenoj zgradi ili okruženju; ponajprije je riječ o očuvanju osobnog izbora i autonomije uslijed nametanja određenog načina života i stanovanja. Velike ustanove s više od sto štićenika i manji domovi s pet do osam pojedinaca, pa čak ni pojedinačni domovi ne mogu se nazivati uređenjima neovisnog življenja ako imaju neke druge elemente koji odgovaraju definiciji ustanova ili institucionalizacije. Iako se institucionalizirani oblici skrbi mogu razlikovati s obzirom na veličinu, naziv i način na koja su organizirana, postoje određeni određujući elementi, kao što su obvezno dijeljenje asistenata s drugim osobama i nepostojanje ili ograničeni utjecaj na to od koga se mora prihvatiti pomoć; izolacija i segregacija od neovisnog življenja u zajednici; manjak kontrole nad svakodnevnim odlukama; manjak izbora kod odluke s kim će se živjeti; krutost rutine neovisno o osobnoj volji i preferencijama; istovjetne aktivnosti na istom mjestu za skupine osoba pod autoritetom određene osobe; paternalistički pristup pružanju usluga; nadzor nad uređenjem življenja; te često također nerazmjernost osoba s invaliditetom koje zajedno žive u istom okruženju. Institucionalna okruženja također mogu pružati osobama s invaliditetom određeni stupanj izbora i kontrole; međutim, ovi su izbori ograničeni na određena područja života i ne mijenjaju segregacijsku narav ustanova. Prema tome, za politike deinstitutionalizacije zahtijeva

se provedba strukturnih reformi koje nadilaze zatvaranje ustanova. Veliki ili mali domovi osobito su opasni za djecu, za koju ne postoji zamjena za potrebu za odrastanjem u obitelji. Ustanove „nalik obitelji” i dalje su ustanove i ne zamjenjuju skrb koju pruža obitelj;

(d) **Osobna asistencija.** Osobna asistencija odnosi se na ljudsku potporu usmjerenu na osobu „korisnika” i koja je dostupna osobi s invaliditetom i alat je za neovisno življenje. Iako se načini pružanja osobne asistencije mogu razlikovati, postoje određeni elementi koji je razlikuju od ostalih oblika osobne asistencije, kako slijedi:

(i) Sredstva za financiranje osobnog asistenta moraju se dodjeljivati na temelju personaliziranih kriterija i moraju se uzeti u obzir norme ljudskih prava za dostojanstveno zapošljavanje. Sredstva za financiranje dodjeljuje se osobi s invaliditetom u svrhu plaćanja potrebne asistencije i ona upravlja sredstvima. Temelji se na procjeni pojedinačnih potreba i na životnim okolnostima pojedinca. Individualizirane usluge ne smiju dovesti do smanjenog proračuna i/ili većeg osobnog plaćanja;

(ii) Uslugu mora kontrolirati osoba s invaliditetom, što znači da može ugovoriti pružanje usluge s različitim pružateljima usluga ili djelovati kao poslodavac. Osobe s invaliditetom imaju mogućnost prilagodbe svoje usluge, odnosno, osmisлити uslugu i odlučiti od koga, kako, kada, gdje i na koji se način usluga pruža te davanja uputa i usmjeravanja pružatelja usluga;

(iii) Osobna asistencija predstavlja odnos jedan-na-jedan. Osobne asistente mora angažirati, obučiti i nadzirati osoba kojoj je dodijeljena osobna asistencija. Osobni asistenti ne bi se trebali „dijeliti” bez potpune i slobodne privole osobe kojoj je dodijeljena osobna asistencija. Dijeljenje usluga osobnih asistenata može ograničiti i onemogućiti spontano sudjelovanje u zajednici koje se temelji na samoodređenju;

(iv) Vlastito upravljanje pružanja usluge. Osobe s invaliditetom koje zahtijevaju osobnu asistenciju mogu slobodno birati stupanj osobne kontrole nad pružanjem usluga u skladu sa svojim okolnostima i preferencijama. Čak iako su odgovornosti poslodavca ugovorene s vanjskim pružateljem, osoba s invaliditetom uvijek će ostati u središtu odluka koje se odnose na pomoć, bit će osoba kojoj se upućuju upiti i čije se osobne preferencije moraju poštovati. Kontrola nad osobnom asistencijom može se provoditi putem donošenja odluka uz stručnu potporu.

17. Pružatelji usluge potpore često netočno opisuju svoju uslugu koristeći izraze „neovisno” i „življenje u zajednici”, kao i „osobna asistencija”, iako u stvari takve usluge ne ispunjavaju zahtjeve utvrđene člankom 19. Obavezna „paket-rješenja” koja, među ostalim, povezuju dostupnost određenih usluga, podrazumijevaju da dvije ili više osoba žive zajedno i mogu se pružati samo u okviru posebnih uređenja življenja i nisu u skladu s člankom 19. Načelo osobne asistencije pri kojem osoba s invaliditetom ne uživa potpuno samoodređenje i samokontrolu ne smatra se sukladnim članku 19. Osobama sa složenim

zahtjevima u pogledu komunikacije, uključujući osobe koje koriste neformalna komunikacijska sredstva (odnosno, komuniciraju putem nereprezentativnih sredstava, uključujući izraze lica, položaj tijela i vokalizaciju), mora se pružati prikladna potpora koja im omogućuje da razviju i prenesu svoje upute, odluke, izbore i/ili preferencije te da se oni prime na znanje i poštuju.

B. Članak 19., uvodna rečenica

18. Člankom 19. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom utvrđeno je načelo nediskriminacije i priznavanja jednakog prava osobama s invaliditetom na neovisan život u zajednici. Kako bi zajamčile ostvarivanje prava na neovisan život, s izborima jednakima izborima ostalih osoba, te uključenost u zajednicu, države potpisnice moraju poduzeti učinkovite i prikladne mjere kako bi olakšale potpuno uživanje prava i potpunu uključenost i sudjelovanje osoba s invaliditetom u zajednici.
19. Članak obuhvaća dva načela, koja su jasno navedena samo u njegovu naslovu: pravo na neovisno življenje i pravo na uključenost u zajednicu. Dok se pravo na neovisno življenje odnosi na pojedinačnu dimenziju, kao pravo na emancipaciju bez uskraćivanja pristupa i mogućnosti, pravo na uključenost u zajednicu podrazumijeva socijalnu dimenziju, odnosno pozitivno pravo na razvoj uključivih okruženja. Pravo, kako je utvrđeno u članku 19., obuhvaća oba načela.
20. Članak 19. izričito se odnosi na sve osobe s invaliditetom. Ne smije se pozivati na potpuno ili djelomično uskraćivanje bilo kojeg „stupnja” poslovne sposobnosti ili na razinu potrebne potpore kako bi se uskratilo ili ograničilo pravo na neovisnost i neovisno življenje u zajednici osobama s invaliditetom.
21. Kad se procijeni da osobe s invaliditetom zahtijevaju visoku razinu osobne usluge, države potpisnice često smatraju ustanove jedinim rješenjem, osobito kada se osobne usluge smatraju „preskupima” ili se osoba s invaliditetom smatra „nesposobnom” za život izvan ustanove. Osobe s intelektualnim teškoćama, osobito one sa složenim komunikacijskim zahtjevima, među ostalim, često se smatraju nesposobnima za život izvan ustanove. Takav je način razmišljanja protivan članku 19., kojim se proširuje pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu za sve osobe s invaliditetom, neovisno o njihovoj razini intelektualnih sposobnosti, samostalnog funkcioniranja ili potreba za potporu.
22. Sve osobe s invaliditetom trebale bi moći slobodno izabrati da budu aktivne i pripadaju kulturama po svojem izboru i moraju imati istu razinu mogućnosti izbora i kontrole nad svojim životom kao i ostali članovi zajednice. Neovisno življenje nije sukladno s promicanjem „prethodno definiranog” pojedinačnog stila života. Mlade osobe s invaliditetom ne bi trebalo prisiliti da žive u okruženjima osmišljenima za starije osobe s invaliditetom i obratno.
23. Osobe s invaliditetom svih rodova nositelji su prava i uživaju istu zaštitu u skladu s člankom 19. Potrebno je poduzeti sve prikladne mjere kako bi se zajamčio potpuni razvoj, napredak i osnaživanje žena. Lezbijke, homoseksualci, biseksualci, transrodne i interseksualne osobe s invaliditetom moraju uživati jednaku zaštitu u skladu s člankom 19., a time i poštovanje

njihovih osobnih odnosa. Nadalje, pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu obuhvaća zaštitu osoba s invaliditetom koje pripadaju bilo kojoj dobnoj skupini, etničkoj skupini, kasti ili jezičnoj i/ili vjerskoj manjini, kao i migranata, tražitelja azila i izbjeglica.

C. Članak 19. točka (a)

24. Mogućnost izbora i donošenja odluke o tome kako, gdje i s kime ćemo živjeti središnje je načelo prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Prema tome, pojedinačni izbor nije ograničen na mjesto prebivališta, nego također obuhvaća sve aspekte uređenja življenja određene osobe: dnevni raspored i rutinu, kao i način života i životni stil osobe, što obuhvaća privatnu i javnu sferu, svaki dan i dugoročno.
25. Osobe s invaliditetom često ne mogu ostvariti pravo izbora jer postoji manjak dostupnih mogućnosti. To je, primjerice, slučaj kada je neformalna potpora obitelji jedina mogućnost, kada je potpora nedostupna izvan ustanova, kada su stambeni prostori nepristupačni ili kada se potpora ne pruža u zajednici te kada se potpora pruža samo u okviru određenih oblika stanovanja, kao što su grupni domovi ili ustanove.
26. Nadalje, osobama s invaliditetom možda neće biti dopušteno izvršavanje osobnog izbora zbog manjka dostupnih informacija o rasponu dostupnih izbora i/ili pravnih ograničenja koja proizlaze iz zakona o skrbištvu i sličnih pravnih normi ili odluka kojima se osobama s invaliditetom ne omogućuje da izvršavaju svoju poslovnu sposobnost. Čak i ako ne postoje formalni zakoni, ostale osobe, kao što su obitelji, pružatelji skrbi ili lokalna nadležna tijela, ponekad vrše kontrolu i ograničavaju izbore pojedinca djelujući kao zamjenski donositelji odluka.
27. Pravna osobnost i pravno zastupništvo čine temelj za ostvarenje neovisnog življenja unutar zajednice za osobe s invaliditetom. Prema tome, članak 19. povezan je s priznavanjem i izvršavanjem pravne osobnosti i poslovne sposobnosti, kako je utvrđeno u članku 12. Konvencije i objašnjeno u općem komentaru Odbora br. 1 (2014.) o jednakom postupanju pred zakonom. Nadalje, povezan je s potpunom zabranom zadržavanja na temelju invaliditeta, kako je utvrđeno u članku 14. i razrađeno u relevantnim smjernicama⁴.

D. Članak 19. točka (b)

28. Usluge potpore prilagođene pojedincu moraju se smatrati pravom, a ne oblikom zdravstvene, socijalne ili dobrotvorne skrbi. Za brojne osobe s invaliditetom pristup čitavom rasponu usluga potpore prilagođenih pojedincu predstavlja preduvjet neovisnom življenju unutar zajednice. Osobe s invaliditetom imaju pravo odabrati usluge i pružatelje usluga u skladu sa svojim pojedinačnim zahtjevima i preferencijama, a potpora prilagođena pojedincu treba biti u dovoljnoj mjeri fleksibilna kako bi se prilagodila zahtjevima „korisnika”, a ne obratno. Time se državama potpisnicama nameće obveza da zajamče da postoji dovoljan broj kvalificiranih stručnjaka koji mogu utvrditi praktična rješenja za prepreke neovisnom življenju unutar

⁴ Smjernice o pravu na slobodu i sigurnost osoba s invaliditetom (A/72/55, prilog).

zajednice u skladu sa zahtjevima i preferencijama pojedinca.

29. Podstavkom (b) utvrđene su različite usluge prilagođene pojedincu obuhvaćene kategorijom usluga potpore. Nisu ograničene na usluge unutar doma, nego također mora biti moguće proširiti ih na područja zapošljavanja, obrazovanja te političke i kulturne suradnje; osnaživanje roditeljstva i sposobnosti doseganja rodbine i ostalih osoba; sudjelovanja u političkom i kulturnom životu; interese i aktivnosti u slobodno vrijeme; i putovanja kao i rekreacije.
30. Iako se usluge potpore prilagođene pojedincima mogu razlikovati u pogledu naziva, tipa ili vrste u skladu s kulturnim, gospodarskim i zemljopisnim specifičnostima države potpisnice, sve usluge potpore moraju biti osmišljene na način da pružaju potporu življenju unutar zajednice, sprječavanju izolacije i segregacije od ostalih i moraju biti prikladne za ovu svrhu. Važno je da svrha tih usluga potpore bude ostvarenje potpune uključenosti unutar zajednice. Prema tome, bilo koji institucionalni oblik usluga potpore kojim se odvaja i ograničava osobna autonomija nije dopušten člankom 19. točkom (b).
31. Također je bitno voditi računa o tome da sve usluge potpore moraju biti osmišljene i pružene na način da se pruža sveukupna svrha norme: potpuna, individualizirana, samostalno odabrana i učinkovita uključenost i sudjelovanje te neovisno življenje.

E. Članak 19. točka (c)

32. Usluge i sadržaji navedeni u ovom odjeljku članka jesu usluge potpore i sadržaj koji nisu specifični za invaliditet za opću javnost u zajednici. Obuhvaćaju široki raspon usluga, kao što su stanovanje, javne knjižnice, bolnice, škole, prijevoz, trgovine, tržnice, muzeji, internet, društvene mreže i slični sadržaji i usluge. Moraju biti dostupne, opće pristupačne, prihvatljive i prilagodljive za sve osobe s invaliditetom unutar zajednice.
33. Pristupačnost zajedničkih sadržaja, robe i usluga, kao i ostvarivanje prava na uključivo, pristupačno zapošljavanje, obrazovanje i zdravstvenu skrb ključni su preduvjeti za uključenost i sudjelovanje osoba s invaliditetom u zajednici. Različiti programi deinstitucionalizacije pokazali su da zatvaranje ustanova, neovisno o njihovoj veličini i premještanju stanovnika u zajednicu, samo po sebi nije dovoljno. Takve reforme moraju biti popraćene sveobuhvatnom uslugom i programima za razvoj zajednice, uključujući programe podizanja razine osviještenosti. Strukturne reforme osmišljene za poboljšanje sveobuhvatne pristupačnosti unutar zajednice mogu dovesti do smanjenja potražnje za uslugama specifičnima za invaliditet.
34. U smislu materijalnog područja primjene, članak 19. obuhvaća pristup sigurnom i prikladnom stanovanju, pojedinačnim uslugama i sadržajima i uslugama zajednice. Pristup stanovanju podrazumijeva mogućnost življenja u zajednici na istoj osnovi kao i za ostale osobe. Članak 19. nije prikladno proveden ako se stanovanje pruža samo u posebno osmišljenim područjima uređenima na način da osobe s invaliditetom moraju živjeti u istoj zgradi, kompleksu ili susjedstvu. Pristupačno stanovanje kojim se pruža smještaj osobama s invaliditetom, neovisno o tome žive li same ili unutar obitelji,

mora biti dostupno u dovoljnom broju, u svim dijelovima zajednice, kako bi se osobama s invaliditetom pružilo pravo na izbor i mogućnost da to učine. U tu svrhu potrebni izgradnja novih stambenih prostora bez prepreka i opremanje postojećih stambenih struktura na način da ne sadrže prepreke. Osim toga, stanovanje mora biti cjenovno pristupačno osobama s invaliditetom.

35. Usluge potpore moraju biti dostupne unutar sigurnog fizičkog i zemljopisnog dosega svim osobama s invaliditetom koje žive u urbanim ili ruralnim područjima. Moraju biti cjenovno pristupačne, uzimajući u obzir osobe koje žive od niskih prihoda. Također moraju biti prihvatljive, što znači da moraju poštovati standardne razine kvalitete i biti rodno, dobno i kulturno osjetljive.
36. Usluge potpore prilagođene pojedincima kojima nije omogućen osobni izbor i samokontrola ne omogućuju neovisno življenje unutar zajednice. Usluge potpore koje se pružaju kao kombinacija usluga smještaja i potpore (koje se pružaju kao kombinirani „paket“) često se nude osobama s invaliditetom na temelju pretpostavke cjenovne učinkovitosti. Međutim, iako se ova pretpostavka može osporiti u smislu ekonomičnosti, aspekti troškovne učinkovitosti ne smiju nadilaziti srž predmetnog ljudskog prava. Od osoba s invaliditetom ne bi se trebalo nužno tražiti da dijele osobnu asistenciju i asistente; to bi se trebalo provoditi samo s njihovom potpunom i slobodnom privolom. Mogućnost odabira jest jedan od triju ključnih elemenata prava na neovisno življenje unutar zajednice.
37. Pravo na jednake usluge potpore odgovara obvezi osiguranja sudjelovanja i uključivanja osoba s invaliditetom u postupke povezane sa sadržajima i uslugama u zajednici, pri čemu je potrebno zajamčiti da odgovaraju na određene zahtjeve, da su rodno i dobno osjetljive i da su dostupne kako bi se omogućilo spontano sudjelovanje osoba s invaliditetom unutar zajednice. Za djecu temelj prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu podrazumijeva pravo na odrastanje u obitelji.

F. Ključni elementi

38. Odbor smatra da je važno utvrditi ključne elemente članka 19. kako bi se zajamčilo da svaka država potpisnica ostvaruje standardiziranu minimalnu razinu potpore dostatnu za omogućivanje ostvarivanja prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Države potpisnice trebaju zajamčiti da se ključni elementi članka 19. uvijek poštuju, osobito u vremenima financijske ili gospodarske krize. Ti su ključni elementi sljedeći:
 - (a) osiguranje prava na poslovnu sposobnost, u skladu s općim komentarom Odbora br. 1 za odlučivanje gdje, s kime i kako živjeti za sve osobe s invaliditetom, neovisno o oštećenju;
 - (b) osiguranje nediskriminacije u pristupu stanovanju, uključujući elemente prihoda i pristupačnosti, te donošenje obaveznih građevinskih propisa kojima se omogućuje pristupačnost novih i renoviranih stambenih prostora;
 - (c) razvijanje konkretnog plana djelovanja za neovisno življenje za osobe s invaliditetom unutar zajednice, uključujući poduzimanje koraka prema olakšavanju formalne potpore za neovisno življenje unutar zajednice kako neformalna potpora koju, primjerice, pružaju obitelji, ne bi bila

jedina mogućnost;

- (d) razvijanje, provedba, nadzor i kažnjavanje nesukladnosti sa zakonodavstvom, planovima i smjernicama o zahtjevima za pristupačnost za osnovne usluge za postizanje društvene jednakosti, uključujući sudjelovanje osoba s invaliditetom unutar društvenih medija, te osiguranje prikladne kompetencije u informacijskim i komunikacijskim tehnologijama kako bi se zajamčilo da se takve tehnologije razvijaju, uključujući na temelju univerzalnoga dizajna, i da su zaštićene;
- (e) razvijanje konkretnog plana djelovanja i poduzimanje koraka prema razvoju i provedbi osnovnih, personaliziranih usluga potpore koje se ne dijele i koje se temelje na pravima te koje su specifične za pojedini oblik invaliditeta i ostalih oblika usluga;
- (f) sprječavanje nazadovanja u ostvarivanju sadržaja članka 19., osim ako su takve mjere opravdane i ako su u skladu s međunarodnim pravom;
- (g) prikupljanje dosljednih kvantitativnih i kvalitativnih podataka o osobama s invaliditetom, uključujući osobe koje i dalje žive u ustanovama;
- (h) korištenje svih dostupnih sredstava, uključujući sredstva za regionalno financiranje i financiranje za razvojnu suradnju, i razvijanje uključivih i pristupačnih usluga za neovisno življenje.

III. Obveze država potpisnica

39. Obveze država potpisnica moraju odražavati narav ljudskih prava kao apsolutnih i trenutno primjenjivih (građanska i politička prava) ili postupno primjenjivih (gospodarska, socijalna i kulturna prava). Članak 19. točka (a), kojim je utvrđeno pravo na odabir boravišta i toga gdje, kako i s kime živjeti, trenutno je primjenjivo jer se radi o građanskom i političkom pravu. Članak 19. točka (b), kojim je utvrđeno pravo na pristup individualiziranim, ocijenjenim uslugama potpore, gospodarsko je, socijalno i kulturno pravo. Članak 19. točka (c), kojim je utvrđeno pravo na ocjenjivanje sadržaja usluga, gospodarsko je, socijalno i kulturno pravo, jer brojne osnovne usluge, kao što su pristupačne informacijske i komunikacijske tehnologije, mrežna mjesta, društveni mediji, kina, javni parkovi, kazališta i sportski objekti, službe za ostvarivanje društvenih i kulturnih svrha. Postupno ostvarenje podrazumijeva trenutnu obvezu osmišljavanja i donošenja konkretnih strategija, planova djelovanja i resursa radi razvoja usluga potpore, kao i kako bi postojeće, kao i nove, opće usluge, bile uključive za osobe s invaliditetom.
40. Obveza poštovanja nema samo negativni aspekt; njezin aspekt zahtijeva od država potpisnica da poduzimaju sve potrebne mjere kako bi se zajamčilo da država ili privatni subjekti ne krše prava utvrđena u članku 19.
41. Kako bi ostvarile postupno ostvarenje gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava, države potpisnice moraju poduzimati mjere u najvećoj mjeri dopuštenoj njihovim resursima⁵. Ovi se koraci moraju poduzimati trenutno ili u razumno kratkom razdoblju. Takvi bi koraci trebali biti osmišljeni, konkretni,

⁵ Vidjeti članak 2. stavak 1. Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima i članak 4. stavak 2. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

ciljani i trebali bi koristiti sva dostupna sredstva⁶. Sustavno ostvarenje prava na neovisno življenje u zajednici zahtijeva strukturne promjene. To se osobito primjenjuje na deinstitucionalizaciju u svim oblicima.

42. Države potpisnice imaju trenutačnu obvezu pokretanja strateškog planiranja, uz prikladne vremenske okvire i određivanje resursa, na temelju bliskog savjetovanja s organizacijama koje zastupaju osobe s invaliditetom koje se temelji na poštovanju, kako bi se institucionalizirani oblici skrbi zamijenili uslugama za potporu neovisnom življenju. Diskrecijski prostor država potpisnica povezan je s programskom provedbom, ali ne s pitanjem zamjene. Države potpisnice trebaju razvijati prijelazne planove na temelju izravnog savjetovanja s osobama s invaliditetom, putem svojih predstavničkih organizacija, kako bi zajamčile potpunu uključenost osoba s invaliditetom u zajednicu.
43. Kada država potpisnica želi uvesti retroaktivne mjere s obzirom na članak 19., primjerice, kao odgovor na gospodarsku ili financijsku krizu, država je obvezna pokazati da su takve mjere privremene, potrebne i nediskriminirajuće te da poštuju svoje temeljne obveze⁷.
44. Obveza postupnog ostvarenja također podrazumijeva pretpostavku protiv retroaktivnih mjera u uživanju gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava. Takve mjere onemogućuju osobama s invaliditetom da u potpunosti uživaju pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Posljedično, retroaktivne mjere predstavljaju povredu članka 19.
45. Državama potpiscicama zabranjeno je poduzimanje retroaktivnih mjera u pogledu najmanjih temeljnih obveza prava na neovisno življenje unutar zajednice, kako je navedeno u ovom općem komentaru.
46. Države potpisnice imaju trenutačnu obvezu suzbijanja diskriminacije pojedinaca ili skupina osoba s invaliditetom i dužne su zajamčiti njihovo jednako pravo na neovisno življenje i sudjelovanje u zajednici. Zbog toga države potpisnice moraju ili staviti izvan snage ili provesti reformu politika, zakona i praksi kojima se osobe s invaliditetom sprječava da, primjerice, odaberu svoje mjesto boravišta, osiguraju pristupačno i dostupno stanovanje, unajmljivanje smještaja ili pristupaju takvih općim osnovnim sadržajima, što bi bilo potrebno za njihovu neovisnost. Obveza pružanja razumne prilagodbe (čl. 5. st. 3.) također ne podliježe postupnom ostvarenju.

A. Obveza poštovanja

47. Obvezom poštovanja od država potpisnica zahtijeva se da se suzdrže od toga da izravno ili neizravno ometaju ili na bilo koji način ograničavaju pojedinačno ostvarenje prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Države potpisnice ne bi trebale bilo kome ograničavati ili uskratiti pristup neovisnom življenju u zajednici, uključujući putem zakona kojima se izravno ili neizravno ograničavaju mogućnosti osoba s invaliditetom da odaberu svoje

⁶ Vidjeti Odbor o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, opći komentar br. 3, st. 2.

⁷ Dopis od 16. svibnja 2012. koji je predsjedatelj Odbora za gospodarska, socijalna i kulturna prava uputio državama potpiscicama Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, dostupan na poveznici http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCESCR%2fSUS%2f6395&Lang=en.

mjesto življenja ili gdje, kako ili s kim će živjeti, niti bi im trebale uskratiti ili ograničavati autonomiju. Države potpisnice trebale bi provesti reformu zakona kojima se sprječava ostvarenje prava utvrđenih člankom 19.

48. Ovom se obvezom od država potpisnice također zahtijeva da stave van snage i ne provode zakone, politike i strukture kojima se održavaju i stvaraju prepreke u pristupu uslugama potpore, kao i općim sadržajima i uslugama. Ovo također podrazumijeva obvezu oslobođenja svih pojedinaca koji su protiv svoje volje stavljeni u službe za mentalno zdravlje ili druge oblike uskraćivanja slobode s obzirom na invaliditet. Nadalje, obuhvaća zabranu svih oblika skrbnništva i obvezu zamjene sustava zamjenskog donošenja odluka alternativnim rješenjima kojima se pruža potpora donošenju odluka.
49. Poštovanje prava osoba s invaliditetom u skladu s člankom 19. znači da države potpisnice moraju postupno ukinuti institucionalizaciju. Države potpisnice ne smiju graditi nove ustanove niti renovirati stare ustanove izuzev provedbe najhitnijih mjera potrebnih za osiguranje fizičke sigurnosti stanara. Ustanove se ne smiju proširivati, novi stanari ne smiju ulaziti nakon što drugi odu i ne bi se trebali uspostavljati „satelitski” oblici uređenja življenja koji se proširuju izvan ustanova, odnosno oni koji izgledaju kao samostalni oblici življenja (stanovi ili obiteljske kuće), ali se temelje na ustanovama.

B. Obveza zaštite

50. Obvezom zaštite od država potpisnica zahtijeva se da poduzmu mjere kako bi spriječile članove obitelji i treće strane da izravno ili neizravno ometaju uživanje prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu. Obveza zaštite zahtijeva od država potpisnica da donesu i provode zakone i politike kojima se zabranjuje postupanje članova obitelji i trećih strana, pružatelja usluga, vlasnika zemljišta ili pružatelja općih usluga kojim se onemogućuje potpuno uživanje prava na uključenost i neovisan život u zajednici.
51. Države potpisnice trebale bi zajamčiti da se javna ili privatna sredstva ne troše na održavanje, renoviranje, uspostavu zgrada ili stvaranje bilo kojeg oblika ustanove ili institucionalizacije. Nadalje, države potpisnice moraju zajamčiti da se privatne ustanove ne osnivaju pod krinkom „življenja u zajednici”.
52. Potpora se uvijek treba temeljiti na pojedinačnim zahtjevima, a ne na interesima pružatelja usluga. Države potpisnice trebale bi uspostaviti mehanizme za nadzor pružatelja usluga, donositi mjere kojima se osobe s invaliditetom štite od skrivanja u obitelji ili izolacije u ustanovama, a djeca se štite od napuštanja ili institucionalizacije na temelju invaliditeta, te uspostaviti prikladne mehanizme za otkrivanje situacija nasilja nad osobama s invaliditetom koje vrše treće strane. Države potpisnice također trebaju sprječavati da ravnatelji i/ili voditelji stambenih ustanova postaju skrbnici nad štitičenicima.
53. Obveza zaštite također obuhvaća zabranu diskriminacijskih praksi, kao što su isključenje pojedinaca ili skupina od pružanja određenih usluga. Države potpisnice trebaju zabraniti trećim stranama i spriječiti ih da nameću praktične ili postupovne prepreke neovisnom življenju i uključenosti u zajednici, primjerice, na način da zajamče da su pružene usluge sukladne s neovisnim življenjem u zajednici i da osobama s invaliditetom nije uskraćena mogućnost da unajmljuju nekretnine i da ne budu u nepovoljnom položaju

na tržištu nekretnina. Opće usluge u zajednici dostupne javnosti, kao što su knjižnice, bazeni, javni parkovi/prostori, trgovine, poštanski uredi i kina, moraju biti pristupačni i odgovarati na zahtjeve osoba s invaliditetom, kako je utvrđeno u općem komentaru Odbora br. 2 (2014.) o pristupačnosti.

C. Obveza ispunjavanja

54. Obvezom ispunjavanja od država potpisnice se zahtijeva da promiču, olakšavaju i pružaju prikladne zakonodavne, administrativne, proračunske, pravosudne, programske, promidžbene i ostale mjere kako bi se zajamčilo potpuno ispunjenje prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu, kako je utvrđeno u Konvenciji. Obvezom ispunjenja također se zahtijeva od država potpisnica da poduzimaju mjere za iskorjenjivanje prepreka za potpuno ostvarenje prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu, kao što su nepristupačni stambeni prostori, ograničeni pristup uslugama potpore za invaliditet, nepristupačni sadržaji, nepristupačnost roba i usluga u zajednici te predrasude protiv osoba s invaliditetom.
55. Države potpisnice trebaju osnaživati članove obitelji da pružaju potporu članovima obitelji s invaliditetom u ostvarenju njihova prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu.
56. Prilikom provedbe zakonodavstva, politika i programa države potpisnice moraju se usko savjetovati i aktivno uključivati široki raspon osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija u svim aspektima koji se odnose na neovisno življenje u zajednici, osobito prilikom razvoja usluga potpore i ulaganja sredstava u usluge potpore unutar zajednice.
57. Države potpisnice trebaju donijeti strategiju i konkretni plan djelovanja za deinstitucionalizaciju. Trebaju obuhvaćati obveza provedbe strukturnih reformi, poboljšanja pristupačnosti za osobe s invaliditetom unutar zajednice i podizanja razine osviještenosti među članovima društva u pogledu uključenosti osoba s invaliditetom unutar zajednice.
58. Deinstitucionalizacija također zahtijeva sustavnu preobrazbu, što obuhvaća zatvaranje ustanova i uklanjanje propisa o institucionalizaciji u okviru sveobuhvatne strategije, kao i uspostavu širokog raspona usluga potpore prilagođenih pojedincu, uključujući individualizirane planove za prijelaz s proračunima i rokovima, kao i uključive usluge potpore. Prema tome, potreban je koordinirani pristup više državnih institucija kojim se jamče reforme, proračuni i prikladne promjene u stavovima na svim razinama i sektorima vlade, uključujući lokalna tijela vlasti.
59. Programi i prava na potporu neovisnom življenju u zajednici moraju obuhvaćati troškove povezane s invaliditetom. Nadalje, osiguranje dostupnosti dostatnog broja pristupačnih i cjenovno dostupnih stambenih jedinica ključno je za deinstitucionalizaciju, uključujući stanovanje za obitelji. Također je važno da pristup stanovanju nije uvjetovan zahtjevima kojima se smanjuje autonomija i neovisnost osoba s invaliditetom. Zgrade i prostori otvoreni javnosti i svi oblici prijevoza moraju biti osmišljeni na način da su uzeti u obzir zahtjevi svih osoba s invaliditetom. Države potpisnice moraju poduzimati osmišljene i neposredne korake za raspodjelu sredstava za financiranje prema ostvarenju

prava osoba s invaliditetom na neovisno življenje u zajednici.

60. Usluge potpore za invaliditet moraju biti dostupne, pristupačne, cjenovno dostupne, prihvatljive i prilagodljive svim osobama s invaliditetom te moraju biti osjetljive na različite životne uvjete, kao što su pojedinačni i obiteljski prihodi, i pojedinačne okolnosti, kao što su spol, dob, nacionalno ili etničko podrijetlo te jezični, vjerski, spolni i/ili rodni identitet. Modelom ljudskih prava invaliditeta nije dopušteno isključivanje osoba s invaliditetom zbog bilo kojih razloga, uključujući vrstu i količinu potrebnih usluga potpore. Usluge potpore, uključujući osobnu asistenciju, ne bi se trebale dijeliti s drugima, osim ako se to temelji na odluci donesenoj na temelju slobodne i informirane privole.
61. Države potpisnice dužne su uključiti sljedeće elemente u kriterije prihvatljivosti za pristup potpori: ocjena bi se trebala temeljiti na pristupu invaliditetu koji se temelji na ljudskim pravima; trebaju se usredotočiti na potrebe osobe koje postoje zbog prepreka unutar društva, a ne zbog oštećenja; uzeti u obzir i poštovati volju i preferencije osobe; te zajamčiti potpuno sudjelovanje osoba s invaliditetom u postupku donošenja odluka.
62. Novčana pomoć, kao što su naknade za invaliditet, predstavlja jedan od načina na koji države potpisnice pružaju potporu osobama s invaliditetom sukladno člancima 19. i 28. Konvencije. Takva novčana pomoć često priznaje rashode povezane s invaliditetom i omogućuju potpunu uključenost osoba s invaliditetom u zajednicu. Novčana pomoć također pomaže u suzbijanju situacija siromaštva i ekstremnog siromaštva s kojima se mogu suočavati osobe s invaliditetom. Države potpisnice ne smiju pridonositi teškoćama s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom na način da smanjuju njihove prihode u vremenima gospodarske ili financijske krize putem mjera štednje koje su nedosljedne s normama u pogledu ljudskih prava utvrđenima u prethodnom stavku 38.
63. Potpora za osobe s invaliditetom treba se ocjenjivati primjenom pojedinačno prilagođenog pristupa i prilagoditi specifičnim aktivnostima i stvarnim preprekama uključenosti u zajednicu s kojima se suočene osobe s invaliditetom. Ocjenom se treba uzeti u obzir činjenica da osobe s invaliditetom zahtijevaju pristup kako bi sudjelovale u aktivnostima koji se mijenja s vremenom. Države potpisnice trebaju zajamčiti da se pri prilagođavanju potpore potrebama korisnika, uključujući novčanu pomoć/osobne proračune, uzmu u obzir i riješe izazovi s kojima se suočene osobe s invaliditetom kada žive u ruralnim i/ili urbanim područjima.
64. Države potpisnice trebaju pružati i širiti pravodobne, ažurne i točne informacije neophodne za donošenje informiranih odluka o izborima za neovisno življenje i uslugama potpore u zajednici. Te bi informacije trebale biti navedenima u dostupnim formatima, uključujući Brailleovo pismo, znakovni jezik, taktilni i lako čitljivi format te augmentativne i alternativne načine komunikacije.
65. Države trebaju zajamčiti da je osoblje koje radi ili će uskoro raditi u službama povezanim s invaliditetom, uključujući zaposleno osoblje, donositelje odluka

i javne službenike koji nadziru službe za osobe s invaliditetom, prikladno osposobljeno u području neovisnog življenja unutar zajednice, u teoriji i u praksi. Države također trebaju utvrditi kriterije, u skladu s člankom 19., koji se odnose na subjekte koji podnose zahtjev za dozvolu za pružanje socijalne potpore za osobe s invaliditetom kako bi mogle živjeti u zajednici, i ocjenjivati način na koji obavljaju svoje obveze. Države potpisnice također moraju zajamčiti da međunarodna suradnja u skladu s člankom 32. Konvencije te provedena ulaganja i projekti ne doprinose daljnjem postojanju prepreka neovisnom življenju unutar zajednice, nego da iskorjenjuju prepreke i pružaju potporu provedbi prava na neovisno življenje i uključenost u zajednici. Nakon katastrofa važno je spriječiti ponovnu izgradnju prepreka, kao element provedbe članka 11. Konvencije.

66. Države potpisnice moraju zajamčiti pristup pravosuđu i pružati pravnu pomoć i prikladne pravne savjete, pravne lijekove i potporu, uključujući putem razumnog ostvarivanja postupovnih prava za osobe s invaliditetom koje nastoje ostvariti svoje pravo na neovisno življenje u zajednici.
67. Države potpisnice trebaju pružati prikladne usluge potpore obiteljskim njegovateljima, kako bi oni mogli pružati potporu svojem djetetu ili rođaku u neovisnom življenju u zajednici. Ova potpora treba obuhvaćati usluge skrbi u slučaju osustva osoba koje inače imaju ulogu njegovatelja, usluge skrbi o djeci i ostale usluge kojima se pruža potpora roditeljima. Financijska potpora također je ključna za obiteljske njegovatelje, koji često žive u ekstremnom siromaštvu bez mogućnosti pristupa tržištu rada. Države potpisnice također trebaju pružati socijalnu potporu obiteljima i poticati razvoj usluga savjetovanja, krugova potpore i ostale prikladne mogućnosti potpore.
68. Države potpisnice moraju redovno provoditi ispitivanja i ostale oblike analize kojima se pružaju podaci o fizičkim, komunikacijskim, okolišnim i infrastrukturnim preprekama i preprekama u pogledu stavova s kojima su se susrele osobe s invaliditetom i zahtjevi o provedbi neovisnog življenja u zajednici.

IV. Odnos s ostalim odredbama Konvencije

69. Pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu međusobno je povezano s uživanjem ostalih ljudskih prava predviđenih Konvencijom. Ono je također više od zbroja tih prava, jer se njime potvrđuje da se sva prava trebaju ostvarivati i uživati u zajednici u kojoj osoba želi živjeti i koja je jedina zajednica u kojoj se može ostvariti slobodan i potpuni razvoj osobnosti te osobe.
70. Savjetovanja s i aktivno sudjelovanje osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija (čl. 4. st. 3.) ključni su za donošenje svih planova i strategija, kao i za praćenje i nadzor prilikom provedbe prava na neovisno življenje u zajednici. Donositelji odluka na svim razinama moraju aktivno uključiti i savjetovati se sa čitavim rasponom osoba s invaliditetom, uključujući organizacije žena s invaliditetom, starijih osoba s invaliditetom, djece s teškoćama u razvoju, osoba s psihosocijalnim teškoćama i osoba s intelektualnim teškoćama.

71. Zabrana diskriminacije (čl. st. 5.) u pogledu neovisnog življenja i uključenosti u zajednicu važna je u pogledu pristupanja i primanja usluga potpore. Države potpisnice trebaju definirati kriterije prihvatljivosti i postupke za pristup uslugama potpore na nediskriminirajući način, nepristrano i uz usmjerenost na potrebe osobe, a ne na oštećenje, u skladu s pristupom sukladnim s ljudskim pravima. Uspostava usluga potpore za osobe s invaliditetom u određenim okolnostima osoba s invaliditetom i u skladu s njihovim potrebama, kao što su usluge za djecu, studente, zaposlenike i starije osobe s invaliditetom, ne bi se trebala smatrati diskriminirajućom povredom Konvencije, nego pravednom i zakonski dostupnom pozitivnom diskriminacijom. Osobe s invaliditetom koje se suočavaju s diskriminacijom u skladu s člankom 19. moraju raspolagati učinkovitim i pristupačnim pravnim lijekovima.
72. Žene i djevojke s invaliditetom (čl. 6.) često su u većoj mjeri isključene i izolirane i suočavaju se s više ograničenja u smislu njihova mjesta boravišta, kao i uređenja življenja zbog paternalističkih stereotipa i patrijarhalnih društvenih obrazaca koji dovode do diskriminacije žena u društvu. Žene i djevojke s invaliditetom također se često suočavaju s rodnom, višestrukom i interseksijskom diskriminacijom, većim rizikom od institucionalizacije i nasilja, uključujući spolno nasilje, zlostavljanje i uznemiravanje⁸. Države potpisnice moraju pružati pristupačne ili besplatne pravne lijekove i usluge potpore za žrtve nasilja i zlostavljanja. Žene s invaliditetom koje su suočene s nasiljem u obitelji često u većoj mjeri ekonomski, fizički ili emocionalno ovisne o svojim zlostavljačima, koji često vrše funkciju pružatelja skrbi, što predstavlja situaciju koja sprječava žene s invaliditetom da napuste odnose u kojima trpe zlostavljanje i dovodi do daljnje društvene izolacije. Prema tome, prilikom provedbe prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu potrebno je pridati osobitu pozornost rodnoj jednakosti, iskorjenjivanju rodno uvjetovane diskriminacije i patrijarhalnih društvenih obrazaca.
73. Kulturne norme i vrijednosti mogu štetno ograničavati izbore i kontrolu žena i djevojaka s invaliditetom u pogledu njihovih uređenja življenja, ograničavati njihovu autonomiju, prisiliti ih da žive u određenim uređenjima življenja, da zanemaruju svoje potrebe i ispunjavaju potrebe drugih i preuzimaju određene uloge unutar obitelji⁹. Države potpisnice trebaju poduzimati mjere suzbijanja diskriminacije i prepreka za žene u pristupu socijalnim uslugama i potpori te zajamčiti da se u različitim politikama, programima i strategijama o pristupu socijalnim uslugama i potpori uzima u obzir jednakost žena i muškaraca.
74. Države potpisnice također trebaju zajamčiti da se mjerama usmjerenim na razvoj, osnaživanje i napredak žena i djevojaka s invaliditetom (čl. 6. st. 2.) nastoje riješiti rodno uvjetovane nejednakosti u pristupu potpori i socijalnoj zaštiti. Države potpisnice trebaju donijeti prikladne mjere poticanja ravnoteže između poslovnog i privatnog života (sredstva, vrijeme, usluge) kojima se pruža potpora osobama s invaliditetom u (ponovnom) pristupu otvorenom tržištu rada i zajamčiti jednaka prava i odgovornosti između žena i muškaraca u svrhu ispunjavanja roditeljskih odgovornosti¹⁰. Države potpisnice također

⁸ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3 (2016.) o ženama i djevojkama s invaliditetom.

⁹ *Ibid.*, st. 8., 18., 29. i 55.

¹⁰ Vidjeti Odbor za uklanjanje diskriminacije žena, opći komentar br. 21 (1994.) o jednakosti u bračnim i obiteljskim odnosima.

su dužne zajamčiti da su skloništa za žrtve rodno uvjetovanog nasilja u potpunosti pristupačne ženama i djevojkama s invaliditetom.

75. Postojanje prikladnih i dobno osjetljivih usluga potpore za djevojke i dječake s invaliditetom od ključne je važnosti kako bi mogli jednako uživati svoja ljudska prava (čl. 7.). Poštovanje sposobnosti djece s teškoćama u razvoju koje se mijenjaju i pružanje potpore toj djeci u sudjelovanju u donošenju odabira koji imaju učinak na njih od ključne su važnosti. Također je važno pružati potporu, informacije i smjernice obiteljima (čl. 23.) radi sprječavanja institucionalizacije djece s teškoćama u razvoju te radi donošenja uključivih politika o posvajanju radi osiguranja jednakih mogućnosti za djecu s teškoćama u razvoju.
76. Kada je riječ o socijalnim interakcijama i odnosima s vršnjacima, tinejdžeri će možda radije birati osobnu asistenciju ili profesionalne tumače znakovnog jezika nego neformalnu potporu koju pruža njihova rodbina. Države potpisnice trebaju uspostaviti inovativne oblike potpore i pristupačne usluge za djecu i adolescente s invaliditetom putem osobnog kontakta ili putem njihovih organizacija. Djeca s teškoćama u razvoju mogu imati potrebu za potporom u bavljenju sportom ili aktivnostima u zajednici s ostalom djecom njihove dobi. Adolescentima s invaliditetom treba biti omogućeno da provode vrijeme i sudjeluju u aktivnostima u slobodno vrijeme sa svojim vršnjacima. Države potpisnice moraju pružati uređaje i tehnologije za pružanje pomoći koji mogu olakšati uključivanje adolescenata s invaliditetom u mreže njihovih vršnjaka. Nadalje, usluge kojima se olakšava prijelaz mladih osoba u odraslu dob, uključujući potporu pri iseljavanju iz obiteljskog doma, početak rada i nastavak obrazovanja na višem stupnju, od ključne su važnosti u pružanju potpore neovisnom življenju.
77. Budući da se članak 19. u suštini odnosi na preobrazbu zajednica, podizanje razine osviještenosti (čl. 8.) ključno je za stvaranje otvorenih, omogućujućih i uključivih zajednica. Stereotipi, diskriminacija osoba s invaliditetom i zablude koje sprječavaju osobe s invaliditetom da neovisno žive moraju se iskorijeniti i mora se promicati pozitivan dojam o tim osobama i njihovom doprinosu društvu. Podizanje razine osviještenosti potrebno je pružati nadležnim tijelima, javnim službenicima, stručnjacima, medijima, općoj javnosti te osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima. Sve aktivnosti podizanja razine osviještenosti trebaju se provoditi u uskoj suradnji s osobama s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija.
78. Prava predviđena člankom 19. povezana su s obvezama država potpisnice povezanim s pristupačnošću (čl. 9.) jer je opća pristupačnost čitave izgrađene okoline, prijevoza, informacija i komunikacija i povezanih sadržaja i usluga otvorenih javnosti u zajednici preduvjet za neovisno življenje u zajednici. Člankom 9. utvrđena je obveza identifikacije i uklanjanja prepreka u zgradama otvorenim javnosti, kao što su preispitivanje zakona o građevinskom i urbanističkom planiranju, uključivanje normi univerzalnoga dizajna u različite sektore i uspostava normi pristupačnosti za stanovanje.
79. Države potpisnice moraju unaprijed uzeti u obzir obvezu pružanja usluga potpore osobama s invaliditetom u svim aktivnostima upravljanja rizikom od

katastrofa (čl. 11.) i osigurati da nisu zanemarene ili zaboravljene. Također je važno da se prepreke ne grade ponovno nakon situacija oružanog sukoba, humanitarnih kriza ili pojave prirodnih katastrofa. Postupcima ponovne izgradnje mora se zajamčiti potpuna pristupačnost za neovisno življenje u zajednici za osobe s invaliditetom.

80. Jednakim postupanjem pred zakonom (čl. 12.) jamči se da sve osobe s invaliditetom imaju pravo na ostvarenje svoje potpune poslovne sposobnosti i stoga imaju jednako pravo ostvarenja izbora i kontrole nad vlastitim životima na način da biraju gdje, s kime i kako žele živjeti i da primaju potporu u skladu sa svojom voljom i preferencijama. U svrhu potpunog ostvarenja prijelaza na potpomognuto donošenje odluka i ostvarenja prava utvrđenih člankom 12., od ključne je važnosti da osobe s invaliditetom imaju mogućnost razvoja i izražavanja svojih želja i preferencija kako bi ostvarivale svoju poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i ostale osobe. U tu svrhu moraju biti dijelom zajednice. Nadalje, potpora u ostvarivanju poslovne sposobnosti treba se pružati primjenom pristupa koji se temelji na zajednici, čime se poštuju želje i preferencije pojedinaca s invaliditetom.
81. Pristup pravosuđu, kako je utvrđen člankom 13., od temeljne je važnosti za osiguranje potpunog uživanja prava na neovisno življenje u zajednici. Države potpisnice moraju zajamčiti da sve osobe s invaliditetom imaju poslovnu sposobnost i pravo pokrenuti postupak pred sudovima. Nadalje, države potpisnice moraju zajamčiti da se može podnijeti žalba protiv svih odluka koje se odnose na neovisno življenje u zajednici. Potpora za omogućivanje neovisnog življenja u zajednici mora biti provediva kao pravo te pravo na naknadu. Kako bi se osiguralo jednak i učinkovit pristup pravosuđu i temeljno pravo na pravnu pomoć, podrška te proceduralne i dobno odgovarajuće prilagodbe su ključne.
82. Prisilna institucionalizacija na temelju oštećenja ili povezanih okolnosti, kao što je pretpostavljena „opasnost” ili ostali čimbenici, kako ih je naveo Odbor u svojim smjernicama o članku 14., često su uzrokovani ili povećani manjkom usluga potpore za pojedinačni oblik invaliditeta. Prema tome, provedbom članka 19. u konačnici će se spriječiti povreda članka 14.
83. Od najveće je važnosti zajamčiti da usluge potpore ne ostavljaju prostor za potencijalno zlostavljanje ili iskorištavanje osoba s invaliditetom ili svakog oblika nasilja nad njima (čl. 16.). Praćenje, pravni lijekovi i pravna pomoć osjetljivi na invaliditet, rod i dob moraju biti dostupni za sve osobe s invaliditetom koje koriste usluge propisane člankom 19., a koje se mogu suočavati sa zlostavljanjem, nasiljem i iskorištavanjem. Budući da ustanove često izoliraju svoje štíćenike od ostatke zajednice, institucionalizirane žene i djevojke s invaliditetom dodatno su izložene rodno uvjetovanom nasilju, uključujući prisilnu sterilizaciju, seksualno i fizičko zlostavljanje, emocionalno zlostavljanje i daljnju izolaciju. Također se suočavaju s povećanim preprekama za prijavu takvog nasilja. Od ključne je važnosti da države uključe ova pitanja u svoje praćenje ustanova i da zajamče pristup pravnoj zaštiti za žene s invaliditetom koje su izložene rodno uvjetovanom nasilju u ustanovama.
84. Bez potpore za osobnu mobilnost (čl. 20.), prepreke za neovisno življenje u

zajednici i dalje postoje za brojne osobe s invaliditetom. Pružanje cjenovno pristupačnih i dostupnih kvalitetnih pomagala za pokretljivost, pomoćnih tehnologija i oblika asistencije za življenje i posrednika, kako je utvrđeno člankom 20., preduvjet je za potpuno uključivanje i sudjelovanje osoba s invaliditetom u njihovim zajednicama.

85. Osobe s invaliditetom imaju pravo na pristup svim javnim informacijama u pristupačnim formatima te tražiti, primiti i izražavati informacije i ideje na jednakoj osnovi kao i drugi (čl. 21.). Komunikacija se može pružati u oblicima i formatima prema njihovom izboru, uključujući Brailleovo pismo, znakovni jezik, taktilne i lako čitljive formate te alternativne načine, sredstva i formate komunikacije. Važno je da se komunikacija i informacije provode u oba smjera i da su usluge i sadržaji dostupni pojedincima koji koriste druge načine komunikacije. Od osobite je važnosti da informacije o uslugama potpore i sustavima socijalne zaštite, uključujući mehanizme povezane s invaliditetom, budu pristupačne i dostupne iz različitih izvora kako bi osobe s invaliditetom mogle donijeti u potpunosti informirane odluke i odabire o tome gdje će, s kime i kako živjeti i koja vrsta usluga je najprikladnija za njih. Također je od ključne važnosti da mehanizmi kojima se pružaju povratne informacije i prigovori budu pristupačni u pogledu komunikacije.
86. Države potpisnice trebaju zajamčiti da su prilikom pružanja usluga potpore u skladu s člankom 19. privatnost, obitelj, dom, prepiska i čast osoba s invaliditetom zaštićeni od nezakonitog uplitanja (čl. 22.). U slučaju nezakonitog uplitanja, moraju biti dostupni praćenje, pravni lijekovi i pravna pomoć osjetljivi na invaliditet, rod i dob za sve osobe s invaliditetom koje koriste usluge potpore.
87. Pravo na neovisno življenje u zajednici usko je povezano s pravom na obitelj za djecu i roditelje s invaliditetom (čl. 23.). Nepostojanje potpore i usluga koji se temelje na zajednici može stvoriti financijske pritiske i ograničenja za obitelj osoba s invaliditetom; prava utvrđena člankom 23. ključna su kako bi se spriječilo odvajanje djece od njihovih obitelji i njihova institucionalizacija, kao i za pružanje potpore obiteljima pri življenju u zajednici. Prava su jednako važna kako bi se zajamčilo da se djeca ne odvede od svojih roditelja zbog invaliditeta roditelja. Države potpisnice trebaju pružati informacije, smjernice i potporu obiteljima u ostvarenju prava djece i promicanju uključivosti i sudjelovanja u zajednici.
88. Neovisno življenje i uključenost u zajednicu neodvojivo su povezane s uključivim obrazovanjem (čl. 24.) i zahtijevaju priznavanje prava osoba s invaliditetom na neovisno življenje i uživanje uključenosti i sudjelovanja u zajednici¹¹. Uključivanje osoba s invaliditetom u opće obrazovne sustave dovodi do daljnjeg uključivanja osoba s invaliditetom u zajednicu. Deinstitutionalizacija također podrazumijeva uvođenje uključivog obrazovanja. Države potpisnice trebaju uzeti u obzir ulogu koju će ostvarivanje prava na uključivo obrazovanje imati u jačanju snaga, vještina i kompetencija potrebnih kako bi sve osobe s invaliditetom mogle uživati svoje zajednice, ostvariti koristi od njih i doprinijeti zajednicama.

¹¹ Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje.

89. Opći zdravstveni sadržaji i usluge (čl. 25.) moraju biti dostupni, pristupačni, prilagodljivi i prihvatljivi za osobe s invaliditetom u njihovim zajednicama, uključujući potporu koja je potrebna nekim osobama s invaliditetom (primjerice, osobama sa složenim komunikacijskim zahtjevima, psihosocijalnim teškoćama ili intelektualnim teškoćama i/ili gluhim osobama) tijekom boravka u bolnici, operacija i medicinskih savjetovanja. Pružanje usluga medicinskih sestara, fizioterapeuta, psihijatarata ili psihologa, u bolnicama i kod kuće, dio je zdravstvene skrbi i ne bi se trebalo smatrati da predstavlja ispunjenje obveze države potpisnice u skladu s člankom 19., nego u skladu s člankom 25.
90. Neovisno življenje u zajednici, osposobljavanje i rehabilitacija (čl. 26.) međusobno su povezani. Zaneke osobe s invaliditetom sudjelovanje u uslugama rehabilitacije nije moguće ako ne primaju dostatnu individualiziranu potporu. Svrha rehabilitacije istovremeno je omogućiti osobama s invaliditetom da u potpunosti i učinkovito sudjeluju u zajednici. Osposobljavanje i rehabilitacija osobe s invaliditetom uvijek se moraju provoditi uz njezinu informiranu privolu. Osposobljavanje i rehabilitacija prvenstveno su relevantni u pogledu obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva i socijalnih pitanja.
91. Postojanje usluga potpore prilagođenih pojedincu, uključujući osobnu asistenciju, često predstavlja preduvjet za učinkovito uživanje prava na rad i zapošljavanje (čl. 27.). Nadalje, osobe s invaliditetom također trebaju postati poslodavci, voditelji ili osposobljavatelji u uslugama potpore za pojedini oblik invaliditeta. To znači da će se provedbom članka 19. pomoći u postupnom ukidanju zaštićenog zapošljavanja.
92. Kako bi se zajamčilo da osobe s invaliditetom uživaju prikladni životni standard (čl. 28.), države potpisnice trebaju među ostalim pružati pristup uslugama potpore koje im omogućuju neovisno življenje. Prema tome, postoji obveza država potpisnice da zajamče pristup prikladnim i pristupačnim uslugama, uređajima i ostalim oblicima asistencije za zahtjeve povezane s oštećenjima, osobito za osobe s invaliditetom koje žive u siromaštvu. Nadalje, potreban je pristup programima javnog i subvencioniranog stanovanja u zajednici. Ako se od osoba s invaliditetom zahtijeva da same plaćaju troškove povezane s invaliditetom, to se smatra protivnim Konvenciji.
93. Kako bi utjecale na i sudjelovale u odlukama koje utječu na razvoj njihove zajednice, sve osobe s invaliditetom trebale bi uživati i ostvarivati svoja prava na sudjelovanje u političkom i javnom životu (čl. 29.) osobno ili putem svojih organizacija. Prikladna potpora može pružati vrijednu pomoć osobama s invaliditetu u ostvarivanju njihova prava na glasanje, sudjelovanje u političkom životu i vođenje javnih poslova. Važno je zajamčiti da pomoćnici ili drugo osoblje koje pruža potporu ne ograničava i ne zloupotrebljava izbore osoba s invaliditetom u ostvarivanju njihovih prava na glasanje.
94. Kulturni život, rekreacija, slobodno vrijeme i sport (čl. 30.) važne su dimenzije života u zajednici u kojoj se uključivost može nastojati ostvariti i postići, primjerice na način da se zajamči da su događanja, aktivnosti i sadržaji pristupačni osobama s invaliditetom i da su uključivi. Osobni asistenti, vodiči, čitači i profesionalni tumači znakovnog i taktilnog jezika

među ostalima doprinose uključivom životu u zajednici u skladu s voljom i preferencijama osoba s invaliditetom. Važno je da se korištenje potpore u bilo kojem obliku smatra dijelom troškova povezanih s invaliditetom jer takve usluge potpore pomažu u poticanju uključivosti u zajednici i neovisnog življenja. Od pomoćnika potrebnih za sudjelovanje u kulturnim aktivnostima i aktivnostima za slobodno vrijeme ne bi se trebalo tražiti da plaćaju ulaznice. Ne bi trebala postojati ograničenja o tome kada se, gdje i za kakve vrste aktivnosti asistencija može koristiti, na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

95. Podaci i informacije moraju biti sustavno raščlanjeni (čl. 31.) po vrsti invaliditeta u svim sektorima, uključujući u pogledu stanovanja, uređenja življenja i sustava socijalne zaštite, kao i pristupa neovisnom življenju te potpori i uslugama. Informacije trebaju omogućiti provedbu redovnih analiza o napretku deinstitucionalizacije i prelaska na usluge potpore u zajednici. Važno je da pokazatelji odražavaju određene okolnosti u svakoj državi potpisnici.
96. Međunarodna suradnja (čl. 32.) mora se provoditi na način da je zajamčeno da se vanjska pomoć ulaže u usluge potpore u lokalnim zajednicama kojima se poštuju volja i preferencije osoba s invaliditetom i potiče njihovo pravo da odabiru gdje će, s kim i na koji način živjeti, u skladu s člankom 19. Nije prihvatljivo ulaganje novca dobivenog u okviru međunarodne suradnje u razvoj novih ustanova ili mjesta zatvaranja ili institucionalnih modela skrbi jer to dovodi do segregacije i izolacije osoba s invaliditetom.

V. Provedba na nacionalnoj razini

97. Odbor primjećuje da se države potpisnice prilikom provedbe prava na neovisno življenje i uključenost u zajednici mogu suočavati s izazovima na nacionalnoj razini. Međutim, u skladu s prethodno navedenim normativnim sadržajem i obvezama države potpisnice trebaju poduzimati daljnje korake kako bi zajamčile potpunu provedbu članka 19. Konvencije:
 - (a) staviti izvan snage sve zakone kojima se osobe s invaliditetom, neovisno o oštećenju, sprječava da odabiru gdje će i s kime te kako živjeti, uključujući pravo na to da se ne zatvaraju na temelju bilo kojeg oblika invaliditeta;
 - (b) donositi i provoditi zakone, norme i ostale mjere kojima se lokalne zajednice i okolina, uključujući i informacije i komunikacija, čine pristupačnima svim osobama s invaliditetom;
 - (c) zajamčiti da programi socijalne zaštite ispunjavaju zahtjeve širokog raspona osoba s invaliditetom na jednakoj osnovi s ostalima;
 - (d) umetnuti načelo univerzalnoga dizajna za fizički i virtualni prostor u politikama, zakonu, normama i ostalim mjerama, uključujući praćenje ostvarenja/provedbe obveza; preispitati građevinske zakone kako bi zajamčilo da su sukladni s načelima univerzalnoga dizajna i zakonodavnim smjernicama o izgradnji, kako je navedeno u općem komentaru Odbora br. 2;
 - (e) pružiti svim osobama s invaliditetom materijalna i postupovna prava na neovisno življenje unutar zajednice;

- (f) informirati osobe s invaliditetom o njihovom pravu na neovisno življenje i uključenost u zajednicu na načine da mogu razumjeti i pružati programe osnaživanja s ciljem pružanja potpore osobama s invaliditetom kako bi naučile kako ostvarivati svoja prava;
- (g) donijeti jasne i ciljne strategije za deinstitucionalizaciju, uz konkretne vremenske okvire i prikladne proračune, u svrhu uklanjanja svih oblika izolacije, segregacije i institucionalizacije osoba s invaliditetom; valja pridati osobitu pozornost osobama s invaliditetom s psihosocijalnim i/ili intelektualnim teškoćama i djeci s teškoćama u razvoju koja se trenutačno nalaze u ustanovama;
- (h) izrađivati programe podizanja razine osviještenosti u svrhu suzbijanja negativnih stavova i stereotipa o osobama s invaliditetom i osiguranja preobrazbe zajednice radi razvoja individualiziranih i pristupačnih osnovnih usluga;
- (i) zajamčiti sudjelovanje osoba s invaliditetom, osobno i putem njihovih predstavničkih organizacija, u preobrazbi usluga potpore i zajednica te u osmišljavanju i provedbi strategija deinstitucionalizacije;
- (j) osmišljavati sveobuhvatne politike i zakonodavne smjernice te dodjeljivati financijska sredstva za izgradnju cjenovno pristupačnih i dostupnih jedinica stanovanja, izgrađene okoline, javnih prostora i prometa, zajedno s prikladnim rokom za njihovu provedbu i sankcije koje su učinkovite, odvraćajuće i razmjerne prekršajima koje su počinila javna ili privatna tijela;
- (k) dodijeliti sredstva u svrhu razvoja prikladnih i dostatnih usluga potpore usmjerenih na osobu/utemeljenih na korisniku kojima upravljaju sami primatelji za sve osobe s invaliditetom, kao što su osobna asistencija, vodiči, čitači i profesionalno osposobljeni tumači znakovnog jezika i ostali tumači;
- (l) osmišljavati postupke nadmetanja za pružanje usluga potpore za osobe s invaliditetom koje žive samostalno u zajednici kojima se uzima u obzir normativni sadržaj članka 19.;
- (m) uspostaviti mehanizme za praćenje postojećih ustanova i usluga smještaja, strategija deinstitucionalizacije i provedbu neovisnog življenja unutar zajednice, uzimajući u obzir ulogu neovisnih okvira za praćenje;
- (n) provoditi praćenje i provedbu predviđene člankom 19. na temelju potpunog savjetovanja s i sudjelovanja osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija.

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 5. Jednakost i nediskriminacija

1. Države potpisnice prihvaćaju da su sve osobe jednake pred zakonom te imaju jednako pravo, bez ikakve diskriminacije, na zaštitu i dobrobit od zakona.
2. Države potpisnice će zabraniti bilo kakvu diskriminaciju na osnovi invaliditeta i osigurati će osobama s invaliditetom jednaku i učinkovitu zaštitu od diskriminacije.
3. Da bi promicale jednakost i ukinule diskriminaciju, države potpisnice će poduzeti sve primjerene korake za osiguravanje razumne prilagodbe.
4. Posebne mjere potrebne za ubrzavanje ili ostvarivanje de facto jednakosti osoba s invaliditetom neće se smatrati diskriminacijom prema odredbama ove Konvencije.

Opći komentar br. 6 (2018.) o jednakosti i nediskriminaciji

I. Uvod

1. Svrha ovog općeg komentara jest pojašnjavanje obveza država potpisnica u pogledu nediskriminacije i jednakosti, kako je utvrđeno člankom 5. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.
2. Odbor je zabrinut da zakoni i politike država potpisnica i dalje pristupaju invaliditetu primjenom humanitarnih i/ili zdravstvenih modela, unatoč nekompatibilnosti tih modela s Konvencijom. Ustrajnim korištenjem takvih paradigmi ne uzimaju se u obzir osobe s invaliditetom kao punopravni korisnici prava i kao nositelji prava. Nadalje, Odbor primjećuje da su naponi koje su države potpisnice uložile u uklanjanje prepreka u pogledu stava prema invaliditetu dosad bili nedostadni. Primjeri obuhvaćaju trajne i ponižavajuće stereotipe te stigmatu i predrasude prema osoba s invaliditetom, koje se smatra teretom za društvo. Od ključne je važnosti da osobe s invaliditetom putem svojih predstavničkih organizacija imaju središnju ulogu u razvoju reformi zakona i politika.
3. Širenje zakona protiv diskriminacije i okvira ljudskih prava dovelo je do proširene zaštite prava osoba s invaliditetom u brojnim državama potpisnicama. Unatoč tome zakoni i regulatorni okviri često su i dalje nesavršeni i nepotpuni ili neučinkoviti ili odražavaju nedostatno razumijevanje modela invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima. Brojnim nacionalnim zakonima i politikama nastavljaju se isključenost, izolacija i diskriminacija osoba s invaliditetom te nasilje nad osobama s invaliditetom. U njima se često ne uzima u obzir višestruka i interseksijska diskriminacija ili diskriminacija na temelju povezanosti; ne uzima se u obzir činjenica da uskraćivanje razumne prilagodbe predstavlja diskriminaciju; te ne sadrže učinkovite mehanizme zakonske pravne zaštite i naknade štete. Takva se prava i politike najčešće ne smatraju diskriminacijom koja se temelji na invaliditetu jer su obrazloženi tvrdnjom da služe za zaštitu ili skrb za osobe s invaliditetom ili da su u njihovu najboljem interesu.

II. Jednakost i nediskriminacija osoba s invaliditetom u međunarodnom pravu

4. Jednakost i nediskriminacija među temeljnim su načelima i pravima međunarodnog prava o ljudskim pravima. Budući da su međusobno povezani s ljudskim dostojanstvom, okosnica su svih ljudskih prava. U člancima 1. i 2. Opće deklaracije o ljudskim pravima utvrđeno je da su svi jednaki u dostojanstvu i pravima i osuđuje se diskriminacija na neiscrpnom broju osnova.
5. Jednakost i nediskriminacija predstavljaju srž svih ugovora o ljudskim pravima. Međunarodnim paktom o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima i Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom zabranjena je diskriminacija na brojnim osnovama, iz čega je proizašao članak 5. Konvencije. Svim tematskim

konvencijama Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima¹ želi se uspostaviti jednakost i ukloniti diskriminacija te sadrže odredbe o jednakosti i zabrani diskriminacije. Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom uzeta su u obzir iskustva koja pružaju ostale konvencije, a njezina načela o jednakosti i zabrani diskriminacije predstavljaju razvoj tradicije i pristupa Ujedinjenih naroda.

6. Izraz „dostojanstvo” pojavljuje se u Konvenciji češće nego u bilo kojoj drugoj konvenciji Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima. Naveden je u preambuli, u kojoj države potpisnice spominju Povelju Ujedinjenih naroda i načela utvrđena u njoj, kojom se priznaju urođeno dostojanstvo i vrijednost te jednaka i neotuđiva prava svih članova ljudske obitelji kao temelj slobode, pravde i mira u svijetu.
7. Jednakost i nediskriminacija predstavljaju okosnicu Konvencije i često se spominju u njezinim člancima, uz opetovano korištenje izraza „na ravnopravnoj osnovi s ostalima”, čime se sva materijalna prava iz Konvencije povezuju s načelom zabrane diskriminacije. Dostojanstvo, integritet i jednakost osobe uskraćeni su osobama sa stvarnim ili percipiranim oštećenjima. Diskriminacija se pojavljivala i nastavlja se pojavljivati, uključujući u brutalnim oblicima, kao što su sustavne sterilizacije te liječničke intervencije ili intervencije koje se temelje na hormonima provedene bez pristanka i/ili prisilno (npr. lobotomija ili Ashleyjev tretman), prisilno davanje lijekova i elektrošokovi, zatvaranje, sustavno ubijanje koje se naziva „eutanzijom”, prisilni i prinudni pobačaj, uskraćeni pristup zdravstvenoj skrbi te sakaćenje i trgovina dijelovima tijela, posebno osoba s albinizmom.

III. Model invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima i uključivoj jednakosti

8. Pojedinačni ili medicinski modeli invaliditeta onemogućuju primjenu načela jednakosti na osobe s invaliditetom. U skladu s medicinskim modelom invaliditeta, osobe s invaliditetom ne priznaju se kao nositelji prava, nego su svedene na svoja oštećenja. U skladu s ovim modelima diskriminirajuće ili diferencijalno liječenje te isključivanje osoba s invaliditetom smatraju se normom i legitimiziraju se pristupom invaliditetu koji se temelji na medicinskoj nesposobnosti. Pojedinačni ili medicinski modeli korišteni su kako bi se utvrdila najranija međunarodna prava i politike u pogledu invaliditeta, čak i nakon prvih pokušaja primjene načela jednakosti u kontekstu invaliditeta. Deklaracija o pravima mentalno zaostalih osoba (1971.) i Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (1975.) prvi su instrumenti o ljudskim pravima koji su sadržavali odredbe o jednakosti i zabrani diskriminacije za osobe s invaliditetom. Iako su ti rani instrumenti u području ljudskih prava utrljali put prema pristupu invaliditetu koji se temelji na jednakosti, i dalje se temelje na medicinskom modelu invaliditeta jer se oštećenje smatralo opravdanim temeljom za ograničavanje ili uskraćivanje prava. Također sadrže izraze koji se sada smatraju neprikladnima ili zastarjelima. Daljnji je korak poduzet

¹ *Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije; Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama; Konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; Konvencija o pravima djeteta; Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji; i Međunarodna konvencija o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka.*

1993., kada su donesena Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, u kojima je „jednakost mogućnosti” navedena kao temeljno načelo politike i prava u području invaliditeta.

9. Modelom invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima priznaje se da je invaliditet društveni konstrukt te da se oštećenja ne smiju smatrati opravdanim razlogom za uskraćivanje ili ograničavanje ljudskih prava. Njime je utvrđeno da je invaliditet jedan od nekoliko slojeva identiteta. Prema tome, u zakonima i politikama u području invaliditeta mora se uzeti u obzir raznolikost osoba s invaliditetom. Također se priznaje da su ljudska prava međusobno ovisna, povezana i nedjeljiva.
10. Izjednačavanje mogućnosti, kao opće načelo Konvencije utvrđeno u članku 3., predstavlja značajan razvoj od formalnog modela jednakosti prema stvarnom modelu jednakosti. Formalnom jednakosti nastoji se suzbijati izravna diskriminacija na način da se prema osobama u sličnoj situaciji postupa na sličan način. Može pomoći u suzbijanju negativnih stereotipa i predrasuda, ali, budući da se njome ne uzimaju u obzir i ne prihvaćaju razlike između ljudskih bića, ne može pružiti rješenja za „dilemu različitosti”. S druge strane, stvarnom jednakosti također se želi ukloniti strukturna i neizravna diskriminacija i uzimaju se u obzir odnosi moći. Njome se priznaje da „dilema različitosti” podrazumijeva i neuzimanje u obzir i priznavanje razlika između ljudskih bića u svrhu postizanja jednakosti.
11. Uključiva jednakost novi je model jednakosti razvijen u čitavoj Konvenciji. Njome se preuzima stvarni model jednakosti te se proširuje i razvija sadržaj jednakosti u: (a) dimenziji pravedne redistribucije u svrhu uklanjanja socioekonomskih nejednakosti; (b) dimenziji priznavanja u svrhu suzbijanja stigme, stereotipa, predrasuda i nasilja te priznavanja dostojanstva ljudi i njihove intersekcionalnosti; (c) participativnoj dimenziji u svrhu ponovnog potvrđivanja društvene naravi ljudi kao članova društvenih skupina i potpunog priznavanja ljudskosti putem uključivanja u društvo; i (d) dimenziji prilagodljivosti u svrhu stvaranja prostora za razliku kao pitanje ljudskog dostojanstva. Konvencija se temelji na uključivoj jednakosti.

IV. Pravna narav nediskriminacije i jednakosti

12. Jednakost i nediskriminacija načela su i prava. U članku 3. nazivaju se načelima, a u članku 5. pravima. Također predstavljaju alat za tumačenje svih ostalih načela i prava utvrđenih u Konvenciji. Načela/prava jednakosti i zabrane diskriminacije okosnica su međunarodne zaštite zajamčene Konvencijom. Promicanje jednakosti i suzbijanje diskriminacije međusektorske su obveze koje se trenutačno ostvaruju. Ne podliježu postupnom ostvarenju.
13. U članku 5. Konvencije, kao i u članku 26. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, utvrđeno je autonomno pravo neovisno o drugim odredbama. Zabranjena je de jure ili de facto diskriminacija u bilo kojem području koje regulira i štiti tijelo javne vlasti. Kada se čita zajedno s člankom 4. stavkom 1. točkom (e), također je očito da se primjenjuje i na privatni sektor.

V. Normativni sadržaj

A. Članak 5. stavak 1. o jednakosti pred zakonom

14. U nekoliko međunarodnih ugovora o ljudskim pravima naveden je izraz „jednakost pred zakonom”, kojim se opisuje pravo osoba na jednako postupanje pred zakonom i u primjeni zakona, kao područja. Kako bi se ovo pravo moglo u potpunosti ostvariti, službenici pravosuđa i tijela zaduženih za provedbu zakona pri provedbi sudskih postupaka ili pri suđenju ne smiju diskriminirati osobe s invaliditetom. „Jednakost pred zakonom” jedinstvena je za Konvenciju. Odnosi se na mogućnost sudjelovanja u pravnim odnosima. Iako se jednakost pred zakonom odnosi na pravo na zaštićenost zakonom, jednakost pred zakonom odnosi se na pravo na korištenje prava u osobnu korist. Osobe s invaliditetom imaju pravo na učinkovitu zaštitu i pozitivno sudjelovanje. Samo pravo jamči stvarnu jednakost svih osoba unutar određene jurisdikcije. Prema tome, činjenica da su sve osobe s invaliditetom jednake pred zakonom znači da ne smiju postojati zakoni koji omogućuju uskraćivanje ili ograničavanje prava osoba s invaliditetom te da se invaliditet treba uvesti u sve zakone i politike.
15. Ovo tumačenje izraza „jednaki pred zakonom” i „jednakost pred zakonom” u skladu je s člankom 4. stavkom 1. točkama (b) i (c) Konvencije, prema kojem države potpisnice moraju zajamčiti da tijela javne vlasti i ustanove djeluju u skladu s Konvencijom; da se postojeći zakoni, propisi, običaji i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom mijenjaju ili ukidaju; i da se u svim politikama i programima uzimaju u obzir zaštita i promicanje prava osoba s invaliditetom.

B. Članak 5. stavak 1. o jednakoj zaštiti i jednakoj koristi od zakona

16. „Jednaka zaštita temeljem zakona” i „jednaka korist od zakona” obuhvaćaju povezana, ali različita načela jednakosti i nediskriminacije. Izraz „jednaka zaštita temeljem zakona” dobro je poznat u međunarodnom pravu o ljudskim pravima i koristi se kako bi se od nacionalnih zakonodavstava tražilo da prilikom donošenja zakona i politika ne zadržavaju ili ne uspostavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom. Na temelju čitanja članka 5. zajedno s člancima 1., 3. i 4. Konvencije jasno je da, kako bi osobama s invaliditetom omogućile da na jednakoj osnovi uživaju prava zajamčena zakonodavstvom, države potpisnice moraju poduzimati pozitivne radnje. Često su potrebni pristupačnost, razumna prilagodba i pojedinačna potpora. Kako bi se zajamčile jednake mogućnosti za sve osobe s invaliditetom, koristi se izraz „jednaka korist od zakona”, što znači da države potpisnice moraju ukloniti prepreke ostvarivanju pristupa svim oblicima zaštite koje pruža pravo i koristima jednakog pristupa pravu i pravosuđu radi ostvarivanja prava.

C. Članak 5. stavak 2. o zabrani diskriminacije i jednakoj i djelotvornoj pravnoj zaštiti

17. Članak 5. stavak 2. sadrži zakonske uvjete za ostvarivanje prava jednakosti za osobe s invaliditetom i osobe povezane s njima. Obveze zabrane svih oblika diskriminacije na temelju invaliditeta obuhvaćaju osobe s invaliditetom i njihove povezane osobe, npr. roditelje djece s teškoćama u razvoju. Obveza osiguranja jednake i djelotvorne pravne zaštite za osobe s invaliditetom

od diskriminacije na svim osnovama opsežna je i državama potpisnicama nameće pozitivne obveze zaštite. Diskriminacija na temelju invaliditeta definirana je u članku 2. kao „svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovi invaliditeta koje ima svrhu ili učinak sprečavanja ili poništavanja priznavanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući i uskraćivanje razumne prilagodbe.” Definicija se temelji na zakonskim definicijama diskriminacije u međunarodnim ugovorima u području ljudskih prava, kao što su članak 1. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i članak 1. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama. Nadilazi te definicije u dvama pogledima: prvo, obuhvaća „uskraćivanje razumne prilagodbe” kao oblik diskriminacije na temelju invaliditeta; drugo, izraz „na ravnopravnoj osnovi s drugima” nova je komponenta. U svojim člancima 1. i 3. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama sadrži slični, ali ograničeniji izraz: „na osnovi jednakosti muškaraca i žena”. Izraz „na ravnopravnoj osnovi s drugima” nije ograničen samo na definiciju diskriminacije koja se temelji na invaliditetu, nego se također provlači kroz čitavu Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom. S druge strane, znači da osobe s invaliditetom neće imati više ili manje prava ili koristi od ostalog stanovništva. S druge strane, obvezuje države potpisnice da poduzimaju konkretne mjere za postizanje de facto jednakosti za osobe s invaliditetom kako bi zajamčile da zaista mogu uživati sva ljudska prava i temeljne slobode.

18. Obveza zabrane „svih oblika diskriminacije” obuhvaća sve oblike diskriminacije. U međunarodnoj praksi u području ljudskih prava utvrđena su četiri glavna oblika diskriminacije, do kojih može dolaziti pojedinačno ili istovremeno:

- (a) „Izravna diskriminacija” nastaje kada se s osobama s invaliditetom u sličnoj situaciji postupa manje povoljno nego s ostalim osobama zbog različitog osobnog statusa u sličnoj situaciji zbog razloga povezanoga sa zabranjenom osnovom. Izravna diskriminacija obuhvaća štetna djelovanja ili propuste na temelju zabranjenih osnova kada ne postoji usporediva situacija². Motiv ili namjera strane koja provodi diskriminaciju nisu relevantni kada se utvrđuje je li došlo do diskriminacije. Primjerice, državna škola koja odbije primiti dijete s invaliditetom kako ne bi morala promijeniti obrazovne programe to čini samo zbog djetetova invaliditeta i primjer je izravne diskriminacije;
- (b) „Neizravna diskriminacija”³ znači da se na prvi pogled čini da su zakoni, politike ili prakse neutralni, ali imaju nerazmjerni negativni učinak na osobu s invaliditetom. Do toga dolazi kada mogućnost koja se čini dostupnom zapravo isključuje određene osobe zbog činjenice da im njihov status onemogućuje da ostvare koristi od same mogućnosti. Primjerice, ako škola ne pruža knjige u lako čitljivom formatu, neizravno bi diskriminirala osobe s intelektualnim teškoćama koje, iako im je

² Vidjeti Odbor o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, opći komentar br. 20 (2009.) o zabrani diskriminacije u pogledu gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava, st. 10.

³ Ibid.

tehnički dopušteno da pohađaju školu, zapravo moraju pohađati neku drugu školu. Isto tako, ako kandidat s ograničenom pokretljivošću ima razgovor za posao na drugom katu zgrade bez dizala, iako mu je dopušteno da obavi razgovor, zbog te je situacije u nejednakom položaju;

- (c) U skladu s člankom 2. Konvencije, „uskraćivanje razumne prilagodbe” predstavlja diskriminaciju ako su uskraćene potrebne i prikladne izmjene i prilagodbe (koje ne stvaraju „nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje”) potrebne kako bi se zajamčilo jednako uživanje ili ostvarivanje ljudskog prava ili temeljne slobode. Neprihvatanje osobe u pratnji ili odbijanje prihvata osobe s invaliditetom na neki drugi način primjeri su usklađivanja razumne prilagodbe;
- (d) „Uznemiravanje” je svako neželjeno ponašanje povezano s invaliditetom ili drugim zabranjenim osnovama kojim se želi povrijediti njezino osobno dostojanstvo i stvoriti zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Može se stvoriti putem radnji ili riječi koje imaju učinak produbljivanja razlika i ugnjetavanja osoba s invaliditetom. Potrebno je pridati posebnu pozornost osobama s invaliditetom koje žive u odvojenim mjestima, kao što su ustanove za smještaj štitenika, posebne škole ili psihijatrijske bolnice, gdje je vjerojatnije da će doći do ovog oblika diskriminacije i da je u skladu sa svojom naravi nevidljivo, što znači da se vjerojatno neće kazniti. „Nasilje” i njegov internetski oblik, kibernetičko nasilje i kibernetička mržnja, također predstavljaju posebno nasilne i štetne oblike zločina iz mržnje. Ostali primjeri obuhvaćaju nasilje (na temelju invaliditeta) u svim oblicima u kojima se pojavljuje, kao što su silovanje, zlostavljanje i iskorištavanje, zločini iz mržnje i premlaćivanje.

19. Diskriminacija se može temeljiti na jednoj značajci, kao što su invaliditet ili rod, ili na nekoliko višestrukih i/ili interseksijskih značajki. „Interseksijska diskriminacija” nastaje kada osoba s invaliditetom ili povezana s invaliditetom trpi diskriminaciju na bilo kojoj osnovi invaliditeta, zajedno s bojom kože, spolom, jezikom, vjerom, etničkim, rodnom ili drugim statusom. Interseksijska diskriminacija može se pojavljivati kao izravna ili neizravna diskriminacija, uskraćivanje razumne prilagodbe ili zlostavljanje. Primjerice, iako uskraćivanje pristupa općim informacijama iz područja zdravstva zbog nepristupačnog formata pogađa sve osobe na osnovi invaliditeta, uskraćivanje pristupa uslugama planiranja obitelji slijepim ženama ograničava im prava na temelju međusobne povezanosti njihova roda i invaliditeta. U brojnim slučajevima teško je odvojiti te osnove. Države potpisnice moraju riješiti pitanje višestruke i interseksijske diskriminacije osoba s invaliditetom. Odbor definira „višestruku diskriminaciju” kao stanje u kojemu osoba može doživjeti diskriminaciju na dvjema ili više osnova u smislu da je diskriminacija pogoršana ili povećana. Interseksijska diskriminacija odnosi se na stanje u kojem nekoliko osnova međusobno istovremeno djeluje na način da su neodvojive, zbog čega izlažu relevantne pojedince jedinstvenim vrstama nejednakosti i diskriminacije⁴.

⁴ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3 (2016.) o ženama i djevojkama s invaliditetom, st. 4. t. (c) i 16.

20. Diskriminacija „zbog invaliditeta“ može se vršiti nad osobama koje trenutačno imaju invaliditet, koje su u prošlosti imale invaliditet, koje mogu steći invaliditet u budućnosti, za koje se pretpostavlja da imaju invaliditet, kao i osobama koje su povezane s osobom s invaliditetom. Potonja se naziva „diskriminacija na temelju povezanosti“. Razlog za široko područje primjene članka 5. jest iskorjenjivanje i suzbijanje svih situacija u kojima dolazi do diskriminacije i/ili diskriminacijskog ponašanja povezanoga s invaliditetom.
21. Zaštita od „diskriminacije na svim osnovama“ znači da sve moguće osnove diskriminacije i njihova povezanost moraju biti uzeti u obzir. Moguće osnove obuhvaćaju, ali nisu ograničene na: invaliditet; zdravstveno stanje; genetsku ili drugu sklonost bolestima; rasu; boju kože; podrijetlo; spol; trudnoću i majčinstvo/očinstvo; građansku, obiteljsku ili poslovnu situaciju; rodni identitet; spolnu orijentaciju; jezik; religiju; političke ili druge stavove; nacionalno, etničko, autohtono ili društveno podrijetlo; status migranta, tražitelja azila ili imovinski status; pripadnost nacionalnoj manjini, gospodarski ili imovinski status; rođenje i dob ili bilo koji drugi status na temelju bilo koje od navedenih osnova.
22. „Jednaka i učinkovita pravna zaštita od diskriminacije“ znači da države potpisnice imaju pozitivne obveze da štite osobe s invaliditetom od diskriminacije, uz obvezu donošenja posebnog i sveobuhvatnog zakonodavstva protiv diskriminacije. Izričita pravna zabrana diskriminacije na temelju invaliditeta i ostalih oblika diskriminacije osoba s invaliditetom u zakonodavstvu treba biti popraćena pružanjem prikladnih i učinkovitih pravnih lijekova i kazni u vezi s interseksijskom diskriminacijom u građanskim, upravnim i kaznenim postupcima. Ako je diskriminacija sustavna, puko odobravanje naknade pojedincu možda neće imati stvarnog učinka u smislu promjene pristupa. Države potpisnice trebale bi ubuduće u svoje zakonodavstvo integrirati „nenovčane pravne lijekove“ što znači da država potpisnice osigurava daljnju učinkovitu zaštitu od diskriminacije koju provode privatne osobe i organizacije.

D. Članak 5. stavak 3. o razumnoj prilagodbi

23. Razumna prilagodba sastavni je dio trenutačno primjenjive obveze nediskriminacije u kontekstu invaliditeta⁵. Primjeri razumne prilagodbe obuhvaćaju preinačenje postojećih objekata i informacija kako bi bili pristupačni pojedincu s invaliditetom; prilagodbu opreme; ponovnu organizaciju aktivnosti; promjenu rasporeda rada; prilagodbu materijala za učenje i strategija za poučavanje u okviru nastavnog plana i programa; prilagodbu medicinskih postupaka; ili omogućivanje pristupa osoblja za pružanje potpore bez nerazmjernog ili nepotrebnog opterećenja.
24. Obveze u smislu razumne prilagodbe razlikuju se od obveza pristupačnosti. Objema se nastoji zajamčiti pristupačnost, ali obveza pružanja pristupačnosti putem univerzalnoga dizajna ili pomagala za pokretljivost predstavlja *ex ante* obveza, dok je obveza pružanja razumne prilagodbe *ex nunc* obveza;
 - (a) Kao *ex ante* obveza, pristupačnost se mora ugraditi u sustave i procese bez uzimanja u obzir određene osobe s invaliditetom kako bi, primjerice,

⁵ Vidjeti Odbor o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, opći komentar br. 5 (1994.) o osobama s invaliditetom, st. 15.

imala pristup zgradi, usluzi ili proizvodu, na jednakoj osnovi s drugima. Države potpisnice moraju utvrditi norme u pogledu pristupačnosti koje se izrađuju i donose na temelju savjetovanja s organizacijama osobama s invaliditetom, sukladno članku 4. stavku 3. Konvencije. Obveza u smislu pristupačnosti je proaktivna, sustavna obveza;

- (b) Kao *ex nunc* obveza razumna prilagodba mora se pružiti od trenutka kada osoba s invaliditetom zahtijeva pristup nepristupačnim situacijama ili okolinama ili želi ostvarivati svoja prava. Razumnu prilagodbu često, ali ne uvijek, zahtijeva osoba koja treba pristup ili relevantni predstavnici osobe ili skupine osoba. O razumnoj prilagodbi treba pregovarati s podnositeljem ili podnositeljima zahtjeva. U određenim okolnostima pružena razumna prilagodba postoje kolektivno ili javno dobro. U ostalim slučajevima razumna prilagodba pruža se samo u korist jednog ili više podnositelja zahtjeva. Obveza pružanja razumne prilagodbe individualizirana je reaktivna obveza koja se primjenjuje od trenutka primitka zahtjeva za prilagodbu. Razumna prilagodba zahtijeva da nositelj obveze pokrene dijalog s osobom s invaliditetom. Važno je napomenuti da obveza pružanja razumne prilagodbe nije ograničena na situacije u kojima je osoba s invaliditetom zatražila prilagodbu ili u kojima se može dokazati da je navodni nositelj obveze zaista bio svjestan da predmetna osoba ima invaliditet. Također se treba primjenjivati u situacijama u kojima je potencijalni nositelj obveze trebao biti svjestan da predmetna osoba ima invaliditet za koji može biti potrebna prilagodba kako bi se uklonile prepreke ostvarivanju prava.

25. Obveza pružanja razumne prilagodbe u skladu s člancima 2. i 5. Konvencije može se raščlaniti na dva sastavna dijela. Prvim se nameće pozitivna zakonska obveza pružanja razumne prilagodbe, koja je izmjena ili prilagodba potrebna i prikladna kad je to potrebno u određenom slučaju kako bi se zajamčilo da osoba s invaliditetom može uživati ili ostvarivati svoja prava. Drugim dijelom ove obveze jamči se da te tražene prilagodbe ne nameću nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje nositelja obveze.

- (a) „Razumna prilagodba” jedinstveni je izraz, a pridjev „razumna” ne smije se pogrešno shvatiti kao klauzula o iznimci; načelo „razumnosti” ne smije se tumačiti kao zasebni kvalifikator ili modifikator obveze. To ne predstavlja sredstvo s pomoću kojeg se mogu ocijeniti troškovi prilagodbe ili dostupnosti resursa; do toga dolazi u kasnijoj fazi, kada se provodi ocjenjivanje „nerazmjernog ili nepotrebno opterećenja”; razumnost prilagodbe upućuje na njezinu relevantnost, prikladnost i učinkovitost za osobu s invaliditetom. Prema tome, prilagodba je razumna ako se njome postiže svrha (ili svrhe) zbog koje se provodi i prilagođena je kako bi se ispunili zahtjevi osobe s invaliditetom;
- (b) „Nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje” valja shvatiti kao jedinstveno načelo kojim se utvrđuje granica obveze pružanja razumne prilagodbe. Oba izraza trebaju se smatrati istovjetnima jer se odnose na istu zamisao: da zahtjev za razumnu prilagodbu treba biti ograničen s obzirom na moguće prekomjerno ili neopravdano opterećenje strane koja provodi prilagodbu;

- c) „Razumna prilagodba” također se ne smije shvatiti kao „posebne mjere”, uključujući „mjere pozitivne diskriminacije”. Iako se obama načelima želi postići de facto jednakost, razumna prilagodba je obveza nediskriminacije, dok posebne mjere podrazumijevaju povlašteno postupanje prema osobama s invaliditetom u odnosu na druge kako bi se uklonila povijesna i/ili sustavna isključenost od ostvarivanja prava. Primjeri posebnih mjera obuhvaćaju privremene mjere hvatanja u koštac s niskim brojevima žena s invaliditetom koje su zaposlene u privatnom sektoru i programe pružanja potpore radi povećanja broja studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju. Isto tako, razumna prilagodba ne smije se shvatiti kao pružanje potpore, kao što su osobni asistenti, u okviru prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu ili pružanje potpore za ostvarenje poslovne sposobnosti;
- (d) „Postupovne prilagodbe” u kontekstu pristupa pravosuđu ne smiju se shvatiti kao razumna prilagodba; dok je potonja ograničena načelom nerazmjernosti, postupovne prilagodbe nisu.
26. Ključni elementi na kojima se temelji provedba obveze pružanja razumne prilagodbe obuhvaćaju:
- (a) Utvrđivanje i uklanjanje prepreka koje utječu na uživanje ljudskih prava za osobe s invaliditetom, u okviru dijaloga s predmetnom osobom s invaliditetom;
- (b) Ocjenjivanje toga je li prilagodba ostvariva (zakonski ili u praksi) — prilagodba koja je zakonski ili materijalno nemoguća nije ostvariva;
- (c) Ocjenjivanje toga je li prilagodba relevantna (odnosno potrebna i prikladna) ili djelotvorna kako bi se zajamčilo ostvarenje predmetnog prava;
- (d) Ocjenjivanje toga nameće li se izmjenom nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje nositelja obveze; kako bi se utvrdilo predstavlja li razumna prilagodba nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje, potrebno je provesti ocjenjivanje razmjernog odnosa između sredstava koja se koriste za prilagodbu i njezina cilja, a to je uživanje predmetnih prava;
- (e) Osiguravanje toga da je razumna prilagodba prikladna za postizanje osnovnog cilja promicanja jednakosti i uklanjanja diskriminacije osoba s invaliditetom. Stoga je potreban pristup za svaki pojedinačni slučaj koji se temelji na savjetovanjima s relevantnim tijelom zaduženim za razumnu prilagodbu i predmetnom osobom. Potencijalni čimbenici koje je potrebno uzeti u obzir uključujući financijske troškove, dostupne resurse (uključujući javne financije), veličinu strane koja provodi prilagodbu (u potpunosti), učinak izmjene na ustanovu ili poduzeće, koristi za treće strane, negativne učinke na druge osobe i razumne zdravstvene i sigurnosne zahtjeve. Što se tiče države potpisnice u cjelini i subjekata privatnog sektora, potrebno je uzeti u obzir ukupnu imovinu, a ne samo resurse jedinice ili odjela unutar organizacijske strukture;
- (f) Osiguravanje toga da osobe s invaliditetom općenitije ne snose troškove;
- (g) Osiguravanje toga da teret dokazivanja snosi nositelj obveze koji tvrdi da bi njegovo opterećenje bilo nerazmjerno ili nepotrebno.

27. Obrazloženje uskraćivanja razumne prilagodbe mora se temeljiti na objektivnim kriterijima te analizirati i pravodobno priopćiti predmetnoj osobi s invaliditetom. Ispitivanje opravdanosti razumne prilagodbe povezano je s duljinom odnosa između nositelja obveze i nositelja prava.

E. Članak 5. stavak 4. o posebnim mjerama

28. Posebne mjere koje se ne smiju smatrati diskriminacijom pozitivne su ili potvrdne mjere kojima se želi ubrzati ili postići de facto jednakost osoba s invaliditetom. Takve su mjere navedene u drugim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, kao što su članak 4. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama ili članak 1. stavak 4. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i podrazumijevaju donošenje ili zadržavanje određenih prednosti u korist nedovoljno zastupljenih ili marginaliziranih skupina. Najčešće su privremene, iako su u određenim slučajevima potrebne trajne posebne mjere, ovisno o kontekstu i okolnostima, uključujući s obzirom na određeno oštećenje ili strukturne prepreke društva. Primjeri posebnih mjera obuhvaćaju programe djelovanja i potpore, dodjelu i/ili preraspodjelu sredstava, ciljano zapošljavanje, angažiranje i unapređivanje, sustave kvota, mjere napretka i osnaživanja, kao i usluge skrbi u slučaju odsustva osoba koje inače imaju ulogu njegovatelja i tehnološka pomagala.
29. Posebne mjere koje donose države potpisnice u skladu s člankom 5. stavkom 4. Konvencije moraju biti dosljedne sa svim njezinim načelima i odredbama. Osobito ne smiju dovesti do daljnje izolacije, segregacije, stereotipa, stigmatizacije ili drugih oblika diskriminacije osoba s invaliditetom. Prema tome, države potpisnice prilikom donošenja posebnih mjera moraju provoditi savjetovanje s organizacijama koje predstavljaju osobe s invaliditetom i aktivno uključivati te organizacije.

VI. Opće obveze država potpisnica u skladu s Konvencijom u pogledu nediskriminacije i jednakosti

30. Države potpisnice obvezne su poštovati, štiti i ispunjavati pravo svih osoba s invaliditetom na nediskriminaciju i jednakost. U tom pogledu države potpisnice ne smiju djelovati na način da dolazi do diskriminacije osoba s invaliditetom. Države potpisnice osobito moraju izmijeniti ili ukinuti postojeće zakone, propise, običaje i prakse koji predstavljaju takvu diskriminaciju. Odbor je često davao primjere u tom pogledu, uključujući: zakone i druga pravila o skrbništvu kojima se krši pravo na poslovnu sposobnost⁶; zakone o mentalnom zdravlju kojima je legitimizirana prisilna institucionalizacija i prisilno liječenje, koji predstavljaju diskriminaciju i moraju se ukinuti⁷; sterilizaciju žena i djevojaka s invaliditetom bez njihove privole; politiku nepristupačnog stanovanja i institucionalizacije⁸; zakone i politike o segregiranom obrazovanju⁹; i izborne zakone kojima se oduzima pravo glasa osoba s invaliditetom¹⁰.

⁶ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 1 (2014.) o jednakom postupanju pred zakonom.

⁷ Vidjeti Odbor za prava osoba s invaliditetom, smjernice o članku 14. st. 6. i 14. Dostupno na mrežnoj stranici Odbora (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

⁸ Vidjeti, primjerice, opći komentar br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu, st. 46.

⁹ Vidjeti opći komentar br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje, st. 24.

¹⁰ Vidjeti Bujdosó et al protiv Mađarske (CRPD/C/10/D/4/2011).

31. Učinkovito ostvarenje prava na jednakost i nediskriminaciju zahtijeva donošenje provedbenih mjera, kao što su:
- (a) Mjere podizanja razine osviještenosti svih ljudi o pravima osoba s invaliditetom u skladu s Konvencijom, značenje diskriminacije i postojećih pravnih lijekova;
 - (b) Mjere kojima se osiguravaju prava utvrđena u Konvenciji mogu se provoditi pred domaćim sudovima i pružaju pristup pravosuđu za sve osobe koje su doživjele diskriminaciju;
 - (c) Zaštita od odmazde, kao što su negativno postupanje ili negativne posljedice zbog pritužbe ili postupaka kojima se želi osigurati sukladnost s odredbama o jednakosti;
 - (d) Zakonsko pravo na pokretanje tužbe pred sudom i vođenje tužbi putem udruga, organizacija ili ostalih pravnih subjekata koji imaju legitimni interes za ostvarenje prava na jednakost;
 - (e) Posebna prava koja se odnose na dokaze u svrhu osiguranja da stereotipni stavovi o sposobnosti osoba s invaliditetom ne dovode do toga da žrtve diskriminacije ne mogu ostvariti pravnu zaštitu;
 - (f) Učinkovite, razmjerne i odvratajuće sankcije povreda prava na jednakost i prikladni pravni lijekovi;
 - (g) Dostatno i pristupačno pružanje pravne pomoći kako bi se tužitelju zajamčio pristup pravosuđu u postupku koji se vodi zbog diskriminacije.
32. Države potpisnice moraju utvrditi područja ili podskupine osoba s invaliditetom, uključujući osobe koje se suočavaju s intersekcijom diskriminacijom, koje zahtijevaju posebne mjere za ubrzanje ili postizanje uključive jednakosti. Države potpisnice obvezne su donositi posebne mjere za takve skupine.
33. Što se tiče obveza savjetovanja država potpisnice, člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3. Konvencije naglašena je važna uloga koju organizacije osoba s invaliditetom moraju imati u provedbi i praćenju Konvencije. Države potpisnice moraju zajamčiti da se savjetuju s i aktivno uključuju takve organizacije, koje predstavljaju raznolikost u društvu, uključujući djecu, osobe s autizmom, osobe s genetskim ili neurološkim poremećajem, osobe s rijetkim i kroničnim bolestima, osobe s albinizmom, lezbijke, homoseksualce, biseksualce, transrodne i interseksualne osobe, pripadnike autohtonih skupina, ruralne zajednice, starije osobe, žene, žrtve oružanih sukoba i osobe koje potječu iz etničke manjine ili migrante. Jedino se u tom slučaju može očekivati da će se postići iskorjenjivanje svih oblika diskriminacije, uključujući višestruku i intersekcijску diskriminaciju.
34. Države potpisnice imaju obvezu informiranja u pogledu članka 5. Konvencije u smislu da moraju prikupljati i analizirati prikladne podatke i istraživačke informacije kako bi utvrdile nejednakosti, diskriminacijske prakse i obrasce nejednakosti te analizirala učinkovitost mjera kojima se promiče jednakost. Odbor je primijetio da u brojnim državama potpisnicama postoji manjak ažuriranih podataka o diskriminaciji zbog invaliditeta te da, u brojnim

slučajevima kada je to omogućeno nacionalnim zakonodavstvom i propisima, ne provodi razlika s obzirom na oštećenje, rod, spol, rodni identitet, etničku pripadnost, vjeru, dob ili druge slojeve identiteta. Takvi podaci i njihova analiza od goleme su važnosti za razvoj učinkovitih mjera jednakosti i mjera protiv diskriminacije.

35. Države potpisnice također trebaju provoditi prikladno istraživanje o diskriminaciji na temelju invaliditeta i pravima osoba s invaliditetom u pogledu jednakosti. Programi istraživanja moraju obuhvaćati osobe s invaliditetom u postupcima istraživanja od faze utvrđivanja programa kako bi se zajamčilo njihovo značajno sudjelovanje u istraživanju. Uključivim i participativnim istraživačkim postupcima potrebno je zajamčiti siguran prostor za sudionike i moraju se temeljiti na doživljenim iskustvima i zahtjevima osoba s invaliditetom.

VII. Odnos s ostalim posebnim odredbama Konvencije

A. Članak 6. o ženama s invaliditetom

36. Žene i djevojke s invaliditetom jedna su od skupina osoba s invaliditetom koje najčešće doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju¹¹. Članak 6. međusektorski je članak, koji valja uzeti u obzir u pogledu svih odredbi Konvencije¹². Iako se samo u članku 6. spominje izraz „višestruka diskriminacija”, do višestruke i interseksijske diskriminacije može doći u bilo kojoj kombinaciji dvaju ili više osnova. Članak 6. obvezujući je članak u pogledu jednakosti i nediskriminacije kojim se zabranjuje diskriminacija žena i djevojaka s invaliditetom, države potpisnice se obvezuju na promicanje jednakosti u pogledu mogućnosti i ishoda. Nadalje, članak 6., kao i članak 7., treba smatrati ilustrativnim, a ne iscrpnim, i njime se utvrđuju obveze u pogledu dvaju istaknutih primjera višestruke i interseksijske diskriminacije.

B. Članak 7. o djeci s teškoćama u razvoju

37. Djeca s teškoćama u razvoju često doživljavaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju. Države potpisnice moraju zabraniti sve oblike diskriminacije na temelju invaliditeta specifične za djecu; moraju pružati učinkovite i pristupačne pravne lijekove; i moraju podizati razinu osviještenosti javnosti i članova struke radi sprječavanja i uklanjanja diskriminacije. Primjerice, u brojnim državama potpisnicama djeca se mogu zakonito udarati pod izlikom „discipline” ili „sigurnosti” (npr. obuzdavanje). Fizičko kažnjavanje često nerazmjerno utječe na djecu s teškoćama u razvoju. Države potpisnice moraju zabraniti sve oblike tjelesnog kažnjavanja te okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja prema djeci, u svim okolinama, te moraju zajamčiti da se provode prikladne mjere za provedbu ove zabrane.
38. Načelo „najboljeg interesa djeteta” sadržano u članku 3. Konvencije o pravima djeteta treba se primjenjivati na djecu s teškoćama u razvoju uz pažljivo uzimanje u obzir njihovih okolnosti. Države potpisnice trebaju promicati uključivanje invaliditeta u opće zakone i politike u pogledu djetinjstva i

¹¹ Vidjeti Odbor za uklanjanje diskriminacije žena, opći komentar br. 28 (2010.) o temeljnim obvezama država potpisnica u skladu s člankom 2. Konvencije, st. 31.

¹² Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3, st. 12.

adolescencije. Međutim, načelo najboljeg interesa ne bi se smjelo koristiti kako bi se spriječilo da djeca, osobito djevojčice s teškoćama u razvoju, ostvaruju svoje pravo na tjelesni integritet. Treba se koristiti kako bi se zajamčilo da su djeca teškoćama u razvoju informirana, da se provodi savjetovanje s njima i da ona imaju glas u svakom postupku donošenja odluka u pogledu njihove situacije. Države potpisnice osobito se trebaju uhvatiti u koštac s nasiljem i institucionalizacijom djece s teškoćama u razvoju, kojima se uskraćuje pravo na odrastanje u njihovim obiteljima, što predstavlja diskriminaciju. Države potpisnice trebaju provoditi strategije deinstitucionalizacije kojima se djeci pomaže da žive sa svojim obiteljima ili u okviru alternativne obiteljske skrbi u njihovoj zajednici. Države potpisnice također trebaju donositi mjere potpore kako bi se svoj djeci s teškoćama u razvoju omogućilo da ostvaruju svoje pravo da budu saslušani, u svim postupcima koji utječu na njih, uključujući u parlamentu, odborima i tijelima koja donose političke odluke.

C. Članak 8. o podizanju razine svijesti

39. Borba protiv diskriminacije nije moguća bez podizanja razine svijesti u svim sektorima vlade i društva. Prema tome, sve mjere zabrane diskriminacije i jednakosti moraju biti popraćene prikladnim mjerama podizanja razine svijesti i mjerama usmjerenima na promjenu ili uklanjanje štetnih stereotipa i negativnih stavova o invaliditetu. Nadalje, kampanjama za podizanje razine svijesti mora se riješiti pitanje nasilja, štetnih praksi i predrasuda. Države potpisnice trebaju poduzimati mjere kojima, među ostalim, potiču medije da prikazuju osobe s invaliditetom na način koji je dosljedan sa svrhom Konvencije i kojima mijenjaju štetne prikaze osoba s invaliditetom, kao što su oni koji ih prikazuju u nerealnom svjetlu, kao da su opasne za sebe ili ostale ili kao da su žrtve i ovisni subjekti skrbi bez autonomije koji predstavljaju neproduktivno gospodarsko i društveno opterećenje za društvo.

D. Članak 9. o pristupačnosti

40. Pristupačnost je preduvjet i sredstvo za postizanje de facto jednakosti za sve osobe s invaliditetom. Kako bi osobe s invaliditetom mogle učinkovito sudjelovati u zajednici, države potpisnice moraju riješiti pitanje pristupačnosti izgrađene okoline, javnog prijevoza te informacijskih i komunikacijskih usluga, koje moraju biti dostupne svim osobama s invaliditetom i koje sve osobe s invaliditetom moraju koristiti na jednakoj osnovi s ostalima. Pristupačnost u kontekstu komunikacijskih usluga obuhvaća pružanje društvene i komunikacijske potpore.
41. Kako je prethodno navedeno, pristupačnost i razumne prilagodbe dva su različita načela zakona i politika o jednakosti:
- (a) Obveze u pogledu pristupačnosti odnose se na skupine i moraju se provoditi postupno, ali bezuvjetno;
 - (b) S druge strane, obveze razumne prilagodbe individualizirane su, trenutačno se primjenjuju na sva prava i mogu biti ograničene nerazmjernosti.
42. Budući da za postupno postizanje pristupačnosti u izgrađenoj okolini, javnom prijevozu te informacijskim i komunikacijskim uslugama može

biti potrebno određeno vrijeme, razumna prilagodba može se koristiti kao sredstvo za pružanje pristupa pojedincu u međuvremenu, jer predstavlja trenutačnu obvezu. Odbor poziva države potpisnice da se vode njegovim općim komentarom br. 2 (2014.) o pristupačnosti.

E. Članak 11. o rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima

43. Nediskriminacija mora biti zajamčena u rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima, na temelju obveza u međunarodnom humanitarnom pravu, uključujući humanitarno pravo o razoružanju, kako bi se uklonio povećani rizik od diskriminacije osoba s invaliditetom koji postoji u takvim situacijama.
44. Međunarodno raseljene osobe s invaliditetom i/ili izbjeglice s invaliditetom često nemaju jednaki pristup osnovnim potrebama, kao što su voda, sanitarni objekti, hrana i sklonište. Primjerice, pristupačni higijenski objekti, kao što su zahodi i tuševi, često ne postoje ili su nedostatni.
45. Žene i djevojke s invaliditetom u rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima izložene su osobito velikom riziku od nasilja, uključujući seksualno nasilje, iskorištavanje ili zlostavljanje i manje je vjerojatno da će imati pristup uslugama oporavka i rehabilitacije ili pristup pravosuđu¹³.
46. Prema tome, države potpisnice moraju zajamčiti načelo zabrane diskriminacije u svim programima i radnjama. To znači da je potrebno na ravnopravnoj osnovi uključiti osobe s invaliditetom u nacionalne protokole za hitne situacije, u potpunosti uzeti u obzir osobe s invaliditetom u scenarije evakuacije, pružati pristupačne informacijske i komunikacijske linije za pomoć i besplatne telefonske brojeve, zajamčiti da se humanitarna pomoć distribuirati na pristupačan i nediskriminacijski način osobama s invaliditetom u humanitarnim kriznim stanjima i zajamčiti da su voda, sanitarni i higijenski sadržaji u skloništima za krizna stanja i kampovima za izbjeglice dostupni i pristupačni osobama s invaliditetom. Nakon kriznih stanja pristupačna rekonstrukcija odlučujući je čimbenik za jednakost osoba s invaliditetom u društvu. Kako bi osigurale te elemente, države potpisnice moraju usko surađivati s osobama s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija, u osmišljavanju i provedbi, praćenju i ocjenjivanju zakonodavstva i politika u pogledu svih faza kriznih stanja.

F. Članak 12. o jednakosti pred zakonom

47. Pravo na poslovnu sposobnost temeljno je pravo, što znači da je nužno za ostvarenje gotovo svih ostalih prava u Konvenciji, uključujući pravo na jednakost i nediskriminaciju. Članci 5. i 12. neodvojivo su povezani jer jednakost pred zakonom mora obuhvaćati ostvarenje poslovne sposobnosti svih osoba s invaliditetom na jednakoj osnovi s drugima. Diskriminacija putem uskraćivanja poslovne sposobnosti može biti prisutna na različite načine, uključujući u sustavima koji se temelji na statusu, funkcijama i ishodima. Uskraćivanje prava na donošenje odluka na temelju invaliditeta putem bilo kojeg od ovih sustava predstavlja diskriminaciju¹⁴.
48. Ključna razlika između obveze razumne prilagodbe u skladu s člankom 5.

¹³ Vidjeti opći komentar br. 3, st. 49. - 50.

¹⁴ Vidjeti opći komentar br. 1, st. 15.

Konvencije i potpora koju je potrebno pružiti za osobe s invaliditetom koje ostvaruju svoju poslovnu sposobnost u skladu s člankom 12. stavkom 3. jest činjenica da ne postoji ograničenje u pogledu obveze u skladu s člankom 12. stavkom 3. Činjenica da potpora ostvarenju sposobnosti može nametnuti nerazmjerno ili nepotrebno opterećenje ne ograničava zahtjev za pružanje te potpore.

49. Kako bi se zajamčila dosljednost između članka 5. i 12. Konvencije, države potpisnice trebaju:
- (a) Provesti reformu postojećeg zakonodavstva kako bi spriječile diskriminatorno uskraćivanje poslovne sposobnosti, na temelju modela na osnovi statusa, funkcija ili ishoda. Ako je to prikladno, potrebno je zamijeniti te modele modelima donošenja odluka uz potporu, uzimajući u obzir univerzalnu poslovnu sposobnost odraslih osoba bez ikakve diskriminacije;
 - (b) Pružiti resurse sustavima donošenja odluka uz potporu kako bi se osobama s invaliditetom pomoglo da se snađu u postojećim pravnim sustavima. Donošenje zakonodavstva i dodjela resursa takvim uslugama trebaju biti dosljedni s ključnim odredbama utvrđenima u stavku 29. općeg komentara br. 1 (2014.) o jednakosti pred zakonom. To obuhvaća činjenicu da se svi sustavi pružanja potpore trebaju temeljiti na ostvarenju prava, volje i preferencija osoba koje primaju potporu, a ne na onome za što se smatra da je u njihovu najboljem interesu. Najbolje tumačenje volje i preferencija treba zamijeniti načelo najboljeg interesa u svim pitanjima povezanim s odraslim osobama ako nije moguće utvrditi volju i preferencije osobe;
 - (c) Države potpisnice trebaju pružiti zaštitu od diskriminacije uspostavom pristupačne, lokalno dostupne mreže visokokvalitetnog besplatnog pravnog savjetovanja ili pravne pomoći s niskim dohodovnim pragom, kojom se moraju poštovati volja i preferencije tih osoba i zaštititi njihova postupovna prava (pravo na poslovnu sposobnost), na istoj razini kao i za ostale vrste pravnog zastupanja. Države potpisnice moraju dosljedno zajamčiti da se instrumenti za zaštitu ne temelje na uklanjanju poslovne sposobnosti ili na drugi način ne sprječavaju pristup osoba s invaliditetom pravosuđu.
50. Trebaju se pružati osposobljavanje i edukacija za relevantne agencije, kao što su donositelji pravnih odluka, pružatelji usluga ili drugi dionici. Države potpisnice obvezne su zajamčiti jednako uživanje sve robe i usluga koje se nude u društvu, uključujući robu i usluge navedene u članku 12. stavku 5., koji predstavljaju primjere robe koja je osobito onemogućena osobama s invaliditetom, kao što su imovina ili usluge povezane s financijskim pitanjima, kao što su hipoteke. U članku 25. točki (e) navedena je još jedna usluga koja najčešće nije dostupna osobama s invaliditetom, odnosno životno osiguranje te (privatno) zdravstveno osiguranje. Države potpisnice trebaju primjenjivati aktivni, sveobuhvatni pristup kako bi se zajamčilo jednako uživanje u robi i uslugama u privatnom sektoru. To obuhvaća jačanje zakonodavstva protiv diskriminacije kako se primjenjuje na privatni sektor. Suradnja sa sindikatima i ostalim akterima treba se koristiti za pronalazak partnera koji su spremni na promjene.

G. Članak 13. o pristupu pravosuđu

51. Prava i obveze u pogledu jednakosti i nediskriminacije utvrđeni u članku 5. donose posebna pitanja u pogledu članka 13., kojima se, među ostalim, poziva na pružanje postupovne i dobno prilagođene prilagodbe. Ove se prilagodbe razlikuju od razumne prilagodbe jer postupovne prilagodbe nisu ograničene nerazmjernosti. Primjer postupovne prilagodbe jest priznavanje raznovrsnih komunikacijskih metoda osoba s invaliditetom na sudovima. Dobno prilagođene prilagodbe mogu obuhvaćati širenje informacija o dostupnim mehanizmima za podnošenje pritužbi i pristupa pravosuđu primjenom dobno prilagođenog i jednostavnog jezika.

1. Članak 13. stavak 1.

52. Kako bi se zajamčio učinkoviti pristup pravosuđu, postupcima mora biti omogućeno sudjelovanje i moraju biti transparentni. Radnje koje omogućuju sudjelovanje obuhvaćaju sljedeće:

- (a) Pružanje informacija na razumljiv i pristupačan način;
- (b) Priznavanje i prilagodbu raznovrsnih oblika komunikacije;
- (c) Fizičku pristupačnost u svim fazama postupka;
- (d) Financijsku pomoć u slučaju pravne pomoći, gdje je to primjenjivo, i podložno obaveznim provjerama sredstava i zakonskih prava.

53. Prikladne mjere kojima se mogu zaštititi osobe koje se ne mogu same braniti od diskriminacije, čak i kad im je pružena potpora, ili čije su opcije uvelike ograničene strahom od negativnih posljedica takvih pokušaja, jesu tužbe u ime naroda (*actio popularis*).

54. Nadalje, kako bi osigurala transparentnost, djelovanjem države potpisnice mora se zajamčiti da su sve relevantne informacije pristupačne i dostupne i da postoji prikladna evidencija i izvješćivanje svih relevantnih potraživanja, predmeta i sudskih naloga.

2. Članak 13. stavak 2.

55. Kako bi se potaknulo prikladno poštovanje i ispunjavanje prava i obveza, potrebno je obučiti službenike tijela zaduženih za provedbu zakona, podizati razinu osviještenosti među nositeljima prava i graditi sposobnosti nositelja obveza. Prikladno osposobljavanje treba obuhvaćati sljedeće:

- (a) Složenost interseksionalnosti i činjenicu da se osobe ne smije identificirati isključivo na temelju oštećenja. Podizanje razine osviještenosti o pitanjima interseksionalnosti treba biti relevantno za određene oblike diskriminacije i ugnjetavanja;
- (b) Raznolikost među osobama s invaliditetom i njihove pojedinačne zahtjeve kako bi se ostvario učinkoviti pristup svim aspektima pravosudnog sustava na jednakoj osnovi s drugima;
- (c) Osobnu autonomiju osoba s invaliditetom i važnost poslovne sposobnosti za sve;
- (d) Važnost učinkovite i smislene komunikacije za uspješnu uključivost;

- (e) Mjere donesene u svrhu osiguranja učinkovitog osposobljavanja osoblja, uključujući odvjetnike, suce, zatvorsko osoblje, tumače znakovnog jezika te službenike policijskog i kaznenog sustava o pravima osoba s invaliditetom.

H. Članak 14. o osobnoj slobodi i sigurnosti, članak 15. o slobodi od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, članak 16. o slobodi od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja i članak 17. o zaštiti osobnog integriteta osobe

56. Osobe s invaliditetom mogu biti nerazmjerno pogođene nasiljem, zlostavljanjem i ostalim oblicima okrutnog i ponižavajućeg kažnjavanja, koji se mogu pojavljivati u oblicima obozavanja ili segregacije, kao i nasilnog napada. Odbor je osobito zabrinut zbog sljedećih činova protiv osoba s invaliditetom, uključujući djecu na osnovi oštećenja, koji su prema definiciji diskriminacijski: odvajanje djece s teškoćama u razvoju od njihove obitelji i prisilna institucionalizacija; uskraćivanje slobode; mučenje ili okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje; nasilje; i prisilno postupanje prema osobama s invaliditetom unutar i izvan ustanova za mentalno zdravlje. Države potpisnice moraju poduzeti sve prikladne mjere, pružati zaštitu od i sprječavati sve oblike iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja osoba s invaliditetom. Potrebno je zabraniti prisilne korektivne tretmane invaliditeta.

I. Članak 19. o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu

57. Člankom 19. Konvencije utvrđeno je načelo nediskriminacije i priznavanja jednakog prava osobama s invaliditetom da u potpunosti budu uključene u zajednicu i da neovisno žive u njoj. Kako bi ostvarile pravo na neovisan život i uključenost u zajednicu, države potpisnice moraju poduzeti učinkovite i prikladne mjere kako bi olakšale potpuno uživanje prava i potpunu uključenost i sudjelovanje osoba s invaliditetom u zajednici. To obuhvaća provedbu strategija deinstitutionalizacije te, u skladu s općim komentarom Odbora br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu, dodjelu resursa za usluge potpore neovisnom življenju, dostupno i cjenovno pristupačno stanovanje, usluge potpore za obiteljske njegovatelje i pristup uključivom obrazovanju.
58. Člankom 19. Konvencije utvrđeno je pravo prema kojem nitko ne smije biti prisiljen na život u određenom obliku uređenja življenja zbog invaliditeta. Institucionalizacija predstavlja diskriminaciju jer ukazuje na neuspjeh u stvaranju potpore i usluga u zajednici za osobe s invaliditetom, koje su prisiljene da se odreknu svojeg sudjelovanja u životu zajednice kako bi se liječile. Institucionalizacija osoba s invaliditetom kao uvjet primanja usluga mentalnog zdravlja javnog sektora predstavlja diferencijalno postupanje na temelju invaliditeta, zbog čega sama po sebi predstavlja diskriminaciju.
59. Kriteriji prihvatljivosti i postupci za ostvarenje pristupa uslugama potpore moraju biti definirani na nediskriminirajući način i moraju biti usmjereni na zahtjeve osobe, a ne na oštećenje, u skladu s pristupom sukladnim s ljudskim pravima. Razvoj usluga potpore treba se temeljiti na osobama, biti dobnog i rodno osjetljiv i kulturno prikladan.

60. Države potpisnice trebaju zabraniti trećim stranama i spriječiti ih da nameću praktične ili postupovne prepreke neovisnom življenju i uključenosti u zajednici, primjerice, na način da zajamče da su pružene usluge sukladne s neovisnim življenjem u zajednici i da osobama s invaliditetom nije uskraćena mogućnost da unajmljuju nekretnine i da ne budu u nepovoljnom položaju na tržištu nekretnina.

J. Članak 23. o poštovanju doma i obitelji

61. Osobe s invaliditetom često se suočavaju s diskriminacijom u ostvarenju svojeg prava na sklapanje braka ili svojih roditeljskih i obiteljskih prava zbog diskriminirajućih zakona i politika te administrativnih mjera. Roditelji s invaliditetom često se smatraju neprikladnima ili nesposobnima za skrb o svojoj djeci. Odvajanje djece od roditelja zbog invaliditeta djeteta ili roditelja diskriminirajuće je i njime se krši članak 23.
62. Smještaj djece u ustanove zbog njihova oštećenja također predstavlja oblik diskriminacije zabranjene člankom 23. stavkom 5. Konvencije. Države moraju zajamčiti da djeca s teškoćama u razvoju i roditelji djece s teškoćama u razvoju imaju potrebnu potporu u zajednici kako bi mogli skrbiti za svoju djecu.

K. Članak 24. o obrazovanju

63. Činjenica da neke države potpisnice ne pružaju učenicima i studentima s invaliditetom, uključujući one s vidljivim i nevidljivim invaliditetom i one koji doživljavaju višestruke oblike diskriminacije ili intersekcijsku diskriminaciju, jednaki pristup općoj školi s uključivim i kvalitetnim obrazovanjem diskriminirajuća je, protivna ciljevima Konvencije i izravno krši članke 5. i 24. Članak 5. stavak 1. povezan je s člankom 24. i njima se od država potpisnice zahtijeva da uklone sve vrste diskriminirajućih prepreka, uključujući pravne i društvene prepreke, uključivom obrazovanju.
64. Segregirani oblici obrazovanja, kojima se učenici i studenti s invaliditetom isključuju iz općeg i uključivog obrazovanja zbog njihova invaliditeta, protivni su članku 5. stavku 2. i članku 24. stavku 1. točki (a) Konvencije. Člankom 5. stavkom 3. od država potpisnice zahtijeva se da poduzmu sve prikladne korake kako bi zajamčile pružanje razumne prilagodbe. To je pravo ojačano za osobe s invaliditetom u članku 24. stavku 2. točki (b), kojim se od država potpisnice zahtijeva da zajamče uključivo obrazovanje za osobe s invaliditetom na jednakoj osnovi s ostalima u zajednicama u kojima žive. Ovaj se cilj može postići pružanjem razumne prilagodbe zahtijeva pojedinca, u skladu s člankom 24. stavkom 2. točkom (c) i razvojem novih i uključivih strategija u skladu s univerzalnim dizajnom. Standardizirani sustavi ocjenjivanja, uključujući prijamne ispite kojima se izravno ili neizravno isključuju učenici i studenti s invaliditetom, diskriminirajući su i protivni člancima 5. i 24. Obveze država potpisnice nadilaze školu. Države potpisnice moraju zajamčiti da se školski prijevoz pruža svim učenicima s invaliditetom ako su mogućnosti prijevoza ograničene zbog socijalnih ili gospodarskih prepreka.
65. Kako bi se zajamčila jednakost i nediskriminacija gluhe djece u obrazovnoj okolini, toj se djeci moraju pružiti okoline za učenje sa znakovnim jezikom, s gluhim vršnjacima i gluhim odraslim uzorima. Manjak stručnosti u vještinama učitelja gluhe djece u pogledu znakovnog jezika te nepristupačne školske okoline isključuju gluhu djecu, zbog čega se smatraju diskriminirajućima.

Odbor poziva države potpisnice da se vode njegovim općim komentarom br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje prilikom provedbe mjera u svrhu ispunjenja obveza iz članka 5. i 24.

L. Članak 25. o zdravlju

66. U skladu s člancima 5. i 25. Konvencije, države potpisnice moraju zabraniti i spriječiti diskriminirajuće uskraćivanje zdravstvenih usluga osobama s invaliditetom i pružati rodno osjetljive zdravstvene usluge, uključujući prava na spolno i reproduktivno zdravlje. Države potpisnice također se moraju uhvatiti u koštac s oblicima diskriminacije koji krše pravo osoba s invaliditetom koji onemogućuju pravo na zdravlje putem povreda prava na zdravstvenu skrb na temelju slobodnog i informiranog pristanka¹⁵ ili koji sadržaje ili informacije čine nepristupačnima¹⁶.

M. Članak 27. o radu i zapošljavanju

67. Kako bi postigle de facto jednakost u smislu Konvencije, države potpisnice moraju zajamčiti da ne postoji diskriminacija na osnovi invaliditeta u pogledu rada i zapošljavanja¹⁷. Kako bi osigurale razumnu prilagodbu, kako je utvrđeno člankom 5. stavkom 3., i kako bi postigle ili ubrzale de facto jednakost u radnoj okolini, kako je utvrđeno u članku 5. stavku 4., države potpisnice trebaju:

- (a) Olakšati prijelaz sa segregiranih radnih okolina za osobe s invaliditetom i pružati potporu njihovu zapošljavanju na otvorenom tržištu rada te istovremeno zajamčiti trenutačnu primjenjivost radničkih prava na te okoline;
- (b) Promicati pravo na zapošljavanje uz potporu, uključujući programe asistencije u radu, osposobljavanja za rad i strukovnog osposobljavanja, štiti prava radnika s invaliditetom; i zajamčiti pravo na slobodan odabir zaposlenja;
- (c) Zajamčiti da osobe s invaliditetom ne primaju plaću manju od minimalne plaće i da ne gube povlasticu invalidnine kada započnu s radom;
- (d) Izričito priznati uskraćivanje razumne prilagodbe kao diskriminaciju i zabraniti višestruku i interseksijsku diskriminaciju te zlostavljanje;
- (e) Zajamčiti prikladni prijelaz u i izvan zaposlenja za osobe s invaliditetom na nediskriminirajući način. Države potpisnice obvezne su zajamčiti jednaki i učinkoviti pristup povlasticama i pravima, kao što su doprinosi za umirovljenje i nezaposlenost. Takva se prava ne smiju kršiti isključenjem iz zaposlenja, čime se dodatno pogoršava stanje isključenosti;
- (f) Promicati rad u uključivim, pristupačnim, sigurnim i zdravim radnim okruženjima u privatnim i javnim sektorima;
- (g) Zajamčiti da osobe s invaliditetom uživaju jednake mogućnosti u pogledu mogućnosti napredovanja u karijeri putem redovitih sastanaka za ocjenjivanje s njihovim rukovoditeljima i definiranjem ciljeva koje je potrebno ostvariti, u okviru sveobuhvatne strategije;

¹⁵ Vidjeti opći komentar br. 1, st. 41.

¹⁶ Vidjeti opći komentar br. 2, st. 40.

¹⁷ Vidjeti Konvenciju Međunarodne organizacije rada o diskriminaciji (zapošljavanje i rad) iz 1958. (br. 111) i Konvenciju o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju (osobe s invaliditetom) iz 1983. (br. 159).

- (h) Zajamčiti pristup osposobljavanju, ponovnom osposobljavanju i obrazovanju, uključujući strukovno osposobljavanje i jačanje sposobnosti zaposlenika s invaliditetom, i pružiti osposobljavanje u području zapošljavanja osoba s invaliditetom i razumnu prilagodbu za poslodavce, predstavničke organizacije zaposlenika i poslodavaca, sindikate i nadležna tijela;
- (i) Raditi na donošenju univerzalno primjenjivih mjera zdravlja i sigurnosti na radu za osobe s invaliditetom, uključujući propise u području zdravlja i sigurnosti na radu koji nisu diskriminirajući i uključuju osobe s invaliditetom;
- (j) Priznati pravo osoba s invaliditetom na pristup trgovinskim i radničkim sindikatima.

N. Članak 28. o primjerenom životnom standardu i socijalnoj zaštiti

68. Kako je navedeno u stavku 59. općeg komentara Odbora br. 3, siromaštvo je pogoršavajući čimbenik i rezultat višestruke diskriminacije. Neprovedba prava osoba s invaliditetom na prikladan životni standard za njih i njihove obitelji protivna je ciljevima Konvencije. Ovaj neuspjeh osobito je zabrinjavajuć s obzirom na osobe s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu ili oskudici. Kako bi postigle prikladni standard življenja usporediv s ostalima, osobe s invaliditetom najčešće imaju dodatne troškove. To predstavlja posebni hendikep za djecu ili starije žene s invaliditetom koji žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici. Države potpisnice trebaju poduzeti učinkovite mjere kako bi omogućile osobama s invaliditetom da pokriju dodatne troškove povezane s invaliditetom. Države potpisnice moraju poduzeti trenutačne korake kako bi osobama s invaliditetom koje žive u ekstremnom siromaštvu i oskudici pružile osnovni minimum u smislu prikladne hrane, odjeće i stanovanja¹⁸.
69. U pogledu socijalne zaštite od država potpisnice također se zahtijeva da provode osnovni prag zaštite.

O. Članak 29. o sudjelovanju u političkom i javnom životu

70. Isključenje iz izbornih postupaka i ostalih oblika sudjelovanja u političkom životu česti su primjeri diskriminacije na temelju invaliditeta. Često su usko povezani s uskraćivanjem ili ograničavanjem poslovne sposobnosti. Države potpisnice trebaju nastojati ostvariti sljedeće:
- (a) Provoditi reformu zakona, politika i propisa kojima se sustavno isključuju osobe s invaliditetom iz glasanja i/ili sudjelovanja na izborima u svojstvu kandidata;
 - (b) Zajamčiti da je izborni postupak pristupačan svim osobama s invaliditetom, uključujući prije, tijekom i nakon izbora;
 - (c) Pružati razumnu prilagodbu pojedincima s invaliditetom i mjere potpore na temelju pojedinačnih zahtjeva osoba s invaliditetom u svrhu sudjelovanja u političkom i javnom životu;
 - (d) Pružati potporu i sudjelovati s predstavničkim organizacijama osoba

¹⁸ Vidjeti Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 3 (1990.) o naravi obveza država potpisnica, st. 10.

s invaliditetom u postupku političkog sudjelovanja na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini, uključujući savjetovanjem s takvim organizacijama u pitanjima koja se izravno odnose na osobe s invaliditetom;

- (e) Stvarati informacijske sustave i zakonodavstvo kojim se omogućuje trajno političko sudjelovanje osoba s invaliditetom, uključujući između izbora.

P. Članak 31. o statistici i prikupljanju podataka

- 71. Prikupljanje i analiza podataka ključne su mjere za praćenje politika i zakona protiv diskriminacije. Države potpisnice trebaju prikupljati i analizirati podatke, koji se moraju raščlaniti na temelju invaliditeta i interseksijskih kategorija. Prikupljeni podaci trebaju pružati informacije o svim oblicima diskriminacije. Prikupljeni podaci trebaju biti opsežni i pokrivati statistiku, argumentaciju i ostale oblike podataka, kao što su pokazatelji za ocjenjivanje provedbe i praćenje napretka i učinkovitosti novih i tekućih inicijativa i politika. Pokazatelji koji obuhvaćaju invaliditet moraju se razviti i koristiti na način dosljedan s Programom za održivi razvoj do 2030. Osmišljavanje, prikupljanje i analiza podataka trebaju biti participativni, odnosno trebaju se poduzimati na temelju bliskog i značajnog savjetovanja s predstavničkim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući djecu. U istraživanjima i studijama za prikupljanje podataka često su previđene osobe koje žive u zatvorenim prostorima, kao što su ustanove ili psihijatrijske bolnice, a koje trebaju biti sustavno uključene u takve studije.

Q. Članak 32. o međunarodnoj suradnji

- 72. Svi naponi u pogledu međunarodne suradnje, uključujući Program održivog razvoja do 2030., moraju biti uključivi i pristupačni osobama s invaliditetom i slijediti Konvenciju. Države potpisnice moraju razviti okvire za praćenje s pokazateljima ljudskih prava, kao i posebna mjerila i ciljeve za svaki pokazatelj, u skladu s ciljem 10. Ciljeva održivog razvoja. Sva međunarodna suradnja mora biti usmjerena na unapređenje zakonodavstva i politika protiv diskriminacije kojima se nastoji ostvariti potpuna uključenost u skladu s Konvencijom i Programom održivog razvoja do 2030. i ostalim povezanim međunarodnim okvirima za ljudska prava.

VIII. Provedba na nacionalnoj razini

- 73. U skladu s prethodno navedenim normativnim sadržajem i obvezama države potpisnice trebaju poduzimati daljnje korake kako bi zajamčile potpunu provedbu članka 5. Konvencije:
 - (a) Provoditi studije o usklađivanju nacionalnog zakonodavstva i praksi s Konvencijom, staviti izvan snage diskriminirajuće zakone i propise koji su nedosljedni s Konvencijom te promijeniti ili ukinuti običaje i prakse kojima se diskriminiraju osobe s invaliditetom;
 - (b) Razviti zakone protiv diskriminacije, ako ne postoje, i donijeti zakone protiv diskriminacije koji su uključujući za osobe s invaliditetom i koji imaju širok osobni i materijalni opseg i pružaju učinkovite pravne lijekove. Takvi zakoni mogu biti učinkoviti samo ako se temelje na definiciji invaliditeta koja obuhvaća osobe koje imaju dugoročna

fizička oštećenja, uključujući psihosocijalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, i trebaju obuhvaćati prošle, sadašnje i buduće moguće invaliditete, kao i osobe povezane s osobama s invaliditetom. Osobama koje su žrtve diskriminacije na osnovi invaliditeta i koje nastoje ostvariti pravnu zaštitu ne smiju biti nametnuta obveza dokazivanja „dostatnog invaliditeta” kako bi ostvarile koristi od pravne zaštite. Zakonom koji je protiv diskriminacije i koji je uključujući za osobe s invaliditetom nastoji se staviti izvan zakona i spriječiti diskriminirajući čin, a ne ciljati definirana zaštićena skupina. U tom smislu, široka definicija invaliditeta povezana s oštećenjima u skladu je s Konvencijom;

- (c) Zajamčiti da zakonodavstvo protiv diskriminacije nadilazi samo privatnu i javnu domenu, da pokriva područja koja uključuju obrazovanje, zapošljavanje, robu i usluge, i kojim se suzbija diskriminacija na osnovi određenog invaliditeta, kao što su segregirano obrazovanje, institucionalizacija, uskraćivanje ili ograničenje poslovne sposobnosti, prisilno liječenje mentalnih bolesti, uskraćivanje pružanja usluge poučavanja na znakovnom jeziku i stručnog tumačenja na znakovnom jeziku i uskraćivanje Brailleova pisma ili drugih alternativnih i augmentativnih načina, sredstava i formata komunikacije;
- (d) Promicati potpuno uključivanje općeg zapošljavanja i usluga strukovnog osposobljavanja, uključujući usluge kojima se promiče poduzetništvo i pruža potpora osnivanju zadruga i ostalih oblika socijalne ekonomije;
- (e) Zajamčiti da zaštita od diskriminacije osoba s invaliditetom ima isti standard kao i za ostale društvene skupine;
- (f) Razviti i provesti programe jačanja znanja i sposobnosti, uključujući osposobljavanje unutar tijela javne vlasti i neformalnog gospodarstva, kako bi se zajamčila sukladnost s Konvencijom. Podizanje razine svijesti i izgradnja sposobnosti trebaju se razvijati i provoditi uz značajno sudjelovanje osoba s invaliditetom i organizacija koje predstavljaju široki raspon osoba s invaliditetom i ključne su sastavnice za uspostavu kulture tolerancije i raznolikosti, koja je kamen temeljac zakona i politike protiv diskriminacije;
- (g) Pratiti broj tužbi vezanih uz diskriminaciju na osnovi invaliditeta kao omjer ukupnog broja tužbi za diskriminaciju, raščlanjenih po spolu, dobi, utvrđenim preprekama i sektoru u kojem je došlo do navodne diskriminacije, i pružati informacije o slučajevima u kojima je postignuta nagodba izvan suda, na sudu i za koje je donesena presuda te broja presuda koje su dovele do naknade ili sankcija;
- (h) Uspostaviti pristupačne i učinkovite mehanizme pravne zaštite i osigurati pristup pravosuđu, na jednakoj osnovi s ostalima, za žrtve diskriminacije na osnovi invaliditeta. To obuhvaća pristup za sve osobe s invaliditetom učinkovitim sudskim i/ili upravnim postupcima, uključujući učinkovite i pristupačne mehanizme za podnošenje prigovora, te pristup prikladnoj i, ako je to primjenjivo i ako podliježe zakonskoj provjeri sredstava i zakonskih prava, cjenovno pristupačnoj kvalitetnoj pravnoj pomoći. Države potpisnice trebaju učinkovito i pravodobno intervenirati u slučaju djelovanja ili propusta javnih i privatnih aktera kojima se krši

pravo na jednakost i nediskriminaciju pojedinačne osobe s invaliditetom i skupina osoba s invaliditetom, u pogledu građanskih i političkih prava, kao i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Priznanje pravnih sredstava kolektivne naravi ili udružne tužbe može značajno doprinijeti učinkovitim osiguranju pristupa pravosuđu u situacijama koje utječu na skupine osoba s invaliditetom;

- (i) U nacionalno pravo protiv diskriminacije uključiti zaštitu pojedinaca od odmazde ili negativnih posljedica zbog pritužbe ili postupaka kojima se želi osigurati sukladnost s odredbama o jednakosti. Zakonodavstvom protiv diskriminacije također je potrebno zajamčiti da žrtvama diskriminacije nije nepotrebno spriječeno da ostvare obeštećenje ili da ponovno budu žrtve. Postupovnim pravilima osobito se treba prebaciti teret dokazivanja u građanskim postupcima s tužitelja na tuženika u slučajevima kad postoje činjenice na temelju kojih se može pretpostaviti da je došlo do diskriminacije;
- (j) Na temelju uskog savjetovanja s organizacijama osoba s invaliditetom, nacionalnim institucijama za ljudska prava i ostalim relevantnim dionicima, kao što su tijela za ravnopravnost, razviti politiku i strategiju ravnopravnosti koje su uključive i pristupačne svim osobama s invaliditetom;
- (k) Povećati razinu znanja u svim dijelovima društva, uključujući među državnim službenicima u svim granama vlasti i unutar privatnog sektora, o opsegu, sadržaju i praktičnim posljedicama prava na nediskriminaciju i jednakost svih osoba s invaliditetom;
- (l) Donijeti prikladne mjere za redovito i sveobuhvatno praćenje uključive jednakosti. To obuhvaća prikupljanje i provedbu analize raščlanjenih podataka o stanju osoba s invaliditetom;
- (m) Zajamčiti da su nacionalni mehanizmi praćenja u skladu s člankom 33. Konvencije neovisni, da učinkovito obuhvaćaju predstavničke organizacije osoba s invaliditetom i da raspolažu prikladnim resursima za rješavanje problema diskriminacije osoba s invaliditetom;
- (n) Pružati posebne zaštite i provoditi dubinsku analizu radi sprječavanja i rješavanja incidenata nasilja, iskorištavanja i zlostavljanja i povreda tjelesnog integriteta koje osobe s invaliditetom doživljavaju jedinstveno ili nerazmjerno;
- (o) Donositi posebne mjere u svrhu postizanja uključive jednakosti, osobito za osobe s invaliditetom koje doživljavaju interseksijsku diskriminaciju, kao što su žene, djevojke, starije osobe i članovi autohtonih zajednica s invaliditetom;
- (p) Države potpisnice koje primaju visoki broj tražitelja azila, izbjeglica ili migranata trebaju donijeti formalne i zakonski definirane postupke kako bi zajamčile pristupačnost za osobe s invaliditetom, uključujući žene i djecu s teškoćama u razvoju i osobe s psihosocijalnim i intelektualnim teškoćama, u objektima za prihvata i ostalim okolinama. Države potpisnice moraju zajamčiti pružanje psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, potpore i rehabilitacije za osobe s invaliditetom te da su usluge zaštite prikladne u pogledu invaliditeta, dobi, roda i kulture.

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 33.

Nacionalna provedba i praćenje

1. Države potpisnice će odrediti, u skladu sa svojim ustrojem, jedno ili više središnjih mjesta unutar vlade za pitanja vezana uz provedbu ove Konvencije i posvetiti dužnu pozornost uspostavi ili imenovanju koordinacijskog mehanizma u okviru vlade koji će omogućiti povezivanje aktivnosti među različitim sektorima i na različitim razinama.
2. Države potpisnice će, u skladu sa svojim pravnim i administrativnim sustavom, održavati, osnaživati, imenovati ili uspostaviti okvir za djelovanje unutar odnosne države potpisnice, uključujući jedan ili više nezavisnih mehanizama, kako bude primjereno, koji će promicati, štiti i nadzirati provedbu ove Konvencije. Prigodom imenovanja ili uspostavljanja tog mehanizma, države potpisnice će uzeti u obzir načela koja se odnose na status i funkcioniranje nacionalnih institucija za zaštitu i promicanje ljudskih prava.
3. Civilno društvo, a posebice osobe s invaliditetom i organizacije koje ih predstavljaju, bit će uključene i u punoj mjeri sudjelovati u procesu praćenja provedbe.

Opći komentar br. 7 (2018.)

o sudjelovanju osoba s invaliditetom, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, putem njihovih predstavničkih organizacija, u provedbi i praćenju Konvencije

I. Uvod

1. Osobe s invaliditetom bile su u potpunosti uključene i imale su odlučujuću odluku u pregovaranju, razvoju i izradi Konvencije o pravima osobama s invaliditetom. Uska suradnja s osobama s invaliditetom i njihovo aktivno sudjelovanje putem organizacija osoba s invaliditetom i njihovih partnera imali su pozitivan učinak na kvalitetu Konvencije i njezinu relevantnost za takve osobe. Također su pokazani snaga, utjecaj i potencijal osoba s invaliditetom, što je dovelo do revolucionalnog ugovora o ljudskim pravima i uspostavljen je model invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima. Učinkovito i značajno sudjelovanje osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija predstavljaju okosnicu Konvencije.
2. Aktivno i informirano sudjelovanje svih osoba u donošenju odluka koje utječu na njihove živote i prava dosljedni su s pristupom koji se temelji na ljudskim pravima u postupcima donošenja javnih odluka¹ i jamči se dobro upravljanje i socijalna odgovornost².
3. Načelo sudjelovanja u javnom životu dobro je uspostavljeno u članku 21. Opće deklaracije o ljudskim pravima i potvrđeno je u članku 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Sudjelovanje, kao načelo i ljudsko pravo, također je utvrđeno u drugim instrumentima o ljudskim pravima, kao što su članak 5. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, članak 7. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama te članak 12. i članak 23. stavak 1. Konvencije o pravima djeteta. Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom priznato je sudjelovanje kao opća obveza i višesektorsko pitanje. Njome je utvrđena obveza država potpisnica da se savjetuju i aktivno uključuju osobe s invaliditetom (čl. 4. st. 3.)), kao i sudjelovanje osoba s invaliditetom u postupku praćenja (čl. 33. st. 3.)) kao dio šireg načela sudjelovanja u javnom životu³.
4. U okviru postupka donošenja odluka o pitanjima povezanim s njihovim životima ili koja utječu na njihove živote često se ne savjetuje s osobama s invaliditetom i odluke se često i dalje donose u njihovo ime. Zahvaljujući pojavi pokreta osoba s invaliditetom kojima se zahtijeva priznavanje njihovih ljudskih prava i njihove uloge u utvrđivanju tih prava, savjetovanje s osobama s invaliditetom priznato je kao važno pitanje tijekom posljednjih nekoliko desetljeća. Krilatica „ništa o nama bez nas” održava filozofiju i povijest pokreta za prava osoba s invaliditetom, koji se oslanja na načelo značajnog sudjelovanja.
5. Osobe s invaliditetom i dalje se suočavaju sa značajnim fizičkim, pravnim, gospodarskim, društvenim i komunikacijskim preprekama te preprekama

¹ Ured visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava, Načela i smjernice za pristup strategijama smanjenja siromaštva koji se temelji na ljudskim pravima, st. 64.

² A/HRC/31/62, st. 13.

³ *Ibid.*, st. 14.

u pogledu stavova za sudjelovanje u javnom životu. Prije stupanja na snagu Konvencije stavovi osoba s invaliditetom nisu se uzimali u obzir, nego je prednost pridavana stavovima predstavnika treće strane, kao što su organizacije „za” osobe s invaliditetom.

6. Participativni postupci i sudjelovanje osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija u pregovaranju i izradi Konvencije pokazali su se kao izvrstan primjer načela potpunog i učinkovitog sudjelovanja, osobne autonomije i slobode za donošenje vlastitih odluka. Zbog toga je u pravu u području ljudskih prava sada nedvosmisleno priznato da su osobe s invaliditetom „nositelji” svih ljudskih prava i temeljnih sloboda⁴.
7. Na temelju sudske prakse Odbor u ovoj općoj napomeni nastoji pojasniti obveze država potpisnica utvrđene u članku 4. stavku 3. i članku 33. stavku 3., kao i njihovu provedbu. Odbor primjećuje napredak koji su države potpisnice poduzele u smislu provedbe odredbi iz članka 4. stavka 3. i članka 33. stavka 3. tijekom posljednjeg desetljeća, kao što je dodjela financijske ili druge pomoći organizacijama osoba s invaliditetom, uključivanje osoba s invaliditetom u neovisne okvire za praćenje uspostavljene u skladu s člankom 33. stavkom 2. Konvencije te u postupcima praćenja. Nadalje, neke su se države potpisnice savjetovale s organizacijama osoba s invaliditetom u izradi svojeg početnog i redovnih izvješća Odboru u skladu s člankom 4. stavkom 3. i člankom 35. stavkom 4.
8. Međutim, Odbor i dalje primjećuje značajan jaz između ciljeva i duha članka 4. stavka 3. i članka 33. stavka 3., kao i stupanj njihove provedbe. To je među ostalim rezultat nedostatka smislenih savjetovanja i aktivnog sudjelovanja osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, u izradi i provedbi politika i programa.
9. Države potpisnice trebaju prepoznati pozitivan učinak na postupke donošenja odluka i potrebu za uključivanjem i jamčenjem sudjelovanja osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, u takve postupke, osobito zbog njihovih iskustava i poznavanja prava koje je potrebno provesti. Države potpisnice također trebaju razmatrati opća načela Konvencije u svim mjerama poduzetim za njezinu provedbu i praćenje i u daljnjem razvoju Programa održivog razvoja do 2030. i njegovih ciljeva.

II. Normativni sadržaj članka 4. stavka 3. i članka 33. stavka 3.

A. Definicija „predstavničkih organizacija”

10. Uključivanje i sudjelovanje osoba s invaliditetom putem njihovih „predstavničkih organizacija” ili organizacija osoba s invaliditetom utvrđeni su u članku 4. stavku 3. i članku 33. stavku 3. U svrhu ispravne provedbe važno je da države potpisnice i relevantni dionici utvrde opseg organizacija osoba s invaliditetom i da priznaju različite tipove koji često postoje.
11. Odbor smatra da organizacije osoba s invaliditetom trebaju biti ukorijenjene u Konvenciji, da moraju biti posvećene Konvenciji i da moraju u potpunosti poštovati načela i prava utvrđena Konvencijom. To mogu biti samo organizacije koje vode, kojima rukovode i upravljaju osobe s invaliditetom. Većina njihovih članova trebaju biti same osobe s invaliditetom⁵. U smislu

⁴ *Ibid.*, st. 16 - 17.

⁵ CRPD/C/11/2, Prilog II., st. 3.

Konvencije organizacije osoba s invaliditetom jesu organizacije žena s invaliditetom, djece s teškoćama u razvoju i osoba koje žive s HIV-om/AIDS-om. Organizacije osoba s teškoćama u razvoju imaju određena karakteristična svojstva, uključujući sljedeće činjenice:

- (a) Uspostavljene su prvenstveno s ciljem kolektivnog djelovanja, promicanja, ostvarivanja i/ili obrane prava osoba s invaliditetom i treba ih se općenito priznati kao takve;
- (b) Zapošljavaju, predstavljaju ih, povjeravaju ili ih posebno nominiraju/imenuju same osobe s invaliditetom;
- (c) U većini slučajeva nisu povezane ni s jednom političkom strankom i neovisne su u odnosu na tijela javne vlasti i sve ostale nevladine organizacije čiji mogu biti dio/članovi;
- (d) Mogu predstavljati jednu ili više članskih jedinica na temelju stvarnog ili percepiranog oštećenja ili njihovo članstvo može biti otvoreno svim osobama s invaliditetom;
- (e) Predstavljaju skupine osoba s invaliditetom na način da odražavaju raznolikost njihove pozadine (primjerice u smislu spola, roda, rase, dobi ili statusa migranta ili izbjegličkog statusa). Mogu obuhvaćati članove na temelju poprečnih identiteta (primjerice, djecu, žene ili članove autohtonih zajednica s invaliditetom) i obuhvaćaju članove s različitim oštećenjima;
- (f) U pogledu opsega mogu biti lokalne, nacionalne, regionalne ili međunarodne;
- (g) Mogu djelovati kao pojedinačne organizacije, koalicije ili organizacije za višestruke oblike invaliditeta ili krovne organizacije osoba s invaliditetom koje nastoje pružati suradnički i koordinirani glas osobama s invaliditetom u njihovoj interakciji s, među ostalim, tijelima javne vlasti, međunarodnim organizacijama i privatnim subjektima.

12. Među različitim vrstama organizacija osoba s invaliditetom koje je Odbor utvrdio jesu:

- (a) Krovne organizacije osoba s invaliditetom, koje su koalicije predstavničkih organizacija osoba s invaliditetom. U idealnom slučaju trebale bi postojati samo jedna ili dvije krovne organizacije na svakoj razini donošenja odluka. Kako bi bile otvorene i demokratske i kako bi predstavljale potpunu i široku raznolikost osoba s invaliditetom, trebale bi prihvaćati sve organizacije osoba s invaliditetom kao članove. Trebale bi ih organizirati, voditi i kontrolirati osobe s invaliditetom. Govore samo u ime svojih članskih organizacija i isključivo o pitanjima koja su od uzajamnog interesa i kojima se odluke donose zajednički. Međutim, ne mogu predstavljati pojedinačne osobe s invaliditetom jer često ne posjeduju detaljno znanje o osobnim pozadinama. Pojedinačne organizacije osoba s invaliditetom koje predstavljaju posebne zajednice u boljem su položaju da imaju takvu ulogu. Međutim, osobe s invaliditetom trebale bi same za sebe moći odlučivati o tome koje će ih organizacije predstavljati. Postojanje krovnih organizacija unutar država potpisnica ni u kojim okolnostima ne bi smjelo sprječavati pojedince ili organizacije osoba s invaliditetom da sudjeluju u savjetovanjima ili drugim oblicima promicanja interesa osoba s invaliditetom;

- (b) Organizacije za nekoliko oblika invaliditeta, koje čine osobe koje predstavljaju sve ili neke od širokog raspona oštećenja. Najčešće su organizirane na lokalnoj i/ili nacionalnoj razini, ali također mogu postojati na regionalnoj i međunarodnoj razini;
- (c) Organizacije za samozastupanje koje predstavljaju osobe s invaliditetom u okviru različitih, često slabo i/ili lokalno uspostavljenih, mreža i platformi. Zastupaju prava osoba s invaliditetom, osobito osoba s intelektualnim teškoćama. Njihovo osnivanje, uz odgovarajuću, ponekad opsežnu podršku kako bi se omogućilo članovima da izraze svoje mišljenje, od temeljnog je značaja za političko sudjelovanje i sudjelovanje u procesima donošenja odluka, praćenja i provedbe. Ovo je osobito relevantno za osobe koje su spriječene da ostvaruju svoju poslovnu sposobnost, koje žive u ustanovama i/ili kojima je uskraćeno glasačko pravo. Organizacije za samozastupanje u brojnim su zemljama predmet diskriminacije putem odbijanja pravnog statusa zbog zakona i propisa kojima se uskraćuje poslovna sposobnost njihovim članovima;
- (d) Organizacije koje uključuju članove obitelji i/ili rodbinu osoba s invaliditetom, koji imaju ključnu ulogu u omogućavanju, promicanju i osiguranju interesa i pružanju potpore autonomiji i aktivnom sudjelovanju njihovih rođaka s intelektualnim teškoćama, demencijom i/ili djece s teškoćama u razvoju kada te skupine osoba s invaliditetom žele primati potporu svojih obitelji u obliku ujedinjenih mreža ili organizacija. U takvim slučajevima te organizacije trebaju biti uključene u postupke savjetovanja, donošenja odluka i praćenja. Uloga roditelja, rodbine i njegovatelja u takvim organizacijama treba biti pružanje potpore i osnaživanje osoba s invaliditetom kako bi imale glas i potpunu kontrolu nad svojim životima. Takve organizacije trebaju aktivno raditi na promicanju i korištenju procesa donošenja odluka uz potporu kako bi se zajamčila i poštovala prava osoba s invaliditetom na savjetovanje i izražavanje njihovih vlastitih stavova;
- (e) Organizacije žena i djevojaka s invaliditetom, koje predstavljaju žene i djevojke s invaliditetom kao heterogene skupine. Raznolikost žena i djevojaka s invaliditetom trebala bi obuhvaćati sve vrste oštećenja⁶. Osiguranje sudjelovanja žena i djevojaka s invaliditetom neophodno je u savjetovanju u svrhu rješavanja posebnih pitanja koja se isključivo ili nerazmjerno odnose na žene i djevojke s invaliditetom, kao i pitanja povezana sa ženama i djevojkama općenito, kao što su politike rodne jednakosti;
- (f) Organizacije i inicijative djece i mladih s invaliditetom, koje su od temeljne važnosti za sudjelovanje djece u javnom životu i životu zajednice i za njihovo pravo na saslušanje i slobodu izražavanja i udruživanja. Odrasli imaju ključnu i potpurnu ulogu u promicanju okruženja koja omogućuje djeci i mladima s invaliditetom da uspostave i djeluju, formalno ili neformalno, putem vlastitih organizacija i inicijativa, uključujući putem suradnje s odraslima te ostalom djecom i mladima.

⁶ *Opća napomena br. 3 (2016.) o ženama i djevojkama s invaliditetom, st. 5.*

B. Razlika između organizacija osoba s invaliditetom i ostalih organizacija civilnog društva

13. Organizacije osoba s invaliditetom treba razlikovati od organizacija „za” osobe s invaliditetom, koje pružaju usluge i/ili zastupaju osobe s invaliditetom što, u praksi, može dovesti do sukoba interesa jer takve organizacije daju status prioriteta svojoj svrsi kao javni subjekt nauštrb prava osoba s invaliditetom. Države potpisnice trebaju pridati posebnu pozornost stavovima osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, pružati potporu kapacitetima i osnaživanju takvih organizacija i zajamčiti da se status prioriteta daje utvrđivanju njihovih stavova u postupcima donošenja odluka⁷.
14. Također je potrebno razlikovati organizacije osoba s invaliditetom i organizacije civilnog društva. Izraz „organizacija civilnog društva” obuhvaća različite vrste organizacija, uključujući istraživačke organizacije/institute, organizacije pružatelja usluga i ostale privatne dionike. Organizacije osoba s invaliditetom posebna su vrsta organizacije civilnog društva. Mogu biti dio opće krovne organizacije civilnog društva i/ili koalicija koje ne moraju nužno zastupati prava osoba s invaliditetom, nego mogu pružati potporu uključivanju njihovih prava u programe ljudskih prava. U skladu s člankom 33. stavkom 3. sve organizacije civilnog društva, uključujući organizacije osoba s invaliditetom, imaju ulogu u praćenju Konvencije. Države potpisnice trebaju dati status prioriteta stavovima organizacija osoba s invaliditetom prilikom rješavanja pitanja povezanih s osobama s invaliditetom, te razvijati okvire putem kojih od organizacija civilnog društva i ostalih dionika traže i uključuju organizacije osoba s invaliditetom u svoj rad povezan s pravima utvrđenima Konvencijom i ostalim temama, kao što su nediskriminacija, mir i prava u području okoliša.

C. Područje primjene članka 4. stavka 3.d

15. Kako bi ispunile svoje obveze u skladu s člankom 4. stavkom 3., države potpisnice trebaju uključiti obvezu uskog savjetovanja i aktivnog uključivanja osoba s invaliditetom, putem njihovih organizacija, u pravnim i regulatornim okvirima i postupcima na svim razinama i granama vlade. Države potpisnice također trebaju uzeti u obzir savjetovanja s i uključivanje osoba s invaliditetom kao obavezni korak prije odobrenja zakona, propisa i politika, neovisno o tome jesu li općeniti ili specifični za invaliditet. Prema tome, savjetovanja trebaju započeti u ranim fazama i pružati doprinos konačnom proizvodu u svim postupcima donošenja odluka. Savjetovanja trebaju obuhvatiti organizacije koje predstavljaju široki raspon osoba s invaliditetom na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini.
16. Sve osobe s invaliditetom, bez ikakvog oblika isključenja na temelju vrste oštećenja, kao što su osobe s psihosocijalnim i intelektualnim teškoćama, mogu učinkovito i u potpunosti sudjelovati bez diskriminacije na ravnopravnoj osnovi s ostalima⁸. Pravo na sudjelovanje u savjetovanjima, putem njihovih predstavničkih organizacija, treba se prepoznati na ravnopravnoj osnovi za sve osobe s invaliditetom, neovisno o, primjerice, njihovoj seksualnoj orijentaciji

⁷ A/HRC/31/62, str. 38.; i A/71/314, st. 64.

⁸ A/HRC/19/36, st. 15 - 17.

i rodnom identitetu. Države potpisnice trebaju donijeti sveobuhvatni okvir protiv diskriminacije kako bi zajamčile prava i temeljne slobode svih osoba s invaliditetom, i povući zakonodavstvo kojim se kriminaliziraju pojedinci ili organizacije osoba s invaliditetom na osnovi spola, roda ili socijalnog statusa njihovih članova ili kojim se uskraćuje njihovo pravo na sudjelovanje u javnom i političkom životu.

17. Pravna obveza prema kojoj države potpisnice moraju zajamčiti savjetovanje s organizacijama osoba s invaliditetom obuhvaća pristup javnim prostorima za donošenje odluka i drugim područjima istraživanja, univerzalni dizajn, partnerstva, delegirane ovlasti i građanski nadzor⁹. Nadalje, predstavlja obvezu koja obuhvaća globalne i/ili regionalne organizacije osoba s invaliditetom.

1. Pitanja koja se odnose na osobe s invaliditetom

18. Izraz „odluke koje se odnose na osobe s invaliditetom”, kako je naveden u članku 4. stavku 3., obuhvaća potpuni raspon zakonodavnih, administrativnih i ostalih mjera koje mogu izravno ili neizravno utjecati na prava osoba s invaliditetom. Široko tumačenje pitanja koja se odnose na osobe s invaliditetom omogućuje državama potpisnicama da uvedu invaliditet putem uključivih politika, čime se jamči da se osobe s invaliditetom razmatraju na ravnopravnoj osnovi s drugima. Njime se također jamči da se prilikom donošenja novih zakonodavnih, administrativnih i ostalih mjera uzimaju u obzir znanje i životna iskustva osoba s invaliditetom. To obuhvaća postupke donošenja odluka, kao što su opći zakoni i javni proračun ili zakoni koji se odnose posebno na invaliditet, koje mogu utjecati na njihove živote¹⁰.
19. Savjetovanja iz članka 4. stavka 3. sprječavaju države potpisnice da sudjeluju u bilo kojem činu ili praksi koji su nedosljedni s Konvencijom i pravima osoba s invaliditetom. U slučaju spora u pogledu izravnog ili neizravnog učinka mjera o kojima se raspravlja, tijela javne vlasti država potpisnica moraju dokazati da pitanje o kojem se raspravlja nema nerazmjerni učinak na osobe s invaliditetom, zbog čega nije potrebno savjetovanje.
20. Primjeri pitanja koja izravno utječu na osobe s invaliditetom jesu deinstitutionalizacija, socijalno osiguranje i invalidske mirovine, osobna asistencija, zahtjevi u pogledu pristupačnosti i politike razumne prilagodbe. Mjere koje neizravno utječu na osobe s invaliditetom mogu se odnositi na ustavno pravo, izborna prava, pristup pravosuđu, imenovanje administrativnih nadležnih tijela kojima se uređuju politike o invaliditetu ili javne politike u području obrazovanja, zdravlja, rada i zapošljavanja.

2. Savjetovanje i aktivno uključivanje

21. „Savjetovanje i aktivno uključivanje” osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija obveza je propisana u međunarodnom pravu u području ljudskih prava kojim se zahtijeva priznavanje poslovne posobnosti svake osobe da sudjeluje u postupcima donošenja odluka na temelju svoje osobne autonomije i samoodređenja. Savjetovanje i uključivanje u postupke

⁹ A/HRC/31/62, st. 63.; i A/HRC/34/58, st. 63.

¹⁰ A/HRC/31/62, st. 64.

donošenja odluka za provedbu Konvencije i u ostale postupke donošenja odluka trebaju obuhvaćati sve osobe s invaliditetom i, ako je to potrebno, sustave donošenja odluka uz potporu.

22. Države potpisnice trebaju sustavno i otvoreno pristupati, savjetovati se i uključivati, na značajan i pravodoban način, organizacije osoba s invaliditetom. To zahtijeva pristup svim relevantnim informacijama, uključujući mrežne stranice javnih tijela, putem pristupačnih digitalnih formata i razumne prilagodbe, kad je to potrebno, kao što su pružanje tumača znakovnog jezika, lako čitljivi format i jednostavni jezik, Brailleovo pismo i taktilna komunikacija. Otvorena savjetovanja pružaju osobama s invaliditetom pristup svim prostorima javnog donošenja odluka, na ravnopravnoj osnovi s ostalima, uključujući nacionalne fondove i sva relevantna javna tijela za donošenje odluka relevantna za provedbu i praćenje Konvencije.
23. Tijela javne vlasti trebaju uzeti u obzir i dati status prioriteta mišljenjima i stavovima organizacijama osoba s invaliditetom prilikom rješavanja pitanja izravno povezanih s osobama s invaliditetom. Tijela javne vlasti koja vode postupke donošenja odluka dužna su informirati organizacije osoba s invaliditetom o ishodima takvih postupaka, uključujući izričito objašnjenje, u razumljivom formatu, nalaza, razmatranja i obrazloženja odluka o tome kako su njihovi stavovi uzeti u obzir i zašto.

3. Uključivanje djece s teškoćama u razvoju

24. Članom 4. stavkom 3. također je utvrđena važnost sustavnog „uključivanja djece s teškoćama u razvoju” u razvoj i provedbu zakonodavstva i politika za davanje učinka Konvenciji te u ostalim postupcima donošenja odluka putem organizacija djece s teškoćama u razvoju ili pružanja potpore djeci s teškoćama u razvoju. Ove organizacije ključne su u olakšavanju, promicanju i osiguranju osobne autonomije i aktivnog sudjelovanja djece s teškoćama u razvoju. Države potpisnice trebaju stvoriti okolinu kojom se omogućuju uspostava i funkcioniranje predstavničkih organizacija djece s teškoćama u razvoju u okviru njihove obveze poštovanja prava na slobodu udruživanja, uključujući prikladne resurse za potporu.
25. Države potpisnice trebaju donijeti zakonodavstvo i propise i razvijati programe kojima se jamči da svi razumiju i poštuju volju i preferencije djece i kojima se u svakom trenutku uzimaju u obzir njihovi osobni kapaciteti koji se mijenjaju. Priznavanje i promicanje prava na osobnu autonomiju od najveće je važnosti kako bi se sve osobe s invaliditetom, uključujući djecu, poštovale kao nositelji prava¹¹. Djeca s teškoćama u razvoju u idealnom su položaju da izraze svoje zahtjeve i iskustva, koji su potrebni za razvoj prikladnog zakonodavstva i programa u skladu s Konvencijom.
26. Države potpisnice mogu organizirati seminare/sastanke u kojima se djecu s teškoćama u razvoju poziva da izražavaju svoja mišljenja. Također mogu objaviti otvorene pozive djeci s teškoćama u razvoju da podnesu eseje o određenim temama, čime ih se potiče da iz prve ruke opišu svoje iskustvo ili životna iskustva. Ovi eseji mogu se sažeti kao doprinosi same djece i izravno se uključuju u postupke donošenja odluka.

¹¹ Članak 7. stavak 3. Konvencije. Vidjeti Odbor za prava djeteta, opća napomena br. 12 (2009.) o pravima djece na saslušanje, st. 134.

4. Puno i učinkovito sudjelovanje

27. „Puno i učinkovito sudjelovanje” (čl. 3. t. (c)) u društvu odnosi se na sudjelovanje sa svim osobama, uključujući osobe s invaliditetom, u pružanju osjećaja pripadnosti društvu. To obuhvaća poticanje i primanje prikladne potpore, uključujući potporu vršnjaka i potporu sudjelovanju u društvu, i slobodu od stigme te osjećaj sigurnosti i poštovanja prilikom izražavanja u javnosti. Puno i učinkovito sudjelovanje zahtijeva da države potpisnice olakšaju sudjelovanje i savjetuju se s osobama s invaliditetom koje predstavljaju široki raspon oštećenja.
28. Pravo na sudjelovanje civilno je i političko pravo i obveza s neposrednom primjenom, ne podliježe nikakvom proračunskom ograničenju, primjenjuje se na donošenje odluka, provedbu i praćenje u vezi s Konvencijom. Zajamčenjem sudjelovanja organizacija osoba s invaliditetom u svakoj od ovih faza, sobe s invaliditetom mogle bi bolje utvrditi i istaknuti mjere koje bi mogle unaprijediti ili ometati njihova prava, što u konačnici dovodi do boljih ishoda za takve postupke donošenja odluka. Puno i učinkovito sudjelovanje treba razumjeti kao postupak, a ne kao pojedinačni jednokratni događaj¹².
29. Sudjelovanje osoba s invaliditetom u provedbi i praćenju Konvencije moguće je kada te osobe mogu ostvarivati svoja prava na izražavanje, mirno okupljanje i udruživanje, kako je utvrđeno člancima 19., 21. i 22. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Osobe s invaliditetom i njihove predstavničke organizacije koje sudjeluju u javnim postupcima donošenja odluka za provedbu i praćenje Konvencije trebaju se priznati kao branitelji ljudskih prava¹³ i štititi od zastrašivanja, zlostavljanja i odmazde, osobito kad izražavaju drugačija mišljenja.
30. Pravo na sudjelovanje također obuhvaća obveze povezane s pravom na zakonito postupanje i pravo na saslušanje. Države potpisnice koje se usko savjetuju s i aktivno uključuju organizacije osoba s invaliditetom u javnim postupcima donošenja odluka također daju učinak pravu osoba s invaliditetom na puno i učinkovito sudjelovanje u javnom i političkom životu, uključujući pravo na glasanje i kandidiranje na izborima (članak 29. Konvencije).
31. Puno i učinkovito sudjelovanje podrazumijeva uključivanje osoba s invaliditetom u različitim tijelima za donošenje odluka, na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini, i u nacionalnom ustanovama za ljudska prava, ad hoc odborima, vijećima te regionalnim i općinskim organizacijama. Države potpisnice u svojem zakonodavstvu i praksi trebaju priznati da se sve osobe s invaliditetom mogu nominirati ili birati u sva predstavnička tijela: primjerice, osiguranje nominacije osoba s invaliditetom u odbore za invaliditet na općinskoj razini ili u svojstvu nositelja dužnosti za određeni invaliditet u sastavu nacionalnih institucija za ljudska prava.
32. Države potpisnice trebaju ojačati sudjelovanje organizacije osoba s invaliditetom na međunarodnoj razini, primjerice, na političkom forumu za održivi razvoj na visokoj razini te u regionalnim i općim mehanizmima za ljudska prava. Sudjelovanje osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija dovest će do veće učinkovitosti i ravnopravne uporabe političkih resursa, što dovodi do poboljšanih ishoda za takve osobe i njihove zajednice.

¹² Opća napomena br. 12, st. 133.

¹³ Vidjeti rezoluciju Opće skupštine 53/144, Prilog.

33. Puno i učinkovito sudjelovanje također može predstavljati alat za preobrazbu koji vodi do društvene promjene i promicati djelovanje i osnaživanje pojedinaca. Sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom u svim oblicima donošenja odluka jača sposobnost takvih osoba za zastupanje i pregovaranje i osnažuje ih kako bi mogli bolje izražavati svoje stavove, ostvarivati svoje težnje i ojačati svoje ujedinjene i različite glasove. Države potpisnice trebaju zajamčiti puno i učinkovito sudjelovanje osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija, što predstavlja mjeru za postizanje njihove uključenosti u društvo i suzbijanje diskriminacije tih osoba. Države potpisnice koje jamče puno i učinkovito sudjelovanje i surađivati s organizacijama osoba s invaliditetom poboljšavaju transparentnost i odgovornost, što ih čini osjetljivima na zahtjeve takvih osoba¹⁴.

D. Članak 33.: sudjelovanje civilnog društva u nacionalnoj provedbi i praćenju

34. Člankom 33. Konvencije utvrđeni su nacionalni provedbeni mehanizmi i neovisni okviri za praćenje i predviđeno je sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom u tim mehanizmima i okvirima. Članak 33. treba čitati i razumjeti kao da dopunjuje članak 4. stavak 3.
35. Člankom 33. stavkom 1. propisano je da države potpisnice moraju uspostaviti jednu ili više žarišnih točaka i/ili mehanizama za koordinaciju kako bi se osigurala provedba Konvencije i olakšala povezana djelovanja. Odbor preporučuje da žarišne točke i/ili mehanizmi za koordinaciju država potpisnice obuhvaćaju predstavnike organizacija osoba s invaliditetom te formalne postupke sudjelovanja i veze s takvim organizacijama u postupcima savjetovanja povezanim s Konvencijom.
36. U skladu s člankom 33. stavkom 2. Odbor je priznao važnost uspostave, održavanja i promicanja neovisnih okvira za praćenje, uključujući nacionalne ustanove za ljudska prava, u svim fazama postupka praćenja¹⁵. Takve ustanove imaju ključnu ulogu u postupku praćenja Konvencije, u promicanju sukladnosti na nacionalnoj razini i olakšavanju koordiniranih djelovanja nacionalnih aktera, uključujući državne ustanove i civilno društvo, za zaštitu i promicanje ljudskih prava.
37. Člankom 33. stavkom 3. naglašena je obveza država potpisnica da zajamče da je civilno društvo uključeno u i da može sudjelovati u neovisnom okviru za praćenje uspostavljenom u skladu s Konvencijom. Sudjelovanje civilnog društva treba obuhvaćati osobe s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija.
38. Države potpisnice trebaju zajamčiti da je neovisnim okvirima za praćenje dopušteno, da olakšavaju i jamče aktivno sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom u takvim okvirima i postupcima, putem formalnih mehanizama, čime se jamči da se njihovi glasovi čuju i da su prepoznati u njihovim poduzetim izvješćima i analizama. Uključivanje organizacija osoba s invaliditetom u neovisni okvir za praćenje i njegov rad može poprimiti nekoliko oblika, primjerice, putem mjesta na upravnom odboru savjetodavnih tijela za neovisne okvire za praćenje.

¹⁴ A/HRC/31/62, st. 1 – 3.

¹⁵ CRPD/C/GBR/CO/1, st. 7. i 37.; CRPD/C/BIH/CO/1, st. 58.; CRPD/C/ARE/CO/1, st. 61.; i CRPD/C/SRB/CO/1, st. 67.

39. Članak 33. stavak 3. podrazumijeva da države potpisnice trebaju pružiti potporu za i financirati jačanje sposobnosti unutar civilnog društva, osobito organizacija osoba s invaliditetom, kako bi zajamčile njihovo učinkovito sudjelovanje u postupcima neovisnih okvira za praćenje. Organizacije osoba s invaliditetom trebaju raspolagati prikladnim sredstvima, uključujući potporu putem neovisnog financiranja kojim same upravljaju, kako bi mogle sudjelovati u neovisnim okvirima za praćenje i zajamčiti ispunjenje zahtjeva u pogledu razumne prilagodbe i pristupačnosti. Potpora i financiranje organizacija osoba s invaliditetom u pogledu članka 33. stavka 3. dopunjuju obveze država potpisnica iz članka 4. stavka 3. Konvencije i ne isključuju ih.
40. Konvencija i povezane strategije za provedbu trebaju biti provedene te biti dostupne i pristupačne osobama koje predstavljaju široki raspon oštećenja. Države potpisnice trebaju pružiti osobama s invaliditetom pristup informacijama koje im omogućuju da razumiju i ocjenjuju pitanja u postupku donošenja odluka i pružiti značajan doprinos.
41. Kako bi provele članak 33. stavak 3. države potpisnice trebaju zajamčiti da organizacije osoba s invaliditetom imaju jednostavan pristup žarišnim točkama unutar vlade i/ili mehanizma za koordinaciju.

III. Obveze država potpisnica

42. Odbor je u svojem zaključku podsjetio države potpisnice o njihovoj dužnosti da se usko i pravodobno savjetuju s i aktivno uključuju osobe s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija, uključujući one koje predstavljaju žene i djecu s teškoćama u razvoju, u izradi i provedbi zakonodavstva i politika za provedbu Konvencije i u ostalim postupcima donošenja odluka.
43. Države potpisnice obvezne su zajamčiti transparentnost postupaka savjetovanja, pružanja prikladnih i pristupačnih informacija te ranu i trajnu uključenost. Države potpisnice ne bi trebale uskraćivati informacije, uvjetovati ili sprječavati organizacije osoba s invaliditetom od toga da slobodno izražavaju svoja mišljenja u okviru savjetovanja i tijekom čitavih postupaka donošenja odluka. To obuhvaća registrirane i neregistrirane organizacije, u skladu s pravom na slobodu udruživanja, koje treba biti propisano zakonom i štiti udruge koje nisu registrirane na ravnopravnoj osnovi¹⁶.
44. Države potpisnice ne bi trebale zatražiti od organizacije osoba s invaliditetom da se registriraju kao preduvjet za sudjelovanje u općem postupku savjetovanja. Međutim, trebaju zajamčiti da se organizacije osoba s invaliditetom mogu registrirati i ostvariti svoje pravo na sudjelovanje u skladu s člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3. i pružiti besplatne i dostupne registracijske sustave i olakšavati registraciju takvih organizacija¹⁷.
45. Države potpisnice trebaju zajamčiti pristupačnost svih sadržaja i postupaka povezanih s javnim donošenjem odluka i savjetovanju osobama s invaliditetom. Države potpisnice trebaju provesti prikladne mjere kako bi pružile osobama s invaliditetom, uključujući osobe s autizmom, pristup, na ravnopravnoj osnovi s ostalima, fizičkoj okolini, uključujući zgrade, prijevoz, obrazovanje, informacije i komunikaciju na njihovom jeziku, uključujući nove informacijske tehnologije i sustave, te mrežnim stranicama javnih tijela te

¹⁶ A/HRC/31/62, st. 45.; i A/HRC/20/27, st. 56.

¹⁷ A/HRC/31/62, st. 40.

ostalim sadržajima i uslugama otvorenima ili pruženima javnosti, u gradskim i ruralnim okolinama. Države potpisnice također trebaju zajamčiti da su postupci savjetovanja pristupačni, primjerice, pružanjem tumača znakovnog jezika, Brailleova pisma i lako čitljivih formata¹⁸, kako bi zajamčile sudjelovanje predstavnika svih osoba s invaliditetom u postupcima savjetovanja, kako je definirano u st. 11., 12. i 50.

46. Organizacije osoba s osjetilnim i intelektualnim oštećenjima, uključujući organizacije osoba koje se same zastupaju i organizacije osoba s psihosocijalnim invaliditetom, trebaju raspolagati pomoćnicima za sastanke i osobama za potporu, informacijama u pristupačnom formatu (kao što su jednostavan jezik, lako čitljivi format, alternativni i augmentativni komunikacijski sustavi i piktogrami), tumačima znakovnog jezika, tumačima vodičima za gluhoslijepe osobe i/ili titlovima tijekom javnih rasprava¹⁹. Države potpisnice trebaju dodijeliti financijska sredstva za pokrivanje troškova povezanih s postupcima savjetovanja za predstavnike organizacija osoba s invaliditetom, uključujući prijevoz i ostale troškove koji su nužno nastali prilikom prisustvovanja sastancima i tehničkom izvještavanju.
47. Savjetovanja s organizacijama osoba s invaliditetom trebalo bi se temeljiti na transparentnosti, uzajamnom poštovanju, smislenom dijalogu i iskrenom cilju postizanja kolektivnog sporazuma o postupcima koji odgovaraju na raznolikost osoba s invaliditetom. Takvi postupci trebali bi imati razumne i realističke rokove, uzimajući u obzir narav organizacija osoba s invaliditetom, koje često ovise o radu „dobrovoljaca“. Države potpisnice trebaju provoditi redovna ocjenjivanja rada njihovih mehanizama za sudjelovanje i savjetovanje, uz aktivno sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom²⁰.
48. Stavovima osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, treba dati potrebnu važnost. Države potpisnice trebaju zajamčiti da saslušanje osoba s invaliditetom nije samo formalnost ili samo simbolični pristup savjetovanju²¹. Države potpisnice trebaju uzeti u obzir rezultate takvog savjetovanja i odražavati ih u donesenim odlukama²² na način da uredno obaviještavaju sudionike o ishodu postupka²³.
49. Države potpisnice trebaju, na temelju uskog i učinkovitog savjetovanja te uz aktivno sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom, uspostaviti ispravne i transparentne mehanizme i postupke, na različitim granama i razinama vlade, kako bi prilikom donošenja javne odluke izričito uzele u obzir stavove takvih organizacija.
50. Države potpisnice trebaju zajamčiti usko savjetovanje i aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom, koje predstavljaju sve osobe s invaliditetom, uključujući, ali ne ograničavajući se na žene, starije osobe, djecu, osobe koje zahtijevaju visoke razine potpore²⁴, žrtve mina, migrante, izbjeglice, tražitelje azila, interno raseljene osobe, osobe bez dokumentacije i

¹⁸ Opća napomena br. 6 (2018.) o jednakosti i nediskriminaciji, st. 23. i 40.

¹⁹ A/HRC/31/62, st. 75. – 77.

²⁰ Ibid., st. 78 - 80.

²¹ Odbor za prava djeteta, opća napomena br. 12, st. 132.

²² CRPD/C/COL/CO/1, st. 11 (a).

²³ Odbor za prava djeteta, opća napomena br. 12, st. 45.

²⁴ CRPD/C/ARM/CO/1, st. 6 (a).

osobe bez državljanstva, osobe sa stvarnim ili percipiranim psihosocijalnim oštećenjima, osobe s intelektualnim teškoćama, neuroraznolike osobe, uključujući osobe s autizmom ili demencijom, osobe s albinizmom, stalnim fizičkim oštećenjima, kroničnom boli, leptom te vizualnim oštećenjima i osobe koje su gluhe, gluhoslijepe ili im je na drugi način oštećen sluh i/ili osobe koje žive s HIV-om/AIDS-om. Obveza država potpisnica da uključuju organizacije osobe s invaliditetom također obuhvaća osobe s invaliditetom određene seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, interseksualne osobe s invaliditetom i osobe s invaliditetom koje pripadaju autohtonim narodima, nacionalnim, etničkim, vjerskim ili jezičnim manjinama te osobe koje žive u ruralnim područjima.

51. Države potpisnice trebaju zabraniti diskriminacijske i ostale prakse koje provode treće strane, kao što su pružatelji usluga, koje izravno ili neizravno sprječavaju pravo osoba s invaliditetom da se usko savjetuju i budu aktivno uključene u postupke donošenja odluka povezanih s Konvencijom.
52. Države potpisnice trebaju donijeti i provoditi zakone i politike kako bi zajamčile da osobe s invaliditetom mogu ostvarivati svoje pravo na savjetovanje i da ih ostale osobe ne sprječavaju da budu uključene. Ove mjere obuhvaćaju podizanje razine osviještenosti među članovima obitelji, pružateljima usluga i javnim službenicima u pogledu prava osoba s invaliditetom na sudjelovanje u javnom u političkom životu. Države potpisnice trebaju provoditi mehanizme kojima osuđuju sukobe interesa predstavnika organizacija osoba s invaliditetom ili ostalih dionika, sprječavaju njihove negativne učinke na autonomiju, volju i preferencije osoba s invaliditetom.
53. Kako bi ispunile svoje obveze iz članka 4. stavka 3., države potpisnice trebaju donijeti prave i regulatorne okvire i postupke kojima jamče potpuno i ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, u postupcima donošenja odluka i izradi zakonodavstva i politika koje se odnose na pitanja povezana s osobama s invaliditetom, uključujući zakonodavstvo, politike, strategije i akcijske planove povezane s invaliditetom. Države potpisnice trebaju donijeti odredbe kojima organizacijama osoba s invaliditetom dodjeljuju mjesta u, primjerice, stalnim odborima i/ili privremenim radnim skupinama na način da im daju pravo da imenuju radne članove tih tijela.
54. Države potpisnice trebaju uspostaviti i regulirati formalne postupke savjetovanja, uključujući planiranje anketa, sastanaka i ostalih metoda, uspostavu ispravnih vremenskih okvira, rano uključivanje osoba s invaliditetom te prethodno, pravodobno i široko dijeljenje relevantnih informacija za svaki postupak. Države potpisnice na temelju savjetovanja s organizacijama osoba s invaliditetom trebaju osmišljavati pristupačne mrežne alate za savjetovanja i/ili pružati alternativne metode savjetovanja u pristupačnim digitalnim formatima. Kako bi zajamčile da nitko nije izostavljen u pogledu postupaka savjetovanja, države potpisnice trebaju imenovati osobe koje imaju ulogu praćenja prisustva, bilježenja nedovoljno zastupljenih skupina i jamčenja ispunjenja zahtjeva u pogledu pristupačnosti i razumne prilagodbe. Isto tako, trebaju zajamčiti da su uključene i da se provodi

savjetovanje sa organizacijama osoba s invaliditetom koje predstavljaju sve takve skupine, uključujući pružanjem informacija o razumnoj prilagodbi i zahtjevima pristupačnosti.

55. Prilikom provedbe pripremnih studija i analiza u svrhu izrade politike, države potpisnice trebaju uključivati savjetovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom. Javni forumi ili postupci za pregled prijedloga politike trebaju biti u potpunosti pristupačni osobama s invaliditetom kako bi mogle sudjelovati.
56. Države potpisnice trebaju zajamčiti da se sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom u postupcima praćenja, putem neovisnih okvira za praćenje, temelji na jasnim postupcima, prikladnim vremenskim okvirima i prethodnom širenju relevantnih informacija. Sustavi praćenja i ocjenjivanja trebaju ispitivati razinu uključivanja organizacija osoba s invaliditetom u svim politikama i postupcima i jamčiti da stavovi takvih osoba imaju status prioriteta. Kako bi ispunile svoju glavnu odgovornost za pružanje usluga, države potpisnice trebaju istraživati partnerstva s organizacijama osoba s invaliditetom kako bi stekle uvide samih korisnika usluga²⁵.
57. Ako je to moguće, države potpisnice trebaju poticati uspostavu jedinstvene, ujedinjene i raznolike predstavničke koalicije organizacija osoba s invaliditetom koja obuhvaća sve oblike invaliditeta i koja poštuje njihovu raznolikost i jednakost te zajamčiti njihovo uključivanje i sudjelovanje u praćenju Konvencije na nacionalnoj razini. Organizacije civilnog društva općenito ne mogu predstavljati ili zamijeniti organizacije osoba s invaliditetom²⁶.
58. Promicanje zastupanja koje provode i koje se provodi u ime osoba s invaliditetom te njihovo osnaživanje ključne su sastavnice njihova sudjelovanja u javnim poslovima; zahtijevaju razvoj tehničkih, administrativnih i komunikacijskih vještina te olakšanje pristupa informacijama i alatima u pogledu njihovih prava, zakonodavstva i donošenja politika.
59. Prepreke s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom prilikom ostvarivanja pristupa uključivom obrazovanju ugrožavaju njihove mogućnosti i njihove sposobnosti uključivanja u javno donošenje odluka, što utječe na institucionalne kapacitete njihovih organizacija. Prepreke u pristupanju javnom prijevozu, manjak razumne prilagodbe te niski ili nedovoljni prihodi te nezaposlenost među osobama s invaliditetom također ograničavaju sposobnost takvih osoba da se uključe u djelovanje civilnog društva.
60. Države potpisnice trebaju ojačati sposobnost organizacija osoba s invaliditetom da sudjeluju u svim fazama donošenja politike pružanjem jačanja sposobnosti i osposobljavanja u području modela invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima, uključujući putem neovisnog financiranja. Države potpisnice također trebaju pružati potporu osobama s invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama u razvoju sposobnosti, znanja i vještina potrebnih za neovisno zastupanje u svrhu postizanja punog i učinkovitog sudjelovanja u društvu te razvojem snažnijih načela demokratskog upravljanja, kao što su poštovanje ljudskih prava, vladavina

²⁵ A/71/314, st. 65 – 66.

²⁶ CRPD/C/ESP/CO/1, st. 6.; i CRPD/C/NZL/CO/1, st. 4.

prava, transparentnost, preuzimanje odgovornosti, pluralizam i sudjelovanje. Osim toga, države potpisnice trebaju pružiti smjernice o tome kako ostvariti pristup financiranju i diversificirati izvore potpore²⁷.

61. Države potpisnice trebaju zajamčiti da organizacije osoba s invaliditetom mogu jednostavno i slobodno registrirati te tražiti i osigurati sredstva i resurse od nacionalnih i međunarodnih donatora, uključujući fizičke osobe, privatna poduzeća, sve javne i privatne zaklade, organizacije civilnog društva te državne, regionalne i međunarodne organizacije²⁸. Odbor preporučuje da države članice donesu kriterije za dodjelu sredstava za savjetovanje, uključujući:
- (a) Pružanjem sredstava izravno organizacijama osoba s invaliditetom, izbjegavajući posredovanje treće strane;
 - (b) Davanjem statusa prioriteta organizacijama osoba s invaliditetom koje su prvenstveno usmjerene na zastupanje osoba s invaliditetom;
 - (c) Dodjelom posebnih sredstava za organizacije žena s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju kako bi se omogućilo njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u postupku izrade, razvoja i provedbe zakona i politika i u okviru praćenja²⁹;
 - (d) Raspodjelom sredstava na ravnopravnoj osnovi među različitim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući održivo središnje institucionalno financiranje, umjesto ograničavanja na financiranje na osnovi projekta;
 - (e) Osiguranjem autonomije organizacija osoba s invaliditetom u odlučivanju njihove svrhe zastupanja, unatoč primljenom financiranju;
 - (f) Uvođenjem razlike između financiranja za vođenje organizacija osoba s invaliditetom i projekata koje provode takve organizacije;
 - (g) Stavljanjem na raspolaganje financiranja svim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući za organizacije za samozastupanje i/ili organizacije koje nisu stekle pravni status zbog zakona kojima se uskraćuje poslovna sposobnost njihovih članova i sprječava se registracija njihovih organizacija;
 - (h) Prilagodbom i provedbom postupaka podnošenja zahtjeva za financiranje u pristupačnim formatima.
62. Države potpisnice trebaju zajamčiti da organizacije osoba s invaliditetom imaju pristup nacionalnim sredstvima za potporu njihovom djelovanju kako bi se izbjegle situacije u kojima se moraju oslanjati samo na vanjske izvore, čime bi se ograničila njihova sposobnost uspostave održivih organizacijskih struktura³⁰. Organizacije osoba s invaliditetom koje primaju potporu iz javnih i privatnih finansijskih sredstava, koja se dopunjuje članarinama, mogu bolje osigurati sudjelovanje osoba s invaliditetom u svim oblicima političkog i administrativnog donošenja odluka, pružati im potporu te stvarati i voditi pojedinačne i različite društvene aktivnosti usmjerena na skupinu.
63. Države potpisnice trebaju zajamčiti prikladno i dostatno financiranje za organizacije osoba s invaliditetom putem uspostave odgovornog, zakonski

²⁷ A/HRC/31/62, st. 47. – 50.

²⁸ A/HRC/20/27, st. 67. – 68.

²⁹ CRPD/C/1/Rev.1, Prilog.

³⁰ A/71/314, st. 65 – 66.

priznatog formalnog mehanizma, kao što su uzajamni fondovi na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

64. Države potpisnice trebaju povećati javna sredstva za uspostavu i jačanje organizacije osoba s invaliditetom koje predstavljaju sve oblike oštećenja. Također trebaju zajamčiti pristup nacionalnom financiranju, uključujući putem poreznih izuzeća i oslobođenja od poreza za nasljedstvo, te nacionalnoj lutriji³¹. Države potpisnice trebaju promicati i olakšavati pristup organizacijama osoba s invaliditetom stranom financiranju u okviru međunarodne potpore i razvojne suradnje, uključujući na regionalnoj razini, na istoj osnovi kao i za ostale nevladine organizacije za ljudska prava.
65. Države potpisnice trebaju razviti snažne mehanizme i postupke kojima jamče učinkovite kazne za nesukladnost s obvezama utvrđenih člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3. Sukladnost trebaju nadzirati neovisna tijela, kao što su ured pučkog pravobranitelja ili parlamentarni odbor, koji su ovlašteni za pokretanje istraga i pozivanje nadležnih tijela na odgovornost. Organizacije osoba s invaliditetom također trebaju imati mogućnost pokretanja pravnih postupaka protiv tijela za koja utvrde da nisu postigla sukladnost s člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3³². Takvi mehanizmi trebaju biti dio zakonskih okvira kojima se uređuje savjetovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom te nacionalnog zakonodavstva protiv diskriminacije³³, na svim razinama donošenja odluka.
66. Države potpisnice trebaju priznati učinkovite pravne lijekove, uključujući kolektivne naravi, ili udružne tužbe u svrhu provedbe sukladnosti s pravom osoba s invaliditetom na sudjelovanje. Tijela javne vlasti mogu značajno doprinositi učinkovitom jamčenju pristupa pravosuđu osobama s invaliditetom u situacijama koje negativno utječu na njihova prava³⁴; Učinkoviti pravni lijekovi mogu obuhvaćati: (a) obustavu postupka; (b) povratak na raniju fazu postupka kako bi se zajamčili savjetovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom; (c) odgodu provedbe odluke do provedbe prikladnih savjetovanja; ili (d) poništavanje, u potpunosti ili djelomično, odluke na temelju nesukladnosti s člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3.

IV. Odnos s ostalim odredbama Konvencije

67. Člankom 3. utvrđen je skup sveobuhvatnih načela kojima se vodi tumačenje i provedba Konvencije. Obuhvaća „puno i učinkovito sudjelovanje i uključenost u društvo”, što znači da sudjelovanje osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija prožima čitavi tekst i primjenjuje se na čitavu Konvenciju³⁵.
68. U okviru općih obveza država potpisnica, članak 4. stavak 3. primjenjuje se na čitavu Konvenciju i značajan je u provedbi svih njezinih obveza.

³¹ A/59/401, st. 82. (l) i (t); i A/HRC/31/62, st. 51. - 54.

³² A/71/314, st. 68. - 69.

³³ Opća napomena br. 6, st. 72.

³⁴ Ibid., st. 73. (h).

³⁵ Ured Povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava, Praćenje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: Smjernice za praćenje ljudskih prava, Serija stručnog osposobljavanja br. 17 (New York i Ženeva, 2010.).

69. Stavci 1., 2. i 5. članka 4. od najveće su važnosti u provedbi stavka 3. istog članka jer obuhvaćaju glavne obveze država potpisnica, obuhvaćaju sve dijelove saveznih država bez ograničenja ili iznimaka, u pogledu uspostave potrebnih struktura i okvira te poduzimanja mjera za postizanje sukladnosti s Konvencijom.
70. Politike za promicanje jednakosti i nediskriminacije osoba s invaliditetom, kako je utvrđeno u članku 5., trebaju se prilagoditi i pratiti u skladu s člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3³⁶. Usko savjetovanje s i aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom, koje predstavljaju raznolikost društva, ključna je sastavnica za postizanje uspjeha u prilagodbi i praćenju pravnih okvira te materijala sa smjernicama za promicanje de facto i uključive ravnopravnosti, uključujući putem mjera pozitivne diskriminacije.
71. Postupci savjetovanja ne bi smjeli isključivati osobe s invaliditetom ili ih diskriminirati na osnovi oštećenja. Postupci i povezani materijali trebaju biti uključivi i pristupačni osobama s invaliditetom i obuhvaćati vremenske okvire i tehničku potporu za rano uključivanje u postupcima savjetovanja. Uvijek je potrebno pružati razumnju potporu u svim postupcima dijaloga i savjetovanja, a zakonodavstvo i politike u području razumne prilagodbe moraju biti razvijeni u uskoj suradnji s i uz aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom.
72. Člankom 6. Konvencije propisane su mjere osiguranja potpunog razvoja, napredovanja i osnaživanja žena i djevojaka s invaliditetom. Države potpisnice trebaju poticati i olakšati uspostavu organizacija žena i djevojaka s invaliditetom, kao mehanizam kojim se omogućuje njihovo sudjelovanje u javnom životu, na ravnopravnoj osnovi s muškarcima s invaliditetom, putem njihovih organizacija. Države potpisnice trebaju priznati pravo žena s invaliditetom da se predstavljaju i organiziraju i olakšavati njihovo uključene u postupke savjetovanja u skladu s člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3. Žene i djevojke s invaliditetom također trebaju biti uključene na ravnopravnoj osnovi u sve grane i tijela za provedbu i neovisni okvir praćenja. Sva savjetodavna tijela, mehanizmi i postupci trebaju biti namijenjeni invaliditetu, uključivi i jamčiti rodnu jednakost.
73. Žene s invaliditetom trebaju biti dio vodstva organizacija osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s muškarcima s invaliditetom i moraju imati prostor i ovlasti unutar krovnih organizacija osoba s invaliditetom putem jednake zastupljenosti, odbora žena, programa osnaživanja itd. Države potpisnice trebaju zajamčiti sudjelovanje žena s invaliditetom, uključujući žene koje su pod bilo kojim oblikom skrbnštva ili se nalaze u institucijama, što je preduvjet za osmišljavanje, provedbu i praćenje svih mjera koje utječu na njihov život. Žene s invaliditetom trebaju imati mogućnost sudjelovanja u postupcima donošenja odluka, kojima se rješavaju pitanja koja imaju isključivi i nerazmjerni učinak na njih, i politika u području prava žena i rodne jednakosti općenito, kao što su politike o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima te svi oblici rodno uvjetovanog nasilja nad ženama.
74. Članak 4. stavak 3. i članak 33. stavak 3. od temeljne su važnosti za provedbu prava žena s invaliditetom, kako je navedeno u članku 7. Države potpisnice

³⁶ Vidjeti opću napomenu br. 6.

trebaju poduzeti korake kako bi zajamčile sudjelovanje i aktivno uključivanje djece s teškoćama u razvoju, putem njihovih predstavničkih organizacija, u svim oblicima planiranja, provedbe, praćenja i ocjenjivanja relevantnog zakonodavstva, politika, usluga i programa koji utječu na njihove živote, na razini škole i zajednice te na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Cilj sudjelovanja jest osnaživanje djece s teškoćama u razvoju te da nositelji dužnosti priznaju da su nositelji prava koji mogu imati aktivnu ulogu u svojim zajednicama i društvu. To se provodi na različitim razinama, počevši od priznavanja njihova prava da budu saslušani nakon čega slijedi njihovo aktivno uključivanje u ostvarivanje njihovih prava³⁷.

75. Države potpisnice trebaju djeci s teškoćama u razvoju pružati potporu u donošenju odluka na način da im, među ostalim, pružaju opremu i osposobljavaju ih za korištenje svih oblika komunikacije potrebnih kako bi im se olakšalo izražavanje stavova³⁸, uključujući informacije prilagođene djeci, te prikladnu potporu za samozastupanje te zajamčiti prikladno osposobljavanje svih stručnjaka koji rade s i za takvu djecu³⁹. Države potpisnice također trebaju pružati pomoć i postupke prikladne za vrstu invaliditeta i dob, kao i potporu za djecu s teškoćama u razvoju. Sudjelovanje njihovih organizacija treba se smatrati neophodnim u savjetovanjima kojima se nastoje riješiti određena pitanja koja se odnose na njih, a njihovim stavovima treba se pridati potrebna važnost u skladu s njihovom dobi i stupnju zrelosti.
76. Članak 4. stavak 3. osobito je važan za podizanje razine svijesti (čl. 8.). Odbor podsjeća na svoje preporuke državama potpisnicama da provode, uz sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom, sustavne programe podizanja razine osviještenosti, uključujući medijske kampanje putem javnih radijskih postaja i televizijskih programa, u kojima se osobe s invaliditetom prikazuju u svojoj raznolikosti kao nositelji prava⁴⁰. Kampanje podizanja razine osviještenosti i programi osposobljavanja usmjereni na sve dužnosnike javnog sektora moraju biti sukladni s načelima Konvencije i moraju se temeljiti na modelu invaliditeta koji se temelji na ljudskim pravima radi nadilaženja ukorijenjenih rodni stereotipa i stereotipa na osnovi invaliditeta u društvu.
77. Kako bi organizacije osoba s invaliditetom mogle ispravno sudjelovati u postupcima savjetovanja i praćenja Konvencije, od ključne je važnosti da imaju optimalnu pristupačnost (čl. 9.) postupcima, mehanizmima, informacijama i komunikacijama, sadržajima i zgradama, uključujući razumnu prilagodbu. Države potpisnice trebaju razvijati, prilagoditi i provoditi međunarodne norme u području pristupačnosti te postupku univerzalnog dizajna, primjerice u području informacijske i komunikacijske tehnologije⁴¹ kako bi se zajamčilo usko savjetovanje i aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom⁴².
78. U rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima (čl. 11.), važno je da države potpisnice i humanitarni akteri zajamče aktivno sudjelovanje te

³⁷ *Fond Ujedinjenih naroda za djecu, „Konceptualni okvir za praćenje ishoda sudjelovanja adolescenata” (ožujak 2018.). Dostupno na www.unicef.org/adolescence/files/Conceptual_Framework_for_Measuring_Outcomes_of_Adolescent_Participation_March_2018.pdf.*

³⁸ *Odbor za prava djeteta, opća napomena br. 12, st. 21.*

³⁹ *Ibid., st. 34.*

⁴⁰ *CRPD/C/MDA/CO/1, st. 19.; CRPD/C/AZE/CO/1, st. 21.; i CRPD/C/TUN/CO/1, st. 21.*

⁴¹ *Opća napomena br. 2 (2014.) o pristupačnosti, st. 5. – 7. i 30.*

⁴² *Ibid., st. 16., 25. i 48.*

koordinaciju i značajno savjetovanje s organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući organizacije na svim razinama koje predstavljaju žene, muškarce i djecu s teškoćama u razvoju svih dobi. To zahtijeva aktivno uključivanje organizacija osoba s invaliditetom u razvoju, provedbi i praćenju zakonodavstva i politika povezanih s kriznim stanjima te uspostavu prioriteta za distribuciju pomoći, u skladu s člankom 4. stavkom 3. Države potpisnice trebaju promicati uspostavu organizacija interno raseljenih osoba ili izbjeglica s invaliditetom koje su ovlaštene za promicanje njihovih prava u svakoj rizičnoj situaciji, uključujući tijekom oružanih sukoba.

79. Načelom jednakog postupanja pred zakonom (čl. 12.) jamči se da sve osobe s invaliditetom imaju pravo na ostvarenje svoje potpune poslovne sposobnosti i imaju jednako pravo ostvarenja izbora i kontrole nad odlukama koje utječu na njih. Jednako postupanje pred zakonom preduvjet je za izravno i učinkovito savjetovanje i uključenost osoba s invaliditetom u razvoju i provedbi zakonodavstva i politika za provedbu Konvencije. Odbor preporučuje da manjak sukladnosti s člankom 12. ni u kojem slučaju ne smije sprječavati uključivu provedbu članka 4. stavka 3. i članka 33. stavka 3. Potrebno je izmijeniti zakone i politike kako bi se uklonila prepreka sudjelovanju na osnovi uskraćivanja poslovne sposobnosti.
80. Odbor podsjeća na svoj Opći komentar br. 1 (2014.) o jednakom postupanju pred zakonom, u kojem ističe da je poslovna sposobnost ključna za ostvarenje pristupa punog i učinkovitog sudjelovanja u društvu i postupcima donošenja odluka i da treba biti zajamčena svim osobama s invaliditetom, uključujući osobe s intelektualnim teškoćama, osobe s autizmom i osobe sa stvarnim i percipiranim oštećenjem te djece s teškoćama u razvoju, putem njihovih organizacija. Države potpisnice trebaju zajamčiti dostupnost aranžmana za donošenje odluke uz potporu kako bi omogućile sudjelovanje u donošenju politika i savjetovanjima na način da se poštuju autonomija, volja i preferencije osobe.
81. Pravo osoba s invaliditetom na pristup pravosuđu (čl. 13.) podrazumijeva da osobe s invaliditetom imaju pravo sudjelovati u čitavom pravosudnom sustavu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ovo sudjelovanje poprima brojne oblike i obuhvaća osobe s invaliditetom koje imaju uloge, primjerice, tužitelja, žrtava, tuženika, sudaca, članova porote i odvjetnika, u sklopu demokratskog sustava koji doprinosi dobrom upravljanju⁴³. Usko savjetovanje s osobama s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija ključno je u svim postupcima za donošenje i/ili izmjenu zakona, propisa, politika i programa koji se odnose na sudjelovanje takvih osoba u pravosudnom sustavu.
82. Kako bi spriječile sve oblike izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja (čl. 16.), države potpisnice trebaju zajamčiti da neovisna nadležna tijela učinkovito prate sve sadržaje i programe kojima se pruža potpora osobama s invaliditetom. Odbor je primijetio da u objektima koji „služe” osobama s invaliditetom, kao što su psihijatrijske i/ili stambene ustanove i dalje dolazi do povreda prava osoba s invaliditetom. U skladu s člankom 33. stavkom 3., to znači da, neovisno o tome podudara li se neovisno nadležno tijelo za praćenje dodijeljeno zadatku u skladu s člankom 16. stavkom 3. s neovisnim okvirom za praćenje u skladu

⁴³ *Beasley protiv Australije (CRPD/C/15/D/11/2013)*, st. 8.9.; i *Lockrey protiv Australije (CRPD/C/15/D/13/2013)*, st. 8.9.

s člankom 33. stavkom 2., civilno društvo, uključujući organizacije osoba s invaliditetom, treba biti aktivno uključeno u praćenje tih sadržaja i usluga.

83. Podsjećajući na svoj Opći komentar br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu, savjetovanja i aktivno uključivanje osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija od ključne su važnosti za donošenje svih planova i strategija i za praćenje i nadzor prilikom provedbe prava na neovisno življenje i uključenost u zajednicu (čl. 19.). Aktivno uključivanje i savjetovanje na svim razinama postupka donošenja odluka trebaju obuhvaćati sve osobe s invaliditetom. Osobe s invaliditetom, uključujući osobe koje trenutačno žive u institucionalnim okruženjima, trebaju biti uključene u planiranje, provedbu i praćenje strategija za deinstitucionalizaciju i razvoj usluga pružanja potpore, uzimajući u obzir posebno te osobe⁴⁴.
84. Pristup informacijama (čl. 21.) potreban je kako bi organizacije osoba s invaliditetom bile uključene i kako bi u potpunosti sudjelovale i slobodno izražavale svoja mišljenja u postupku praćenja. Takve organizacije trebaju primati informacije u pristupačnim formatima, uključujući digitalne formate, i tehnologijama prikladnima za sve oblike invaliditeta, pravodobno i bez dodatnih troškova. To obuhvaća korištenje znakovnog jezika, lako čitljivih formata, jednostavnog jezika i Brailleova pisma, augmentativne i alternativne komunikacije, te svih ostalih pristupačnih sredstava, načina i oblika komunikacije prema izboru osoba s invaliditetom u službenim interakcijama. Sve relevantne informacije, uključujući posebne proračunske, statističke i ostale relevantne informacije potrebne za donošenje informiranog mišljenja, trebaju biti dostupne dovoljno vremena prije svakog savjetovanja.
85. Kako bi zajamčile pravo na uključivo obrazovanje (čl. 24.), u skladu s Općim komentarom Odbora br. 4 (2016.) o pravu na uključivo obrazovanje, države potpisnice trebaju se savjetovati s i aktivno uključivati osobe s invaliditetom, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, putem njihovih predstavničkih organizacija, u svim aspektima planiranja, provedbe, praćenja i ocjenjivanja politika i zakonodavstva uključivog obrazovanja⁴⁵. Uključivo obrazovanje od ključne je važnosti za sudjelovanje osoba s invaliditetom, kako je opisano u članku 4. stavku 3. i članku 33. stavku 3. Obrazovanje omogućuje ljudima da napreduju i povećava vjerojatnost sudjelovanja u društvu, koje je potrebno kako bi se zajamčili provedba i praćenje Konvencije. Države potpisnice trebaju zajamčiti da se privatne i javne obrazovne ustanove savjetuju s osobama s invaliditetom i jamče da se njihovi stavovi uzimaju u obzir unutar obrazovnog sustava.
86. Donošenje svih politika povezanih s pravom osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje (čl. 27.) treba se provesti u okviru savjetovanja s i uključivanja predstavničkih organizacija osoba s invaliditetom. Politikama se treba nastajati zajamčiti pristup zapošljavanju; promicati rad u otvorenim, uključivim, nediskriminacijskim, pristupačnim i konkurentnim tržištima rada i okolinama; trebaju se zajamčiti jednake prilike i rodna jednakost; i pružati razumna prilagodba i potpora za sve osobe s invaliditetom.
87. Ostvarenje prava na prikladni standard življenja i socijalnu zaštitu (čl. 28.)

⁴⁴ Opća napomena br. 5 (2017.) o neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu, st. 71.

⁴⁵ Opća napomena br. 4., st. 7.

izravno je povezano s člankom 4. stavkom 3. Sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom u javnim politikama ključno je kako bi se zajamčilo da se nadležna tijela država potpisnica bave posebnim situacijama isključivanja, nejednakosti i siromaštva među osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima koji žive u siromaštvu. Države potpisnice osobito trebaju nastojati surađivati s organizacijama osoba s invaliditetom i nezaposlenim osobama s invaliditetom, osobama s invaliditetom koje nemaju fiksne prihode ili koje ne mogu raditi zbog percipiranog gubitka prava na naknade, osobe u ruralnim područjima i članove autohtonih zajednica, žene i starije osobe. Prilikom donošenja i preispitivanja mjera, strategija, programa, politika i zakonodavstva u vezi s provedbom članka 28. te prilikom postupka njihova praćenja, države potpisnice moraju se savjetovati i aktivno uključivati organizacije osoba s invaliditetom koje predstavljaju sve osobe s invaliditetom kako bi zajamčile uvođenje invaliditeta u opće mjere i kako bi zajamčile da su njihovi zahtjevi i stavovi uzeti u obzir.

88. Pravo osoba s invaliditetom na sudjelovanje u političkom i javnom životu (čl. 29.) od iznimne je važnosti za osiguranje ravnopravnih mogućnosti za osobe s invaliditetom kako bi u potpunosti i učinkovito sudjelovale i bile uključene u društvo. Pravo osoba da glasaju i budu birane ključna je sastavnica prava na sudjelovanje jer izabrani zastupnici odlučuju o političkom programu i ključni su u osiguranju provedbe i praćenju Konvencije te zastupaju njihova prava i interese.
89. Države potpisnice trebaju donositi propise, na osnovi uskog savjetovanja s organizacijama osoba s invaliditetom, kako bi omogućile osobama s invaliditetom kojima je potrebna pomoć kako bi samostalno dale svoj glas. Za to može biti potrebno stavljanje na raspolaganje pomoći za osobe s invaliditetom u kabinama za glasanje (na dan izbora i prilikom prethodnog glasanja) na nacionalnim i lokalnim izborima te nacionalnim referendumima.
90. Potrebno je savjetovati se i uključivati osobe koje predstavljaju sva ili neka od širokog raspona oštećenja, putem njihovih organizacija osoba s invaliditetom, u postupku i provedbi prikupljanja podataka i informacija (čl. 31.).
91. Države potpisnice trebaju uspostaviti objedinjeni sustav prikupljanja podataka u svrhu prikupljanja kvalitetnih, dostatnih, pravodobnih i pouzdanih podataka, raščlanjenih po spolu, dobi, etničkom podrijetlu, ruralnom/urbanom stanovništvu, vrsti oštećenja i socioekonomskom statusu, u pogledu svih osoba s invaliditetom i njihova pristupa pravima u skladu s Konvencijom. Trebaju uspostaviti sustav kojim će se omogućiti izrada i provedba politika za provedbu Konvencije, putem uske suradnje s organizacijama osoba s invaliditetom i korištenjem Washingtonske skupine o statistici u pogledu invaliditeta. Također je potrebno izraditi dodatne alate za prikupljanje podataka o percepcijama i stavovima i obuhvatiti one subjekte koji nisu obuhvaćeni Washingtonskom skupinom.
92. Prilikom donošenja odluka i provedbi međunarodne suradnje (čl. 32.), usko partnerstvo, suradnja i uključenost osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija ključni su za donošenje razvojnih politika u skladu s Konvencijom. S organizacijama osoba s invaliditetom treba se savjetovati i trebaju biti uključene u svakoj fazi razvoja, provedbe i praćenja međunarodnih planova, programa i projekata u području suradnje, uključujući Program do

2030. i Okvir za smanjenje rizika od 2015. do 2030. donesen na konferenciji u Sendaiju.

93. Članak 34. stavak 3. važan je za poštovanje relevantnih kriterija za članstvo Odbora. Njime se od država potpisnica zahtijeva da prilikom nominiranja kandidata uzimaju u obzir odredbu utvrđenu člankom 4. stavkom 3. Prema tome, države potpisnice trebaju se usko savjetovati i aktivno uključivati organizacije osoba s invaliditetom prije nominiranja kandidata za Odbor. Potrebno je donijeti nacionalne zakonodavne okvire i postupke za transparentne i participativne postupke koji obuhvaćaju organizacije osoba s invaliditetom i razmatraju rezultate savjetovanja, odražavajući ih u konačnoj nominaciji.

V. Provedba na nacionalnoj razini

94. Odbor primjećuje da su države potpisnice suočene s izazovima prilikom provedbe prava osoba s invaliditetom na savjetovanje i uključivanje u razvoj, provedbu i praćenje zakonodavstva i politika za provedbu Konvencije. Države potpisnice među ostalim trebaju poduzimati sljedeće mjere kako bi zajamčile potpunu provedbu članka 4. stavka 3. i članka 33. stavka 3.:
- (a) Staviti izvan snage sve zakone, uključujući one kojima se uskraćuje poslovna sposobnost, kojima se osobe s invaliditetom, neovisno o vrsti oštećenja, sprječava da sudjeluju u savjetovanju i budu aktivno uključene, putem njihovih organizacija osoba s invaliditetom;
 - (b) Stvoriti poticajnu okolinu za uspostavu i funkcioniranje organizacija osoba s invaliditetom, donošenjem okvira politika povoljnog za njihovu uspostavu i održivi rad. To uključuje osiguranje njihove neovisnosti i autonomije od države, uspostavu, provedbu i pristup prikladnim mehanizmima financiranja, uključujući javno financiranje i međunarodnu suradnju, te pružanje potpore, uključujući tehničku pomoć, za osnaživanje i jačanje sposobnosti;
 - (c) Zabraniti sve prakse zastrašivanja, uznemiravanja ili odmazde protiv pojedinaca i organizacija kojima se promiču njihova prava u skladu s Konvencijom na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Države potpisnice također trebaju donositi mehanizme za zaštitu osoba s invaliditetom i njihovih predstavničkih organizacija od zastrašivanja, uznemiravanja i odmazde, uključujući prilikom suradnje s Odborom ili drugim međunarodnim tijelima i mehanizmima za ljudska prava;
 - (d) Poticati uspostavu krovnih organizacija osoba s invaliditetom koje koordiniraju i zastupaju aktivnosti njihovih članova te pojedinačnih organizacija osoba s invaliditetom s različitim oštećenjima kako bi se zajamčila njihova uključenost i puno sudjelovanje, uključujući osobe koje su u najvećoj mjeri nedovoljno zastupljene, u postupku praćenja. Ako je država potpisnica suočena s preprekama u pogledu uključivanja svake pojedinačne organizacije osoba s invaliditetom u postupcima donošenja odluka, mogu obuhvaćati predstavnike takvih organizacija u stalnim ili privremenim radnim skupinama itd., kada se to ne može provesti putem krovne organizacije ili koalicije organizacija osoba s invaliditetom;
 - (e) Donositi zakonodavstvo i politike kojima se priznaje pravo na

sudjelovanje i uključivanje organizacija osoba s invaliditetom i propise kojima se uspostavljaju jasni postupci za savjetovanje na svim razinama vlasti i donošenja odluka. Zakonodavni i politički okvir trebaju omogućivati obveznu provedbu javnih rasprava prije donošenja odluka i sadržavati odredbe kojima se zahtijevaju jasni vremenski rokovi, pristupačnost savjetovanja i obveza pružanja razumne prilagodbe i potpore. To se može postići putem jasnih upućivanja u zakonima i ostalim oblicima propisa na sudjelovanje i odabir predstavnika od organizacija osoba s invaliditetom;

- (f) Uspostaviti trajne mehanizme savjetovanja s organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući okrugle stolove, participativne dijaloge, javne rasprave, ankete i mrežna savjetovanja, kojima se poštuju njihova raznolikost i autonomija, kako je navedeno u stavcima 11., 12. i 50. To također može poprimiti oblik nacionalnog savjetodavnog odbora, kao što je predstavničko nacionalno vijeće za invaliditet koji predstavlja organizacije osobe s invaliditetom;
- (g) Zajamčiti i pružati potporu sudjelovanju osoba s invaliditetom putem organizacija osoba s invaliditetom, koje odražavaju široku raznolikost pozadina, uključujući rod i zdravstveni status, dob, rasu, spol, jezik, nacionalno, etničko, autohtono ili društveno podrijetlo, seksualnu orijentaciju i rodni identitet, interseksualne osobe, vjersku i političku pripadnost, status migranta, skupine oštećenja ili neki drugi status;
- (h) Suradivati s organizacijama osoba s invaliditetom koje predstavljaju žene i djevojke s invaliditetom i zajamčiti njihovo izravno sudjelovanje u svim postupcima donošenja javnih odluka u sigurnom okruženju, osobito u pogledu izrade politika u pogledu prava žena i rodnog identiteta, i u pogledu rodno uvjetovanog nasilja nad ženama, uključujući seksualno nasilje i zlostavljanje;
- (i) Savjetovati se s i aktivno uključivati osobe s invaliditetom, uključujući djecu i žene s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, u planiranje, provedbu, praćenje i mjerenje postupaka donošenja javnih odluka na svim razinama, osobito u pitanjima koja se odnose na njih, uključujući u rizičnim situacijama i humanitarnim kriznim stanjima, pružajući im razumne i realističke rokove u kojima mogu dati svoja mišljenja te prikladno financiranje i potporu;
- (j) Poticati i pružati potporu izradi, jačanju sposobnosti, financiranju i učinkovitom sudjelovanju organizacija osoba s invaliditetom ili skupina osoba s invaliditetom, uključujući roditelje i obitelji osoba s invaliditetom u ulozi pružatelja potpore, na svim razinama donošenja odluka. To obuhvaća sudjelovanje na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj (uključujući unutar regionalne integracijske organizacije) ili međunarodnoj razini osmišljavanju, izradi, provedbi reformi i provedbi politika i programa;
- (k) Zajamčiti praćenje sukladnosti država potpisnice s člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3. i olakšavati organizacijama osoba s invaliditetom preuzimanje ulogu predvodnika u takvom praćenju;
- (l) Izrađivati i provoditi, uz sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom, učinkovite provedbene mehanizme, uz značajne sankcije i pravne

lijekeve, za nesukladnosti obvezama država potpisnica u skladu s člankom 4. stavkom 3. i člankom 33. stavkom 3.;

- (m) Zajamčiti pružanje razumne prilagodbe i pristupačnosti svih sadržaja, materijala, sastanaka, poziva na podnošenje, postupaka i informacija i komunikacija povezanih s javnim donošenjem odluka, savjetovanjem i praćenjem svim osobama s invaliditetom, uključujući osobe izolirane u ustanovama ili psihijatrijskim bolnicama i osobe s invaliditetom;
- (n) Pružati pomoć prilagođenu vrsti invaliditeta i dobi za sudjelovanje osoba s invaliditetom putem njihovih predstavničkih organizacija, u donošenju javnih odluka, postupcima savjetovanja i praćenja. Razviti strategije kako bi se zajamčilo sudjelovanje djece s teškoćama u razvoju u postupcima savjetovanja za provedbu Konvencije koje su uključive, prilagođene djeci, transparentne i kojima se poštuju njihova prava na slobodu izražavanja i mišljenja;
- (o) Provoditi savjetovanje i postupke na otvoren i transparentan način i u razumljivim formatima, kojima se uključuju sve organizacije osoba s invaliditetom;
- (p) Zajamčiti da organizacije osoba s invaliditetom mogu primiti i/ili zatražiti financiranje i ostale oblike sredstava od nacionalnih i međunarodnih izvora, uključujući fizičke osobe i trgovačka društva, organizacije civilnog društva, države potpisnice i međunarodne organizacije, uključujući pristup poreznim izuzećima, i nacionalnu lutriju;
- (q) Učiniti postojeće savjetodavne postupke u područjima prava koja nisu specifična za invaliditet pristupačnima i uključivima za osobe s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija;
- (r) Aktivno uključivati i savjetovati se s osobama s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, u pogledu postupaka izrade javnog proračuna, praćenju ciljeva održivog razvoja na nacionalnoj razini, međunarodnog donošenja odluka i međunarodne suradnje s drugim državama potpisnicama, i donositi razvojne politike kojima se uvode prava i mišljenja osoba s invaliditetom prilikom provedbe i praćenja Programa do 2030. na nacionalnoj razini;
- (s) Zajamčiti sudjelovanje, predstavljanje i jednostavan pristup osobama s invaliditetom žarišnim točkama na svim razinama vlade i koordinacijskim mehanizmima te njihovu suradnju i zastupanje unutar neovisnih okvira praćenja;
- (t) Promicati i zajamčiti sudjelovanje i uključenost osoba s invaliditetom, putem njihovih predstavničkih organizacija, u međunarodnim mehanizmima za ljudska prava na regionalnoj i globalnoj razini;
- (u) Definirati, na temelju uske suradnje s organizacijama osoba s invaliditetom, provjerljive pokazatelje za dobro sudjelovanje, konkretne vremenske rokove i odgovornosti za provedbu i praćenje. Takvo se sudjelovanje može pratiti, primjerice, objašnjavanjem opsega njihova sudjelovanja u vezi s prijedlozima za izmjenu zakona ili izvješća o broju predstavnika u takvim organizacijama uključenima u postupke donošenja odluka.

Ujedinjeni narodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Članak 27. Rad i zapošljavanje

1. Države potpisnice priznaju pravo na rad osobama s invaliditetom, na jednakoj osnovi s drugima; ovo uključuje pravo na mogućnost zarađivanja za život od rada, slobodno odabranog ili prihvaćenog na tržištu rada i u radnom okruženju koje je otvoreno, uključujući i dostupno osobama s invaliditetom. Države potpisnice će osigurati i promicati ostvarenje prava na rad, uključujući pritom i one koji steknu invaliditet tijekom zaposlenja, poduzimanjem odgovarajućih koraka, uključujući i zakonodavstvo, s ciljem, među ostalim:
 - (a) zabrane diskriminacije temeljem invaliditeta u odnosu na sva pitanja vezana uz sve oblike zapošljavanja, uključujući uvjete pronalaženja kandidata, primanja na posao i zapošljavanja, trajanja zaposlenja, napredovanja u službi i sigurnih uvjeta rada koji ne štete zdravlju;
 - (b) zaštite osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima u pogledu pravednih i povoljnih uvjeta rada, uključujući jednake mogućnosti i jednaku plaću za rad iste vrijednosti, sigurne i zdrave uvjete rada, uz zaštitu od uznemiravanja i pravnu zaštitu u slučaju pritužbi;
 - (c) osiguravanja ostvarivanja radničkih i sindikalnih prava osobama s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima;
 - (d) omogućavanja djelotvornog pristupa osoba s invaliditetom općim tehničkim programima, kao i programima profesionalne orijentacije, službama zapošljavanja i profesionalnom i trajnom obrazovanju;
 - (e) promicanja mogućnosti zapošljavanja i napredovanja u karijeri osoba s invaliditetom na tržištu rada, kao i pružanja pomoći u pronalaženju, dobivanju, zadržavanju posla i povratku na posao;
 - (f) promicanja mogućnosti samozapošljavanja, poduzetništva, razvoja zadržavanja i pokretanja vlastitog posla;
 - (g) zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru;
 - (h) promicanja zapošljavanja osoba s invaliditetom u privatnom sektoru kroz odgovarajuće politike i mjere, koje mogu uključivati afirmativne akcijske programe, poticaje i druge mjere;
 - (i) osiguranja prihvatljive prilagodbe okruženja na radnom mjestu za osobe s invaliditetom;
 - (j) promicanja stjecanja radnog iskustva osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada;
 - (k) promicanja programa strukovne i profesionalne rehabilitacije, zadržavanja posla i programa povratka na posao za osobe s invaliditetom.
2. Države potpisnice će osigurati da osobe s invaliditetom ne budu držane u ropskom ili podčinjenom odnosu i da budu, pod jednakim uvjetima kao i druge osobe, zaštićene od prisilnog rada.

Opći komentar br. 8 (2022.) o pravu osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje

I. Uvod

1. Cilj ovog općeg komentara je razjasniti obveze država stranaka u pogledu prava na rad i zapošljavanje kako je sadržano u članku 27. Konvencije. Konvencija utvrđuje načela i standarde prava osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje te pruža osnovu za države stranke da ispune svoje obveze prema ciljevima održivog razvoja, posebno cilju 8.5, o postizanju, do 2030., punog i produktivnog zapošljavanja i dostojanstvenog rada za sve osobe, uključujući osobe s invaliditetom te jednake plaće za rad jednake vrijednosti.
2. Pravo na rad je temeljno pravo, neophodno za ostvarivanje drugih ljudskih prava te čini neodvojivi i sastavni dio ljudskog dostojanstva. Pravo na rad također pridonosi opstanku pojedinca i njegove obitelji, a u mjeri u kojoj je rad slobodno odabran ili prihvaćen, njegovom razvoju i priznanju u zajednici.¹ Pravo na rad priznato je u nekoliko međunarodnih i regionalnih pravnih instrumenata. Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima proglašava pravo na rad u općem smislu u članku 6. i izričito razvija individualnu dimenziju prava na rad kroz priznanje u članku 7. prava svakoga na uživanje pravednih i povoljnih uvjeta rada, posebno sigurnih uvjeta rada. Kolektivna dimenzija prava na rad obrađena je u članku 8., koji propisuje pravo svih osoba na osnivanje sindikata i pristupanje sindikatu po vlastitom izboru te pravo sindikata na slobodno djelovanje. Odbor se oslonio na vlastitu sudsku praksu, kao i na praksu Odbora za gospodarska, socijalna i kulturna prava i drugih ugovornih tijela za ljudska prava, kako bi razvio ovaj opći komentar.
3. Smislen rad i zapošljavanje ključni su za ekonomsku sigurnost osobe, fizičko i mentalno zdravlje, osobnu dobrobit i osjećaj identiteta. Međutim, Odbor je svjestan da sustav vrijednosti poznat kao ableizam nepovoljno utječe na mogućnosti mnogih osoba s invaliditetom da imaju smislen rad i zaposlenje. Ableizam i njegovi učinci opisani su kao „sustav vrijednosti koji određena tipičnaobilježja tijela i uma smatra ključnima za življenje života koji ima vrijednost. Na temelju strogih standarda izgleda, funkcioniranja i ponašanja, način razmišljanja ableizma iskustvo invaliditeta smatra nesrećom kojavodi do patnje i nepovoljnog položaja te uvijek obezvrjeđuje ljudski život.“² Ableizam je temelj medicinskog i milosrdnog modela invaliditeta koji vode do društvenih predrasuda, nejednakosti i diskriminacije osoba s invaliditetom, budući da podupiru zakonodavstvo, javne politike i prakse kao što susegregirano zapošljavanje, na primjer „zaštitne radionice“ i može rezultirati prisilnim sudjelovanje u neformalnom gospodarstvu.
4. Osobe s invaliditetom suočavaju se s preprekama u pristupu i ostvarivanju prava na rad i zapošljavanje na otvorenom tržištu rada, na ravnopravnoj osnovi s drugima. Osobe s invaliditetom suočavaju se s visokom stopom nezaposlenosti, nižim plaćama, nestabilnošću, nižim standardima u uvjetima

* Usvojio Odbor na svojoj dvadesetsedmoj sjednici (15. kolovoza – 9. rujna 2022.).

1 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 18 (2005.), st. 1.

2 A/HRC/43/41, st. 9.

zapošljavanja, nepristupačnošću radnog okruženja, a manje je vjerojatno da će, u odnosu na druge osobe, biti postavljene na rukovodeće pozicije kada su formalno zaposlene, a sve navedeno je pogoršano kod žena s invaliditetom. Veća je vjerojatnost da će osobe s invaliditetom zarađivati niže plaće od osoba bez invaliditeta i vjerojatnije je da će biti zaposlene u ranjivim oblicima zapošljavanja, uključujući zapošljavanje u neformalnom sektoru, samozaposlenost ili zaposlenje na pola radnog vremena.³ Podaci i drugi dokazi pokazuju da te razlike posebno pogađaju osobe s invaliditetom na temelju dobi, roda, spola, etničke pripadnosti, mjesta stanovanja i drugim osnovama.

5. Promjenjivi uvjeti u gospodarstvima i na tržištu rada stvaraju nove izazove i prilike za osiguranje prava na rad. Nove tehnologije, uključujući umjetnu inteligenciju i prelazak na digitalni rad, mogu stvoriti nove prepreke ili oblike diskriminacije, kao i ponuditi nove putove do posla i novih oblika zapošljavanja. Gospodarske transformacije, kao što je prijelaz na zeleno gospodarstvo ili odgovor na krize, stvaraju prilike za inkluziju, kao i prijetnju ostavljanja ljudi iza sebe.⁴
6. Članak 27. Konvencije uključuje nekoliko međuovisnih i međusobno povezanih prava unutar prava na rad, uključujući, u članku 27. stavku 1. točki (b), prava osoba s invaliditetom, na jednakoj osnovi s drugima, na pravedne i povoljne uvjete rada i sigurne radne uvjete, uključujući zaštitu od uznemiravanja te, u članku 27. stavku 1. točki (c), kolektivnu dimenziju prava na rad i ostvarivanje radnih i sindikalnih prava osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima.⁵ Cilj ovog općeg komentara je pružiti sveobuhvatan pregled obveza država stranaka prema članku 27., uzimajući u obzir međuovisnost mjera o pravu na rad navedenih u tom članku te međuodnos prava na rad i zapošljavanje s odredbama drugih članaka Konvencije, poput onih o općim obvezama (čl. 4.), jednakosti i nediskriminaciji (čl. 5.), ženama s invaliditetom (čl. 6.), pristupačnosti (čl. 9.), jednakom priznavanju pred zakonom (čl. 12.), pristupu pravdi (čl. 13.), slobodi od iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja (čl. 16.), neovisnom življenju (čl. 19.), obrazovanju (čl. 24.), rehabilitaciji i rehabilitaciji (čl. 26.) i odgovarajućem životnom standardu i socijalnoj zaštiti (čl. 28.).

II. Ljudskopravaški model invaliditeta

7. Odbor je dosljedno izražavao zabrinutost da zakonodavstvo i javne politike država stranaka još uvijek odražavaju pristup invaliditetu temeljen na ableizmu, putem milosrdnog i/ili medicinskog modela, unatoč nekompatibilnosti tih modela s Konvencijom;⁶ osobe s invaliditetom nisu priznate kao subjekti prava i kao nositelji prava, već su umjesto toga

3 *Izvešće o invaliditetu i razvoju: Ostvarivanje ciljeva održivog razvoja od strane, za i s osobama s invaliditetom – 2018.* (publikacija Ujedinjenih naroda, 2019.), str. 155–158.

4 Pogledajte Globalnu mrežu za posao i invaliditet Međunarodne organizacije rada (ILO) i Fundación ONCE, „Stvaranje budućnosti rada inkluzivnim za osobe s invaliditetom“, 21. studenoga 2019.

5 Članak 27. st. 1., uvodni dio, i st. 1. točke (b) i (c) izravno se odnose na tri međuzavisna članka Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, naime na članke 6., 7. i 8. Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava objavio je opće komentare na članke 6. i 7. Pakta.

6 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 6 (2018.), st. 2.

„svedene“ na svoja oštećenja.⁷ Diskriminatorno ili različito postupanje te isključivanje osoba s invaliditetom smatraju se normom i legitimizirani su pristupom invaliditetu utemeljenom na medicinskoj nesposobnosti. Takvi pristupi temeljeni na ableizmu sprječavaju države stranke u uklanjanju trajnih prepreka, posebno stereotipa o invaliditetu i stigmati koje sprječavaju osobe s invaliditetom da budu u mogućnosti raditi na ravnopravnoj osnovi s drugima.

8. Kako bi ostvarile prava iz Konvencije, države stranke moraju primijeniti ljudskopravaški model invaliditeta. U svom općem komentaru br. 6 (2018.) o jednakosti i nediskriminaciji, Odbor postavlja ljudskopravaški model invaliditeta, prema kojem se priznaje da je invaliditet društveni konstrukt, da je oštećenje cijenjeni aspekt ljudske različitosti i dostojanstva te da se oštećenje ne smije promatrati kao legitimna osnova za uskraćivanje ili ograničavanje ljudskih prava. Invaliditet se smatra jednim od mnogih višedimenzionalnih slojeva identiteta, što znači da zakoni i javne politike moraju uzeti u obzir različitost osoba s invaliditetom. Također priznaje da su ljudska prava međuovisna, međusobno povezana i nedjeljiva.

III. Normativni sadržaj

9. Pravo na rad je temeljno ljudsko pravo i bitna sastavnica ljudskog dostojanstva. U Općoj deklaraciji o ljudskim pravima pravo na rad priznaje se u članku 23. Uz Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, pravo na rad obuhvaćeno je člankom 8(1), (2) i (3) (a) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, člankom 5 (e) (i) i (ii) Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, člankom 11. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, člankom 32. Konvencije o pravima djeteta i člancima 25., 26., 40., 52. i 54. Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji. Slično tome, Opća skupština je proglasila pravo na rad u Deklaraciji o socijalnom napretku i razvoju (čl. 6.), u svojoj rezoluciji 2542 (XXIV) od 11. prosinca 1969.
10. Nekoliko regionalnih instrumenata osigurava pravo na rad - uključujući Europsku socijalnu povelju iz 1961. (dio II, čl. 1-10) i Europsku socijalnu povelju (revidiranu) iz 1996. (dio II, čl. 1-10), Afričku povelju o pravima čovjeka i naroda (čl. 15.) te Dodatni protokol uz Američku konvenciju o ljudskim pravima u području gospodarskih, socijalnih i kulturnih prava (čl. 6-8) - i potvrđuju načelo da poštivanje prava na rad nameće državama strankama obvezu poduzimanja mjera usmjerenih na ostvarenje pune zaposlenosti.
11. Međunarodna organizacija rada (ILO) identificirala je osam temeljnih konvencija koje se odnose na prava na radu. Teme koje se obrađuju smatraju se temeljnim načelima i pravima na radu, a uključuju slobodu udruživanja i učinkovito priznavanje prava na kolektivno pregovaranje, ukidanje svih oblika prisilnog ili obveznog rada, učinkovito ukidanje dječjeg rada i otklanjanje diskriminacije u pogledu zapošljavanja i zanimanja. Osam temeljnih konvencija ILO-a su Konvencija o prisilnom radu, 1930. (br. 29) i Protokol uz nju iz 2014.; Konvencija o slobodi udruživanja i zaštiti prava

⁷ Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 6 (2018.), st. 8.

na organiziranje, 1948. (br. 87); Konvencija o pravu na organiziranje i kolektivno pregovaranje, 1949. (br. 98); Konvencija o jednakosti plaća, 1951. (br. 100); Konvencija o ukidanju prisilnog rada, 1957. (br. 105); Konvencija o diskriminaciji (zapošljavanje i zanimanje), 1958. (br. 111); Konvencija o minimalnoj dobi, 1973. (br. 138) i Konvencija o najgorim oblicima dječjeg rada, 1999. (br. 182). Ostali relevantni instrumenti ILO-a su Konvencija o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju (osoba s invaliditetom), 1983. (br. 159); Konvencija o nasilju i uznemiravanju, 2019. (br. 190) i Preporuka o prijelazu s neformalnog na formalno gospodarstvo, 2015. (br. 204).

A. Pravo na rad, na ravnopravnoj osnovi s drugima, uključujući pravo na zaradu za životradom po slobodnom izboru ili prihvaćanju na otvorenom, inkluzivnom i pristupačnom radnom mjestu (čl. 27. st. 1. uvodni dio)

12. Konvencija priznaje pravo osoba s invaliditetom na rad, na jednakoj osnovi s drugima, uključujući pravo na zaradu za život radom koji je slobodno odabran ili prihvaćen na tržištu rada i u radnom okruženju koje je otvoreno, inkluzivno i pristupačno osobama s invaliditetom. Ovo odražava sudsku praksu Odbora za gospodarska, socijalna i kulturna prava koja ističe načelo jednakosti u vezi s radom i zapošljavanjem osoba s invaliditetom te smatra kako se pravo svih osoba da zarađuju za život radom koji slobodno izaberu ili prihvate ne ostvaruje tamo gdje je jedina stvarna prilika otvorena za osobe s invaliditetom rad u odvojenim objektima.⁸ Također smatra da osobe s invaliditetom ne bi trebale biti segregirane u zaštitnim radionicama.⁹ Članak 27. stavak 1. izričito utvrđuje da osobe s invaliditetom imaju pravo „raditi na ravnopravnoj osnovi s drugima {što uključuje} slobodno odabran ili prihvaćen rad na tržištu rada i u radnom okruženju koje je otvoreno, inkluzivno i pristupačno svima“. Ove riječi jasno pokazuju da segregirano okruženje za zapošljavanje nije u skladu s pravom.
13. Unatoč određenom napretku, nedostatak pristupa otvorenom tržištu rada i segregacija i dalje su najveći izazovi za osobe s invaliditetom. Diskriminacija, kao što je uskraćivanje razumne prilagodbe, nedostupna radna mjesta i uznemiravanje predstavljaju dodatne prepreke za zapošljavanje na otvorenom tržištu rada i u otvorenom radnom okruženju, što dovodi do lažnog izbora zaposlenja na zatvorenom radnom mjestu na temelju invaliditeta. Konvencija ILO-a o javnoj politici zapošljavanja, 1964. (br. 122), odnosi se na „puno, produktivno i slobodno izabrano zapošljavanje“, povezujući obvezu država stranaka da stvore uvjete za punu zaposlenost s njihovom obvezom da osiguraju odsutnost prisilnog rada.
14. Odbor primjećuje da segregirano zapošljavanje, kao što su zaštitne radionice, uključuje niz praksi i iskustava, koje karakteriziraju barem neki od sljedećih elemenata:
 - (a) segregiraju osobe s invaliditetom od otvorenog, inkluzivnog i pristupačnog zapošljavanja;
 - (b) organizirane su oko određenih specifičnih aktivnosti za koje se smatra da ih osobe s invaliditetom mogu obavljati;

8 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 5 (1994.), st. 21.

9 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 23 (2016.), st. 47 (c).

- (c) usredotočene su i naglašavaju medicinske i rehabilitacijske pristupe invaliditetu;
 - (d) ne promiču učinkovito prijelaz na otvoreno tržište rada;
 - (e) osobe s invaliditetom ne primaju jednaku naknadu za rad jednake vrijednosti;
 - (f) osobe s invaliditetom ne primaju naknadu za svoj rad na jednakoj osnovi s drugima;
 - (g) osobe s invaliditetom obično nemaju redovne ugovore o radu i stoga nisu obuhvaćene programima socijalne sigurnosti.
15. Segregirano zapošljavanje, kao što su zaštitne radionice, za osobe s invaliditetom ne treba smatrati mjerom progresivnog ostvarivanja prava na rad, o čemu svjedoči samo slobodno odabrano ili prihvaćeno zapošljavanje na otvorenom i inkluzivnom tržištu rada. Pothvati zapošljavanja kojima upravljaju i koje vode osobe s invaliditetom, uključujući one koji su u zajedničkom vlasništvu i demokratski kontrolirani, ne mogu se smatrati segregiranim zapošljavanjem ako pružaju pravedne i povoljne uvjete rada na ravnopravnoj osnovi s drugima.

B. Zabrana diskriminacije na temelju invaliditeta (čl. 27. (1) (a))

16. Nediskriminacija i jednakost temeljne su obveze iz članka 27., proširuju se na radnje trećih strana, kao što je poslovni sektor¹⁰ i primjenjuju se tijekom cijelog ciklusa zapošljavanja, što uključuje regrutiranje, unajmljivanje i zapošljavanje, nastavak zaposlenja, programe osposobljavanja i napredovanje u karijeri, kao i traženje i prijavljivanje za posao te odlazak s posla. Odbor je u svojoj sudskoj praksi primijetio da za postizanje de facto jednakosti u smislu Konvencije države stranke moraju osigurati da nema diskriminacije na temelju invaliditeta u vezi s radom i zapošljavanjem.¹¹ Međunarodna praksa ljudskih prava identificira četiri glavna oblika diskriminacije, koji se mogu pojaviti pojedinačno ili istovremeno: izravna diskriminacija, neizravna diskriminacija, uskraćivanje razumne prilagodbe, uznemiravanje i diskriminacija putem asocijacije.
17. Izravna diskriminacija nastaje kada se u sličnoj situaciji prema osobama s invaliditetom postupa nepovoljno zbog bilo kojeg razloga povezanog s njihovim invaliditetom. Primjer je poslodavac u javnom sektoru koji ne razmatra osobu s invaliditetom za posao pod pretpostavkom da osoba s invaliditetom neće moći obavljati posao.¹²
18. Neizravna diskriminacija odnosi se na primjenu zakona, javne politike ili prakse koji se čine neutralnim, ali imaju negativan učinak na osobe s invaliditetom. To se događa kada mogućnost isključuje osobe s invaliditetom jer okvir mogućnosti ne uzima u obzir njihovu situaciju i, kao rezultat toga, one ne mogu iskoristiti samu priliku. Na primjer, ako je jedini način ulaska u javnu zgradu na razgovor za posao niz stepenica, kandidati koji koriste invalidska

10 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 24 (2017.), st. 7.

11 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 6 (2018.), st. 67.

12 Ibid., st. 18 (a).

kolica stavljaju se u neravnotežan položaj jer ne mogu ući u zgradu.¹³ U zabrani neizravne diskriminacije implicirana je stalna obveza pružanja pristupačnosti kroz pristupe univerzalnog dizajna u svim situacijama.

19. Uskraćivanje razumne prilagodbe događa se kada se ne provode potrebne i odgovarajuće individualizirane izmjene, prilagodbe i potpore (koje ne nameću nerazmjerni ili pretjerani teret). Razumne prilagodbe su one izmjene, prilagodbe i potpore koje su potrebne kako bi se osiguralo jednako uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili temeljnih sloboda.¹⁴ Na primjer, zaposleniku javnog sektora s oštećenjem vida koji nema odgovarajuću opremu za obavljanje dodijeljenih mu zadataka, poput računalnog programa koji povećava tekst na zaslonu računala, uskraćena je razumna prilagodba. Drugi primjeri razumne prilagodbe uključuju omogućavanje pristupa informacijama pojedincu s invaliditetom, modifikiranje opreme, omogućavanje rada od kuće, osiguravanje prevoditelja na sastancima, reorganizaciju aktivnosti, preraspodjelu posla ili osiguravanje pomoćnog osoblja.¹⁵ Da bi bile obuhvaćene konceptom razumne prilagodbe, promjene se moraju dogovoriti s pojedincem. Dužnost pružanja razumne prilagodbe primjenjiva je od trenutka kada se primi zahtjev za takvom prilagodbom ili kada potreba postane očita.¹⁶ Odbor naglašava da se obveze razumne prilagodbe razlikuju od obveza pristupačnosti, koje proizlaze iz zabrane neizravne diskriminacije i navedene su u čl. 4 i 9. Iako obje imaju za cilj jamčiti pristupačnost, dužnost pružanja pristupačnosti putem univerzalnog dizajna ili asistivnih tehnologija dužnost je ugrađena u sustave i procese bez obzira na potrebe određene osobe s invaliditetom, na primjer, da ima pristup zgradi na jednakoj osnovi s drugima.¹⁷ Dužnost pružanja razumne prilagodbe vrijedi od trenutka kada osoba s invaliditetom želi ostvariti svoja prava ili zahtijeva pristup u nepristupačnim situacijama ili okruženjima.¹⁸
20. Uznemiravanje je oblik diskriminacije kada se neželjeno ponašanje povezano s invaliditetom ili drugim zabranjenim razlozima odvija sa svrhom ili učinkom povrede dostojanstva osobe i stvaranja zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja.¹⁹ Prema Konvenciji ILO-a o nasilju i uznemiravanju, 2019. (br. 190), pojam „nasilje i uznemiravanje“ u svijetu rada odnosi se na niz neprihvatljivih ponašanja i praksi ili prijetnji istima, bez obzira jesu li jednokratne ili se ponavljaju, s ciljem, rezultiranjem ili vjerojatnim rezultiranjem fizičkom, psihološkom, seksualnom ili ekonomskom štetom, a uključuje rodno uvjetovano nasilje i uznemiravanje.
21. Zaštita od diskriminacije proteže se i na diskriminaciju temeljem asocijacije, do koje može doći kada su članovi obitelji ili osoba koja je povezana s osobom s invaliditetom zbog tog odnosa diskriminirani na poslu, a uskraćivanje prava osobe ima izravan ili neizravan utjecaj na život osoba s invaliditetom.²⁰

13 Ibid., st. 18 (b).

14 Ibid., st. 18 (c).

15 Ibid., st. 23.

16 Ibid., st. 24 (b).

17 Ibid., st. 24 (a).

18 Ibid., st. 24 (b).

19 Ibid., st. 18 (d).

20 Vidi, na primjer, CRPD Bellini protiv Italije, Priopćenje br. 51/2018 (2022), st. 6.8.

Osobe s invaliditetom često su nerazmjerno pogođene višestrukom i interseksijskom diskriminacijom. Raznolikost osoba s invaliditetom znači da se suočavaju s raznolikim preprekama u ostvarivanju prava na rad i slijede različite putove do zaposlenja tijekom svog radnog vijeka. Višestruka diskriminacija javlja se kada osoba doživi diskriminaciju po dva ili više osnova, što dovodi do diskriminacije koja je složena ili pogoršana, a interseksijska diskriminacija nastaje kada više osnova istodobno međusobno djeluju tako da su neodvojive.²¹ Koncepti višestruke i interseksijske diskriminacije odražavaju činjenicu da pojedinci ne doživljavaju diskriminaciju kao članovi homogene skupine, već kao pojedinci s višedimenzionalnim slojevima identiteta, statusa i životnih okolnosti. Slojevi identiteta koji se presijecaju uključuju dob, rasu, autohtono, nacionalno ili socijalno podrijetlo, status izbjeglice, migranta ili tražitelja azila, političko ili drugo mišljenje, vjeru, spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

22. Ovi pojmovi odražavaju proživljenu stvarnost i iskustva povećane nepovoljnosti pojedinaca uzrokovane višestrukim i interseksijskim oblicima diskriminacije.²² Odbor se bavio različitim situacijama višestruke i interseksijske diskriminacije. Na primjer, žene i rodno nekomforne osobe s invaliditetom suočavaju se sa sjecištem prepreka povezanih s rodom i invaliditetom u stavovima, okolnostima i samom radu, uključujući složene učinke višestruke diskriminacije koja ograničava mogućnosti za rad, utječe na njihovo pravo na jednaku plaću i povećava rizik od nasilja i uznemiravanja na radnom mjestu. Slično tome, interakcija diskriminacija na temelju invaliditeta i dobi znači da se mlade i starije osobe s invaliditetom mogu suočiti s bitno različitim izazovima kako bi ostvarili pravo na rad.

C. Pravo na pravedne i povoljne uvjete rada na ravnopravnoj osnovi s drugima (čl. 27. (1) (b))

23. Članak 27. stavak 1. točka (b) odnosi se na zaštitu prava osoba s invaliditetom, na jednakoj osnovi s drugima, na pravedne i povoljne uvjete rada, uključujući:
- (a) jednake mogućnosti i jednaku naknadu za rad jednake vrijednosti;
 - (b) sigurne i zdrave radne uvjete, uključujući zaštitu od uznemiravanja;
 - (c) rješavanje pritužbi.
24. Pravo osoba s invaliditetom na pravedne i povoljne uvjete rada nužna je posljedica prava na mogućnost zarađivanja za život radom koji je slobodno odabran ili prihvaćen. Ono je važna komponenta drugih prava sadržanih u Konvenciji, kao što su sindikalna prava (čl. 27. (1) (c)), a njihovo uživanje preduvjet je i rezultat uživanja drugih prava iz Konvencije, kao što je pravo na odgovarajući životni standard (čl. 28.) kroz pristojnu plaću.²³
25. Pravo na pravedne i povoljne uvjete rada je pravo svih radnika s invaliditetom u svim okruženjima, bez obzira na oštećenje, spol, dob, kulturno ili jezično podrijetlo ili migrantski status, ili jesu li zaposleni u formalnom ili neformalnom sektoru, samozaposleni ili zaposleni u poljoprivrednom

21 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3 (2016.), st. 4 (c).

22 Ibid., st. 16.

23 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 23 (2016.), st. 47 (c).

sektoru ili u ruralnim i udaljenim područjima.²⁴ Nadalje, pravo na pravedne i povoljne uvjete rada zahtijeva da isplata ispod minimalne plaće na temelju invaliditeta ne bude opravdana ni pod kojim okolnostima.

26. Pravedni i povoljni uvjeti rada za osobe s invaliditetom uključuju beneficije i zaštitu koju uživaju drugi radnici, kao što je mirovinski fond, bolovanje, dugotrajni dopust, roditeljski dopust, napredovanje, odmor, slobodno vrijeme i povremeni plaćeni odmori.²⁵
27. Radnici s invaliditetom imaju pravo na jednaku naknadu kao i radnici bez invaliditeta kada obavljaju iste ili slične poslove. Nadalje, njihova bi naknada također trebala biti jednaka čak i kada je njihov rad potpuno različit, ali unatoč tome jednake vrijednosti. Države stranke trebale bi osigurati da radna mjesta koja su u procesu prijelaza sa segregiranog zapošljavanja ne budu izuzeta od plaćanja jednake naknade za rad jednake vrijednosti.
28. Pravo na sigurnu i zdravu radnu okolinu uključuje zahtjev za dosljednom nacionalnom javnom politikom o zaštiti zdravlja na radu, koja je inkluzivna za radnike s invaliditetom. Cilj takve politike je spriječiti nezgode i ozljede koje proizlaze iz, povezane su s, ili se događaju tijekom rada. Javna politika bi trebala obuhvatiti zaštitu svih radnika, uključujući one s invaliditetom, kao i one koji imaju kratkoročne ili dugoročne ugovore, rade na pola radnog vremena, pripravnici su, samozaposleni, radnici migranti ili su zaposleni u neformalnom sektoru. Organizacije osoba s invaliditetom trebaju sudjelovati u formuliranju, provedbi i reviziji nacionalne javne politike kako bi se osiguralo da nacionalne javne politike ne dopuštaju diskriminaciju.
29. Kao što je Odbor primijetio u svojoj sudskoj praksi, zaštita od uznemiravanja u vezi s radom i zapošljavanjem proteže se kroz cijeli ciklus zapošljavanja i zahtijeva učinkovite pravne lijekove kroz donošenje i provedbu posebnih i sveobuhvatnih zakona protiv diskriminacije.²⁶ Zakon bi trebao biti popraćen odgovarajućim i učinkovitim pravnim lijekovima i sankcijama u odnosu na diskriminaciju u građanskim, upravnim i kaznenim postupcima. Pojedinačni pravni lijekovi trebaju biti popraćeni učinkovitim promjenama na radnom mjestu kako bi se spriječila buduća kršenja.

D. Radnička i sindikalna prava (čl. 27. (1) (c))

30. Sindikalna prava, sloboda udruživanja i pravo na štrajk ključna su sredstva za uvođenje, održavanje i obranu pravednih i povoljnih uvjeta rada. Sindikati trebaju priznati, prihvatiti i omogućiti puno i smisleno sudjelovanje osoba s invaliditetom ravnopravno s drugima. Sindikati bi trebali igrati važnu ulogu u obrani prava osoba s invaliditetom na rad, uključujući osobe s invaliditetom koje još uvijek rade u segregiranom radnom odnosu. Države stranke imaju obvezu poštivati i štititi rad branitelja ljudskih prava i drugih članova civilnog društva, posebice sindikata, koji pomažu osobama s invaliditetom i drugim marginaliziranim skupinama u ostvarivanju prava na rad.²⁷

²⁴ Ibid., st. 5.

²⁵ Vidi Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 23 (2016.) za dodatne pojedinosti.

²⁶ Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 6 (2018.), st. 22.

²⁷ Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 18 (2005.), st. 51.

31. Promicanje zapošljavanja osoba s invaliditetom zahtijeva učinkovito uključivanje sindikata i drugih reprezentativnih udruga koje štite i promiču prava radnika s invaliditetom u definiranju prioriteta, donošenju odluka, planiranju, provedbi i evaluaciji strategija.
32. Opći zakoni i zakonici o radu trebali bi uključivati izričitu zabranu diskriminacije na temelju invaliditeta i odgovornost da se osigura da su sindikalni radnici, poslodavci i institucije tržišta rada potpuno svjesni pitanja jednakosti i nediskriminacije u kontekstu rada i zapošljavanja osoba s invaliditetom.
33. Sporazumi o kolektivnom pregovaranju trebali bi zabraniti diskriminaciju na temelju oštećenja. Tamo gdje se navode uvjeti rada, aranžman mora uključivati mehanizam pomoću kojeg zaposlenici mogu tražiti razumnu prilagodbu.

E. Pristup tehničkom i strukovnom usmjeravanju, uslugama zapošljavanja i osposobljavanju (čl. 27. (1) (d))

34. Za ostvarivanje prava osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje potreban je nediskriminirajući pristup javnim i privatnim uslugama općeg tehničkog i strukovnog usmjeravanja, osposobljavanja i zapošljavanja na ravnopravnoj osnovi s drugima.²⁸ Sudjelovanje osoba s invaliditetom u uvriježenim uslugama promiče ne-segregaciju usluga i pristupa osoba s invaliditetom otvorenom zapošljavanju i uslugama strukovnog osposobljavanja.²⁹ Ove usluge mogu biti prikladne za početak rada, tijekom radnog odnosa ili za prijelaz između uloga. Države stranke trebale bi poduzeti mjere kako bi osigurale potvrđivanje sposobnosti i postignuća na ravnopravnoj osnovi s drugima, izričitu inkluziju osoba s invaliditetom u zakonodavstvo koje se bavi strukovnim osposobljavanjem, izričito spominjanje osoba s invaliditetom u općim javnim politikama koje reguliraju strukovno osposobljavanje, pristupačnost prostora, informacije i materijale, pružanje stručne obuke o pravima osoba s invaliditetom i financiranje razumne prilagodbe. Strukovnu i profesionalnu pripremu, osposobljavanje i druge usluge treba pružiti na pristupačne i inkluzivne načine, uključujući financijsku potporu za sudjelovanje.

F. Promicanje mogućnosti zapošljavanja i napredovanja u karijeri (čl. 27. (1) (e))

35. Države stranke trebale bi osigurati da osobe s invaliditetom imaju smislene prilike za razvoj svojih karijera, bez obzira na oblik njihovog zaposlenja.³⁰ Prilike za razvoj uključuju prekvalificiranje i usavršavanje, obuku, cjeloživotno učenje i programe mentorstva.
36. Svi radnici s invaliditetom imaju pravo, na ravnopravnoj osnovi s drugima, biti uzeti u obzir za napredovanje kroz poštene, na zaslugama utemeljene i transparentne procese. Države stranke trebale bi analizirati izravne i

28 Vidite Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, čl. 6. i Konvencija ILO-a o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju (osoba s invaliditetom), 1983. (br. 159).

29 Vidi CRPD/C/2/3, dodatak.

30 Za primjer gdje ova podrška nije bila smisleno pružena, vidi Gröninger et al. protiv Njemačke (CRPD/C/D/2/2010).

neizravne prepreke napredovanju u karijeri s kojima se susreću osobe s invaliditetom, posebno žene s invaliditetom. Strukovno osposobljavanje iz članka 27. stavka 1. točke (d) uključuje osposobljavanje koje prolaze radnici s invaliditetom radi napredovanja u karijeri. Tečajevi moraju biti pristupačni i radnici moraju moći tražiti razumnu prilagodbu.

G. Promicanje mogućnosti za samozapošljavanje, poduzetništvo i zadrugarstvo (čl. 27. (1) (f))

37. Osobe s invaliditetom imaju pravo na slobodan izbor posla, uključujući i to žele li se samozaposliti, pokrenuti vlastiti posao ili raditi u zadrugi. Države stranke trebale bi poduzeti ciljane mjere za zaštitu i podršku osobama s invaliditetom u neformalnom gospodarstvu, promicati i ubrzati njihov prijelaz u formalno gospodarstvo te spriječiti da rad u formalnom gospodarstvu postane neformalan.³¹
38. Promicanje mogućnosti za rad koji je po slobodnom izboru zahtijeva pristupačne informacije o poduzetništvu, mikro, malim i srednjim poduzećima te drugim oblicima poslovnih modela i gospodarskih jedinica, kao što su zadruge.³² Također je potrebno razmotriti nediskriminirajući pristup poslovnim uslugama, tržištima, infrastrukturi i tehnologiji, zdravlju i sigurnosti na radu, financijskim uslugama, mentorstvu i umrežavanju. Države stranke trebale bi formulirati i provoditi integrirani okvir javnih politika, inkluzivan za osobe s invaliditetom, osiguravajući koordinaciju između različitih razina vlasti i suradnju između relevantnih tijela i vlasti, kao što su porezne vlasti i institucije socijalnog osiguranja.³³

H. Zapošljavanje u javnom sektoru (čl. 27. (1) (g))

39. Odredbe ostalih podstavaka članka 27. jednako se primjenjuju na javni i privatni sektor. Međutim, tamo gdje je država stranka poslodavac, trebala bi imati stroži pristup inkluziji. Države stranke trebale bi uvesti objektivne standarde za zapošljavanje i napredovanje osoba s invaliditetom na temelju zasluga i posvetiti se povećanju broja zaposlenika s invaliditetom. Ako je potrebno, treba poduzeti posebne mjere za izgradnju svijesti unutar javnog sektora, privlačenje i zapošljavanje osoba s invaliditetom i podršku zaposlenicima s invaliditetom u javnom sektoru, s ciljem odražavanja raznolikosti zajednice i iskorištavanja proživljenih iskustava osoba s invaliditetom.
40. Odbor je preporučio državama strankama da, u nastojanju da povećaju zapošljavanje osoba s invaliditetom u javnom sektoru, razviju i provode mjere afirmativne akcije, kao što je dodjela ciljanih sredstava za promicanje zapošljavanja osoba s invaliditetom u javni i privatni sektor, uključujući strukovne programe.³⁴ Daljnje mjere uključuju kvote {zahtjev za zapošljavanjem barem određenog postotka zaposlenika s invaliditetom} ili ciljeve {neobavezni ciljevi}. Sve mjere trebaju biti popraćene zahtjevom za godišnjim izvještavanjem javnih tijela o usklađenosti.

³¹ Vidi ILO, Preporuka o prijelazu s neformalnog na formalno gospodarstvo, 2015. (br. 204).

³² Ibid., st. 11 (g).

³³ Ibid., st. 12.

³⁴ Na primjer, CRPD/C/CAN/CO/1, st. 48 (c); CRPD/C/GTM/CO/1, st. 63; CRPD/C/JOR/CO/1, st. 50 (c); i CRPD/C/URY/CO/1, st. 57–58.

I. Promicanje zapošljavanja u privatnom sektoru, uključujući programe afirmativne akcije (čl. 27. (1) (h))

41. Odbor je državama strankama preporučio strategije za povećanje zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru koje su jednako primjenjive i na privatni sektor. Mogu biti potrebne posebne mjere afirmativne akcije, kao što su kvote za povećanje zapošljavanja osoba s invaliditetom u privatnom sektoru. U isto vrijeme, same kvote nisu dovoljne za promicanje zapošljavanja osoba s invaliditetom i osobe s invaliditetom mogu im se oduprijeti ako se sustav usredotoči na oštećenje, a ne na sposobnost. Kvote također pokreću pitanja povjerljivosti. Druge mjere afirmativne akcije uključuju mjere javne nabave, kao što su postupci natječaja koji daju prednost poduzećima u vlasništvu osoba s invaliditetom ili koja zapošljavaju osobe s invaliditetom te dodjelu ciljanih sredstava za promicanje zapošljavanja osoba s invaliditetom, kao što su one za izmjene radnog okruženja, potpora za plaće pripravnika, odbici od poreza na plaće i subvencije plaća.
42. Mjere afirmativne akcije u skladu s Konvencijom uključuju, između ostalog:
 - (a) osiguravanje da poslodavci ne ograničavaju osobe s invaliditetom na određena zanimanja, rezervirana radna mjesta ili posebne jedinice zapošljavanja;
 - (b) osiguravanje da poslodavci ne ograničavaju osobama s invaliditetom mogućnosti napredovanja i karijernog rasta;
 - (c) poduzimanje koraka kako bi se osiguralo da rad koji se promiče ovim mjerama ne predstavlja „lažno“ zaposlenje, pri čemu osobe s invaliditetom poslodavci zapošljavaju, ali one ne obavljaju posao ili nemaju smisleno zaposlenje na ravnopravnoj osnovi s drugima;
 - (d) uključivanje perspektive invaliditeta, spola i dobi u cijeloj organizaciji;

Javne politike preferencijalne kupnje koje promiču ili podržavaju segregirano zapošljavanje nisu mjere afirmativne akcije u skladu s Konvencijom.

43. Države stranke trebale bi se blisko konzultirati s organizacijama osoba s invaliditetom prilikom osmišljavanja mjera afirmativne akcije.³⁵ Ove će mjere u privatnom sektoru biti najučinkovitije ako budu dio holističkog pristupa država stranaka u promicanju zapošljavanja osoba s invaliditetom.

J. Pružanje razumne prilagodbe na radnom mjestu (čl. 27. (1) (i))

44. Razumna prilagodba razlikuje se od obveze da se osigura pristupačnost. Razumna prilagodba uključuje pružanje individualiziranih modifikacija, prilagodbi i podrške kako bi se osobama s invaliditetom omogućilo da obavljaju inherentne zahtjeve svog posla na ravnopravnoj osnovi s drugima. Države stranke trebale bi osigurati da je pružanje razumne prilagodbe olakšano kroz mjere i programe koji pružaju tehničku i financijsku pomoć javnim i privatnim poslodavcima.

Kao dio svoje dužnosti pristupačnosti, javni i privatni poslodavci trebaju osigurati jasan, pristupačan i pravovremen postupak za rješavanje potrebe za razumnom prilagodbom. Ako pojedinac ili organizacija identificiraju

³⁵ Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 6 (2018.), st. 29.

prepreku potpunoj inkluziji osobe s invaliditetom, moraju se poduzeti sljedeći koraci:

- (a) organizacija radi s pojedincem kako bi identificirala potencijalna rješenja za uklanjanje ili izbjegavanje prepreke, uključujući preferirano rješenje za osobu s invaliditetom
- (b) organizacija provodi željeno rješenje, osim ako bi ono predstavljalo pretjeran teret. Tamo gdje je to slučaj, organizacija bi trebala implementirati neko drugo identificirano rješenje koje ne nameće pretjeran teret ili implementirati preferirano rješenje u mjeri u kojoj je to moguće bez suočavanja s pretjeranim teretom.

Propust organizacije da provede ove korake bio bi uskraćivanje razumne prilagodbe.

K. Promicanje radnog iskustva na otvorenom tržištu rada (čl. 27. (1) (j))

45. Radno iskustvo na otvorenom tržištu rada može se promovirati putem stažiranja, programa učenja na radnom mjestu, školarina, stipendija i financijskih poticaja za poduzeća, kao što su naukovanje i drugi programi učenja na radnom mjestu. Osim što je bitno za razvoj vještina osoba s invaliditetom, radno iskustvo nudi priliku za promjenu uvjeta zapošljavanja i izgradnju veza i razumijevanja među poslodavcima.
46. Osobe s invaliditetom posebno su izložene riziku od neprikladnog korištenja neplaćenog pripravničkog staža, programa osposobljavanja i volontiranja, koji negativno utječu na sigurnost posla i karijerne izgleda. Mlade osobe s invaliditetom posebno su ranjive u tom pogledu. Države stranke trebale bi jasno regulirati i pratiti položaj osoba s invaliditetom u okviru takvih programa.

L. Promicanje programa strukovne i profesionalne rehabilitacije, zadržavanja posla i povratka na posao (čl. 27. (1) (k))

47. Svi radnici mogu iskusiti potrebu za prekvalifikacijom, razvojem novih vještina ili promjenom zanimanja. Programi zadržavanja posla i povratka na posao za osobe s invaliditetom dio su širih nastojanja da se osigura kontinuirani razvoj radne snage. Države stranke moraju osigurati podršku osobama s invaliditetom da ostanu raditi ili prijeđu na nove uloge nakon stjecanja novog oštećenja ili pogoršanja postojećeg oštećenja.³⁶
48. U pružanju rehabilitacije, države stranke trebaju osigurati da radnici s invaliditetom kao posljedicom nesreće ili bolesti i, gdje je relevantno, njihove uzdržavane osobe dobiju odgovarajuću naknadu, uključujući troškove liječenja, gubitak zarade i druge troškove, osim pristupa uslugama rehabilitacije.³⁷
49. Programi povratka na posao mogu dovesti do toga da dotični zaposlenik nastavi s istom funkcijom, prebaci se na drugu funkciju kod istog poslodavca ili preuzme funkciju kod drugog poslodavca. Ti se programi ne bi trebali koristiti za promicanje zapošljavanja u segregiranim radnim okruženjima.

³⁶ Vidi *J. M. protiv Španjolske* (CRPD/C/23/D/37/2016) i *V.F.C. protiv Španjolske* (CRPD/C/21/D/34/2015), u kojima je Odbor utvrdio da država stranka nije ispunila svoje obveze prema Konvenciji tako što nije osigurala nastavak zaposlenja autora dodjeljivanjem izmijenjenih zaduženja.

³⁷ Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 23 (2016.), st. 29.

M. Ropstvo, zavisnost i prisilni ili obvezni rad (čl. 27 (2))

50. Zabrana ropstva, zavisnosti i prisilnog ili obveznog rada je srž međunarodnog prava koje se tiče ljudskih prava. Osobe s invaliditetom, uključujući djecu, izložene su povećanom riziku da dožive situacije ropstva ili zavisnosti, kao što su segregirano zapošljavanje, otmice i prisilni rad.³⁸ Te se situacije proširuju na dužničko ropstvo, trgovinu ljudima, prosjačenje, rad u tvornicama ili na farmama i segregirano zapošljavanje za malu ili nikakvu plaću.
51. Države stranke trebale bi razviti sveobuhvatne mjere za sprječavanje i istraživanje svih slučajeva ropstva, zavisnosti i prisilnog ili obveznog rada. Te mjere trebale bi uključivati programe podizanja svijesti, informativne kampanje, zakonske odredbe, žalbene postupke, režime sankcija, istražne mehanizme te mjere naknade i odštete.
52. Kako bi ispunile svoje obveze prema članku 27. stavku 2. Konvencije, države stranke trebaju obratiti pozornost na pravo osoba s invaliditetom na izbor, pristanak i slobodu od prisile. Izbor se mora shvatiti u kontekstu štete koju uvjeti rada mogu uzrokovati. U nekim slučajevima dostupni radni uvjeti mogu biti štetni za zdravlje i dobrobit osoba s invaliditetom iz razloga povezanih s njihovim invaliditetom. Ovi pojedinci zahtijevaju razumnu prilagodbu kroz izmjene radnih uvjeta i smislenu socijalnu zaštitu i drugu podršku kako bi se osiguralo da nisu prisiljeni raditi protiv svoje volje. U drugim slučajevima, osobe s invaliditetom doživljavaju štetu zbog diskriminacije uzrokovane segregacijom, nedostatkom jednake naknade za rad jednake vrijednosti i ograničenim putovima za slobodan odabir zaposlenja na ravnopravnoj osnovi s drugima. Rizik od prisile proizlazi iz činjenice da se osobe s invaliditetom često suočavaju sa širom društvenom ranjivošću, nedostatkom smislenih alternativa i odnosima ovisnosti ili skrbi koji postaju izrabljivački. Ovaj rizik treba uzeti u obzir kako bi se razumjelo je li dan pristanak. Čak i kada je pristanak dan, treba obratiti pozornost na širi kontekst izrabljivanja ili prisile. Pristanak nije dovoljan da bi se pokazalo da netko nije u situaciji ropstva, zavisnosti ili trgovine ljudima.

IV. Obveze država stranaka

A. Opće obveze

53. Članak 4. stavak 2. Konvencije zahtijeva da, s obzirom na gospodarska, socijalna i kulturna prava, države stranke poduzmu mjere u okviru svojih raspoloživih sredstava i, prema potrebi, u okviru međunarodne suradnje, s perspektivom postupnog postizanja punog ostvarenja tih prava. Stoga je glavna opća obveza država stranaka osigurati postupno ostvarivanje prava na rad. Namjerni, konkretni i ciljani koraci prema tom cilju moraju se poduzeti u razumno kratkom vremenu nakon stupanja Konvencije na snagu za dotičnu državu stranku.³⁹
54. Pravo svih osoba s invaliditetom na rad državama strankama nameće tri vrste ili razine obveza: obveze poštivanja, zaštite i ispunjavanja. Naizmjenice,

³⁸ CRPD/C/BOL/CO/1, st. 41–42.

³⁹ Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 3 (1990.), st. 2.

obveza ispunjavanja sadrži obveze olakšavanja, pružanja i promicanja.⁴⁰ Obveza poštivanja sadržana je u članku 4. stavku 1. točki (d) Konvencije, u kojem se od države stranke traži da se suzdrži od bilo kakvog čina ili prakse koji nije u skladu s Konvencijom. Obveza zaštite sadržana je u članku 4. stavku 1. točkama (c) i (e), u kojima se od države stranke zahtijeva da u svim javnim politikama i programima uzme u obzir zaštitu i promicanje ljudskih prava osoba s invaliditetom te da poduzme sve odgovarajuće mjere za uklanjanje diskriminacije na temelju invaliditeta od strane trećih strana, uključujući privatna poduzeća. Obveza ispunjavanja sadržana je, na primjer, u članku 4. stavku 1. točkama (f) i (g), u kojima se od države zahtijeva da poduzme ili promiče istraživanje i razvoj roba i usluga univerzalnog dizajna te novih asistivnih tehnologija.

55. Retrogresivne mjere nisu dopuštene u odnosu na bilo koje pravo obuhvaćeno Konvencijom, uključujući pravo na rad. Ako se poduzmu bilo kakve namjerne retrogresivne mjere, na državu strankupada teret dokazivanja da su one uvedene nakon najpažljivijeg razmatranja svih alternativa, da su propisno opravdane, pozivajući se na cjelokupnost prava predviđenih Konvencijom, u kontekstu pune upotrebe maksimalnih raspoloživih resursa države stranke,⁴¹ te da nemaju nerazmjern učinak na osobe s invaliditetom.
56. Obveza poštivanja zahtijeva od država stranaka da se suzdrže od izravnog ili neizravnog miješanja u uživanje prava na rad, između ostalog, suzdržavanjem od uskraćivanja ili ograničavanja jednakog pristupa dostojanstvenom radu za sve osobe s invaliditetom, suzdržavanjem od oslobađanja poslodavaca od plaćanja nacionalne minimalne plaće na osnovi invaliditeta te zabranom prisilnog ili obveznog rada. Države stranke su vezane obvezom poštivanja prava žena s invaliditetom i mladih osoba s invaliditetom na pristup pravednim i povoljnim uvjetima rada te su stoga dužne poduzeti mjere za borbu protiv višestruke i interseksijske diskriminacije te postizanje jednakih mogućnosti za napredovanje i jednaku naknadu za rad jednake vrijednosti. Svaka procjena „vrijednosti“ rada od strane država stranaka mora izbjegavati stereotipe koji se odnose na osobe s invaliditetom, uključujući one koji se tiču njihovog spola ili roda, koji bi mogli podcijeniti rad koji uglavnom obavljaju žene s invaliditetom.⁴² Osim toga, države stranke trebaju poduzeti hitne mjere za uklanjanje prepreka u zakonima, javnim politikama i programima koji povezuju invaliditet s „nesposobnošću za rad“. Posebno, mjere za procjenu ili klasifikaciju statusa invaliditeta ne bi se trebale temeljiti na ili dovesti do ograničenja prava osoba s invaliditetom na rad.
57. Obveza zaštite zahtijeva od država stranaka da poduzmu sve odgovarajuće mjere za uklanjanje diskriminacije na temelju invaliditeta od strane privatnih,

40 U svojim općim komentarima br. 12 (1999.) (st. 15.) i br. 13 (1999.) (st. 46.), Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava primijetio je da obveza ispunjavanja uključuje i obvezu olakšavanja i obvezu pružanja. U svom općem komentaru br. 14 (2000.) (st. 33.) ugradio je i treću obvezu – obvezu promicanja – u obvezu ispunjavanja, temeljenu na važnosti promicanja zdravlja u radu Svjetske zdravstvene organizacije i drugih. S obzirom da je svrha Konvencije, prema članku 1., promicati potpuno i jednako uživanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda za sve osobe s invaliditetom i promicati poštovanje njihovog inherentnog dostojanstva, u ovom općem komentaru obveza promicanja je uvrštena u obvezu ispunjavanja.

41 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 3 (1990.), st. 9.

42 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 23 (2016.), st. 47 (a).

nedržavnih aktera, kao što su privatna poslovna poduzeća, sindikati i svi članovi društva, kako bi se spriječilo miješanje u jamstva članka 27.⁴³ Konkretno, države stranke imaju obvezu zaštititi osobe s invaliditetom od četiri glavna oblika diskriminacije u vezi s radom i zapošljavanjem: izravne, neizravne, uskraćivanja razumne prilagodbe i uznemiravanja. Ovi oblici diskriminacije mogu se pojaviti pojedinačno ili istovremeno. Odbor je u svojoj sudskoj praksi također preporučio mjere za rješavanje višestruke i interseksijske diskriminacije, uključujući sljedeće: usvajanje zakona, javnih politika i programa koji izričito prepoznaju višestruku i interseksijsku diskriminaciju,⁴⁴ kako bi se osiguralo da se pritužbe na takvu diskriminaciju razmatraju, kako bi se utvrdila odgovornost i pravni lijekovi; uspostavljanje okvira za prikupljanje podataka relevantnih za borbu protiv interseksijske diskriminacije s kojom se suočavaju žene i djevojke s invaliditetom;⁴⁵ dopuštanje pritužbi na diskriminaciju po više od jedne osnove, uspostavljanje viših razina naknade za žrtve i izricanje viših kazni za počinitelje;⁴⁶ jačanje antidiskriminacijskih zakona za rješavanje interseksijske diskriminacije;⁴⁷ ispitivanje prikladnosti postojećih struktura koje se koriste za rješavanje interseksijske diskriminacije i usvajanje učinkovitih i specifičnih mjera za sprječavanje interseksijskih oblika diskriminacije žena i djevojčica⁴⁸ i razvijanje okvira za inkluzivno, sveobuhvatno i transparentno sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom, uključujući one koje su izložene interseksijskoj diskriminaciji.⁴⁹

58. Konačno, obveza ispunjavanja - koja sadrži obveze olakšavanja, pružanja i promicanja - zahtijeva od država usvajanje odgovarajućih zakonodavnih, administrativnih, proračunskih, pravosudnih, promotivnih i drugih mjera kako bi se osiguralo da su radna okruženja otvorena, inkluzivna i pristupačna.
59. Kako bi ispunile obvezu olakšavanja prava osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje, od država stranaka se zahtijeva da poduzmu pozitivne mjere kako bi omogućile i pomogle osobama s invaliditetom da poduzmu tehničko i strukovno obrazovanje i osposobljavanje te da provode tehničke i planove strukovnog obrazovanja kako bi se olakšao pristup zapošljavanju. Države stranke su također obvezne poduzeti ili promicati istraživanje i razvoj te promicati dostupnost i korištenje novih tehnologija, uključujući informacijsku i komunikacijsku tehnologiju, mobilna pomagala, uređaje i asistivne tehnologije, dajući prednost tehnologijama po pristupačnoj cijeni.⁵⁰
60. Kako bi ispunile obvezu osiguravanja prava osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje, države stranke su obvezne priznati to pravo u nacionalnim pravnim sustavima te donijeti nacionalnu javnu politiku i detaljan akcijski plan za njezinu realizaciju. Javna politika i plan trebaju sadržavati dovoljno

43 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3 (2016.), st. 18; Odbor za ljudska prava, opći komentari br. 18 (1989.), st. 9, i br. 28 (2000.), st. 31; Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 20 (2009.), st. 11; Odbor za uklanjanje diskriminacije žena, opća preporuka br. 28 (2010.), st. 9; Odbor za eliminaciju rasne diskriminacije, opća preporuka br. 25 (2000.), st. 1-2.

44 CRPD/C/BRA/CO/1, st. 13. i CRPD/C/MUS/CO/1, st. 10 i 12.

45 CRPD/C/CZE/CO/1, st. 14. i CRPD/C/DEU/CO/1, st. 16 (b).

46 CRPD/C/DNK/CO/1, st. 17.

47 CRPD/C/AUS/CO/1, st. 15.

48 CRPD/C/SWE/CO/1, st. 12 i 14.

49 CRPD/C/DEU/CO/1, st. 10.

50 Konvencija, čl. 4 (1) (g).

dodijeljenih sredstava za povećanje sudjelovanja osoba s invaliditetom, posebno žena s invaliditetom, u radu i zapošljavanju. Države stranke su također obvezne osobama s invaliditetom pružiti pristupačne informacije o novim tehnologijama razvijenim u skladu s obvezom olakšavanja.

61. Kako bi ispunile obvezu promicanja prava osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje, države stranke trebaju poduzeti korake kako bi osigurale odgovarajuće obrazovanje, informacije i kampanje podizanja svijesti, uključujući rodno osviještenu politiku, kako u privatnom tako i u javnom sektoru. Kampanje podizanja svijesti trebale bi biti usmjerene na poslodavce i zaposlenike u privatnom i javnom sektoru, specijaliste za zapošljavanje i agencije za zapošljavanje te opću javnost te bi trebale biti na relevantnim jezicima i formatima pristupačnim za osobe s invaliditetom.

B. Temeljne obveze

62. Države stranke imaju neposrednu temeljnu obvezu osigurati zadovoljenje, u najmanju ruku, minimalnih bitnih razina prava na rad i zapošljavanje.⁵¹ U kontekstu članka 27., ova temeljna obveza obuhvaća obvezu osiguranja nediskriminacije i jednake zaštite pri zapošljavanju.⁵²
63. U svojoj sudskoj praksi o članku 5. Konvencije, Odbor je postavio hitne korake koje su države stranke dužne poduzeti kako bi postigle de facto jednakost i osigurale nediskriminaciju na temelju invaliditeta u odnosu na pravo na rad i zapošljavanje.⁵³ Konkretno, kako bi se osigurala razumna prilagodba prema članku 5. stavku 3. i članku 27. stavku 1. točki (i) te kako bi se postigla ili ubrzala de facto jednakost u radu i zapošljavanju sukladno članku 5. stavku 4., države stranke bi trebale:
- (a) olakšati prijelaz iz segregiranog radnog okruženja za osobe s invaliditetom i podržati njihov angažman na otvorenom tržištu rada, au međuvremenu također osigurati neposrednu primjenjivost radnih prava na ta okruženja;
 - (b) promicati pravo na zapošljavanje uz podršku, uključujući pomoć pri radu, obuku za posao i programe strukovne kvalifikacije; štiti prava radnika s invaliditetom te osigurati pravo na slobodno odabrano zapošljavanje;
 - (c) osigurati da osobe s invaliditetom ne budu plaćene manje od minimalne plaće i da ne izgube beneficije invalidnina kada počnu raditi;
 - (d) izričito prepoznati uskraćivanje razumne prilagodbe kao diskriminaciju i zabraniti višestruku i interseksijsku diskriminaciju i uznemiravanje;
 - (e) osigurati odgovarajući prijelaz na posao i iz njega za osobe s invaliditetom na nediskriminirajući način. Države stranke obvezne su osigurati jednak i učinkovit pristup naknadama i pravima, kao što su naknade za mirovinu ili nezaposlenost. Takva se prava ne smiju povrijediti isključivanjem iz radnog odnosa, čime se dodatno pogoršava situacija isključivanja;
 - (f) promicati rad u inkluzivnim i pristupačnim, sigurnim i zdravim radnim okruženjima, uključujući kupaonice, u javnom i privatnom sektoru;

51 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 3 (1990.), st. 1.

52 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 18 (2006.), st. 31.

53 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 6 (2018.), st. 67.

- (g) osigurati da osobe s invaliditetom uživaju jednake mogućnosti u pogledu mogućnosti napredovanja u karijeri putem redovitih sastanaka za procjenu s njihovim rukovoditeljima i definiranjem ciljeva koje treba postići, kao dio sveobuhvatne strategije;
 - (h) osigurati pristup osposobljavanju, prekvalifikaciji i obrazovanju, uključujući strukovno osposobljavanje i izgradnju kapaciteta za zaposlenike s invaliditetom te osigurati osposobljavanje o zapošljavanju osoba s invaliditetom i razumnoj prilagodbi za poslodavce, reprezentativne organizacije zaposlenika i poslodavaca, sindikate i nadležne vlasti;
 - (i) raditi na univerzalno primjenjivim mjerama zdravlja i sigurnosti na radu za osobe s invaliditetom, uključujući propise o sigurnosti i zdravlju na radu koji su nediskriminirajući i inkluzivni za osobe s invaliditetom;
 - (j) priznati pravo osobama s invaliditetom na pristup radničkim sindikatima.
64. Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava također je identificirao temeljne obveze u pogledu prava na pravedne i povoljne uvjete rada.⁵⁴ Posebno:
- (a) uspostaviti sveobuhvatan sustav za borbu protiv rodne diskriminacije na poslu, uključujući i u pogledu naknade;
 - (b) uspostaviti u zakonodavstvu i u dogovoru s radnicima i poslodavcima, njihovim predstavničkim organizacijama i drugim relevantnim partnerima, minimalne plaće koje su nediskriminirajuće i bez odstupanja, utvrđene uzimajući u obzir relevantne gospodarske čimbenike i indeksirane s troškovima života kako bi se osigurao pristojan život radnika i njihovih obitelji;
 - (c) zakonom definirati i zabraniti uznemiravanje, uključujući seksualno uznemiravanje, na poslu, osigurati odgovarajuće žalbene postupke i mehanizme i uspostaviti kaznene sankcije za seksualno uznemiravanje;
 - (d) uvesti i provoditi minimalne standarde u odnosu na odmor, slobodno vrijeme, razumno ograničenje radnog vremena, plaćeni dopust i državne praznike.

V. Odnos s drugim člancima Konvencije

65. Članak 5. Konvencije, o jednakosti i nediskriminaciji, zahtijeva od država stranaka da promiču inkluzivnu jednakost i uklone diskriminaciju – izravnu, neizravnu, uskraćivanje razumne prilagodbe, uznemiravanje – u svim pitanjima rada, zapošljavanja i ciklusa zapošljavanja. Nadalje, žene, rodno nekomformne osobe, starije osobe i mladi ljudi doživljavaju sjecište spolnih, rodnih, dobnih i prepreka povezanih s invaliditetom koje ograničavaju mogućnosti za rad, utječu na njihovo pravo na jednaku plaću i povećavaju rizik od nasilja i uznemiravanja na radnom mjestu.
66. Žene s invaliditetom (čl. 6.) doživljavaju višestruku i intersekcijsku diskriminaciju u radu, zapošljavanju i tijekom cijelog ciklusa zapošljavanja, što rezultira preprekama ravnopravnom sudjelovanju na radnom mjestu.

⁵⁴ Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 23 (2016.), st. 65.

Te prepreke uključuju seksualno uznemiravanje, nejednaku plaću za rad jednake vrijednosti, manje karijerne mogućnosti, manje prestižne putove karijere za dobivanje zaposlenja, nedostatak pristupa pravnoj zaštiti zbog diskriminirajućih stavova koji rezultiraju odbacivanjem njihovih zahtjeva te fizičke, informacijske i komunikacijske barijere.⁵⁵ Nadalje, žene s invaliditetom izložene su velikom riziku od izrabljivanja u neformalnom gospodarstvu i neplaćenom radu, što zauzvrat pogoršava nejednakosti u područjima kao što su naknada, zdravlje i sigurnost, odmor, slobodno vrijeme i plaćeni dopust, uključujući porodiljni dopust.

67. Broj djece s teškoćama u razvoju (čl. 7.) na globalnoj razini procjenjuje se na gotovo 240 milijuna. Milijuni djece s i bez teškoća u razvoju rade kao radnici u kućanstvu ili na poslovima koji nisu opasni sa svojim obiteljima bez odgovarajućeg odmora ili obrazovanja, tijekom većeg dijela svog djetinjstva.⁵⁶ Nadalje, djeca i mladi s teškoćama u razvoju izloženi su većem riziku od izloženosti opasnom dječjem radu od djece bez teškoća u razvoju.
68. Kampanje za podizanje svijesti (čl. 8.) usmjerene na javni i privatni sektor u vezi s osobama s invaliditetom i njihovim pravima potrebne su za borbu protiv stereotipa, predrasuda i štetnih praksi u vezi s osobama s invaliditetom u svim područjima života. To uključuje kampanje podizanja svijesti za borbu protiv stereotipa koji se temelje na pretpostavkama da je malo vjerojatno da će neke osobe s invaliditetom, poput osoba s autizmom, gluhih osoba, slijepih osoba, osoba s psihosocijalnim teškoćama i drugih, komunicirati sa svojim radnim kolegama, biti manje ometane na radnom mjestu te stoga imati veću produktivnost od svojih suradnika. Potrebno je identificirati i eliminirati sustave vrijednosti kao što je ableizam, koji podupiru zakonodavstvo, javne politike i prakse koji vode nejednakosti i diskriminaciji. Nadalje, kampanje podizanja svijesti trebaju se boriti protiv stereotipa koji se temelje na pretpostavkama da je malo vjerojatno da će osobe s invaliditetom, kao što su osobe s visokofunkcionalnim autizmom, gluhe osobe, slijepi osobe i druge, komunicirati sa svojim radnim kolegama, biti manje ometane na radnom mjestu te stoga imati veću produktivnost od svojih suradnika.
69. Osobe s invaliditetom ne mogu učinkovito uživati svoje pravo na rad i zapošljavanje na ravnopravnoj osnovi s drugima u nedostatku pristupačnosti i osobne mobilnosti (čl. 9. i 20.) tijekom ciklusa zapošljavanja, na radnom mjestu, u sindikalnim aktivnostima i putem pristupačnog prijevoza i usluga podrške za dolazak doradnih mjesta. Komunikacijski materijali koji se odnose na rad i zapošljavanje moraju biti pristupačni putem augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata, kao što su znakovni jezik, brajica, lako čitanje, pristupačni elektronički formati i alternativno pismo.⁵⁷
70. Osobe s invaliditetom svugdje imaju pravo da budu priznate kao osobe pred zakonom i uživaju poslovnu sposobnost na ravnopravnoj osnovi s drugima u svim aspektima života (čl. 12.). To uključuje ostvarivanje poslovne sposobnosti tijekom cijelog radnog ciklusa, posebno pri stupanju u radni odnos (na primjer, putem službenog ugovora) te za pristup financiranju, kreditima i

55 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 3 (2016.), st. 58.

56 Odbor za prava djeteta, opći komentar br. 17 (2013.) st. 29.

57 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 2 (2014.), st. 41.

osiguranju. Pružanje podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti može uključivati donošenje odluka uz podršku.⁵⁸

71. Osobe s invaliditetom imaju pravo na pristup pravdi (čl. 13.) na ravnopravnoj osnovi s drugima, u svim područjima radnog prava, uključujući zakon o industrijskim odnosima i zahtjeve za kompenzaciju zbog ozljede u vezi sa zapošljavanjem.
72. Osobe s invaliditetom imaju pravo na izbor, pristanak i slobodu od prisile. Rizik od prisile proizlazi iz činjenice da se osobe s invaliditetom suočavaju sa širim društvenim i okolišnim preprekama koje rezultiraju povećanom ranjivošću, nedostatkom smislenih alternativa i odnosima ovisnosti ili skrbi koji mogu postati izrabljivački (čl. 16.). Presudno je razumjeti je li dan pristanak. Čak i kada je dan, potrebno je razmatranje šireg konteksta prisile, izrabljivanja i smislenih alternativa. Pristanak nije dovoljan da bi se pokazalo da osoba s invaliditetom nije u situaciji zavisnosti ili ropstva. Djeca s teškoćama u razvoju posebno su ranjiva na gospodarsko izrabljivanje, uključujući dječji rad, trgovinu drogom i prosjačenje.⁵⁹ Mlade osobe s invaliditetom također su u riziku od neprikladnog korištenja neplaćenog pripravničkog staža, programa osposobljavanja i volontiranja.
73. Slobodno odabran rad i zapošljavanje na ravnopravnoj osnovi s drugima temeljni su za neovisno življenje i uključenost u zajednicu (čl. 19.). Omogućuju ekonomsku neovisnost, izbor, društvene veze, prijateljstva i identitet. Za mnoge osobe s invaliditetom programi i financijska potpora za pružanje osobne asistencije ključni su za osiguranje prava na rad.
74. Poštovanje privatnosti (čl. 22.) važan je čimbenik u svačijem životu i često može uključivati osjetljiva osobna pitanja. Poštovanje privatnosti zaposlenika s invaliditetom zahtijeva od poslodavaca da dobiju pristanak zaposlenika s invaliditetom da dijele informacije u vezi s invaliditetom ili oštećenjem koje su im otkrivene, na primjer osoblju u odjelu za ljudske resurse. Zahtjev za zaštitom povjerljivih informacija proteže se kroz cijeli ciklus zapošljavanja i uključuje zaštitu od korištenja genetskih informacija koje bi mogle ukazivati na potencijalnu predispoziciju za određena oštećenja.
75. Inkluzivno obrazovanje (čl. 24.) igra ključnu ulogu u osiguravanju da osobe s invaliditetom mogu ostvariti svoje pravo na slobodno izabrani rad i zapošljavanje na ravnopravnoj osnovi s drugima. Kvalitetno inkluzivno obrazovanje pripremit će osobe s invaliditetom za rad i zapošljavanje kroz stjecanje znanja, vještina i samopouzdanja potrebnih za sudjelovanje na otvorenom tržištu rada.⁶⁰ Međutim, trećina djece izvan škole u cijelom svijetu su djeca s teškoćama u razvoju. Dok mnoge vlade službeno promiču inkluzivno obrazovanje, u praksi su djeca s teškoćama u razvoju, posebno djevojčice, ili isključena ili segregirana u posebnim školama.⁶¹ Ovi čimbenici negativno će utjecati na pravo na slobodno odabran rad i zapošljavanje na ravnopravnoj osnovi s drugima. Posebnu pozornost za ostvarivanje prava na rad treba posvetiti prijelazu iz srednjoškolskog ili višeg obrazovanja

58 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 1 (2014.).

59 Odbor za prava djeteta, opći komentar br. 9 (2006.), st. 75.

60 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 4 (2016.), st. 56.

61 Odbor za uklanjanje diskriminacije žena, Opća preporuka br. 36 (2017.), st. 43.

u zapošljavanje. Važno je osigurati da se za osobe s invaliditetom promiču putovi ka otvorenom tržištu rada i da se ne usmjeravaju u segregirana radna okruženja. Cjeloživotno obrazovanje ključna je komponenta za osiguranje i poticanje kontinuiranog razvoja karijere osoba s invaliditetom.

76. Poslodavci imaju temeljnu odgovornost za zaštitu zdravlja i sigurnosti radnika. Konvencija priznaje da su sveobuhvatne habilitacijske i rehabilitacijske usluge i programi (čl. 26.) ključni za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Kada se osobe s invaliditetom ozlijede na radu ili kada osoba stekne invaliditet radom, bitno je da mjere rehabilitacije i povratka na posao u potpunosti poštuju izbor i sklonosti osobe te da se ne koriste za promicanje zapošljavanja u segregiranim radnim okruženjima.
77. Osobe s invaliditetom imaju pravo na socijalnu zaštitu (čl. 28.) za pokriće gubitka ili izostanka zarade zbog nemogućnosti dobivanja ili zadržavanja slobodno izabranog zaposlenja na ravnopravnoj osnovi s drugima. Sustav socijalne sigurnosti/zaštite dužan je osigurati odgovarajuću zaštitu nezaposlenog radnika s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima. Ova socijalna zaštita obuhvaća radnike koji rade na pola radnog vremena, povremene radnike, sezonske radnike i samozaposlene osobe s invaliditetom te one koji rade u neformalnom gospodarstvu.⁶² Beneficije bi trebale uključivati nastavak isplate potpore sve dok ne postane jasno da je zaposlenje održivo te također pokrivati razdoblja gubitka zarade kada se od zaposlenika s invaliditetom traži da se ne javljaju na posao tijekom javnozdravstvenih ili drugih hitnih slučajeva.⁶³ U slučaju prestanka zaposlenja, isplate pomoći trebale bi se odmah vratiti. Isplate potpore povezane s osnovnim troškovima povezanim s invaliditetom trebale bi se nastaviti kako bi se osiguralo zapošljavanje na ravnopravnoj osnovi s drugima. Pružena podrška također bi trebala obuhvatiti pojedince, uključujući primarne skrbnike (koji su većinom žene) i rođake koji pružaju podršku osobama s invaliditetom.⁶⁴ Koncepti kao što su „nesposobnost za rad“, „prikladnost za rad“ i drugi nisu sastavni dijelovi dizajna sustava socijalne sigurnosti/zaštite. Procjena osobnih okolnosti, potreba i prepreka s kojima se osobe s invaliditetom susreću pri traženju, zadržavanju i povratku na plaćeni posao⁶⁵ su različite i zahtijevaju dizajn fleksibilnih shema socijalne sigurnosti/zaštite koje odgovaraju pojedinačnim situacijama.
78. Kolektivno pregovaranje je alat od temeljne važnosti u formuliranju javnih politika zapošljavanja.⁶⁶ Sindikalna prava jednako se odnose na radnike s invaliditetom. Članak 27. stavak 1. točka (c) u vezi s člankom 29. služi za naglašavanje važnosti prava osoba s invaliditetom da osnivaju vlastite organizacije. Ako ove organizacije žele biti učinkovite u „promicanju i zaštiti gospodarskih i socijalnih interesa“ osoba s invaliditetom, vladina tijela i drugi trebaju ih redovito konzultirati u vezi sa svim pitanjima koja ih se tiču. Također može biti potrebno da te organizacije dobiju financijsku potporu kako bi se osigurala njihova opstojnost.⁶⁷

62 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 6 (2018.), st. 67.

63 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 18 (2006.), st. 37.

64 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 5 (1994.), st. 28.

65 CRPD/C/15/4 i CRPD/C/15/4/Corr.1, st. 102.

66 Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 18 (2006.), st. 39.

67 Odbor za prava osoba s invaliditetom, opći komentar br. 7 (2018.); Odbor za gospodarska, socijalna i kulturna prava, opći komentar br. 5 (1994.), st. 26.

79. Prikupljanje i analiza podataka (čl. 31.), raščlanjenih na temelju invaliditeta, kako bi se identificirali svi oblici diskriminacije, uključujući višestruku i intersekcijsku diskriminaciju, ključni su za praćenje prepreka zapošljavanju osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima. Odgovarajuće raščlanjeni podaci također će identificirati one koji rade u neformalnom gospodarstvu i prepreke povezane sa samozapošljavanjem i poduzetništvom.
80. Međunarodna suradnja (čl. 32.) ključna je za promicanje nacionalnih napora za ostvarivanje prava na rad i ključna je za napredak ciljeva održivog razvoja do 2030., posebno cilja 8.5 -puna i produktivna zaposlenost i dostojanstven rad za sve osobe te jednaka plaća za rad jednake vrijednosti. Nadalje, međunarodna suradnja ključna je za rješavanje nejednakog pristupa asistivnim tehnologijama u okruženjima s oskudnim resursima, kako bi osobe s invaliditetom mogle sudjelovati na tržištu rada na ravnopravnoj osnovi s drugima.

VI. Provedba na nacionalnoj razini

81. Kako bi se osiguralo pravo na rad i zapošljavanje na ravnopravnoj osnovi s drugima, države stranke bi trebale provoditi gore navedene mjere u normativnom sadržaju i obvezama te također poduzeti sljedeće mjere kako bi osigurale potpunu provedbu članka 27. Konvencije:
- (a) provesti sveobuhvatnu studiju kako bi se utvrdio utjecaj ableizma na pravo na slobodno odabran rad i zapošljavanje na ravnopravnoj osnovi s drugima kod osoba s invaliditetom;
 - (b) provesti studije o preprekama pristupu pravu na rad osoba s invaliditetom, identificirati specifične rodne i dobne izazove s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju u smislu ostvarivanja ovog prava i istaknuti inovativne prakse i rješenja koja proizlaze iz zaštite i promicanja prava osoba s invaliditetom na rad i zapošljavanje;
 - (c) u skladu s člankom 4(3) Konvencije, pomno konzultirati i aktivno uključiti reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom, uključujući podzastupljene skupine, radi pregleda i usklađivanja nacionalnog zakonodavstva o zapošljavanju, javnih politika i programa, kao i praksi, s Konvencijom, poništenja diskriminatornih zakona i propisa koji nisu u skladu s Konvencijom te promjene ili ukidanja običaja i praksi koji su diskriminirajući prema osobama s invaliditetom. U dogovoru s osobama s invaliditetom i njihovim organizacijama, države stranke trebale bi razviti Kodeks prakse za zapošljavanje osoba s invaliditetom, koji će djelovati kao „korak po korak“ vodič za sprječavanje diskriminacije osoba s invaliditetom na tržištu rada i na radnom mjestu;
 - (d) osigurati da se ova revizija proteže na javni i privatni sektor te da uključi perspektivu spola, dobi i invaliditeta u zakone, javne politike i programe te u njihovu provedbu i evaluaciju.⁶⁸ Revizija bi se također trebala proširiti na: promicanje zapošljavanja mladih; mjere zaštite zdravlja i sigurnosti na radu; zaštite od nasilja, uključujući rodno uvjetovano nasilje, uznemiravanje i prisilni rad; i prijelaz iz neformalnog u formalno gospodarstvo;

68 CRPD/C/DNK/CO/1, st. 19.

- (e) razviti nacionalnu strategiju zapošljavanja i akcijski plan, inkluzivan za osobe s invaliditetom, koji je osmišljen i revidiran na temelju participativnog i transparentnog procesa i koji uključuje metode kao što su pokazatelji i mjerila pomoću kojih se može pratiti napredak;
- (f) osigurati da zaštita i promicanje prava osoba s invaliditetom na rad budu integrirani s novim područjima rada i zapošljavanja, uključujući: digitalno gospodarstvo; rad na daljinu; regulaciju „gig“ i „ekonomija platformi“, gospodarsku reaktivaciju ili oporavak od krize, prijelaz na zeleno gospodarstvo i korištenje umjetne inteligencije pri regrutiranju i radu;
- (g) osigurati da mjere za zaštitu i promicanje prava na rad priznaju raznolikost osoba s invaliditetom, njihovo profesionalno iskustvo i vještine;
- (h) osigurati poduzimanje mjera za uklanjanje izrabljivanja žena, djece i rodno nekomfortnih osoba s invaliditetom u formalnom i neformalnom gospodarstvu i u neplaćenom radu, uključujući osiguranje prava na roditeljski dopust za sve; usvajanje afirmativnih mjera za povećanje broja žena s invaliditetom u formalnom sektoru rada; donošenje zakona i javnih politika kojima se omogućuje dostatan plaćeni roditeljski dopust te dostupna, pristupačna, odgovarajuća skrb o djeci dobre kvalitete i socijalna zaštita koja ne utječe negativno na osobe s invaliditetom koje su trudne ili one koje moraju uzeti dopust kako bi ispunile obveze skrbi, donošenje zakona i javne politike za zaštitu sve djece koja rade od uvjeta koji krše njihova prava. Mjere bi također trebale uključivati zakone i javne politike kojima se osigurava da poslodavci učinkovito sprječavaju i reagiraju na rodno uvjetovano nasilje te promiču promjenu paradigme u vezi s kulturnim i društvenim normama koje doprinose rodno uvjetovanom nasilju.
- (i) provesti učinkovito postupno ukidanje segregirajućeg zapošljavanja, uključujući zaštitne radionice, donošenjem konkretnih akcijskih planova, s resursima, vremenskim okvirima i mehanizmima praćenja koji osiguravaju prijelaz sasegregirajućeg zapošljavanja na otvoreno tržište rada. Ovi konkretni akcijski planovi zahtijevaju od država stranaka da:
 - I. pregledaju zakone, javne politike, pristupe i pretpostavke na kojima se temelji promicanje zaštitnog zapošljavanja;
 - II. kao pitanje prioriteta, blisko se savjetuju i aktivno uključe osobe s invaliditetom i organizacije koje ih predstavljaju u osmišljavanje, provedbu i praćenje tranzicijskih procesa;
- (j) razvijati i provoditi programe izgradnje znanja i kapaciteta, uključujući obuku unutar javnog i privatnog sektora i neformalnog gospodarstva, kako bi se osigurala usklađenost s Konvencijom. Svijest i izgradnja kapaciteta trebaju se razvijati i provoditi uz smisleno sudjelovanje osoba s invaliditetom i organizacija koje ih predstavljaju;
- (k) uspostaviti metode prikupljanja raščlanjenih podataka s jakim konceptualnim i metodološkim okvirom ljudskih prava, kako je navedeno u Pokazatelji ljudskih prava: Vodič za mjerenje i provedbu.

Odgovarajuće raščlanjeni podaci omogućit će razumijevanje situacije osoba s invaliditetom koje su unutar i izvan zaposlenja, s posebnim osvrtom na relevantnost i učinkovitost mjera države stranke za promicanje zapošljavanja u formalnom gospodarstvu;

- (l) uspostaviti pristupačne i učinkovite mehanizme pravne zaštite i osigurati pristup pravdi, na ravnopravnoj osnovi s drugima, za žrtve diskriminacije na temelju invaliditeta. To uključuje pristup svih osoba s invaliditetom učinkovitim sudskim i/ili administrativnim postupcima, uključujući učinkovite i pristupačne mehanizme za podnošenje pritužbi te odgovarajućoj i dostupnoj kvalitetnoj pravnoj pomoći;
- (m) identificirati i ojačati putove do posla za osobe s invaliditetom, uključujući kroz mehanizme usklađivanja poslova koji čine most između osoba s invaliditetom i poslodavaca i razvijanje specifičnih mehanizama za ulazak u zapošljavanje u javnom sektoru;
- (n) poticati i jačati partnerstva i mreže s više dionika za promicanje zapošljavanja osoba s invaliditetom. To uključuje korištenje mreža za okupljanje poslodavaca u promicanju rada za osobe s invaliditetom i suradnju s reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući sustavno slanje javnih i privatnih oglasa za slobodna radna mjesta tim organizacijama. Glavne agencije koje promiču zapošljavanje mogu ojačati svoju sposobnost pružanja podrške osobama s invaliditetom kroz partnerstva s organizacijama koje rade na pravima osoba s invaliditetom;
- (o) promicati izvještavanje državnih i nedržavnih poslodavaca o razinama i uvjetima zapošljavanja osoba s invaliditetom, uključujući informacije o poduzetim mjerama i postignutim rezultatima u vezi s napredovanjem u karijeri zaposlenika s invaliditetom.
- (p) promicati zapošljavanje osoba s invaliditetom, posebno žena s invaliditetom, uključujući afirmativne radnje kao što su mehanizmi kvota i ciljevi te poduzeti mjere za ublažavanje mogućnosti neželjenih negativnih posljedica, poput jačanja stereotipa, ograničene usklađenosti i stvaranja mogućnosti zaposlenja za ograničene skupine među osobama s invaliditetom, posebno:
 - I. osigurati jasno praćenje, transparentnost i izvještavanje;
 - II. identificirati i spriječiti radnu praksu koja nije u skladu s Konvencijom, uključujući segregaciju, stereotipe ili diskriminaciju;
 - III. ocijeniti učinak i rezultate, uključujući: postignutu kvalitetu rada, postaju li zaposlenici s invaliditetom ograničeni na određene funkcije ili vrste posla i imaju li samo određene skupine osoba s invaliditetom koristi od zapošljavanja;
 - IV. osigurati odgovarajuću odgovornost i mehanizme provedbe;
 - V. osigurati da afirmativne mjere budu popraćene mjerama podrške poslodavcima u njihovom ispunjavanju.

